

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Хрестоматія

10 клас

Компетентнісний підхід

Автори-упорядники:

*О. М. Ніколенко, Л. Л. Ковальова, Н. О. Любарець,
Л. П. Юлдашева, О. В. Орлова, В. Г. Турияниця, К. С. Ніколенко*

Київ
«Грамота»
2018

Рецензенти:

Н. І. Тарасова – кандидат філологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка;

І. Л. Чичкало – учитель зарубіжної літератури комунального закладу «Полтавська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 3 Полтавської міської ради Полтавської області», учитель-методист.

Зарубіжна література. 10 клас : Хрестоматія / Автори-упорядники: О. М. Ніколенко, Л. Л. Ковальова, Н. О. Любарець, Л. П. Юлдашева, О. В. Орлова, В. Г. Турияница, К. С. Ніколенко. – К. : Грамота, 2018.. – 312 с.

ISBN 978-966-

Посібник-хрестоматія відповідає новим навчальним програмам із зарубіжної літератури для 10–11 класів (2017), а також змісту підручників із зарубіжної літератури для 10 класу (рівні стандарт і профільний) авторського колективу під керівництвом О. М. Ніколенко. У виданні вміщено програмні художні твори (повністю й у фрагментах), а також дидактичні матеріали до них, що сприяють формуванню ключових і предметних компетентностей відповідно до Концепції Нової української школи та Рекомендацій Європейської Ради.

Підручники, хрестоматія і зошит для контрольних робіт авторського колективу під керівництвом О. М. Ніколенко входять до навчально-методичного комплексу із зарубіжної літератури для 10 класу й ураховують досвід передових країн і сучасні вимоги до освіти молоді. Читачі знайдуть тут художні твори для обов'язкового читання і твори, що запропоновані за вибором учителів і учнів (варіативний компонент). Деякі тексти подано в кількох перекладах для організації уроків компаративного вивчення.

Набуття певних умінь і навичок у процесі опанування зарубіжної літератури допоможе школярам краще підготуватися до життя в суспільстві, усвідомити своє місце в сучасному світі й надасть духовні орієнтири для подальшого становлення особистості.

Для закладів середньої освіти з українською мовою навчання, учнів, учителів, методистів

© Автори-упор. Ніколенко О. М., Ковальова Л. Л., Любарець Н. О., Юлдашева Л. П., О. В. Орлова, В. Г. Турияница, К. С. Ніколенко, 2018

© Видавництво «Грамота», 2017

ЗМІСТ

ЗОЛОТІ СТОРІНКИ ДАЛЕКИХ ЕПОХ

Стародавня Греція	
Гомер	5
Одіссея (<i>Уривки</i>)	5
Італія	
Данте Аліґ'єрі	14
Божественна комедія (<i>Уривки</i>)	14
Англія	
Вільям Шекспір	26
Гамлет, принц Данський (<i>Скорочено</i>)	26

ПРОЗА Й ПОЕЗІЯ ПІЗНЬОГО РОМАНТИЗМУ ТА ПЕРЕХОДУ ДО РЕАЛІЗМУ ХІХ СТ.

Німеччина	
Ернст Теодор Амадей Гофман	45
Крихітка Цахес на прізвисько Цинобер (<i>Скорочено</i>)	45
Україна	
Микола Васильович Гоголь	61
Мертві душі (<i>Скорочено</i>)	61
Поезія «чистого мистецтва»	77
Росія	
Федір Іванович Тютчев	77
Весняна гроза	78
«Silentium!»	78
«Ще горять в душі бажання...»	79
Афанасій Афанасійович Фет	79
«Я прийшов до тебе, мила...»	80
«Шепіт... Ніжний звук зітхання...»	80
США	
Волт Вітмен	81
Листя трави (<i>Уривки</i>)	81
О капітане, мій капітане	83

РОМАН ХІХ СТОЛІТТЯ

Франція	
Фредерік Стендаль	85
Червоне і чорне (<i>Скорочено</i>)	85
Густав Флобер	112
Пані Боварі (<i>Уривки</i>)	112
Росія	
Федір Достоевський	119
Злочин і кара (<i>Скорочено</i>)	119
Англія	
Оскар Уайльд	147
Портрет Доріана Грея (<i>Скорочено</i>)	147

**ПЕРЕХІД ДО МОДЕРНІЗМУ.
ВЗАЄМОДІЯ СИМВОЛІЗМУ Й ІМПРЕСІОНІЗМУ В ЛІРИЦІ**

Франція	
Шарль Бодлер	167
Альбатрос	167
Відповідності	168
Вечорова гармонія	169
Поль Верлен	172
Поетичне мистецтво	172
Осіньна пісня	174
Артур Рембо	175
Голосівки	176
Моя циганерія	176
Моя богема (<i>Фантазія</i>)	177
Фантазія	177

ДРАМАТУРГІЯ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Бельгія	
Моріс Метерлінк	179
Блакитний Птах (<i>Уривки</i>)	179

СУЧАСНА ЛІТЕРАТУРА В ЮНАЦЬКОМУ ЧИТАННІ

Бразилія	
Пауло Коельйо	191
Алхімік (<i>Скорочено</i>)	191
Швеція	
Тумас Йоста Транстремер	209
Романські арки	209
Хайку	210
Шторм	210
Алегро	210
Ранок і в'їзд	211
Дзвін	211
Gogol	212
AIR MAIL	212
Місце в лісі	213
Китай	
Мо Янь	214
Геній (<i>Скорочено</i>)	214
Велика Британія	
Сью Таунсенд	222
Таємний щоденник Адріана Моула (<i>Уривки</i>)	222
Ніл Річард МакКіннон Гейман	223
Чому наше майбутнє залежить від читання.	223
Кораліна (<i>Скорочено</i>)	271
Польша	
Йоанна Ягелло	290
Кава з кардамоном	290

ЗОЛОТІ СТОРІНКИ ДАЛЕКИХ ЕПОХ.

СТАРОДАВНЯ ГРЕЦІЯ

ГОМЕР

Приблизно VIII ст. до н. е.

Легендарний поет Стародавньої Греції, автор великих епічних поем «Іліада» та «Одіссея». Сюжет «Одіссеї» тісно пов'язаний із подіями «Іліади» і є продовженням низки міфів про Троянську війну. Окремі пісні з «Одіссеї» Гомера перекладали Пантелеймон Куліш і Олександр Потебня, І. Франко і Леся Українка. Перший повний переклад «Одіссеї» віршованим розміром оригіналу здійснив Петро Нищинський, який підписував свої твори псевдонімом Петро Байда. Великим досягненням української перекладацької школи XX ст. стали переклади «Іліади» та «Одіссеї», здійснені відомим українським ученим, композитором і поетом-перекладачем Б. Теном (Миколою Хомичевським).

ОДІССЕЯ

(Уривки)

Одісей і пісня Демодока (пісня 8)

Бог Посейдон, який розгнівався на Одіссея, здійняв бурю на морі, але з допомогою інших богів Одісей врятувався і дістався до острова феаків. Уранці на березі моря стомленого Одіссея знайшла донька феакійського царя Навсікая. По дорозі до палацу царя Алкіноя Одісей зустрічає свою покровительку — богиню Афіну в образі феакійської дівчини. Вона привела його до пишного палацу царя Алкіноя. Він гостинно прийняв Одіссея, скликав бенкет на його честь і пообіцяв свою допомогу на шляху повернення героя на батьківщину. На бенкет цар запросив сліпого співця Демодока, який був наділений богами чарівним даром «оспівувати все, що підказує серце». Демодок яскраво змальовує події Троянської війни. Цей спів справив таке велике враження на Одіссея, що він навіть заплакав, пригадавши минулі роки, своїх бойових товаришів і героїські вчинки. Уплив пісні Демодока на Одіссея свідчить про уславлення в поемі Гомера мистецтва слова й таланту митця. Помітивши хвилювання Одіссея, цар Алкіноя розпитує його про пригоди, і той розповів феакам про свої поневіряння.

(...) А після того, як голод і спрагу вони вдовольнили,
До Демодока звернувшись, сказав Одісей велемудрий:
«Вище над смертних усіх я тебе, Демодоку, шаную,
Чи Аполлон тебе вчив, чи Муза то, Зевсова донька,
Надто-бо все до ладу ти про долю ахеїв співаєш,
Що учинили, й зазнали чого, й як було їм сутужно,
Наче ти сам з ними був чи із уст очевидця почув це.

Отже, про те заспівай, як Еней із Афіною разом
Під Іліоном коня дерев'яного постать зробили,
Як його хитро в акрополь увів Одиссей богосвітлий,
Воїв сховавши в коневі, що Трою після зруйнували.
Врешті коли і про це ти докладно мені проспіваєш,
Зразу же перед всіма я людьми розповім, що напевно
Доброзичливий дає тобі бог це натхнення співоче».
Так він сказав, а співець заспівав уже, богом натхнений,
З того почавши, як враз на свої добропалубні судна
Сіли ахеї і геть попливли, свої шатра спаливши,
Як з Одиссеєм славетним у Трої вже, посеред міста,
Інші тим часом сиділи, захищені в кінській утробі, —
Потім троянці самі в акрополь коня затягнули.
Так і стояв він, вони ж без кінця гомоніли безладно,
Сидячи там навкруги, і натроє думки їх ділились:
Міддю безжальною цю черевину проткнути порожню,
Чи, затягнувши на верх, з високої скинути скелі,
Чи залишити це диво як жертву богам милостиву.
Саме останнє оце було те, що статися мало,
Місту-бо доля судила загинуть тому, яке прийме
Постать велику коня дерев'яного, де заховались
Кращі з аргів'ян, готуючи смерть і загибель троянцям.
Далі співав, як ахеїв сини Іліон руйнували,
З схованки ринувши враз і порожнім коня залишивши.
Як — хто куди — плюндрувати розбіглися місто високе,
Як Одиссей, наче грізний Арей, в Деїфоба домівку
Кинувся вдвох з Менелаєм, до мстивого бога подібним.
Там він, — співав той, — наважився стати до бою страшного
І переміг при сприянні великої духом Афіни.
Так той виспівував славний співець, Одиссей же від жалю
Танув слізьми, що з повік струмками спливали на лиця,
Наче ридає дружина, припавши до любого мужа,
Що за людей і вітчизну свою наложив головою,
Щоб від дітей і від міста загибелі день одвернути;
Бачачи, як він конає і в смертних здригається муках,
Тужно голосить над ним і ридає, а ззаду жорстокі
Ратищ удари на спину вже падають їй і на плечі,
В'януть їх лиця від горя, що жалем до неї проймає, —
Жалісно так в Одиссея з-під брів його сльози лилися.
Все ж удавалось від інших йому свої сльози ховати,
Тільки один Алкіной догадався й таки їх помітив,
Бо біля нього сидів і чув його тяжкі зітхання.
До веслолюбних феаків одразу ж тоді він озвався:

«Слухайте, люду вожді і правителі всі феакійські!
Хай Демодок на формінзі дзвінкій вигравать перестане.
Співами й грою не всім-бо він радість дає і утіху.
З того часу, як на учті співець заспівав нам божистий,
Не припиняє невтішно гіркими слізьми умлівати
Гість наш, — великий-бо смуток всю душу йому обіймає.
Хай перестане співець, щоб однакову мали ми втіху —
Гість і господар — усі, набагато-бо краще нам буде.
Все із повагою ми для шановного робимо гостя:
В путь виряджаєм його і дарунки даємо з любов'ю.
Гість і чужинець, що просить притулку, за рідного брата
Кожному стане, у кого хоч трохи є чулості в серці.
Тим-то від нас не ховай своїм розумом ти обережним
Те, що питатиму я, розказати усе — то найкраще.
Ймення скажи, яким батько і мати тебе називали
Й інші, хто в вашому місті живе і наоколо нього.
Бо взагалі без імення ніхто між людей не буває.
Хто б не родився на світ — родовита людина чи проста,
Кожного з них, народивши, іменням батьки наділяють.
Землю свою ти назви, і місто, й народ, щоб свідомо
Шлях спрямувати могли кораблі, які плинуть з тобою.
На феакійських-бо суднах у нас не буває стерничих,
Навіть немає стерна, як на інших то суднах буває, —
Наміри й мислі людей вони-бо й самі розуміють,
Знають усякого люду міста і поля плодоносні,
Швидше від інших усіх безодню морську пропливають,
Млоу й туманом густим оповиті. І не бояться
Шкоди якої зазнати чи й зовсім загинути в морі.
Тільки чував я колись од батька мого Навсітоя
Ось що: розгніваний дуже, мовляв, Посейдон-земледержець,
Що перевозимо всіх морською ми хланню безпечно.
А як збудований добре, мовляв, корабель феакіян
Буде з виправи вертатись, його у туманному морі
Вцент він розіб'є й горою високою місто закриє.
Так говорив мені батько старий. Чи то справджено буде,
Чи не справдиться, — від волі могутнього бога залежить.
Отже, всю правду мені розкажи і повідай одверто:
Як і куди заблукав ти, в яких опинявся країнах,
Серед яких був людей та в місцях чи бував велелюдних,
Чи непривітні і дикі там люди, що правди не знають,
Чи доброзичливі серцем, гостинні і богобоязні?
Та розкажи нам, чого ти душею сумуєш і плачеш,
Спів про недолю аргеїв почувши, про Трою й данаїв.

Все це боги учинили і виткали людям загибель,
 Щоб гомонили піснями вони між нащадків майбутніх.
 Може, когось із твоєї рідні родовитої вбито
 Під Іліоном — зятя чи тестя? Вони найдорожчі
 Нам після рідних по крові і роду нерідко бувають.
 Може, загинув там друг родовитий, хоробрий товариш
 Твій найлютіший? Не менше від рідного брата буває
 Нам дорогий товариш розумний і відданий щиро».

(Переклад Бориса Тена)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Випишіть епітети, які характеризують героїв твору. 2. Із-поміж них виокремте складні слова. З'ясуйте їхню стилістичну функцію. **Спілкування іноземними мовами.** 3. Визначте, звернувшись до Інтернету, значення імені Одиссей. Поміркуйте, чому саме так Гомер назвав свого героя? **Математична компетентність.** 4. Пригадайте, чим відали ці божественні істоти. Заповніть таблицю.

Бог	Сфера дії
Аполлон	
Афіна	
Зевс	
Муза	
Посейдон	

Уміння вчитися. 5. Визначте, про які історичні події йдеться у творі. Як вони втілені в поемі? 6. Які нові знання (енциклопедичного ґатунку) дала вам поема? **Ініціативність і підприємливість.** 7. Що вдалося здійснити Одиссею? 8. Про які риси характеру це свідчить? 9. Яку модель поведінки втілює герой? **Соціальна та громадянська компетентності.** 10. Прокоментуйте цитату: «Гість і чужинець, що просить притулку, за рідного брата / Кожному стане, у кого хоч трохи є чужості в серці». Чи погоджуєтеся ви з цим? 11. Які суспільно-політичні проблеми відображені в пропонованому уривку? **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** 12. Створіть лепбук «Одиссей і троянський кінь». Екологічна грамотність і здорове життя. 13. Підготуйте розповідь на тему «Одиссей — боги — природа — люди». У розповіді акцентуйте увагу на тих моментах, які дозволили героєві стати переможцем.

Предметні компетентності

Знання. 14. Визначте характерні риси гомерівського епосу. 15. Розкрийте особливості жанру епічної поеми. 16. Розкажіть про роль сліпого співця Демодока. Які епітети використовує автор для його опису? Порівняйте цей образ з автором. **Діяльність.** 17. Пригадайте міф про троянського коня. Порівняйте його з відповідним епізодом у поемі «Одиссея». 18. Яка роль Одиссея в цій історії? 19. Що означає вислів «троянський кінь»? **Цінності.** 20. Визначте, про кого Гомер устами Алкіноя говорить: «...найдорожчі / Нам після рідних по крові і роду». Чому?

Одіссеї у кіклопа Поліфема

(Пісня 9)

Швидко дістались ми так недалекої тої країни,
Бік побачили там, край скелі над морем, високу,
Лавром порослу печеру. До неї збиралося на ніч
Кіз і овечок багато; навкруг простягався високий
Двір, обгороджений муром з укопаних в землю великих
Каменів, зверху ж і сосни росли, і дуби височенні.
Велетень жив там потворний, що кіз і овечок отари
Сам випасав собі, інших поодаль. Ні з ким він не знався
У самотині своїй і ніяких не видав законів.
Був він потвора страшна, на людину, що хлібом живиться,
Зовсім не схожий, скоріше скидавсь на гірську верховину,
Лісом порослу, яка серед скель височіє самотньо.
Товаришам своїм вірним на місці звелів я лишатись,
При кораблі, й стерегти корабля свого якнайпильніше;
Сам же, дванадцять обравши між ними супутців найкращих,
Вирушив. Мав із собою я козячий міх із солодким
Темно-червоним вином, що Марон мені дав, син Еванта,
Жрець Аполлона, який опікується Ісмаром-містом... (...)
Швидко добралися ми до печери, але не застали
Велетня в ній, — десь пас він отару свою густорунну.
От увійшли ми в печеру і стали усе оглядати:
Сиру там кошики повні стояли, ягнята й козята
В стійлах тіснились вузьких, за віком поставлені різним:
Старші — окремо, окремо від них середульші й окремо —
Новонароджені; в цебрах стояло сироватки повно,
Глеки й дійниці були приготовані там до удою.
Товариші почали всіляко мене умовляти, —
Сир той забравши, негайно тікати відтіля й найшвидше
Позаганяти на наш корабель бистрохідний з кошари
Тих козенят і ягнят та й умкнути по водах солоних.
Та не послухав я їх, хоч було б набагато це краще, —
Хтілось побачити його, чи не дасть мені сам він гостинця?
Товаришам же моїм не здавався, проте, він привітним.
От ми розклали вогонь, і жертву принесли, й самі вже,
Сиру набравши, поїли, і ждати в кутку посідали,
Поки той прийде із стадом. Приніс тяжкий оберемок
Дров він сухих, щоб мати на чому вечерю варити.
З грюкотом скинув ті дрова серед кам'яної печери.
Ми ж із перестрашу всі аж в найдальший зашилися закут.
Позаганяв до печери опасистих кіз і овечок

Тих, що доїти їх мав, а самців — баранів із козлами —
Він за дверима лишив, на своєму подвір'ї широкім.
Потім камінь підняв величезний і вхід до печери
Ним завалив, — не могли б того каменя зрушити з місця
Й ковані міцно аж двадцять два вози чотириколісні, —
Ціла то скеля була, що нею заклав свої двері.
Сидячи, сам подоїв уже й кіз, і овець мекотливих,
Всіх за чергою. (...)
Сиру віддавивши, поклав у плетені кошики зразу;
Другу ж у глечиках він залишив половину, щоб мати
Й свіжого ще молока — напитися після вечері.
Швидко із справами цими упорався, потім ще й ватру
Сам розпалив, і нарешті побачив він нас і промовив:
«Хто ви, чужинці? Шляхом відкіля ви пливете вологим,
В справі якій чи так, навмання, ви блукаєте морем,
Наче розбійники ті, що гасають у водних просторах,
Важачи власним життям і біду несучи чужоземцям?»
Так говорив він, і любими ми зажурились серцями:
Сповнив нас жахом страшний його голос і вигляд потворний.
В відповідь все ж я до нього з такими звернувся словами:
«Разом усі ми ахеї, додому вертаємо з Трої,
Та, супротивними гнані вітрами над хланню морською,
Збилися з путі, і на інших шляхах та на іншій дорозі
Ми опинилися, — Зевсова, видно, на те була воля.
Горді ми бути людьми Агамемнона, сина Атрея,
Слава якого тепер до високого неба сягає, —
Місто велике-бо він зруйнував і люду багато
Винищив. Ми ж прибули аж сюди, і от припадаєм
Всі до колін твоїх — виявиш ти нам гостинність чи, може,
Ще й подарунок даси, що гостям їх звичайно дарують.
Отже, могутній, богів пошануй, благаєм тебе ми,
Зевс-бо є сам покровитель гостей і усіх, що благають.
Він і гостинний, гостям супутник, достойним пошани».
Так говорив я, а він відповів мені словом безжальним:
«Ну ж і дурний ти, чужинче, та й здалеку, мабуть, прибув ти,
Що шанувати й боятись богів мене так умовляєш!
Нам, кіклопам, байдуже й до Зевса-егідодержавця,
І до блаженних богів, самі-бо від них ми сильніші.
Страх перед Зевсом мене не примусить тебе пощадити
З товаришами, якщо того власний мій дух не накаже.
Краще скажи мені, де корабель твій оснащений нині
До суходолу пристав — далеко чи близько, щоб знав я».
Так він випитувать став, але це не укрилось від мене,

Мав-бо я досвід і хитрими мовив до нього словами:
 «Мій корабель розтросив Посейдон, землі потрясатель,
 Кинувши ним о скелі стрімкі при самім узбережжі
 Вашого краю, — вітром сюди його з моря загнало
 Наглої смерті, проте, із супутцями я врятувався».
 Так я сказав. Не відмовив безжалісний серцем нічого,
 Скочив раптово і, руки свої на супутців наклавши,
 Двох, як щенят, ухопив і з силою ними об землю
 Вдарив. (...)
 Пошматувавши їх геть, спорядив собі з них він вечерю.
 Все він пожер, наче лев, що годується в горах, нічого
 Не залишив — ні утроби, ні м'яса, ні кості із мозком. (...)
 І між овець у печері своїй спочивати розлігся.
 Духом відважним тоді таку я подав собі раду:
 Ближче підкрастись і, меч свій нагострений з піхов добувши,
 Вдарити в груди йому, рукою намацавши місце,
 Де печінки під осердям, — та інша затримала думка:
 Всі ми в печері отут загинули б марною смертю,
 Бо від високих дверей не змогли одвалити руками
 Камінь отой величезний, що велетень ним завалив їх.
 Так ми в журбі та зітханнях на світлу Еос дожидали. (...)

Уранці кіклоп зжер на сніданок ще двох супутників Одиссея і пішов виводити отару на пасовисько. Одиссей звертається подумки до богини Афіни по допомогу. Його погляд упав на важку кіклопову палицю, з допомогою товаришів він загострив її та приховав. Увечері Поліфем повернувся і знову схопив двох мандрівників собі на вечерю. Маючи хитрий задум, Одиссей запропонував Поліфему випити вина. Тричі він підносив те вино кіклопові, який розпитував героя про його ім'я та пригоди.

(...) «Ти про ім'я моє славне питаєш, кіклопе? Назву я
 Зараз себе, та гостинця віддай, що мені обіцяв ти.
 Звусь я Нікто на ім'я, і Ніким мене батько і мати,
 Й товариші мої, й інші, звичайно, усі називають».
 Так говорив я, а він відповів мені словом безжальним:
 «Отже, Нікого я з'їм наостанку, раніше ж поїм я
 Товаришів його всіх, — оце тобі й буде гостинець».
 Так він сказав, похитнувся і навznak упав, і, зігнувши
 Набік грубезну шию, лежав, і відразу всевладний
 Сон подолав його. (...)
 Кия тоді я у попіл гарячий засунув, щоб знову
 Він розігрівся, як жар, а тим часом відваги словами
 Товаришам додавав, щоб ніхто не утік з переляку.
 Отже, оливний кілок, хоча й був він сирий, розпаливши,

Так, що вогнем він узявся й яскраво почав пломеніти,
Вийняв з вогню я і ближче підніс до кіклопа, навколо ж
Товариші поставали — бог дав їм одвагу велику.
Взявшись за дрюк той оливний з кінцем загостреним, дружно
В око встромили йому ми. А я, натиснувши зверху,
Став ним крутити, як бантину тесля свердлить корабельну
Свердлом, а інші з-під низу ремінням його обертають,
Взявшись обабіч, і жваво він крутиться сам безустанно.
Так от і ми, узявши розпечений дрюк, ним свердлили
Велетню око. (...)

Страшно кіклоп закричав, аж луна розляглась по печері,
З ляку ми кинулись врозтіч усі, і зразу він вирвав
З ока оту деревину, гарячою кров'ю облиту,
З люттю від себе її жбурнув обома він руками
Й гучно кіклопів волати почав, що з ним у сусідстві
Теж у печерах жили на овіяних вітром узгір'ях.
Крик той страшенний почувши, вони звідусіль позбігались,
Вхід обступили в печеру і стали розпитувать, що з ним:
«Що, Поліфеме, з тобою, що голосом так ти волаєш
В ніч божественну й солодкого сну позбавляєш усіх нас?
Може, хто з смертних отару твою силоміць виганяє?
Може, самого тебе хтось насильством і підступом губить?»
В відповідь так із печери волав Поліфем премогутній:
«Друзі, Ніхто, й не насильством мене він, а підступом губить!»
Відповідаючи, мовлять вони йому слово крилате:
«Що ж, коли сам ти, й ніхто насильства тобі не вчиняє,
То чи не Зевс тобі хворість наслав, і поміч тут марна, —
Краще ти батька свого, владику благай Посейдона!»
Мовили це й відійшли; любе серце моє розсміялось,
Як обманув я ім'ям його й задумом цим бездоганним.
Стогнуци тяжко і в корчах увесь аж звиваючись з болю,
Камінь руками намацав кіклоп і відсунув від входу,
Сів посередині в дверях і широко руки розставив,
Щоб упіймати того, хто з отарою хтів би умкнути.
От якого він дурня знайти у мені сподівався!
Я ж міркувати почав, як найкраще зарадити справі,
Щоб і супутників всіх, і себе від жорстокої смерті
Урятувати. Всілякі тут засоби й хитрощі ткав я —
Йшлось тут про душу, велике-бо лихо уже насувалось.
Зрештою визнав у серці я раду таку за найкращу:
Гарних, ставних там чимало було баранів густорунних,
Добре вгодованих, з темною, аж фіалковою шерстю.
Всіх я їх нишком позв'язував сплетеним віттям вербовим
З ложа жорсткого, що велетень спав нечестивий на ньому.

Я їх по троє зв'язав, — ніс когось під собою середній,
 Інші ж обидва з боків тим часом його прикривали.
 Кожні так троє несли одного чоловіка. А сам я...
 Був поміж ними баран, над усіх в тій отарі найкращий,
 Міцно схопившись за карк, під черевом в нього кудлатим
 Я заховався і, вп'явшись руками у шерсть божественну,
 Так і тримавсь терпеливо, відважного сповнений духу.
 Так ми в журбі та зітханнях на світлу Еос дожидали...

(Переклад Бориса Тена)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Яке переносне значення має слово «одіссея»? Придумайте словосполучення з цим словом у переносному значенні. **Математична компетентність.** 2. Розкажіть, у чому полягав план Одіссея? Визначте основні його пункти. 3. Порівняйте Одіссея і Поліфема. Узагальнені результати порівняння представте в таблиці. **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 4. Доведіть, що Одиссей виявив себе як справжній дослідник (біолог, географ). **Інформаційно-цифрова компетентність.** 5. Скориставшись додатковою інформацією в Інтернеті, установіть послідовність подій: допомога феаків у поверненні на острів Ітака; Одиссей у країні лестригонів; перебування у країні мирних лотофагів; страта женихів Пенелопи та зрадливих слуг; Одиссей у країні кіклопів; Одиссей на острові чарівниці Кірки; боротьба Одіссея з підступними сиренами; між Скіллою і Харібдою; Одиссей в полоні у Каліпсо; повернення додому під виглядом жебрака. 6. Складіть інтерактивну карту подорожі Одіссея. Знайдіть додаткову інформацію в Інтернеті про це. Презентуйте однокласникам. **Уміння вчитися.** 7. Як Ви вважаєте, чого навчає випадок, що стався з Одиссеєм і його товаришами? **Ініціативність і підприємливість.** 8. Які риси характеру героя допомогли йому перемогти в небезпечних ситуаціях? **Соціальна та громадянська компетентності.** 9. Який священний звичай порушив Поліфем? 10. Висловіть припущення, чи були члени команди дружними. У чому це виявилось? 11. Складіть схему «Позитивні та негативні риси Одіссея». **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** 12. Перегляньте уривок із кінофільму «Одіссея» (реж. А. Кончаловський, 1997) про кіклопа Поліфема. Порівняйте уривки фільму й поеми Гомера. 13. Підготуйте презентацію «Одіссея» Гомера у світовому кінематографі».

Предметні компетентності

Знання. 14. Виділіть у творі побутові й фантастичні елементи. Визначте їхню функцію в поемі. 15. Визначте, про кого йдеться: 1) син Посейдона і німфи Фооси, жорстокий кіклоп; 2) син Лаерта, чоловік Пенелопи, батько Телемаха; 3) богиня світанку, дочка Гіперіона й Тейї. **Діяльність.** 16. Яких велетнів у світовій літературі ви знаєте? Що спільного у них із Поліфемом і чим вони відрізняються від нього? 17. Як ви вважаєте, у чому причина поразки кіклопа? 18. Чому Одиссей назвав себе «Ніхто» і як це стало йому в пригоді? **Цінності.** 19. Дайте письмово відповідь на запитання: «Що засуджує Гомер у поемі «Одіссея»?»

ІТАЛІЯ

ДАНТЕ АЛІГ'ЄРІ

1265 — 1321

Творчість Данте Аліг'єрі засвідчила перехід від середніх віків до Відродження. Він розпочав добу Ренесансу в Європі й заклав засади нового мислення — гуманізму. Найвідомішим твором митця є «Комедія», або «Божественна комедія» (1307–1321), у якому в алегоричній формі зображено гріховність людства і пошуки духовного очищення, відкриття божественної сутності в душі особистості. Великий твір Данте українською мовою почали перекладати ще наприкінці XIX — на початку XX ст. Першим до перекладу «Божественної комедії» звернувся отець Павло Штокалко, але його праця не дійшла до наших днів. Іван Франко, Володимир Самійленко, Василь Барка, Михайло Драй-Хмара та інші письменники теж перекладали окремі пісні поеми, однак далеко не всі їхні переклади збереглися. Перший переклад усіх трьох частин твору зробив Петро Карманський у 1950-х рр. (1956 р. була опублікована лише перша частина за редакцією Максима Рильського). Повні переклади всіх трьох частин здійснили Євген Дроб'язко в 1976 р. та Максим Стріха в 2013–2015 рр.

БОЖЕСТВЕННА КОМЕДІЯ

(Уривки)

Пекло

ПІСНЯ ПЕРША

У першій пісні твору постає особливий герой — не земна людина (хоча в цьому образі, безперечно, є риси самого Данте), а дух (або душа), що починає подорож потойбічним світом: «Так і мій дух, не скінчивши летіти, / Зирнув назад і стежку оглядав...». Героєві було 35 років, коли він опинився у фантастичному темному лісі — «на півшляху свого земного світу» (середня тривалість життя за часів Данте становила 70 років). Отже, ліричний герой заблукав у темному лісі, що уособлює життєвий шлях людини, сповнений помилок і блукань. Хижі звірі, що перешкоджають йому, втілюють людські вади: перелюбство (леопард), гордість (лев), жадібність (вовчиця). Водночас сучасники Данте впізнавали в символічних образах звірів діячів тієї доби: політичних супротивників поета, короля Франції та Римське папство. Від хижаків героя врятував Вергілій, в образі якого втілено рятівну роль античності й Божественну мудрість (Вергілія шанували в Середні віки за те, що він передбачив прихід Христа). Римський поет обіцяє Данте (тобто його душі) показати Пекло і далі передати його «душі, достойнішій за мене» — Беатріче.

На півшляху свого земного світу
Я трапив у похмурий ліс густий,
Бо стежку втратив, млою оповиту.

О, де візьму снаги розповіді
Про ліс листатий цей, суворий, дикий,
Бо жах від згадки почина рости!

Над смерть страшну гіркіший він, великий, —
Але за благо те, що там знайшов,
Повім про все, що в пам'ять взяв навіки.

Недобре тямлю, як постав цей схов,
Бо сонність так оволоділа мною,
Що з певної дороги я зійшов.

Я опинивсь під пагорба стіною,
Яким кінчався неширокий діл,
Де острах ліг на серце пеленою.

Я вгору глянув і побачив схил,
Вже убраний у сонячне проміння,
Що надає людині свіжих сил.

Тоді помалу уляглося тремтіння,
Що не давало спокою мені
Всю ніч, коли блукав між страховиння.

Як той, хто у задишці голосній
На сушу вийшов, піною укритий,
І озирає вири нависні, —

Так і мій дух, не скінчивши летіти,
Зирнув назад і стежку оглядав,
Яка не дозволя нікому жити.

Тут я собі спочити трохи дав
І вирушив на гору незнайому,
А за опору нижчу ногу мав.

І от, коли вже йшов я по підйому,
Збіг леопард, моторний та верткий,
І шерсть рябіла плямами на ньому.

Моїх очей він не злякався, дерзкий,
І заступивши шлях, став на сторожі,
І я подався униз, у діл низький.

А йшли хвилини ранішні, пригожі,
І сонце сходило з тим почтом зір,
Що з ним спажнули, як Любові Божій

Схотілося у рух оздобить шир
І дух надія звабила рожева,
Що скоро зникне цей плямистий звір.

Пора буяла навкруги квітнева,
Та я не вчув нічого, тільки ляк
Од вигляду уже близького лева.

І так, здалось, на мене йшов хижак,
Наїжившись, страшенно зголоднівши,
Що рух повітря вмить, здалось, заляк.

Ще вийшла люта й зла вовчиця вивши, —
Її неутоленна худорба
Примушує людей конать збіднівши.

В очах її така була злоба,
Таке палало полум'я гаряче,
Що з страху шлях згубив я до горба.

І наче той, хто дивиться найпаче,
Куди б скарби багаті примостить,
А їх утративши, — в розпуці плаче,

Такий був я, бо твар мене щомить,
Встріч ідучи, помалу відсувала
Туди, де сяйво сонця не звучить.

Коли ж моя нога на діл ставала,
Явився хтось, у кого зір потух,
Мовчанка ж довга голос відібрала.

В безлюдді я його побачив рух.
«Врятуй!» — була мольба моя єдина, —
Байдуже, чи людина ти, чи дух!»

Він мовив: «Не людина; був людина;
В Ломбардії мій батько оселився,
У Мантуї — моя там батьківщина.

За Юлія часів я народивсь,
Хоч пізно; жив я в Августовім Римі,
Коли ще лжебогам народ моливсь.

Я був поет, пісні складав любими,
Як славний син Анхізів з Трої втік,
А Іліон упав в огні та димі.

Та чом вертаєш і в журбі поник?
Чого не йдеш на горб, де корениться
Солодке джерело чудесних рік?»

«Чи не Вергілій ти, чи не криниця
Широкоплинних мовних вод ясних? —
Спитав я й став, щоб в шані поклониться, —

О світло й честь усіх співців земних,
Ти зваж на захват мій, на шанування
Твоїх безсмертних творів видатних,

Ти вчитель мій, моє уґрунтування,
У тебе я знайшов на все життя
Той гарний стиль, що дав мені визнання.

Ти бачиш твар, що втік од неї я?
Рятуй мене ти, мудрецю славетний,
Бо в серці й жилах кров тремтить моя».

«Хай буде інший шлях тобі прикметний, —
Він одповів на жалісні слова, —
Щоб ти мерщій покинув діл цей шпетний.

Повз твар, яка, голодна, завива,
Не прослизне і найспритніший дока:
Хто мимо йде, усіх вона вбива. (...)

А звідсіля, — задумав я одно, —
Я поведу тебе, де залягають
Місця, які я взнав уже давно.

Почуєш ти, як в розпачі благають
Там духи з зойком та з ламанням рук,
Повторну смерть на себе накликають.

Побачиш тих, хто між вогненних мук
Таємно тішиться у сподіванні
Колись піднестись до блаженних лук.

А схочеш в висі злинути останні, —
Душі, достойнішої за мене, здам
До ніжних рук тебе при розставанні.

Бо той, хто звіку владарює там,
Мене, що бився у ворожій раті,
Й тих, хто зі мною, не пуска й до брам.

А в тронній владаря світів палаті
Усе пристойне пишному кошу,
Щасливий той, хто буде там на святі!»

І я йому: «Поете, я прошу,
Ім'ям Христа, якого ти не відав,
Все зло й все гірше хай тут полишу,

Ти ж покажи усе, про що повідав:
Хай браму бачу я з Петром святим
І тих, хто в муках та скорботі знидів».

І рушив він, а я — слідом за ним.

(Переклад Євгена Дроб'язка)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Дайте визначення поняття «комедія». Порівняйте сучасне значення терміна і значення, в якому Данте вживає це слово. **Математична компетентність.** 2. Запишіть ключові слова, які характеризують творчість Данте. 3. Створіть блок-схему «Особливості середньовіччя та раннього Відродження в «Божественній комедії». 4. Заповніть таблицю, визначивши особливості кожної частини «Божественної комедії»:

Пекло	Чистилище	Рай

5. Представте композицію твору у вигляді опорно-логічної схеми. **Інформаційно-цифрова компетентність.** 6. Створіть план сайту за творчістю Данте. 7. Скориставшись Інтернет-ресурсами, розкрийте біблійний план «Божественної комедії». Створіть відповідний словник (5–6 слів). **Уміння вчитися.** 8. Дослідіть питання «Три великі вигнанці: Сократ, Данте й Байрон». 9. Твір написано в жанрі «видіння». Скориставшись додатковими джерелами, дайте

визначення видіння. Виокремте в «Божественній комедії» риси видіння. **Соціальна та громадянська компетентності. 10.** Образи лісу та звірів, які зустрічають героя, є алегоричними. Які політичні реалії знайшли відбиток в цьому? Чому для втілення ідей автор обирає саме ці образи? **Обізнаність та самовираження у сфері культури. 11.** Створіть комікс, який відобразив би події, описані в пропонованому уривку.

Предметні компетентності

Знання. 12. У чому полягає особиста драма поета і як вона відображена у творі? **13.** Що означає епітет «божественна» в назві? Хто саме так схарактеризував твір вперше? **14.** Назвіть основні ознаки терцини. **15.** Визначте, про кого йдеться в уривках: 1) *Бо той, хто звiку владарює там, / Мене, що бився у ворожій раті, / Й тих, хто зі мною, не пуска й до брам;* 2) *...моторний та верткий, / І шерсть рябіла плямами на ньому;* 3) *О світло й честь усіх співців земних, / Ти зваж на захват мій, на шанування / Твоїх безсмертних творів видатних;* 4) *На півшляху свого земного світу / Я трапив у похмурий ліс густий, / Бо стежку втратив, млюю оповиту;* 5) *В очах її така була злоба, / Таке палало полум'я гаряче...* **Діяльність. 16.** Чому провідником поета вибрано Вергілія? Які риси втілює цей образ? **Цінності. 17.** Напишіть власне висловлення «Гуманістичний погляд на життя і людину в «Божественній комедії» Данте».

ПІСНЯ П'ЯТА

У другому колі Пекла Данте помістив реальних і фантастичних персонажів — грішні душі людей, які здійснили перелюб, загинули через кохання. Тут і Семіраміда — легендарна асирійська цариця, вдова царя Ніна, яка видала закон, що дозволяв шлюб між близькими родичами (історичний прототип її — асирійська цариця Шаммурамат, яка жила в IX ст. до н. е.). Данте називає її «зрадливою» й прирікає на муки. Тут і «кохання жертва нещаслива» — цариця Карфагена Дідона, вдова Сіхея, яка покінчила життя самогубством, коли її полишив Еней. І Клеопатра — єгипетська цариця, коханка Юлія Цезаря і Марка Антонія (69–30 рр. до н. е.). Взята в полон Октавіаном, вона вкоротила собі віку, давши вкусити себе отруйній змії. І Єлена, «за яку лягли війська, Ахілла міць велика, яка з кохання згнула в віках». У другому колі Пекла герой Данте зустрічає й славетних воїнів Троянської війни — Ахілла, Паріса, а також героя середньовічного роману XII ст. Трістана, котрий покохав Ізольду, дружину свого сюзерена — короля Марка. Серед грішників є й пара сучасників Данте — Франческа да Ріміні та її коханий Паоло. Герой висловив бажання поговорити з ними, з'ясувати, чому вони потрапили до Пекла. У п'ятій пісні знайшли втілення реальні історичні факти. Франческа, донька Гвідо да Полента, синьйора Равенни, близько 1275 р. була видана заміж за нелюбого Джанчотто Малатесту. Коли Джанчотто дізнався, що Франческа покохала його молодшого брата Паоло, то убив їх обох.

(...) І тут зійшов до другого я кола,
За перше меншого, та від розпук
Кричали душі голосніш довола.

Й страхітного Міноса вчув я гук;
Який при вході судить справедливо,
Хвостом указуючи розмір мук.

Кажу, колись якась душа ляжливо
Розповіла про всі свої діла,
То цей знавець гріхів, тонкий на диво,

Йй місце визначає в царстві зла,
Хвоста скрутивши стількома витками,
В котре по черзі в коло засила.

Тиск перед ним і днями, і ночами;
Душа тут кожна свій проходить суд:
Сказала, вчула та й пішла до ями.

«О ти, хто в наш занурюється бруд, –
Гукнув Мінос, коли на мене глянув,
На мить лишивши безконечний труд, –

Дивись, куди ввійшов і з ким ти станув,
А про широкий вхід і не гадай!»
І вождь до нього: «Чом так гучно грянув?

Не з власного жадання йде в ваш край:
Так хочуть там, де все зробити можуть
Чого захочуть, так що не чіпай».

І ось такий, що й камінь міг стривожить,
Зачувся лемент, і зневіра йме,
Чи зойки відчаю луна не множить?

Туди прийшов, де світло геть німе,
І знявся рик, як в буряному морі,
Коли на ньому дужий вітер дме.

Пекельні вихори, рвучкі та скорі,
Засуджених волочать, тягнуть, б'ють
Згори і низу, й ті в сльозах та в горі.

І душі, летячи у каламуть,
Ридають, виють, сповнюючись хіттю,
Самого Бога в небесах клянуть:

Я взнав, що підпадає тут страхіттю,
Жахливій бурі цій той люд яркий,
Який скорився лиха розмаїттю.

І як на крилах носяться шпаки
В холодну пору, збившись у зграї,
Так духів злих пролинув рій швидкий.

Звідсіль, звідтіль, вверх, вниз, як в водограї,
І без надій, що прийде тиші мить
Або змаліють муки їх безкраї. (...)

І я сказав: «Співцю, поговорити
Хотів би я із тіннями двома,
Що вихор їх жене несамовитий».

І він: «Побачиш, як зрідіє тьма,
Й вони наблизяться: ім'ям любові
Благай, і пара підлетить сама».

Коли до нас їх вир підніс раптовий,
Подав я голос: «Привиди журби,
Як Інший zvolить, станьмо до розмови».

Як в полум'ї жадоби голуби
У рідні гнізда між зелені крони
Летять на крилах спільної судьби, —

Вони удвох з оточення Дідони
Перенеслись у пільмі коловій, —
І стали біля нас без заборони.

«О ти, що ходиш по землі живий
І надійшов сюди, у сморід чорний,
До нас, що світ забарвили в крові.

Якби нам другом цар був непоборний,
Вблагали б ласку ми тобі послать,
Щоб ти щасливим був у висі горній.

То слухай, споминай, що є згадать,
І поки буря десь там забарилась,
Ми будем слухати і розмовлять.

Жила я там же, де й на світ з'явилась,
Над морем тим, що в нього По втіка,
Котра супутниць тьмою збагатилась.

Кохання, що шляхетних обпіка,
Його зманило молодечим станом,
Який сточила тут печаль гірка.

Кохання, що кохатъ дає коханим,
Мене взяло, вогнем наливши вщертъ,
Що став моїм він, як ти бачиш, паном.

Кохання нас вело в злощасну смерть.
Каїна жде того, хто кров'ю вмився», –
І вже їх ворушила вітраверть.

Ці душі слухавши, я похилився
І в болісну заглибився печаль;
Поет спитав нарешті: «Чом спинився?»

І я на це почав: «О лютий жаль!
Ці ніжні мрії, ці солодкі чари
Їх завели в таку скорботну даль!»

А там звернувся до цієї пари
Й почав: «Франческо, від твоїх страждань
У серці чую болісні удари.

Але скажи: під час палких зітхань
Як вчило вас чаруюче кохання
Спізнати мить жагучих поривань?»

Й вона: «Немає більшого страждання,
Як згадувати любий щастя час
В біду; твій вождь здає в тім справозданья.

Коли ж ти прагнеш знать, який у нас
Початок був коханню, збудься спраги, –
Я плакати буду й мовить водночас.

Якось ми вдвох читали для розваги,
Як Ланчелота взяв кохання пал,
І самоти не брали до уваги.

І часто, мов під дією дзеркал,
 Нам під очима лица пік рум'янець.
 Але нас подолав миттєвий шал:

Ми прочитали, як тремтів коханець,
 Бо вперше в губи цілував самі, —
 І цей от, мій незмінний співвигнанець,

Мені вуста торкнув, з жаги німий, —
 Твір і співця за Галеотто мавши,
 Вже того дня більш не читали ми».

Так дух розповідав цей, споминавши,
 А той ридав; і руки я простер
 У даль за ними, від жалю вмиравши,

І впав, неначе той, хто нагло вмер.

(Переклад Євгена Дроб'язка)

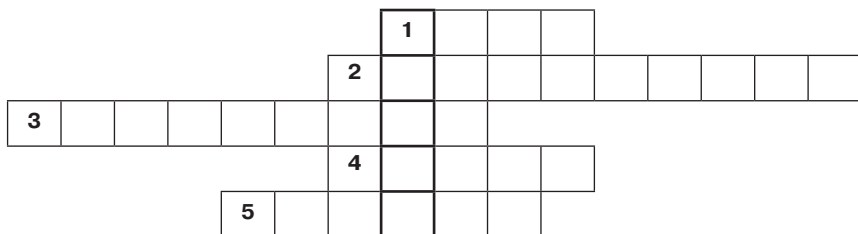
Ключові компетентності

Спілкування іноземними мовами (для тих, хто володіє англійською).

1. Прочитайте сонет «Сон» («A Dream») Джона Кітса. Порівняйте образ Франчески в «Божественній комедії» і в сонеті. **Математична компетентність.**
2. Із запропонованого вище уривку випишіть ключові слова. Прокоментуйте їх.
3. **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 3. Скориставшись додатковими джерелами, знайдіть інформацію про розвиток науки і технології епох, які знайшли відбиток у частині «Пекло». **Інформаційно-цифрова компетентність.**
4. На підставі Інтернет-ресурсів створіть схему Пекла (за «Божественною комедією»). **Уміння вчитися.**
5. Знайдіть додаткову інформацію про Франческу да Ріміні і Паоло Малатеста. Поділіться нею з однокласниками. **Обізнаність та самовираження у сфері культури.**
6. Перегляньте ілюстрацію «Мапа Пекла» Сандро Боттічеллі. Порівняйте зображення зі своїм зображенням.
7. Образ Франчески да Ріміні — один із найулюбленіших у європейській літературі, живопису, музиці. Прослухайте фрагмент симфонічної фантазії «Франческа да Ріміні» П. І. Чайковського, напишіть про свої враження.

Предметні компетентності

Знання. 8. Заповніть кросворд.

1. «... і руки я простер / У даль за ними, від жалю вмиравши, / І впав, неначе той, хто нагло вмер».
 2. «Нінова жона / І спадкоємиця його зрадлива».
 3. «... від твоїх страждань / У серці чую болісні удари».
 4. «... за яку в боях / Лягли війська».
 5. «...кохання жертва нещаслива».
- За вертикаллю буде ключове слово цієї частини «Божественної комедії».

Діяльність. 9. Чим відрізняється Мінос у давніх греків і у Данте? До чого він закликає поета? **10.** Чому в першому колі Пекла Данте розмістив Гомера, Гектора, Арістотеля, Сократа, Авіценну та інших відомих мислителів? **11.** Що таке «гріх» у розумінні Данте? **12.** Яке почуття викликає в поета зустріч із Клеопатрою, Дідоною, Семірамідой? **13.** Прокоментуйте слова Франчески: «Немає більшого страждання, / Як згадувати любий щастя час / В біду...». **14.** Чому в останньому колі Пекла опинилися Іуда, Брут і Касій? **Цінності. 15.** Прокоментуйте слова Данте: «Предмет поеми — людина, що силою своєї волі, через заслугу або незаслугу, зазнає справедливої відплати або кари». **16.** У чому, на думку Данте, полягає моральне очищення людини? **17.** У чому велич і нищість Пекла?

Рай

ПІСНЯ ТРИДЦЯТЬ ТРЕТЯ

(...) В глибокій ясності переді мною
Явилися із світла троє кіл
Трьох кольорів з об'ємністю одною.

Одне — відбиток другого всіх сил,
Немов Іріда близ Іріди стала,
А третє йде вогнем з обох світлil.

Який ти куций одяг надівала,
Безсила мисле, проти ж тебе річ
Іще куцішою себе являла.

О вічний блиску, що шляхом сторіч,
Самоосяжний, самоосягаєш
Й, осягнутий, собі зориш устріч!

На колі, що відбитий в ньому сяєш, —
Коли його я зором перебіг, —
Бо ти навколо сяйвом осяваєш.

Де завертав унутрішній поріг,
Мені немовби з нас малюнок здався,
І наче барви власні він зберіг.

Мов геометр, який старанно брався
За вимір площ і ліній колових,
Але, засад не маючи, стерявся, —

Такий став я при дивинах нових:
Хотів уздріть, як образ той у колі
Розміщено, як скріплюється їх.

Були ж у мене крила надто кволі;
Але яскравість сяйва тут прийшла,
І міць зростала розуму і волі.

Уяву сила зрадила була,
Та, мов колеса, ясні і веселі,
Жадобу й волю долі повела

Любов, що водить сонце й зорні стелі.

(Переклад Євгена Дроб'язка)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Випишіть тропи із поданих уривків. Прокоментуйте. **Математична компетентність. 2.** Схематично зобразіть ієрархію розміщення праведних душ у Раю. **Компетентності в природничих науках і технологіях. 3.** Рай Данте буде з опорою на Птолемеєву систему світобудови. Знайдіть інформацію про цю систему. Порівняйте її з геліоцентричною картиною світу. **4.** Які наукові проблеми цікавлять ліричного героя під час його подорожі в Раю? Знайдіть відповідь на це запитання в додаткових джерелах. Уміння вчитися. **5.** Сформулюйте тези, які б відображали шлях поета від темряви й горя до світла й радості. **Ініціативність і підприємливість. 6.** Друге небо в Раю — Марс — обитель реформаторів. Напишіть власне висловлення, у якому обґрунтуйте думку про важливість їхньої ролі в поступі суспільства. **Соціальна та громадянська компетентності. 7.** На 6 небі — Юпітеру — Поет зустрічає Давида і Езекія, імператора Траяна. Знайдіть інформацію про їхню громадянську позицію. Які їхні риси варті наслідування? **Обізнаність та самовираження у сфері культури. 8.** За давніми уявленнями, планети, обертаючись разом зі своїми сферами, випромінюють музику, сповнену високої гармонії, досконалості і краси. Скориставшись Інтернет-джерелами, доберіть музику, яка б відображала настрої третьої частини «Божественної комедії» — «Рай». **9.** Напишіть есей «Етичний та естетичний маніфест Данте». **Екологічна грамотність і здорове життя. 10.** Чи відповідає поняття «доброчесний спосіб життя», оспіване в поемі, здоровому життю? Свою думку аргументуйте.

Предметні компетентності

Знання. 11. Хто супроводжує поета в Раю? Чому? Які риси втілює героїня? **Діяльність. 12.** Чому в кінці цієї подорожі героїня на мить зникає і з'являється вгорі, на престолі, увінчана короною з вічних променів? Що

символізують такі зміни в образі? **13.** Прокоментуйте останній рядок поеми: «Любов, що водить сонце й зорні стелі». **14.** Яке значення має небесна Роза у творі? **15.** Прокоментуйте враження поета від Раю: «Відчув я величезне раювання», «Тож розум мій глядів заціпенілий, / Піднесений, уважливий, меткий, здивований і з дива спломенілий», «І міць зростала розуму і волі». **16.** Як поет сприймає зустріч із Творцем? **Цінності.** **17.** Визначте систему цінностей Данте й ідеал людини епохи середньовіччя. **18.** Схематично зобразіть систему середньовічних і сучасних цінностей. **19.** Визначте, у чому, на думку Данте, полягає першооснова життя, що є основним рушієм Усесвіту? Розгляньте проблеми твору в аспекті сучасності. **20.** Прокоментуйте слова І. Франка про твір: «*Се віковична повість кожного з нас, кожного, хто думав, любив, помилявся, падав духом і знов підносився*». **21.** Доведіть актуальність поеми «Божественна комедія» Данте.

АНГЛІЯ

ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР

1564 – 1616

Вільям Шекспір — видатний англійський поет і драматург доби Ренесансу. У всьому світі відомі його філософські сонети. На сцені славнозвісного театру «Глобус» (Лондон), для якого В. Шекспір писав твори і сам грав у них, відбулися прем'єри його комедій «Як вам це сподобається» (1599), «Дванадцята ніч» (1599), п'єс на історичну тематику «Генріх IV» (1597) «Генріх V» (1598), великих трагедій «Гамлет» (1603), «Отелло» (1604), «Король Лір» (1605), «Макбет» (1606) і п'єс, присвячених Стародавньому Риму: «Юлій Цезар» (1599), «Антоній і Клеопатра» (1607). Дія п'єси «Гамлет, принц Данський» відбувається в Данії, у містечку Ельсінор, яке знаходиться на кордоні сучасних Данії та Швеції. Із замком Кронборг та містечком Ельсінор пов'язано чимало легенд. Одна з них — про принца Амлета, яку описав історик XII століття Саксон Граматик у праці «Діяння данців». Середньовічний сюжет був типовою історією про помсту. Однак у трагедії В. Шекспіра все зовсім не так, хоча в основу її покладено ту саму легенду. В. Шекспір дав власну інтерпретацію образу Гамлета, утілюючи в ньому філософські пошуки.

ГАМЛЕТ, ПРИНЦ ДАНСЬКИЙ

(Скорочено)

ДІЯ ПЕРША

Сцена 2

Уже у першій дії Гамлет постає героєм, який має багато запитань до себе й до всього світу. Його серце крає смерть батька і таємниця довкола неї. Монологи — форма розкриття внутрішнього світу героя, його сумнівів і шукань, осмислення місця людини в світі. Це засіб психологічної характеристики ге-

роя і соціальної критики навколишнього середовища. Водночас монологи Гамлета набувають широкого філософського значення, у них порушено вічні морально-філософські проблеми: життя і смерть, кохання і зрада, воля і насильство, правда і лицемірство, совість і нищість.

Гамлет

(...) Боже, Боже!
Яке нікчемне, марне й недолуге
Все, що на світі діється...
Немов город непологий, де густо
Бувають бур'яни. Саме огидне
Його заповонило! Як це сталося?!
Два місяці як він помер. Ні, менше!
Такий король! Із нинішнім зрівняти —
Він, як Гіперіон з сатиром поруч,
І матір так любив він, що, мабуть,
Вітрам небес не дав би надто грубо
Дихнути їй в обличчя. Небо й земле!
Що згадувати?! Так вона горнулась
До нього, мов з поживи тої голод
Зростав у неї ще. І ось — за місяць...
Несталосте, твоє імення — жінка!
Лиш місяць! Не стоптала й черевиків,
Що в них за тілом батьковим ішла
В сльозах, як та Ніоба. І тепер...
О Боже мій! Тварина нерозумна,
І та, напевно, довше б сумувала!
Побралася із дядьком, що до батька
Подібний так, як я до Геркулеса.
Ще й сіль облудних сліз її не зникла
З очей, а вже на кровозмісне ложе
Вона спішить. В квапливості оцій
Добра немає і не може бути.
Розбийся, серце, — мушу я мовчати!

(Переклад Григорія Кочура)

Сцена 5

Гораціо й королівські офіцери побачили Привида, схожого на батька Гамлета, на терасі замку Ельсінор. Гораціо розповів про це Гамлетові, який вирішив зустрітися з Привидом. Той розповів принцові про страшний злочин, який вчинив король Клавдій. Гамлет вирішив перевірити слова Привида і бере із Гораціо й офіцерів клятву мовчати.

Привид

Цей кровозмісник, звір прелюбодійний
Своїм чаклунським хистом і дарами —
О нечестиві ті дари, той хист! —
Здолав на блуд ганебний спокусити,
Здавалось, доброчесну королеву.
Яке це, Гамлете, було падіння!
Від мене відвернутись, занедбати
Моє кохання, що у парі йшло
З обіцянками, даними при шлюбі,
І прихилитись до цього нікчеми,
Убогого, якщо рівнять зі мною! (...)
Та досить! Ось вітрець війнув ранковий.
Я розповім коротше. У саду
Я ліг спочить опівдні, як і звичайно;
Цієї супокійної години
Твій дядько, в сад промкнувшись, увілляв
Мені у вухо блекоти страшної, —
Така вона ворожа людській крові,
Що прудко, на взірць живого срібла,
Всіма шляхами внутрішніми в тілі
Біжить, і звужується кров від неї,
Як від краплини оцту молоко.
Загусла так раптово кров і в мене... (...)
Так я вві сні від братньої руки
Життя позбувсь, корони й королеви. (...)
Який це жах! Який цей жах незмірний!
Якщо у тебе є чуття, мій сину,
Не попусти, щоб королівське ложе
Перетворилось на кубло розпусти.
Та хоч яка твоя та помста буде,
А проти матері недобрий замір
Нехай душі тобі не заплямує.
Хай судить Бог її, нехай у грудях
Жалить сумління. А тепер прощай...

(Зникає.)

Гамлет

Небесні сили! Земле! Що згадати
Ще треба? Пекло? Тихше, тихше, серце!
Напружтесь, м'язи, не втрачайте сили,
Тримайтеся. Не забувать тебе?!
Так, любий привиде, аж поки пам'ять

Ще живе в збентеженій цій скриньці!
Не забувать? Всі записи безглузді
Зітру з таблиці пам'яті своєї,
Усі слова з книжок, усе, що бачив, —
Всі образи, всі враження колишні,
Усе, що спостеріг від юних днів, —
Одне твоє веління нині в мозку
Залишу я, без домішок низьких.
Клянуся небом! Згубна, згубна жінко!
Усміхнений негіднику проклятий!
Де записник мій? Мушу записати,
Що можна, посміхаючися, бути
Негідником. У Данії — напевно.

(Пише.)

Уже ви, дядьку, тут. Віднині гасло
Моє: «Прощай, прощай! І не забудь».
Я в цьому присягаюсь.

ДІЯ ТРЕТЯ

Сцена 1

Офелія стала знаряддям королівських інтриг. Полоній підмовляє її зустрітися з Гамлетом і викликати його на відверту розмову, а він, Полоній, разом із Клавдієм сховаються і підслухають діалог, щоб з'ясувати, чи справді Гамлет божевільний від кохання, чи є якась інша причина його дивної поведінки.

Король

Гертрудо, люба,
Облиште нас; я Гамлета покликав,
Щоб він, немовби випадково, тут
Зустрів Офелію.
А я й Полоній, шпигуни законні,
Сховавшись, щоб нас ніхто не бачив,
Самі спостерігатимем усе,
То й буде зрозуміло, що насправді
Любов йому страждання завдає,
Чи щось інакше. (...)

Полоній

Ось він іде. Сховаймося, мій пане.
(Король і Полоній виходять. Входить Гамлет.)

Гамлет

(...) Так. Бути чи не бути — ось питання.
В чім більше гідності: терпіти мовчки
Важкі удари навісної долі
Чи стати збройне проти моря мук
І край покласти їм борнею? Вмерти —
Заснуть, не більш. І знати, що скінчиться
Сердечний біль і тисячі турбот,
Які судились тілу. Цей кінець
Жаданий був би кожному. Померти —
Заснути. Може, й бачити сновиддя?
У цьому й перепона. Що приснитись
Нам може у смертельнім сні, коли
Вантаж земної суєти ми скинем?
Оце єдине спонукає зносить
Усі нещастя довгого життя;
Інакше — то ж би стерпів глум часу,
Ярмо гнобителів, пиху зухвальців,
Зневажену любов, суди неправі,
Нахабство влади, причіпки й знуцання,
Що гідний зазнає від недостойних, —
Хто б це терпів, коли удар кинджала
Усе кінчає? Хто б це став потіти,
Вгинаючись під тягарем життєвим,
Якби не страх перед незнаним чимось
У тій незвіданій країні, звідки
Ще не вертався жоден подорожній?
Миритись легше нам з відомим лихом,
Аніж до невідомого спішити;
Так роздум робить боягузів з нас,
Рішучості природжений рум'янець
Блідю барвою вкриває думка,
І збочує величний намір кожен,
Імення вчинку тратячи! Та досить!
Офеліє! В своїй молитві, німфо,
Згадай мої гріхи! (...)

Офелія

Ласкавий принце,
Скажіть, як вам жилося цими днями?

Гамлет

Я дуже вдячний: добре, добре, добре.

Офелія

У мене є від вас дарунки, принце,
Їх повернути я давно хотіла,
То прошу їх тепер прийняти.

Гамлет

Що ви?!
Я зроду вам не дарував нічого.

Офелія

Ви добре знаєте, що дарували,
Ще й в супроводі запахуючих слів, —
Від них принадніші були дарунки.
Але втрачають і дари принаду,
Як той, хто дав їх, дивиться нерадо.
Ось, принце, заберіть.

Гамлет

Ха-ха! То ви дівчина доброчесна?

Офелія

Що таке, принце?

Гамлет

І ви вродливі?

Офелія

Що ви маєте на увазі, принце?

Гамлет

А те, що коли доброчесні й вродливі, то ваша чеснота не повинна мати ніяких справ з вашою красою. (...)

Іди в черниці. Навіщо тобі плодити грішників? Сам я людина досить-таки порядна, а й то можу себе обвинуватити в такому, що й навіщо тільки мене мати привела?! Я надто гордий, мстивий, самолюбний. У мене напихваті більше гріхів, ніж думок, щоб їх обмірковувати, уяви, щоб їх втілити, часу, щоб їх здійснити. І навіщо тільки такі люди, як я, повзають між небом і землею? Усі ми пройдисвіти несосвітенні. Не йми віри нікому з нас. Один тобі шлях — у черниці. Де ваш батько?

Офелія

Вдома, принце.

Гамлет

Замкніть його там, нехай він дурня стріть тільки в себе вдома.
Прощай.

Офелія

Поможи йому, всеблаге небо.

Гамлет

Коли ти одружишся, дістанеш від мене в посаг таке прокляття: хоч ти будеш цнотлива, як крига, чиста, як сніг, а поговорів не минеш. Іди в черниці, йди! Прощай! Або, якщо вже конче хочеш виходити заміж, виходь за дурня, бо розумні аж надто добре знають, на яких потвор ви їх обертаєте. В черниці йди! Та швидше! Прощай! (...)

(Виходить.)

Офелія

Потьмарився такий шляхетний розум!
Така людина! Виглядом — придворний,
Словами — вчений, войовник — мечем,
Надія і вицвіт нашої держави,
Довершеності дзеркало й взірець!
Я, найнещадніша з жінок, пила
Солодкий мед обцянок його,
І ось цей дух ясний, мов дзвін, що тріснув...

(Переклад Григорія Кочура)

Король і Полоній розійшлися в думках щодо «божевілля» Гамлета. Кожен із них висуває власну версію його незрозумілих слів і вчинків.

Король

Кохання? Не воно йому на думці.
Те, що казав він, хоч було й безладне,
Проте не божевільне. З цього смутку
Щось визріває на душі у нього,
Ще й небезпечне, може. А тому,
Щоб лихові якомусь запобігти,
У мене й вирішення вже готове:
Не гаючись, до Англії хай їде
Несплачену данину вимагати.
Можливо, море, і чужа земля,
І враження нові йому розвіють
І розженуть усі думки похмури,

В яких уже заплутався він так,
Що й сам не свій. А ви якої думки?

Полоній

Це добрий намір. Та мені здається,
Що все ж таки любов — причина смутку,
Ну, як, Офеліє? Нема потреби
Розповідати, ми й самі все чули.
Робіть, що хочете, мій пане. Може,
Звеліть, щоб викликала на розмову
Його після вистави королева,
А я, ласкаво прошу, я сховаюсь
Так, щоб розмову їхню всю почути.
Коли нічого він і їй не скаже,
Шліть в Англію його чи ув'язніть,
Як ваша мудрість визнає.

Король

Нехай!
Шаленству знатних треба класти край.

(Виходять.)

Сцена 2

На замовлення Гамлета мандрівні актори розігрують в королівському палаці п'єсу «Вбивство Гонзаго», яку герой фігурально називає «Пастка». Гамлет особисто дав поради акторам і попросив їх вставити в п'єсу уривок, який він написав особисто. Композиційний прийом «п'єса у п'єсі» дозволяє втілити шекспірівську метафору «весь світ — театр». Інтригами й конфліктами просякнутий увесь світ довкола героя. Гамлет сподівається на те, що під час п'єси Клавдій якось викаже себе або навіть зізнається в скоєному, що дасть можливість спокутувати гріх.

Королева на сцені

«У другім шлюбі не любові ждуть,
До нього розрахунки лиш ведуть.
Я вдруге мужа першого вбиваю,
Коли у постіль другого приймаю».

Король на сцені

«Я знаю, щирі це слова й думки,
Та наміри не завжди в нас тривкі,
У рабстві наша пам'ять їх тримає,
Життя їх віку довгого не має;
На гілці висить незрілий плід,
Достиг — упав, по ньому зник і слід.

Не дуже в нас обіцянки живучі,
Бо ми їх забуваєм неминуче;
У захваті приймаєм рішенняь,
Минає захват — рішенняь кінєць...»
(...)

Королева на сцені

«Нехай для мене більше й хліб не родить,
Нехай для мене й сонце більш не сходить,
Нехай ні вдень не знаю, ні вночі
Ні втіхи, ні спочинку живучи,
Хай щастя і вві сні мені не сниться,
Життя моє хай буде як в'язниця,
Хай талану ні в чому не дїжду,
Як повдовівши, замїж я пїду».

Гамлет

Ну, що буде, як одурить?

Король на сцені

«Клятьба велика. Йди, моя дружино!
Щось я втомився. Трохи відпочину,
Засну я».

(Засинає.)

Королева на сцені

«На здоров'я спочивай.
Усе лихе минає нас нехай!»

(Виходить.)

Гамлет

Вам подобається п'єса, ваша величність?

Королева

На мою думку, жінка надто багато обіцяє.

Гамлет

Ну, вона ж дотримає слова.

Король

Ви знаєте п'єсу? В ній немає нічого недозволеного?

Гамлет

Ні, ні, це все жартома, отруєння жартома. Нема тут і трохи нічого недозволеного.

Король

Як зветься ця п'еса?

Гамлет

«Пастка». Тільки ж у якому розумінні? В алегоричному. В цій п'есі показано вбивство, що сталось у Відні. (...) Підступний цей витвір. Та що нам до того? У вашої величності, як і в нас, чисте сумління, і нас це не обходить. (...)

(Входить актор, що грає Луціана.)

А оце королів небіж Луціан.

Офелія

Ви, принце, чудово замінюєте хор своїми поясненнями. (...)

Луціан

«Отрута, чорна думка, слухний час,
Міц на рука, ніхто не бачить нас,
Мерзотна суміш, трави чарівні,
Що в вас Геката закліяла аж тричі,
Свої страшні властивості явіть —
Життя живого нитку перервіть!»

(Вливає отруту королю у вухо.)

Гамлет

Він труїть його в саду, щоб захопити владу. Герцога звать Гонзаго. Є така повість, писана добірною італійською мовою. Зараз ви побачите, як убивця завойовує любов Гонзагової дружини.

Офелія

Король устає!

Гамлет

Що, злякався хлопавки?

Королева

Що з вами, ваша величність?

Полоній

Припиніть виставу!

Король

Присвітіть мені. Ходім звідси!

Всі

Світла! Світла! Світла!

(Виходять усі, крім Гамлета й Гораціо.)

(Переклад Григорія Кочура)

Сцена 3

Після вистави «Вбивство Гонзаго» Клавдій зрозумів, що Гамлет підійшов надто близько до розгадки страшної таємниці. Водночас король відчув розпач від скоєного братовбивства. Він робить спробу молитися, але кається не для нього... Гамлет має нагоду вбити короля, тихо підкравшись, проте не може підступно покарати ворога під час спроби звернення до Бога.

Король

Мерзенний сморід злочину мого
Сягає неба. На мені тяжить
Прокляття найдавніше — братовбивство,
Не можу я молитись, хоч і прагну,
До крайніх меж напружуючи волю:
Міцне бажання, але гріх ще дужчий.
Я наче той, хто, маючи дві справи,
Вагається, з якої розпочати,
І жодної не робить. (...)
Нащо ж милосердя,
Як не на те, щоб злочини прощати?
Хіба в молитві не подвійна сила,
Спроможна врятувати від падіння
Чи скинути гріхів тягар із нас?
Минув мій гріх. Я зводжу очі в небо,
Якими ж я словами помолось?
«Прости мені, мій Боже, вбивство підле?»
Не можна. Адже все, заради чого
Я вбив, усе це й досі при мені:
Корона, честолюбство й королева. (...)
То що ж? Що ж лишилось? Кається?
Коли ж бо я і каюсь не можу!
О груди, чорні, наче смерть! Що більш
Душа силкується, тим глибше грузне.
Рятуйте, ангели! Коліна, гніться!...
(Відходить у глибину сцени й стає навколішки)

Гамлет

Він молиться. Яка нагода зручна
Все довершить! І він у рай потрапить.
Хіба ж це помста? Слід поміркувати:
Негідник убиває мого батька,
І от негідника цього я шлю
До неба.
Це ж нагорода скорше, а не помста! (...)
Коли він очищає душу

І перейти готовий на той світ,
А я уб'ю його — чи я помщуся?
Ні.
Сховайся, мечу, на страшнішу дію. (...)

(Виходить.)

Король
(Підводячись.)

Слова угору, думка вниз їх тягне.
Без думки слово неба не досягне.
(Виходить.)

Сцена 4

Покої королеви. Входять королева і Полоній.

Полоній

Він прийде. Ви ж нагримайте на нього,
Скажіть, що вихватки його нестерпні
І що від гніву він не врятувався б,
Якби не ви. А я ось тут сховаюсь.
Суворіше, будь ласка.

Гамлет
(За сценою)

Мамо, мамо!

Королева
За мене можете не турбуватись.
Іде вже. Заховайтеся мерщій.
(Полоній ховається за килимом.)

Гамлет
Ну, мамо, в чому річ?

Королева
Чому ти, Гамлете, образив батька?

Гамлет
Чому образили батька ви, мамо?

Королева
Говориш марнослівним язиком.

Гамлет
Питаєте гріховним язиком.

Королева

Що це таке?

Гамлет

А ви чого хотіли?

Королева

Забув ти, хто я!

Гамлет

Ні. Ви королева,
Дружина брата свого чоловіка,
І ще — на горі — мати ви мені.

Королева

Що ж, хай з тобою інші поговорять.

Гамлет

Ні, ні, сідайте і не руште з місця.
Я дзеркало поставлю перед вами,
В якому ви побачите себе.

Королева

Чого ти хочеш? Ти не вб'єш мене?
Рятуйте! Пробі!

Полоній

(За килимом)

Гей! Рятуйте! Пробі!

Гамлет

(Витягаючи шпагу)

А! Щур попався! Тут йому і смерть!

(Проколює шпагою килим.)

Полоній

(За килимом)

Ой! Помираю!

(Падає і вмирає.)

Королева

Боже! Що ти робиш?

Гамлет

І сам не знаю. Хто там був? Король?

Королева

Який квапливий і кривавий вчинок!

Гамлет

Ще гірше — короля життя позбавить,
А потім шлюб із братом справить.

Королева

Що? Короля життя позбавить?

Гамлет

Так.

(Відхилиє килим і бачить Полонія.)

Прощай, убогий, метушливий дурню!
Тебе я з вищим сплутав. Бачиш сам,
Як небезпечно надто клопотатись...

ДІЯ П'ЯТА

Сцена 1

Промовистий символ трагедії — череп Йоріка, якого знайшов на цвинтарі гробокоп. «Бідолашний Йорік!», — каже Гамлет, тримаючи його в руках. Хто ж такий Йорік? Королівський блазень. Колись він весело сміявся і добре звеселяв челядь. Але сьогодні його немає. Той, хто жартував і веселився, опинився в могилі. Людське життя — лише мить, думає Гамлет із черепом Йоріка в руці. То навіщо ж тоді живе людина, якщо життя таке коротке? Що залишить вона по собі на землі?.. Певною мірою Гамлет вважає себе також блазнем у Данському королівстві (адже він удавав із себе божевільного, змушений прикидатися перед усіма, щоб приховати справжні наміри). Череп Йоріка навіває героєві думки про власну смерть, а ще — про суєтність мирського, земного буття.

Гамлет

Цей череп мав язика й міг співати. А такий собі шахрай кидає ним об землю, наче це щелепа Каїна, першого вбивці. Може, макітра, що нею жбурляється йолоп, належала політикові, який Господа Бога самого не міг обхитрити, — хіба ні? (...) А тепер він потрапив до пані Хробакової і гробокоп дупить його заступом по вилицях. Дивовижне перетворення, якби тільки ми могли його простежити! Невже варто було ростити ці кістки тільки на те, щоб гратися ними в кеглі? Мої кістки ниють, ледве думаю про це. (...)

(Бере череп.)

Бідолашний Йоріку! Я знав його, Гораціо! Людина невичерпної винахідливості в дотехах, з винятковою фантазією. Разів з тисячу но-

сив він мене на спині. А тепер це сама бридота. Мене нудить, коли я дивлюся на нього. Отут були губи, які я так часто цілував. Де тепер твої жарти? Твоє вистрибування? Твої пісеньки? Спалахи веселощів, від яких усі за столом, бувало, покотом лягали з реготу? Невже в тебе не залишилося жодного дотепу, щоб поглузувати з власного вициру? Зовсім занепав? Піди у світлицю до вельможної дами та скажи їй, що хоч би вона фарбувалась і на палець завтовшки, однаково колись буде така сама...

Убивство Полонія спричинило цілу низку інших трагічних подій. Офелія збожеволіла, утративши батька й коханого. Лаерт вертається з Франції і хоче помститися Гамлетові, убивці його батька. А Клавдій використовує горе і розпач Лаерта у власній грі, щоб позбутися Гамлета. Клавдій підмовив Лаерта взяти гострішу рапіру, намастити її спеціальним отруйним зіллям... Клавдій про всяк випадок підготував ще й келих із отрутою для Гамлета. Король готує поєдинок, як театральну виставу. Але під час двобою усе пішло не за «сценарієм»... У фіналі від трагічних випадковостей гинуть усі головні герої трагедії.

Сцена 2

Король

Наш син перемагає.

Королева

Але він огрядний,
Задихався. Ось хусточку візьми
Та витрись. Я також за тебе вип'ю.

Гамлет

Спасибі, матінко.

Король

Не пий, Гертрудо!

Королева

Таки я вип'ю. Ви мені даруйте. (П'є.)

Король *(убік)*

З отрутою! Рятунку вже немає.

Гамлет

Ні, я не питиму. Іще хвилинку.

Королева

Ходи сюди, утру твоє обличчя.

Лаерт

А зараз я ударю.

Король

Сумніваюсь.

Лаерт (*убік*)

Це майже проти власного сумління.

Гамлет

Ану, Лаерте, втретє. Та не грайтесь,
А нападайте, скільки сили є,
Бо ви немов жартуєте зі мною!

Лаерт

Ах, он як! Ну, тримайтеся тоді!

(*Б'ються.*)

Озрік

Нема удару.

Лаерт

Маєте один!

(Лаерт раниць Гамлета. Потім у розпалі вони обмінюються рапірами й Гамлет раниць Лаерта.)

Король

Розбороніть. Вони поскаженіли.

Гамлет

Ні, ще!

(*Королева падає.*)

Гамлет

Що з нею?

Король

Кров побачила й зомліла.

Королева

Ні, це вино, вино. Мій сину любий,
Це все пиття! Отруєно мене.

(*Умирає.*)

Гамлет

Злочинство! Зрада! Зачиняйте двері,
Шукайте! Треба винного знайти!

(Лаерт падає.)

Лаерт

Він, Гамлете, між нами. Ти помреш,
Тобі ніякі ліки не допоможуть.
Та зброя, що в руці твоїй, отруйна
І незатуплена. І сам я гину
Як жертва заміру свого бридкого.
Ось я лежу і вже не встану більше,
І матір теж отруєно твоєю.
Це все король, король у всьому винен.

Гамлет

Рапіра теж отруєна? Отруто,
Довершуй те, що довершити слід!

(Заколює короля.)

Всі

Зрада! Зрада!

Король

Рятуйте, друзі! Я ж іще живий!

Гамлет

Ні, пий свою отруту, вбивцю клятий,
Розпуснику! Отут твоя перлина!
Иди за матір'ю!

(Король умирає.)

Лаерт

Це по заслuzі:
Отруту він же сам приготував.
Тобі я нині, Гамлете шляхетний,
І власну смерть, і батькову прощаю,
А ти мені свою також прости.

(Вмирає.)

Гамлет

Хай Бог простить! А за тобою слідом
І я піду. Горацію, вмираю.
Прощай і ти, нещасна королево!

Я вам, що зблідли й мовчки тремтите,
Все розказав би, та не маю змоги,
Бо смерть, тупий жорстокий конвоїр,
Арешту ні на мить не відкладає.
А ти, Гораціо, ти жити будеш,
То розкажи про все правдиво.

Гораціо

Ні!
Душею більш я римлянин, ніж данець.
Тут є отрута.

Гамлет

Якщо ти мужчина,
Облиш! Віддай! Однаково я вирву!
Яку, Гораціо, ганебну славу
Залишу я, коли ніхто не визнає
Того, що сталося. Адже ти мій друг!
Не поспішай до райського блаженства,
Помучся ще на цім безладнім світі,
Щоб розказати про мене.
(Здаля чути військовий марш і постріли.)
Хто стріляє?

Озрік

Це Фортінбрас. Із Польщі переможно
Він повертає і послам англійським
Дає салют.

Гамлет

Гораціо, вмираю.
Міцна отрута дух мій подолала.
Не чутиму вже й з Англії звісток.
Я провіщаю, що впаде ваш вибір
На Фортінбраса. Віддаю свій голос
І я за нього. Ти подбай, щоб він
Про все дізнався. А тепер — мовчання.

(Вмирає.)

(Переклад Григорія Кочура)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Академічний словник української мови фіксує слово «гамлетизм». Як ви вважаєте, що воно означає? 2. Випишіть образи-символи з твору та визначте їхній ідейно-художній зміст. **Спілкування іноземними мовами** (для тих, хто володіє англійською мовою). 3. Складіть покажчик крилатих висловів трагедії. 4. Прочитайте монолог Гамлета «To be, or not to be». Зіставте оригінальний та перекладний варіант. У чому монолог Гамлета суголосний із 66 сонетом В. Шекспіра? **Математична компетентність.** 5. Складіть схему «Система образів трагедії «Гамлет» В. Шекспіра». **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 6. Знайдіть у тексті описи природи. Поясніть їхню функцію. **Інформаційно-цифрова компетентність.** 7. Створіть колаж «Мій Шекспір». **Уміння вчитися.** 8. Що, на вашу думку, краще: змиритися чи боротися зі злом? Зіставте свої погляди з поглядами Гамлета. **Ініціативність і підприємливість.** 9. Як у творі розкрито проблему вибору і вчинку героя? 10. Підготуйте розповідь про план Гамлета. Чи вдалося героєві досягти своєї мети? Поясніть. **Соціальна та громадянська компетентності.** 11. Оцініть стосунки Гамлета і зображеного в шекспірівській трагедії соціуму. **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** 12. Підготуйте повідомлення «Інтерпретація трагедії «Гамлет» В. Шекспіра в театрі та кіно». 13. Напишіть фрагмент сценарію кінофільму про життя і творчість В. Шекспіра. Запропонуйте його музичне оформлення, декорації. **Екологічна грамотність і здорове життя.** 14. Охарактеризуйте зміни душевного стану Гамлета. Доберіть відповідні цитати.

Предметні компетентності

Знання. 15. Дайте визначення поняття «вічний образ». 16. Доберіть цитати, які характеризують персонажів трагедії у момент прийняття ключових рішень. Поясніть мотиви учинків героїв (або героїнь). **Діяльність.** 17. Порівняйте особливості античної драми і драми В. Шекспіра. 18. Визначте основний конфлікт трагедії «Гамлет». 19. Назвіть причину зволікання Гамлета з помстою. 20. У чому полягає трагізм образу Гамлета? 21. Як виявляється ренесансний світогляд героя? 22. Аргументуйте думку про те, що Гамлет — вічний образ у світовій літературі. **Цінності.** 23. Доведіть або спростуйте тезу Б. Пастернака: «Гамлет стає суддею свого часу й слугою майбутнього». 24. Напишіть власне висловлення на тему «Чи потрібен Гамлет у XXI ст.?».

ПРОЗА Й ПОЕЗІЯ ПІЗЬНОГО РОМАНТИЗМУ ТА ПЕРЕХОДУ ДО РЕАЛІЗМУ ХІХ СТ.

НІМЕЧЧИНА

ЕРНСТ ТЕОДОР АМАДЕЙ ГОФМАН

1776 — 1822

Романтизм як художній напрям виник у Німеччині, звідки поширився в інші країни Європи. Ернст Теодор Гофман представляє етап зрілого німецького романтизму, зокрема його гротескно-фантастичну течію. Найвідоміші твори Е. Т. А. Гофмана — збірка «Фантазії в манері Калло» (1814–1815), казка «Лускунчик і мишачий король» (1816), повість «Крихітка Цахес на прізвисько Цинобер» (1818), роман «Життєві погляди kota Мурра» (1822) та ін. У книжках Е. Т. А. Гофмана виявилось протиставлення двох світів: реально-побутового і поетичного, породженого фантазією митця. Усіх гофманівських персонажів можна поділити на дві групи — філістерів та ентузіастів. Перші живуть у звичайному світі, їхні інтереси обмежені буденними справами, грошовими прибутками, кар'єрою, приземленими інтересами. Вони не цінують мистецтво й красу, не мають уявлення про високі ідеали. Ентузіастів набагато менше, аніж філістерів, які витісняють людей із романтично-поетичною свідомістю. Але саме ентузіасти, як вважав Е. Т. А. Гофман, здатні проникнути в глибини світу, пізнати істину, створювати прекрасне. Ентузіасти у його творах є носіями духовності й моралі, утіленням мистецького покликання.

КРИХІТКА ЦАХЕС НА ПРИЗВИСЬКО ЦИНОБЕР

(Скорочено)

Розділ перший

Недалечко від одного привітного села, біля самого шляху, на розпеченій сонцем землі крижем простяглась у знеможі бідна, обідрана селянка. Змучена голодом і спрагою, вкрай знесилена, ледве зводячи подих, нещасна впала під тягарем короба, вщерть набитого хмизом, що його з великими труднощами поміж чагарями та деревами в лісі назбирала. Вона вже думала, що настала її смертна година, а отже, й кінець невтішному горю. А все-таки незабаром вона спромоглась на силі, розв'язала вервечки, якими був прив'язаний короб на спині, і поволеньки пересулулася на найближчий моріжок. І тут почала тяжко нарікати:

— Чого ж це тільки мене, — голосила вона, — тільки мене та мого бідолашного чоловіка спостигло таке лихо й гірка недоля? Та хіба ж ми не працюємо, як ніхто в селі, з ранку до вечора, солоним потом обливаючись, а гинемо в злиднях, ледве шматок хліба маємо втамувати свій голод? Три роки тому чоловік, копаючи в садку, знайшов скарбець із зо-

лотими червінцями, то ми вже й гадали собі — нарешті й до нас щастя завітало, нарешті нам полегшає. І що ж сталося? Злодії вкрави гроші, хата й клуня згоріли дощенту, жито на полі витолочило градом, і, щоб міру наших страждань сповнити вщерт, покарало нас небо оцим маленьким виродком, якого я на ганьбу собі й на посміх людям зродила. На святого Лавріна йому буде вже півтретя року, а він ще на своїх вутлих та кривих, наче в павука, ногах ані стояти, ані ходити не може і тільки вурчить та нявкає, немов кошенья, замість говорити. А жерти — жере ця ненатла потвора так, як добрий восьмилітній хлопчисько! Та тільки не йде воно йому анітрохи на пожиток. Боже милосердний, змилуйся над ним і над нами, не допусти, щоб довелось годувати його, аж поки він виросте, нам на муку та на ще гірші злидні. Бо ж їсти й пити він буде щораз більше, а працювати зась! Ні, ні, такої біди вже ніхто в світі витримати не годен! Ох, коли б уже вмерти, тільки вмерти! — І вона почала плакати й ридати, аж поки не заснула, знесилена і знеможена горем.

Справді-бо, жінка мала всі підстави нарікати на бридкого виродка, що народився два з половиною року тому. Те, що на перший погляд могло видатися цілком химерно скрученим цурпалком дерева, було не що інше, як потворний курдупель, якихось дві п'яді на зріст, що досі лежав у коробі, а тепер виліз і борсався та вурчав у траві. Голова в потвори глибоко запала між плечима, на спині виріс горб, як гарбуз, а зразу ж від грудей звисали тонкі, немов ліщинові палички, ноги, тож весь він був схожий на роздвоєну редьку. На обличчі неухажане око нічого б і не розгледіло, але, придивившись пильніше, можна було помітити довгий гострий ніс, що витикався з-під чорного скошланого чуба, пару маленьких чорних очиць, що виблискували на зморщеному, як у старого, обличчі, — проява, та й годі.

І ось, як жінку, прибиту горем, зморив глибокий сон, а син її борсався при ній, трапилося так, що панна фон Рожа-Гожа, патронка поблизького притулку, саме тою дорогою верталася з прогулянки. Вона зупинилася, споглядаючи ту бідоту, а що з природи була побожна та жаліслива, то дуже тим зворушилася.

— О Боже милостивий! — почала вона. — Скільки горя й злиднів є ще на землі! Нещасна жінка! (...) Тобі й твоєму чоловікові не судилося багатство, а кому воно судилось, у того червінці щезають з кишені хтозна-як, лише гризоту йому завдають, і що більше золота йому перепадає, то він стає бідніший. Але я знаю, над усе лихо, над усі нестатки гризе твоє серце думка, що ти зродила цю малу потвору, яка висить на тобі зловісним тягарем і яку ти все життя двигати мусиш. Стрункий, гарний, дужий, розумний цей хлопець ніколи не буде, але чи не вдасться мені допомогти в інший спосіб? (...)

Поволеньки скувійоджений чуб малого почав вирівнюватися, розділився проділом, приліг на лобі і м'якими ніжними кучерями спустився

на високі плечі та на горбату, як гарбуз, спину. Малий ставав щодалі спокійніший і нарешті міцно заснув. Тоді панна Рожа-Гожа обережно поклала його на траву біля самої матері, скропила запахуючою водою з флакончика, якого витягла з кишені, і квапливо відійшла. (...)

З того часу, як фея Рожа-Гожа допомогла селянці Лізі, всі сприймали Цахеса не так, як раніше.

— О пані Лізо, пані Лізо, який же у вас милий та гожий хлопчик! Це ж справжня ласка Господня — така чудесна дитина. — Пастор узяв малого на руки, почав його пестити й зовсім, здається, не помічав, як негречний курдупель огидно мурчав та нявчав і намагався навіть укусити шановного панотця за носа.

А пані Ліза стояла, приголомшена пасторовими словами, втупивши в нього погляд, і зовсім не знала, що й подумати.

— Ох, милий панотченьку, — почала нарешті вона плаксивим голосом, — такий людині божій, як ви, не личило б кпити з мене, бідолашної, яку Господь невідь за що покарав цим огидним виродком!

— І що ви балакаєте, — заперечив пастор дуже поважно, — що ви балакаєте? Кпити... виродок... кара господня... Я зовсім вас не розумію і знаю лише, що ви, либонь, чи не осліпли, коли свого милого сінка не любите від щирого серця. Поцілуй мене, моє любе малятко!

Пастор пригорнув малого до себе, але той буркнув:

— Не хочу!

І знову клацнув зубами, наміряючись укусити пастора за носа.

— Бачили ви його, лиху бестію! — скрикнула злякано Ліза. (...)

— Послухайте, пані Лізо, віддайте мені свого хлопчину на моє піклування та виховання. Я покладаю на нього великі надії. За ваших нестатків хлопець тільки обтяжуватиме вас, а я буду радий виховати його як свого власного сина!

Ліза отетеріла з подиву і тільки раз у раз проказувала:

— Ох, любий панотченьку, любий панотченьку, невже ж ви справді берете цю малу потвору, цього виродка на виховання, а мене звільняєте від тяжкої біди, яку я терплю через нього?

Та що більше жінка казала пасторові про потворність недоростка, то завзятіше той запевняв її, що вона у своїй дурній сліпоті зовсім не заслуговує на такий Господній дарунок, як цей прегарний хлопчик. (...)

У маленькому князівстві раніше владарював князь Деметрій, але після його смерті до влади прийшов молодий князь Пафнутій, який призначив першим міністром свого камердинера Андреса. Той запропонував Пафнутію «запровадити освіту» у досить незвичайний спосіб.

(...) — Перше ніж ми розпочнемо освіту, себто перше ніж вирубаємо навколишні ліси, зробимо річку судноплавною, розведемо картоплю, направимо школи, понасаджуємо тополі та акації, молодь навчимо співати на два голоси вранішніх та вечірніх пісень, прокладемо гостинці й накажемо прищепити віспу, треба буде вигнати з країни всіх людей небезпечних настроїв, що самі не слухаються розуму й інших з глузду зводять. (...) Ви, напевне, знаєте, найласкавіший пане, про так званих фей, але, мабуть, і гадки не маєте, що чимало тих небезпечних осіб у вашій власній любій країні, ось тут біля самого вашого палацу поселилося та й чинить усілякі неподобства.

— Як? Що ти кажеш? Андреесе! Міністре! Феї? У моїй країні? — заволав князь. (...)

— Авжеж! Я їх називаю ворогами освіти, бо тільки вони призвели до того, що наша любя країна залишається у цілковитій темряві. Вони бавляться таким небезпечним ділом, як творення див, і не бояться під назвою поезії ширити потаємно отруту, що робить людей нездатними до слугуванн освіти. (...) Вони дійшли до такого зухвальства, що, коли їм тільки заманеться, гуляють собі у повітрі, позапрягавши у візку голубів, лебедів, ба навіть і крилатих коней! (...) Отож, ласкавий пане, як тільки буде проголошено освіту — тоді геть усіх фей із країни. Їхні палаци хай оточить поліція, їхнє небезпечне майно конфіскуємо, а самих фей, як волоцюжок, виженемо геть на їхню батьківщину, що зветься Джинністан. (...) Не всіх фей ми випровадимо, деяких затримаємо в себе, але не тільки відберемо в них усіляку можливість шкодити освіті, а навпаки, вживемо всіх засобів, щоб перетворити їх на корисних членів освіченої держави. Якщо вони не захочуть узяти пристойний шлюб, то зможуть десь під суворим наглядом заходитися коло якоїсь корисної справи — плести на армію шкарпетки під час війни абощо. (...) А крилатим коням ми обріжемо крила, поставимо на годівлю в стайні, які запровадимо разом з освітою, і спробуємо таким чином їх одомашнити й перетворити на корисних тварин.

Самий лише Господь відає, як сталося, що фея Рожабельверде, єдина з усіх, за кілька годин до того, як запровадили освіту, довідалася про все і встигла випустити своїх лебедів на волю і приховати свої магичні трояндові куці та інші коштовності. (...) Коли чудесний квітучий гай, де стояв покинутий палац феї Рожабельверде, було вирубано, (...) вона потрапила в притулок для шляхетних дівчат, де назвалася Рожа-Гожа-Зеленава, але потім погодилася назватися панною фон Рожа-Гожа.

Розділ другий

Студенти князівства Керепес відвідували лекції професора Моша Терпіна, у якого була донька Кандида. Її палко кохає студент Бальтазар, який має поетичне бачення світу, любить природу, оспівує у своїх віршах Кандиду. Але

його меланхолійні настрої викликають глузування з боку його приятеля Фабіана, що надає перевагу більш прагматичним речам. Яюсь у лісі Бальтазар і Фабіан побачили Цахеса, який упав із коня.

— Бальтазарє! — гукнув Фабіан. — Бальтазарє, тобі що, знову заманулося в ліс, щоб там, наче меланхолійний філістер, блукати на самоті, тимчасом, як браві студенти хоробро вправлятимуться в шляхетному мистецтві фехтування? Благаю тебе, Бальтазарє, кинь свою дурну, негарну звичку, будь знову жвавим і веселим, як колись!

— У тебе добра думка, — промовив Бальтазар, — у тебе добра думка, Фабіане, тому я не хочу сваритися з тобою через те лишень, що ти бігаєш по всіх усюдах, мов навіжений, і позбавляєш мене іноді втіхи, про яку не маєш жодної уяви. Ти саме належиш до тих диваків, які, побачивши, що хтось блукає на самоті, вважають його за меланхолійного дурня і хочуть повернути на свій штиб і по-своєму лікувати, як той придворний лакуза, що хотіввилікувати достойного принца Гамлета. Але принц дав негідникові добру науку, коли той сказав, що не вміє грати на флейті. (...) Тут душа моя відчуває солодкий спокій. Лежачи на квітчастій галявині, я дивлюсь у далеку небесну блакить, а наді мною, над веселим лісом линуть золоті хмарки, немов чудові мрії з якогось далекого світу, повного невимовної радості. О Фабіане, тоді груди мої сповнює якийсь дивний дух, і я відчуваю, як він таємничими словами розмовляє з кущами, з деревами, з хвилями лісового потічка. (...)

Раптом коло самого Фабіана розляглося голосне й довге:

— Тпр-р-р-р! Тпр-р-р-р!

Гієї ж миті коло його голови майнула пара ботфортів, і якась чудернацька маленька річ покотилася йому під ноги. Велика коняка стала, наче вкопана, і, витягнувши шию, почала обнюхувати свого малюсінького господаря, що борсався в піску, аж поки насилу звівся на ноги. Голова в недоростка ховалася між високими плечима, а великий горб на спині та на грудях, довгі павучі ніжки надавали йому вигляду настромленого на виделку яблука, на якому вирізано чудернацьку пику. (...)

Розділ третій

Курдупель, який назвався студентом і якому Бальтазар допоміг сісти на коня, поїхав до Керепеса. Фабіан і Бальтазар теж вирушили до університету, вони були здивовані, що всі вважали потвору гарним і струнким юнаком, чудовим іздцем. На вечірці у професора Моша Терпіна Бальтазар прочитав поему про кохання соловейка до пурпурової рожі, присвячену прекрасній Кандиді, але всі чомусь хвалили Цинобра. Мош Терпін визнав його обдарованим надзвичайними здібностями. І навіть Кандида бачить у Цинобрі виняткову людину, даруючи йому свою прихильність. Бальтазар надзвичайно вражений, бо ніхто не бачить справжньої сутності Цинобра, навіть Фабіан.

(...) Бальтазар вийняв чистесенько переписаний рукопис і почав читати. Його власний твір, що таки справді вилився з глибини поетичної душі, повний сили й молодого життя, надихав його щораз більше. Він читав усе палкіше, виливаючи всю пристрасть свого закоханого серця. Він затремтів з радощів, коли тихі зітхання, ледве чутні жіночі «Ох!» або чоловічі «Чудово... Надзвичайно... Божественно!» переконали його, що поема захопила всіх. Нарешті він закінчив.

— Який вірш! Які думки! Яка уява! Що за чудова поема! Яка милозвучність! Дякуємо! Дякуємо вам, найдорожчий пане Цинобре, за божественну насолоду!

— Що? Як? — скрикнув Бальтазар, але ніхто на нього не звернув уваги, бо всі ринули до Цинобра, що сидів на канапі, надувшись, як малий індик, і огидним голосом рипів:

— Будь ласка... будь ласка... коли вам до вподоби... це ж дрібниця, яку я написав минулої ночі.

Але професор естетики репетував:

— Чудовий... божественний Цинобре! Щирий друже, ти ж після мене перший поет на світі! (...) Хто з вас, — знову скрикнув у захваті професор, — хто з вас, панночки, в нагороду поцілує незрівнянного Цинобра в уста, щоб висловити найглибші почуття найчистішого кохання?

І тоді Кандида встала, підійшла, полум'яніючи, як жар, до курдюля, вклякнула перед ним і поцілувала його в гидкий рот із синіми губами.

— Так, — скрикнув тоді Бальтазар, немов охоплений раптовим шаленством, — так, Цинобре, ти склав зворушливі вірші про соловейка та пурпурову рожу, і тобі належить чудова нагорода, яку ти отримав!

Сказавши це, він потягнув Фабіана до сусідньої кімнати й промовив:

— Будь ласка, глянь мені просто в очі і скажи відверто й чесно: я студент Бальтазар чи ні; ти справді Фабіан, і чи ми справді перебуваємо в Терпіновім домі? А може, це лише сон? Може, ми збожеволіли? Вщипни мене за носа або струсни, щоб я прокинувся від цього проклятого марення.

— Як ти можеш, — відповів Фабіан, — як ти можеш так шаленіти і все через дурні ревності, що Кандида поцілувала малого? Ти ж повинен сам визнати, що вірші, які він прочитав, таки справді чудові. (...)

Розділ четвертий

Бальтазар сидів на високому, мохом оброслому камені в лісовій гуштині й дивився замислено в яр, де поміж скель та густих чагарів півнявся й шумів струмок. (...) Бальтазарові здавалося, ніби він у дивних голосах лісу вчуває жалібні скарги природи, ніби сам він мусить розчинитися в тих скаргах, ніби вся його істота — це тільки почуття найглибшого, нестерпного болю. Серце його мало не розривалося з туги, і, коли дрібні сльози полилися з очей, йому вдалось, ніби духи лісового

струмка виглянули з води, простягли до нього білі руки з хвиль, щоб зтягти в прохолодну глибину.

Коли десь іздалеку долинув чистий, веселий звук ріжка і трохи zesелив його душу: у ньому прокинулася невимовна туга і водночас солодка надія. Він озирнувся навкруги, і, поки лунав ріжок, йому здавалося, що зелені лісові тіні вже не такі сумні, шум вітру, шепотіння чагарів не таке жалісне. Його новий настрій вилився в слова.

— Ні, — скрикнув він, схопившись з місця і глянувши радісним оком удалину, — ні, ще не всі надії згасли! Певне тільки, що якась потмура таємниця, якісь зловісні чари вдерлися в моє життя, але я зламаю ці чари, хоч би мені довелося навіть загинути. (...) Хіба ж не диво дивне, що всі глузують і сміються з потворного, огидного курдулля, а щойно він з'явиться, то починають його вихвалити як найрозумнішого, найученішого, ба навіть найвродливішого з-поміж усіх студентів? Та що й казати! Хіба ж зі мною не те саме діється, хіба мені не здається часом, що Цинобер і розумний, і гарний? Тільки в присутності Кандиди лихі чари не мають наді мною сили, тоді Цинобер залишається дурним, потворним виродком. Але хай там що, я стану проти ворожої сили, у моїй душі мріє передчуття, що якась несподіванка дасть мені в руки зброю проти лихого потвори! (...)

Не тільки Бальтазар був у розпачі, що його заслуги приписують Цинобру. Скрипаль Сбіока грав чудовий концерт, а люди аплодували потворному карликові. Референдарій Пульхер хотів вкоротити собі віку через те, що він склав усі іспити, але на посаду таємного експедитора призначили Цинобра. Бальтазар врятував Пульхера і почув його історію.

— Ти знаєш, любий друже Бальтазар, моє скрутне становище, знаєш, як я всі свої надії покладав на посаду таємного експедитора, що відкрилась у міністерстві закордонних справ; знаєш, як ретельно, як пильно готувався я до неї. Я подав свої праці і з радістю довідався, що вони дістали цілковите схвалення в міністра. З якою певністю став я сьогодні вранці до усного іспиту! У кімнаті я застав маленького потворного карлика, якого ти, напевне, знаєш під ім'ям пана Цинобра. (...) Іспити почалися. Жодного питання радцевого я не залишив без відповіді. А Цинобер не знав нічого, ну просто нічогосінько, і, замість відповідати, рохкав і квакав якусь нісенітницю, якої ніхто не розумів, — і так непристойно хвищав ногами, що кілька разів навіть упав з високого стільця, і я мусив його піднімати. Серце моє аж тремтіло з утіхою. Коли радця приязно позирав на курдулля, то я вважав це за найгіркішу іронію. Іспит закінчився. Але хто опише мій жах! Мене мов громом прибило, коли радця підійшов до курдулля, обійняв його й сказав: «Найшанованіший добродію! Які знання! Який розум! Яка дотепність!» — А потім

до мене: «Ви мене дуже розчарували, пане Пульхере. Ви ж нічогосінько не знаєте!..» (...) Тільки людське божевілля або — чого я найдужче боюся — величезне хабарництво винні в нашому нещасті. Проклятуший Цинобер, мабуть, неймовірно багатий. Недавно він стояв перед монетним двором, а люди, показуючи на нього пальцями, казали: «Гляньте-но на цього маленького, гарного добродія, йому належать усі гроші, які там карбують». (...)

Розділ п'ятий

Рефендарій Пафнутій і студент Бальтазар вирішили разом боротися з чарами Цинобра. Бальтазар ще раніше побачив у лісі дивного чоловіка в оксамитовій шапочці, який видався йому чарівником і від якого він сподівається отримати допомогу. **То був доктор Проспер Альпанус.** А тимчасом Цинобер піднімається все вище й вище у своїй кар'єрі. Міністр закордонних справ Претекстатус фон Мондшайн рекомендує Цинобра князю Барсануфу, і князь, зачарований ним, призначив його таємним радцею в особливих справах. **Що б не робив Цинобер, князеві все в ньому подобається.** А Бальтазар і Фабіан вирушили до маєтку доктора Проспера Альпануса. Хоча Фабіан не вірив у дива, маг і чарівник Проспер Альпанус переконав його (у сурдута Фабіана несподівано збільшилися поли, а рукава зменшилися, і так повторювалося постійно, з будь-якою одежиною, що завдало студентові чимало неприємностей — він не міг вийти на вулицю й в університет).

Нема чого довше таїти, що міністр закордонних справ, при якому Цинобер заступив на посаду таємного експедитора, був нащадком того барона Претекстатуса фон Мондшайна, який у турнірних книжках та хроніках надаремне шукав родовід феї Рожабельверде. Він звався, як і його предок — Претекстатус фон Мондшайн, мав найкращу освіту, найприємніші звички, ніколи не плував *мене й мені, вам і вас*, виводив своє ім'я французькими літерами, ще й до того розбірливим письмом, і навіть часом працював *сам*, переважно, як була погана погода. Князь Барсануф, один із наступників великого Пафнутія, ніжно любив його, бо той на кожне питання мав готову відповідь, у години відпочинку грав із князем у скраклі, добре розумівся на грошових справах і танцював гавот, як ніхто.

Трапилося так, що барон Претекстатус фон Мондшайн запросив князя на сніданок із лейпцизьких жайворонків. Прийшовши до Мондшайна, той застав у передпокої поміж кількох приємних дипломатичних осіб і малого Цинобра, який, спираючись на паличку, лупнув на князя своїми очима і, не звертаючи більше на нього уваги, почав запихатися смаженим жайворонком, якого щойно поцупив зі столу. Помітивши курдюля, князь ласкаво усміхнувся до нього й запитав міністра:

— Мондшайне, хто той невеличкий, приємний, розумний молодик у вашому домі? Чи не він часом так чудово складає і таким прекрасним письмом пише мені доповіді, що я їх почав отримувати від вас?

— Він самий, мостивий пане, — відповів Мондшайн. — Доля послала мені в його особі найрозумнішого і найздібнішого працівника. Цей достойний молодик зветься Цинобер, і я рекомендую вам його якнайкраще. Будьте до нього ласкаві й прихильні, мій дорогий князю. Він лише кілька днів як працює в мене.

— А тому, — озвався один гарний молодик, наблизившись до князя, — а тому, коли ваша вельможність дозволить мені зауважити, мій малий колега нічогісінько ще не надіслав. А доповіді, яким випало щастя звернути на себе увагу вашої вельможності, складав я.

— Чого вам треба від мене? — сердито звернувся до нього князь. (...) А Цинобер тим часом упритул підійшов до князя і, чвакаючи, жадібно вминав жайворонка.

Доповіді таки справді писав той молодик, що звернувся до князя, але князь знову крикнув:

— Чого вам треба? Ви, мабуть, і пера в руках не тримали. Та ще й тут, біля самого мене, жерете смажених жайворонків, навіть мушу зауважити на превелику свою досаду, посадили масну пляму на мої кашемірові штани! До того ж бридко чвакаєте, еге ж! Усе це переконливо свідчить, що ви зовсім не здатні до дипломатичної діяльності. Ідіть-но собі любенько додому й не навертайтеся мені на очі. (...) — І, звертаючись до Цинобра, промовив: — Такі юнаки, як ви, шановний Цинобре, — окраса вітчизни, вони заслуговують на відзнаку. Ви будете таємним радцею в особливих справах!

— Найкрасніше дякую! — рохнув Цинобер, ковтаючи останній шматок і витираючи пику обома руками. — Найкрасніше дякую, це для мене ніщо, зроблю все як слід.

— Чесна самовпевненість, — промовив князь, підвищивши голос, — чесна самовпевненість свідчить про внутрішню силу, що має бути притаманна достойному державному діячеві. (...)

Нового радцю посадили із князем і міністром. Він жер як не в себе жайворонків, пив малагу і гданську впереміш, рохкав, бурмотів крізь зуби й через те, що ледве кінчиком носа витикався над столом, дуже вимахував ручками й ніжками.

Після сніданку князь і міністр сказали:

— Цей таємний радця в особливих справах — справжній англієць! (...)

Розділ шостий

Професор Мош Терпін дуже радів із того, що Цинобер прийшов до нього ще студентом і що тепер він заручений із його донькою Кандидою. Мош Терпін сподівався через майбутнього зятя добитися ласки князя Барсануфа. Пульхер і Адріан бачили, як до Цинобра прилітала якась жінка з крилами й розчісувала його золотим гребінцем. Невдовзі Барсануф призначив Цинобра своїм міністром замість Претекстасуса фон Мондшайна. І навіть нагородив Цинобра особливою відзнакою.

(...) — Ні, яка людина! Який талант! Яка старанність, яка любов! Яке зречення! — Потім князь додав, опанувавши себе: — Цинобре! Я призначаю вас своїм міністром! Будьте вірний і відданий вітчизні. Будьте чесним слугою Барсануфа, який любитиме вас і шануватиме. — Тоді незадоволено звернувся до міністра: — Я бачу, любий бароне Мондшайне, що від деякого часу ви почали занепадати на силі. Відпочинок у маєтках буде на користь вашому здоров'ю. Прощайте!

Міністр Мондшайн пішов, буркнувши щось невиразне й люто позирнувши на Цинобра, який за своїм звичаєм сперся ззаду на паличку і, ставши навшипиньки, гордо й нахабно поглядав навкруги.

— Я повинен, — скаав князь, — я повинен, мій любий Цинобре, відзначити вас відповідно до ваших високих заслуг. Отож прийміть із моїх рук орден Зелено-плямистого Тигра!

І князь захотів негайно ж повісити йому орденську стрічку, яку звелів камердинерові принести, та вона ніяк не лягала на Цинобрів горб — то непристойно спадала донизу, то так само непристойно повзла догори.

Князь у таких справах, як і в усіх інших, що торкалися добробуту держави, був вельми принциповий. Орден Зелено-плямистого Тигра мав висіти між стегною кісткою і куприком на три шістнадцятих дюйма вище від останнього. Але повісити його саме там ніяк не вдавалося. (...) З наказу князя зібралась орденська рада, до якої додали ще двох філософів та одного природознавця, що недавно вернувся з Північного полюса. (...) Князь схвалив постанову орденської ради: запровадити кілька ступенів ордена Зелено-плямистого Тигра залежно від кількості гудзиків. Наприклад, орден Зелено-плямистого Тигра з двома гудзиками, з трьома гудзиками і т.ін. Міністр Цинобер отримав особливу винагороду, якої ніхто інший не смів домагатися: орден із двадцятьма діамантовми гудзиками, бо саме двадцять гудзиків і треба було до чудернацької його постави. (...)

Фея Рожа-Гожа-Зеленава і чарівник Проспер Альпанус зустрілися в маєтку Альпануса. Обмінявшись досвідом творення див, вони почали розмову про Цинобра і дійшли думки, що він шкодить усім, тому не варто феї його надалі підтримувати. До того ж її золотий гребінець, яким вона розчісувала його кучері, впав і розбився. У розмові Проспера із Рожею-Гожею-Зеленавою виявляється не тільки їхнє ставлення до Цинобра, а й до князівства, й до тих реформ, що там запроваджені.

(...) Цим разом фея Рожа-Гожа-Зеленава з'явилась у всій своїй пишноті та величі, в осяйному білому вбранні, підперезана блискучим діамантовим поясом, з білими й червоними трояндами в чорних косах, і стала посеред кімнати. А перед нею — маг у золотом гаптованій манії, з блискучою короною на голові, тримаючи в руці ціпок із вогненно-променистим наголовком.

Рожа-Гожа-Зеленава ступила до мага, але раптом з її кіс упав золотий гребінець і розбився, наче скляний, на мармуровій підлозі.

— Горе мені! Горе мені! — скрикнула фея.

І раптом вони знову опинилися за столом, патронка фон Рожа-Гожа у довгій чорній сукні, а супроти неї доктор Проспер Альпанус. (...)

— Тимчасом, як ви, надіями сповнена дівчина, у Джинністані могли цілком покластися на свою багату натуру, на свій щасливий геній, я, сіромашний студент, замкнутий у пірамідах, слухав лекції у професора Зороастра... За часів правління достойного князя Деметрія я оселився в цій маленькій чудовій країні.

— Як, — здивувалася панна, — і вас не вигнали, коли князь Пафнутій запроваджував освіту?

— Авжеж, ні, — відповів Проспер, — мені, навпаки, пощастило цілком заховати своє власне Я. (...) Князь Пафнутій призначив мене тоді таємним верховним президентом освіти — я ту посаду разом зі своєю машкарою скинув, як важкий тягар, коли минула буря. Отак я робив користь, скільки міг. Себто таку, яку ми з вами, шановна панно, маємо за користь. Чи відомо вам, добродійко, що це я вас попередив про навалу освітньої поліції, що мені ви завдячуєте тими приємними штуками, які ви щойно показували? О Боже мій! Дорога панно, погляньте-но тільки в це вікно! Невже ж ви не впізнаєте того парку, де так часто й так весело гуляли і розмовляли з приятними духами, що мешкали в кущах, квітах і струмках? Цей парк врятував я своїм знанням.

— Докторе! — вигукнула панна, і сльози покотилися їй з очей. — Докторе, що ви кажете, яка новина! Так, я впізнаю цей гай, де я зазнала блаженної втіхи! Докторе, ви найшляхетніша людина, яка я вдячна вам! Чого ж ви так жорстоко переслідуйте мого вихованця?

— Ви, моя люба панно, — відповів на це доктор, — ви піддалися своїй природженій доброті і гайнуєте свій хист на нікчому. Цинобер є й буде, незважаючи на вашу ласкаву допомогу, малим потворним негідником, який тепер, коли розбився ваш золотий гребінець, відданий цілком у мої руки.

— Змилюйтеся над ним, докторе, — благала панна.

— А подивіться-но, будь ласка, сюди, — сказав Проспер, показуючи їй Бальтазарів гороскоп, який він склав.

Панна глянула й жалібно скрикнула:

— Ну, коли така справа, то я мушу поступитися перед вищою силою. Бідний Цинобер!

— Признайтеся, шановна панно, — сказав доктор, усміхаючись, — признайтеся, що жінки часом дуже легко піддаються дивацтвам. (...) Цинобер мусить прийняти кару, але він ще доскочить і незаслуженої шани. Цим я віддаю належне вашій силі, вашій доброті, вашим чесно-там, моя дорога, найласкавіша панно.

— Ви чудова, прекрасна людина! — вигукнула панна. — Будьте моїм приятелем!

— Назавжди! — відповів доктор. (...)

Розділ сьомий

Бальтазар дуже образився на Проспера Альпануса, бо коли студенти були в нього у маєтку, той показав Бальтазарові чарівне свічадо, де Цинобер залицявся до Кандиди, і Бальтазар у розпачі побив потвору. Через те Бальтазар вимушений був переховуватися, утративши надію на щастя з коханою. Але Проспер Альпанус розкриває Бальтазарові таємницю сили Цинобра і дає чарівний предмет — маленький лорнет, який допоможе юнакові знайти три золоті волосини на голові Цинобра й вирвати їх. Окрім того, Проспер Альпанус обіцяє Бальтазарові по від'їзді до Індії подарувати свій маєток, щоб той міг одружитися й щасливо зажити з Кандидою.

(...) Він здивовано глянув угору й побачив Проспера Альпануса, що летів до нього на якійсь чудній комасі, трохи схожій на польового коника, розмальованого в найяскравіші барви. (...)

— Ти, Бальтазар, — сказав Проспер Альпанус лагідним голосом, — вельми несправедливий до мене. (...) Але немає нічого гіршого за муки кохання, ніщо не може зрівнятися з нетерпінням душі, що впала в розпач з кохання й туги. Тому я тобі прощаю, бо таке було й зі мною... (...) Отож до справи! Знай же, що Цинобер — це жалюгідний каліка, син одної бідної селянки, і що зветься він, власне, малий Цахес. Тільки з пихи узяв він гучне ім'я Цинобер. Патронка фон Рожа-Гожа, чи, власне, славетна фея Рожабельверде, бо це саме вона й є, знайшла малу потвору на дорозі. Фея так думала: коли природа, мов мачуха, скривдила його, то вона винагородить малого дивним таємничим даром, завдяки якому все, що хтось доброго подумає, скаже чи зробить у його присутності, йтиме на його рахунок, ба навіть сам він у товаристві освічених, розумних, дотепних людей буде шанований як освічений, розумний, дотепний, і взагалі його матимуть за найкращого з тих, серед кого він перебуватиме. Ці дивні чари сховані в трьох вогненно-блискучих волосках, що тягнуться через малюкове тім'я. (...) Тепер уся річ у тому, щоб вирвати і вогнисто-червоні волоски, і Цинобер знову перетвориться на ніщо! Тобі, мій любий Бальтазар, призначено знищити ці чари. (...)

— О Проспере Альпанусе, — вигукнув Бальтазар, — хіба ж я вартий такої доброти, такої шляхетності після свого недовір'я до вас! Тепер я глибоко в серці відчуваю, що моїм стражданням надходить край, що мені відкриваються золоті брами райського щастя.

— Я люблю, — повів далі Проспер Альпанус, — люблю юнаків, які так, як оце ти, Бальтазар, в чистому серці своєму носять тугу й кохання і в грудях у яких ще звучать акорди, що лунали в далекій країні, по-

вній божественних див, — у моїй вітчизні. Щасливці, обдаровані цією внутрішньою музикою, — єдині, кого можна назвати поетами... (...)

Розділ восьмий

Окрім маленького лорнета, щоб знищити Цинобра, Проспер Альпанус дав Бальтазарові черепахову табакерку для Фабіана, який ніяк не міг одягнутися належно, бо внаслідок дивацтв чарівника у всіх його сурдутів поли збільшувалися, а рукава коротшали. У черепаховій табакерці для Фабіана знайшовся чудовий фрак, нарешті страждання Фабіана завершилися і він зміг піти в університет. Тимчасом Цинобер і Кандида справляють весілля. Бальтазар, Фабіан і Пульхер прориваються крізь коло запрошених, щоб врятувати прекрасну героїню.

В освітленій сотнями свічок залі стояв малий Цинобер у пурпурових гаптованих шатах, із великим орденем Зелено-плямистого Тигра на двадцяти гудзиках, зі шпагою при боці й плюмажем під пахвою. Поруч із ним — мила Кандида, вбрана як наречена, сяючи юною вродою. Цинобер держав її руку, яку іноді цілував, огидно шквірячись та всміхаючись.

І щоразу Кандидині щоки заливав рум'янець, і вона дивилася на курдюпля з найщирішим коханням. Видовисько було, далєбі, страшне, і тільки через засліплення, яке Цинобер наслав на всіх, ніхто нічого не помічав, не обурювався з його чаклунства, не схопив малого відьмака й не жбурнув у коминок. (...) Настав час обмінюватися обручками. Мош Терпін ступив у коло з тацею, на якій блищали персні. Він відкашлявся, а Цинобер сп'явся навшпиньки, ледь дістаючи до ліктя нареченої. Усі стояли, напружено чекаючи, — аж раптом із сіней долітає якийсь гомін, двері до зали розчиняються навстіж, вскакує Бальтазар, а за ним Пульхер і Фабіан! Вони проштовхуються крізь коло...

— Що це таке, чого треба цим чужинцям?! — кричать усі разом. (...)

Та Бальтазар, не звертаючи ні на що уваги, вже вихоплює Просперів лорнет і пильно дивиться крізь нього на Циноброву голову. Ніби від дотику електричного струму, Цинобер пронизливо нявчить, аж по всій залі йде луна. Кандида неприємно падає на стілець, тісне коло гостей розпадається. (...) Бальтазар, упевнено й обережно схопивши червоні волоски, миттю вириває їх з голови, підбігає до коминка, кидає у вогонь, волоски тріскотять, розлягається страшений вибух, і всі немов прокидаються зі сну. А Цинобер, насилу підвівшись з підлоги, стоїть і лається, і свариться, і погрожує зараз же схопити й запакувати в найтемнішу темницю нахабних заколотників, що замірилися напасти на священну особу, першого міністра держави! Але всі лише питають одне в одного:

— Звідки взявся цей курдюпель? Чого треба цій малій почварі?

А карлик і далі скаженіє, як навіжений, тупає ногами й кричить:

– Я міністр Цинобер... я міністр Цинобер... Кавалер ордена Зелено-плямистого Тигра з двадцятьма гудзиками!

Усі вибухають шаленим реготом. (...)

Цинобер заховався у своєму будинку. А до нього прийшла його мати, яка хотіла побачити свого сина. Проте швейцар не пустив її, і вона сиділа на сходах пишного будинку, нарікаючи на долю й усім розказуючи, що міністр Цинобер — не хто інший, як її син, якого вона назвала Цахесом. Жінка не зводила очей із Цинобрових вікон...

– Онде він, онде, моє миле серденько, мій гномичок! Доброго ранку, маленький Цахес! Доброго ранку, крихітко Цахесе!

Усі глянули туди і, побачивши Цинобра, що в гаптованих пурпурових шатах, з орденською стрічкою Зелено-плямистого Тигра стояв біля вікна, яке сягало до самої підлоги, через що всю його постать було добре видно крізь великі шибки, зареготали й почали щосили кричати:

– Малий Цахес! Малий Цахес! Гляньте-но на того маленького причепуреного павіана, на ту химерну потвору, на того відьмака! Малий Цахес! Малий Цахес! (...)

Міністр, здавалося, аж тепер зрозумів, що божевільний галас на вулиці стосується його — його самого. Він розчинив навстіж вікно, блиснув на юрбу розгніваними очима, закричав, зарепетував, якимось по-чудернацькому вибрикуючи з люті, погрожуючи вартою, поліцією, тюрмою, фортецею. Але що більше його вельможність навіснів, то дужчий здіймався регіт і гамір. Люди почали жбурляти в бідолашного міністра камінням, овочами, всім, що траплялося під руку. Довелося йому сховатися. (...) **Тим часом бозна-звідки і як, між людей пішов глухий погolos, що крихітна, смішна потвора таки й справді малий Цахес, який прибрав горде ім'я Цинобер і проліз нагору через ганебну брехню та ошуканство. Щораз голосніше здіймався крик:**

– Геть тварюку! Геть! Здерти з нього міністерський сурдут! Замкнути в клітку! Показувати його за гроші на ярмарках! Обліпити його сухозлотицею та подарувати дітям на забавку! Нагору, нагору! — І люди почали вибивати двері. Камердинер у розпачі заломив руки.

– Заколот! Повстання! Ваша вельможність, прокиньтесь! Рятуйтеся! — кричав він, але жодної відповіді не було, тільки почувся тихенький стогін. (...) Він знову пішов до спальні, гадаючи, що цього разу конче знайде там міністра. Він кинув навколо допитливим оком і раптом помітив, що з однієї гарної срібної посудини з вушком, яка завжди стояла біля туалету, бо міністр вельми цінував її, як коштовний дарунок самого князя, стирчать маленькі, тоненькі ніжки. (...) Він схопив Цинобра за ніжки... і витяг. Ах, мертві, мертві були його вельможність! Камердинер голосно заплакав. (...)

Розділ останній

(...) Бальтазарове весілля святкували в приміській віллі. І він, і його друзі Фабіан та Пульхер — геть усі дивувалися з Кандидиною надзвичайної краси, з чарівної зваби, що променіла від її вбрання, від усієї її постаті. То справді її оточували чари, бо сама фея Рожабельверде, забувши про свій гнів, прибула на весілля як патронка Рожа-Гожа; вона ж таки і вбрала її, та ще й прикрасила найкращими трояндами. А всім же добре відомо, що вбрання личить, коли до нього докладе рук фея. Крім того, Рожабельверде подарувала милій нареченій магічне намисто, і відколи вона його наділа, то вже не дратувалася через дрібниці; через погано зав'язаний бант, невдалу зачіску, пляму на білизні тощо. Ця властивість, що йшла від намиста, додавала всьому її обличчю веселості й принади.

Молодий і молода були щасливі аж до неба, а проте — так гарно впливали таємні, мудрі Альпанусові чари — вони знаходили час ще й привітно поглянути на друзів, що в них зібралися. Проспер Альпанус і Рожабельверде подбали про те, щоб весілля відзначити ще й найкращими дивами. Скрізь із кущів та дерев линули солодкі пісні кохання, із землі підіймалися столи, обтяжені найсмачнішою їжею, заставлені кришталевию пляшками, з яких хлопало найшляхетніше вино. Настала ніч, скрізь над парком повисли вогненні райдуги, і стало видно, як усюди пурхають мерехтливі пташки й комахи, і коли вони махали крильми, то сипалися мільйони іскор, сплітаючись у розмаїті чудові фігури, що мінялися, танцювали, гойдалися у повітрі і зникали в кущах. І ще голосніше звучала музика лісу. (...)

Тим часом із повітря спустилася невеличка кришталева коляса, запряжена блискучими польовими кониками із срібним фазаном на козлах.

— Прощайте, прощайте! — вигукнув Проспер Альпанус, сів у колясу й полетів угору понад вогненні райдуги. Нарешті його екіпаж став маленькою блискучою зіркою, і вона зникла за хмарами. (...)

Бальтазар, пам'ятаючи поради Проспера Альпануса, розумно користувався чудовим приміським маєтком, справді став добрим поетом. (...) Кандида ніколи не скидала намиста, яке їй подарувала патронка Рожа-Гожа на весілля, то нічого не бракувало, щоб Бальтазар зажив найщасливішим родинним життям, радісним і веселим, яким тільки міг зажити поет із прекрасною молодою дружиною.

Отож казка про малого Цахеса, прозваного Цинобром, тепер справді має цілком щасливий

к і н е ц ь

(Переклад Сидора Сакидона)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Для характеристики крихітки Цахеса перекладач С. Сакидон використовує колоритні українські слова курдупель, почвара. Яка стилістична роль цих слів? Доберіть до них синоніми.

Спілкування іноземними мовами. 2. Із німецької мови запозичено слово філістер (нім. der Philister). У якому значенні вживається це слово? Прокоментуйте слова Е. Т. А. Гофмана: «Музиканти — романтики, ідеалісти, творчі люди, генії», «хороші люди — філістери». Порівняйте філістерів та ентузіастів.

Математична компетентність. 3. Складіть схематичну мапу князівства Керепес, виділивши на ній місця, де відбулися основні події казки.

Компетентності в природничих науках і технологіях. 4. «Ми розпочнемо освіту, себто... вирубаємо навколишні ліси, зробимо річку судноплавною, розведемо картоплю...», — на думку можновладців, такі дії сприятимуть упровадженню освіти в Керепесі. Висловіть свої міркування щодо цього.

5. Поясніть слова Е. Т. А. Гофмана «Природа в усі людські вчинки вкладає глибоку іронію».

Інформаційно-цифрова компетентність. 6. Прорекламуйте казку «Малюк Цахес на прізвисько Цинобер» (у вигляді буктрейлера, презентації).

Уміння вчитися. 7. Розповідь про Цахеса — дуже повчальна історія. Чого вона навчила Бальтазара? Фею Рожу-Гожу? Вас? **Ініціативність і підприємливість. 8.** У чому сенс успіху курдупля Цахеса? Визначте основні етапи його кар'єри. Яка роль у цьому панни Рожі-Гожі? **Соціальна та громадянська компетентності. 9.** Визначте, за що суспільство, зображене у творі, поважає людей. Які людські риси, на вашу думку, справді мають бути поціновані суспільством? Висловіть своє ставлення до меркантилізму та прагматизму в людських стосунках. **Обізнаність та самовираження у сфері культури. 10.** Перегляньте уривки фільму «Помилка старого чарівника» (реж. Целіно Блайвайсс, 1983). Порівняйте фільм із казкою. Екологічна грамотність і здорове життя. **11.** У чому, на вашу думку, полягає гармонійне співіснування людини і природи?

Предметні компетентності

Знання. 12. Виокреміть риси романтизму у творі. **13.** Що таке гротеск? **14.** Знайдіть у творі портрет малюка Цахеса. Визначте художні засоби, використані для його створення. **Діяльність. 15.** Яку позицію у творі займає автор? **16.** У чому полягає конфлікт твору? **17.** Що символізують три золоті волосинки потвори Цахеса? **18.** Яка роль чарівного в казці? Які герої не підвладні чарам? Чому? **19.** Визначте філософський сенс твору. **Цінності. 20.** Прокоментуйте слова Федра: «Жодна блискуча доля не приховує природної ницості». Підтверджує чи спростовує цю цитату історія крихітки Цахеса? **21.** Поміркуйте, звідки беруться Цахеси? **22.** Наскільки актуальною є повість-казка «Крихітка Цахес» для сьогодення?

УКРАЇНА

МИКОЛА ВАСИЛЬОВИЧ ГОГОЛЬ

1809 — 1852

Микола Васильович Гоголь народився на Полтавщині (у с. Великі Сорочинці), його дитинство і юність пройшли в Україні (у родовому маєтку Гоголеве, м. Полтаві, м. Ніжині та ін.), де він всотав красу мальовничої природи й народної культури. У першій збірці М.В. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» (1831) знайшли відбиток українські традиції. Ця збірка зробила митця знаменитим. Хоча пізніше письменник переважно жив у Росії та за кордоном, він зберігав «український погляд» на життя. Українська тема звучить у повісті «Тарас Бульба» (1835, 1842), в якій оспівуються ідеали козацтва. Вільне життя природи й глибинні народні традиції М.В. Гоголь протиставляв вадам суспільства, які з особливою силою викриваються в поемі «Мертві душі» (1841). Митець хотів написати твір за зразком «Божественної комедії» Данте Аліґ'єрі, де були б показані Пекло, Чистилище і Рай, але не на небі, а на землі. Проте М.В. Гоголь створив лише першу частину, а друга частина «Мертвих душ» була спалена ним внаслідок складних релігійно-філософських шукань і неможливості відобразити «прекрасну людину», адже такого образу не давала тогочасна дійсність.

МЕРТВІ ДУШІ

(Скорочено)

До губернського міста приїхав нікому не відомий чиновник Павло Іванович Чичиков. Він зупинився у готелі, а зранку почав робити візити міським сановникам. Більше тижня Чичиков роз'їжджав по вечірках та обідах, знайомився з місцевими багатіями, які люб'язно запрошували його до себе у гості. Поїздки до поміщиків і були метою таємної справи Чичикова. Першим, до кого він завітав, був Манілов.

Глава друга

Один Бог хіба що міг сказати, який був характер Манілова. Є рід людей, відомих під іменем: люди так собі, ні се, ні те, ні в городі Богдан, ні в селі Селіфан, як говорить приказка. Може, до них слід прилучити й Манілова. З вигляду він був людина показна; риси обличчя його були не позбавлені приємності, але цій приємності, здавалось, занадто було передано цукру; в манерах і зворотах його щось ніби запобігало прихильності й знайомства. Він посміхався знадливо, був білявий з блакитними очима. Першої хвилини, розмовляючи з ним, не можеш не сказати: «Яка приємна й гарна людина!» Другої потім хвилини нічого не скажеш, а третьої скажеш: «Чорт знає, що таке!» — і відійдеш геть далі; коли ж не відійдеш, то відчуєш нудьгу смертельну. Від нього не

діждешся ніякого живого, хоч би зарозумілого слова, яке можеш почути мало не від усякого, коли торкнешся зачіпливої для нього речі. (...) Дома він говорив дуже мало і здебільшого міркував і думав, а про що він думав, теж хіба що Богові відомо. Господарством не можна сказати, щоб він займався, він навіть ніколи не їздив на поля; господарство йшло якимось само собою. Коли прикажчик казав: «Добре б, пане, те й те зробити», — «Атож, непогано», — відповідав він звичайно, потягаючи з люльки, яку палити зробив звичку, коли ще служив у армії, де вважався за найскромнішого, найделікатнішого й найосвіченішого офіцера. (...)

Іноді, дивлячись з ганку на подвір'я та на став, говорив він про те, як би добре було, коли б раптом від будинку провести підземний хід або через став збудувати кам'яний міст, на якому були б по обидва боки крамниці, і щоб у них сиділи купці й продавали усякий дрібний крам, потрібний для селян. При цьому очі його робились надзвичайно солодкими і обличчя набувало найзадоволенішого виразу. А втім, усі ці проєкти так і кінчались самими тільки словами. У його кабінеті завжди лежала якась книжка, закладена закладкою на чотирнадцятій сторінці, яку він постійно читав уже два роки. (...)

Уже встали з-за столу. Манілов був задоволений надзвичайно і, підтримуючи рукою спину свого гостя, готувався таким чином перепроводити його до вітальні, коли це гість заявив з вельми значливим виразом, що він має намір з ним поговорити про одну дуже потрібну справу. (...)

— Але дозвольте запитати вас, — сказав Манілов, — як бажаєте ви купити селян: з землею, чи просто на вивід, тобто без землі?

— Ні, я не те, щоб зовсім селян, — сказав Чичиков, — я бажаю мати мертвих...

— Як? Вибачте... я трохи недочуваю, мені почулося предивне слово...

— Я гадаю придбати мертвих, які, проте, значилися б у ревізії, як живі, — сказав Чичиков.

Манілов упустив раптом чубук з люлькою на підлогу і як роззявив рот, так і залишився з роззявленим ротом протягом кількох хвилин. (...)

— Отже, якщо немає перешкод, то з Богом, можна б узятися до укладання купчої кріпості, — сказав Чичиков.

— Як, на мертві душі купчу?

— Та, ні! — сказав Чичиков, — Ми напишемо, що вони живі, так, як дійсно стоїть у ревізійській сказці. Я звик ні в чому не відступати від цивільних законів, хоч за це й потерпів на службі, але вже вибачте: обов'язок для мене — діло священне, закон — я німую перед законом.

Останні слова сподобались Манілову, але самої справи до пуття він усе-таки не міг розібрати і замість відповіді заходився насмоктувати свій чубук так дуже, що той почав нарешті хрипіти, як фагот. Здавалось, немов він хотів витягти з нього думку про таку нечувану річ, але чубук хрипів та й годі. (...)

— Коли б ви знали, яку послугу зробили цим... людині без роду й плем'я! Та й справді — чого не витерпів я? Мов човен якийсь серед лютих хвиль... Яких гонінь, яких переслідувань не зазнав, якого лиха не набрався? А за що? За те, що додержував правди, що був чистий на своїй совісті, що подавав руку і вдовиці безпорадній, і сироті горопашному!.. — Тут навіть він утер хусточкою набіглу сльозу.

Манілов був зовсім розчулений. Обидва приятелі довго тиснули один одному руки і довго дивились мовчки один одному в вічі, в яких стояли сльози. Манілов ніяк не хотів випустити руку нашого героя і далі тиснув її так гаряче, що той уже не знав, як її визволити. Нарешті, висмикнувши її потихеньку, він сказав, що непогано б купчу укласти швидше і добре б, якби він сам навідався до міста; потім узяв капелюх і почав прощатись. (...)

Глава третя

Після вдалої угоди Чичиков потрапив до поміщиці Коробочки.

Через хвилину ввійшла хазяйка, літня вже жінка, в якомусь спальному чепці, надітому похапцем, з фланелею на шиї, одна з тих «матінок», невеликих поміщиць, що скаржаться на неврожаї, збитки і тримають голову трохи набік, а тим часом складають потрохи грошенята в пістрьові торбинки, розміщені по шухлядах комодів. В одну торбинку відбирають все карбованці; в другу полтинички, в третю четвертачки, хоч на око й здається, ніби в комоді нічого немає, крім білизни, та нічних кофточок, та нитяних моточків, та розпороного салопа, що має потім обернутись на сукню, коли стара сукня як-небудь прогорить під час печіння святкових коржиків з усякими пряженцями або зноситься само собою. (...)

— А вас на ім'я як? — спитала поміщиця. — Адже ви певне, засідатель?

— Ні, матінко, — відповів Чичиков, посміхнувшись, — не засідатель, а так їздимо за своїми дільцями.

— А, так ви купець! Яка ж, справді, шкода, що я продала мед купцям так дешево; а ось ти, батечку, у мене б, певне, його купив.

— А от меду й не купив би.

— А що ж інше? Хіба прядиво? Та й прядива ж у мене тепер обмаль, з півпуда тільки.

— Ні, матінко, іншого роду товариць: скажіть, у вас помирили селяни?

— Ох, батечку, вісімнадцять душ! — сказала стара, зітхнувши. — І помер такий славний народ, усе роботящі. Після, правда, народилось, та що з них? Все така дрібнота. А засідатель наїхав — подать, каже, сплачувати з душі. Народ мертвий, а плати, як за живого. (...)

— На все воля Божа, матінко, — сказав Чичиков, зітхнувши, — проти мудрості Божої нічого не можна сказати... Відступіть-но їх мені, Настасіє Петрівно.

— Кого, батечку?

— Та ось тих, що повмирили.

— Та як же відступити їх?

— Та так просто. Або хоч і продайте. Я вам за них дам гроші.

— Та як же? Я, далєбі, в тямки не візьму. Невже хочеш ти їх викопувати з землі?

Чичиков побачив, що стара сягнула далеко і що доконче їй треба розтлумачити, в чому річ. В небагатьох словах пояснив він їй, що передача або купівля буде значитись тільки на папері і душі будуть записані мов би живі.

— Та нащо ж вони тобі? — сказала стара, витріщивши на нього очі.

— Це вже моє діло.

— Та вони ж мертві.

— Та хто ж каже, що вони живі? Через те й збиток вам, що мертві; ви за них платите, а тепер я вас звільню від клопоту й платежу. Розумієте? Та не тільки звільню, а ще й поверх того дам вам п'ятнадцять карбованців. Ну, тепер ясно?

— Далєбі, не знаю, — врозтяг промовила хазяйка, — адже я мертвих ніколи ще не продавала.

— Ще б пак! Диво було б, якби ви їх кому-небудь продали. Чи ви думаєте, що з них справді є якась користь?

— Ні, цього я не думаю. Яка там з них користь? Користі ніякої немає. Мене тільки те й клопоче, що вони вже мертві. (...)

«Ох, яка ж дубоголова! — сказав сам собі Чичиков, якому вже починав уриватись терпець. — От і порозумійся ти з нею! У піт загнала, проклята баба».

Тут він, вийнявши з кишені хустку, почав витирати піт, що справді виступив на чолі. А втім, Чичиков даремне сердився: буває і поважна, і державна навіть людина, а справді виходить чистісінька Коробочка. Як забрав що собі в голову, то вже нічим його не пересилиш, скільки не подавай йому доводів, ясных як день, все відскакує від нього, як гумовий м'яч відскакує від стіни. Витерши піт, Чичиков вирішив спробувати, чи не можна її навести на шлях якоюсь іншою стороною.

— Ви, матінко, — сказав він, — або не хочете розуміти слів моїх, або так умисне говорите, аби щось говорити... Я вам даю гроші: п'ятнадцять карбованців асигнаціями — розумієте? Це ж таки гроші. Ви їх не знайдете на вулиці. (...)

— Далєбі, — відповіла поміщиця, — таке вже моє вдовине недосвідчене діло! Краще ж я трошки перечасую, може, найдуть купці, то й прицінюся.

— Сором, сором, матінко, просто, сором! Ну, що ж це ви кажете, подумайте самі! Хто ж їх купуватиме! Ну, який ужиток він може з них зробити?

— А може, в господарстві як-небудь при нагоді знадобляться, — відказала стара, та й кінчила мови, відкрила рот і дивилась на нього майже зі страхом, бажаючи знати, що він на це скаже.

— Мертві в господарстві! Ну й утяли! Горобців хіба лякати ночами на вашому городі, чи що?

— Хрест святий з нами! Який страх ти говориш! — промовила стара, перехрестившись. (...)

— Ну, то нехай, я ладна віддати й за п'ятнадцять асигнаціями! Тільки гляди, батечку, щодо підрядів: якщо трапиться борошна брати житнього, чи гречаного, чи крупи, або худоби різаної, так уже, будь ласка, не покривдь мене.

— Ні, матінко, не покривджу, — казав він, а тим часом обтирав рукою піт, що рясно котився по обличчю його. (...)

Глава четверта

У придорожньому трактирі Чичиков зустрівся з поміщиком Ноздрьовим, який запросив його до свого маєтку.

Ноздрьов був у деякому відношенні історична людина. Ні на одному зібранні, де він був, не обходилося без історії. Яка-небудь історія неодмінно траплялася: або виведуть його під руки з залу жандарми, або змушені бувають виштовхати свої ж приятелі. Коли ж цього, не станеться, то все-таки щось та буде таке, чого з іншими ніяк не буває: або набереться в буфеті так, що тільки сміється, або забрешеться якнайжорстокіше, так що нарешті самому зробиться совісно. І набреше зовсім без ніякої потреби: зненацька розкаже, що в нього був кінь якої-небудь голубої або рожевої масті, і такі інші нісенітниця, так що слухачі нарешті всі відходять, промовивши: «Ну, брат, ти, здається, вже почав кулі відливати». (...)

Ноздрьов у багатьох відношеннях був різноманітна людина, тобто на всі руки. За одну хвилину він пропонував вам їхати, куди завгодно, хоч на край світу, ввійти в яке хочете підприємство, міняти все, що тільки є, на все, що хочете. Рушниця, собака, кінь — усе було предметом міньби, але зовсім не затим, щоб виграти: це походило просто від якоїсь невгамовної жвавості й меткості характеру. (...)

— Ось яка просьба: у тебе є, певне, багато померлих селян, яких ще не викреслено з ревізії?

— Ну є, а що?

— Переведи їх на мене, на моє ім'я.

— А нащо тобі?

— Ну, та мені треба.

— Та нащо?

— Ну, та вже треба... це вже моє діло, — одно слово, треба.

— Ну вже, певне, щось затіяв. Признайся, що? (...)

«Що б таке сказати йому?» — подумав Чичиков і після хвилинного замислення заявив, що мертві душі потрібні йому для набути ваги в суспільстві, що він має великих не має, так до того часу хоч би які-небудь душиці.

— Брешеш, брешеш! — сказав Ноздрьов, не давши докінчити. — Брешеш, брат!

Чичиков і сам побачив, що вигадав не дуже влучно, і привід досить слабкий.

— Ну, так я ж тобі скажу пряміше, — сказав він, виправившись, — тільки, будь ласка, не проговорись нікому. Я надумав женитись; але треба тобі знати, що батько й мати нареченої преамбіційні люди. Така, справді, комісія! Не радий, що зв'язався: хочуть неодмінно, щоб у мене було ніяк не менше трьохсот душ, а як у мене цілих майже півтораста душ не вистачає...

— Ну, брешеш! брешеш! — закричав знову Ноздрьов.

— Ну, от уже тут, — сказав Чичиков, — і ось настільки не збрехав, — і показав великим пальцем на своєму мізинці манісіньку частинку.

— Голову ставлю, що брешеш.

— Одначе, це ж прикро! Що ж я таке справді? Чому я неодмінно брешу?

— Ну, та я ж знаю тебе: ти ж великий мошенник, дозволяй мені це сказати тобі по дружбі! Якби я був твоїм начальником, я б тебе повісив на першому дереві.

Чичиков образився таким зауваженням. Уже всякий вислів, будь-скільки грубий або ображаючий добропристойність, був йому неприємний. Він навіть не любив допускати з собою ні в якому разі фамільярного поводження, хіба що тільки особа була надто високого звання. І тому тепер він зовсім образився.(...)

— Ну, слухай: щоб довести тобі, що я зовсім не якийсь жадюга, я не візьму за них нічого. Купи в мене жеребця, я тобі дам їх у додачу.

— Даруй, нащо ж мені жеребець? — сказав Чичиков, здивований справді такою пропозицією.

— Як нащо? Та я ж за нього заплатив десять тисяч, а тобі віддаю за чотири.

— Та нащо мені жеребець? Заводу я не держу.

— Та слухай, ти не розумієш; адже я з тебе візьму тепер усього тільки три тисячі, а решту тисячу ти можеш заплатити мені згодом.

— Та не потрібен мені жеребець, Бог з ним! (...)

— Ну, так купи собак. Я тобі продам таку пару, просто мороз поза шкурою йде! Породиста, з вусами, шерсть стоїть угору, як щетина; бочкуватість ребер незбагненна; лапа вся грудкою — землі не зачепить!

— Та навіщо мені собаки? Я не мисливець. (...)

— Ну, слухай: зіграємо в шашки; виграєш — твої всі. У мене ж багато таких, яких треба викреслити з ревізії. Гей, Порфирію, принеси-но сюди шашечницю...

— Будь ласка, хай уже по-твоєму — в шашки зіграю. (...)

— Давненько не брав я в руки шашок! — казав Чичиков, посуваючи шашку.

— Знаємо ми вас, як ви погано граєте! — сказав Ноздрьов, посуваючи шашку, та в той же самий час посунув вилогою рукава й другу шашку.

— Давненько не брав я в руки... Е, е! Це, брат, що? Подай-но її назад! — сказав Чичиков.

— Кого?

— Та шашку ж, — сказав Чичиков, і в той же час побачив майже перед самим носом своїм і другу, що, як здавалось, пробиралася в дамки. Звідки вона взялася, це один тільки Бог знав.

— Ні, — сказав Чичиков, уставши з-за столу, — з тобою немає ніякої змоги грати. Так не ходять, трьома шашками за раз! (...)

Гра у шашки закінчилася для Чичикова великою неприємністю. Ображений Ноздрьов наказав слугам побити занадто принципового та незговірного гостя. Але в найкритичніший для Чичикова момент до будинку під'їхав капітан-справник розбиратися з черговою витівкою Ноздрьова. Врятований покупець «мертвих душ» продовжив подорож, прямуючи до поміщика Собакевича.

Глава п'ята

Поміщик, здавалось, дбав дуже про міцність. На стайні, клуні й кухні були вжиті ваговиті й товсті колоди, призначені на вікове стояння. Сільські хати мужиків теж поставлені були навдивовижу: не було рівно витесаних стін, різьблених візерунків і інших витівок, але все було припасовано міцно й як слід. Навіть колодязь був оброблений у такий міцний дуб, який іде тільки на млини та на кораблі. Одно слово, все, на що тільки дивився він, було тривке, непохитне, в якомусь міцному й незграбному ладі. (...)

Коли Чичиков глянув скося на Собакевича, він йому цим разом здався вельми схожим до середньої величини ведмедя. Для довершення подібності, фрак на ньому був зовсім ведмежого кольору, рукава довгі, панталони довгі, ступнями він ступав криво й косо і наступав раз у раз на чужі ноги. Колір обличчя мав розжарений, гарячий, який буває на мідному п'ятаку. Відомо, що є багато на світі таких облич, над обробкою яких природа недовго мудрувала, не вживала ніяких дрібних інструментів, як-от: терпугів, сверделець та іншого, а просто рубала з усього плеча: ударила сокирою раз — став ніс, ударила вдруге — стали губи, великим свердлом колупнула очі і, не обстругавши, пустила в

світ, мовивши: «Живе!» Отакий міцний і на диво отточений образ був у Собакевича. (...)

За баранячим боком пішли ватрушки, з яких кожна була більша за тарілку; тоді індик завбільшки з теля, набитий усяким добром: яйцями, рисом, печінками і не знати чим, що все лягало грудкою у шлунку. Цим обід і кінчився; але, коли встали з-за столу, Чичиков відчув у собі ваги на цілий пуд більше. Пішли до вітальні, де вже з'явилося на блюдечку варення — ні груша, ні слива, ні якась інша ягода, до якого, проте, не доторкнулись ні гість, ні господар. Хазяйка вийшла з тим, щоб накласти його й на інші блюдечка. Скористувавшись її відсутністю, Чичиков звернувся до Собакевича, який, лежачи в кріслі, тільки покрекував після такого ситого обіду й видавав ротом якісь невиразні звуки, хрестячись і затуляючи щохвилини його рукою. Чичиков звернувся до нього з такими словами:

— Я хотів був поговорити з вами про одне дільце. (...)

Чичиков почав якось дуже здалека... Щодо головного предмета, Чичиков висловився дуже обережно: ніяк не назвав душі померлими, а тільки неіснуючими.

Собакевич слухав усе так само, нахиливши голову, і хоч би щонебудь схоже на вираз з'явилося на обличчі його. Здавалось, у цьому тілі зовсім не було душі, або вона в нього була, але зовсім не там, де слід, а як у безсмертного Кощея, десь за горами і вкрита такою товстою шкаралупою, що все, що тільки ворушилося на дні її, не позначалося аж ніяким струсом на поверхні.

— Отже?.. — сказав Чичиков, чекаючи не без деякої тривоги відповіді.

— Вам треба мертвих душ? — спитав Собакевич дуже просто, без найменшого здивування, так ніби мова була про хліб.

— Так, — відповів Чичиков і знову пом'якшив вислів, додавши: — неіснуючих.

— Знайдуться... чому не бути... — сказав Собакевич.

— А коли знайдуться, то вам, без сумніву... буде приємно від них звільнитися?

— Будь ласка, я готовий продати, — сказав Собакевич, вже трохи підвівши голову й зміркувавши, що покупець, певно, мусить мати тут якусь вигоду.

«Чорт візьми! — подумав Чичиков, — цей уже продає раніше, ніж я заікнувся!» — І промовив уголос: — А, наприклад, яка ж ціна?... а втім, це така річ... що про ціну навіть чудно...

— Та щоб не правити з вас зайвого, по сто карбованців за штуку, — сказав Собакевич.

— По сто! — скрикнув Чичиков, роззявивши рот і подивившись йому в самі очі, не знаючи, чи сам він недочув, чи язик Собакевича,

з своєї важкої натури, не так повернувшись, бовкнув, замість одного, друге слово.

— Що ж, хіба це для вас дорого? — промовив Собакевич і потім додав: — А яка ж була б ваша ціна?

— Моя ціна! Ми, певне, якось помилились або не розуміємо один одного, забули, в чому полягає річ. Я гадаю, з свого боку, поклавши руку на серце: по вісім гривеників за душу — це найбільша ціна! (...)

— Гаразд, щоб не претендували на мене, що багато правлю і не хочу зробити вам ніякої ласки — по сімдесят п'ять карбованців за душу, тільки асигнаціями, справді, тільки для знайомства!

«Що він дійсно, — подумав сам собі Чичиков, — за дурня, чи що, мене має?» — і додав потім уголос:

— Мені чудно, справді: здається, між нами відбувається якась театральна вистава або комедія; інакше я не можу собі пояснити... Ви, здається, людина досить розумна, здобули відомості освіченості. Адже річ просто — фу-фу! Чого ж вона варта? Кому потрібна?

— Та от ви ж купуєте, виходить потрібна.

Тут Чичиков прикусив губу і не добрав, що відповісти. Він почав був говорити про якісь обставини (фамільні й сімейні), але Собакевич відповів просто:

— Мені не треба знати, які у вас відносини; я до справ фамільних не втручаюсь, це ваш клопіт. Вам потрібні душі, я й продаю вам, і будете каятись, що не купили. (...)

«От кулак!» — сказав сам собі Чичиков і потім додав уголос з деякою досадою:

— Та що справді?... немов би дійсно сурйозна справа! Та я в іншому місці задарма візьму. Ще мені всякий охоче збуде їх, щоб тільки швидше звільнитися від них. Дурень хіба держатиме їх при собі й платитиме за них податі! (...)

— Яка ж буде ваша остання ціна? — сказав нарешті Собакевич.

— Два з половиною.

— Справді, у вас душа людська все одно, що парена ріпа. Та хоч по три карбованці дайте!

— Не можу.

— Ну, нема що робити з вами, беріть! Збиток, та вже вдача така собача: не можу не зробити втіхи ближньому.

Так закінчилася справа. Обоє вирішили, щоб завтра ж бути в місті й управитися з купчою кріпостою. (...)

Глава шоста

Колись давно, в літа моєї юності, в літа мого дитинства, що промайнуло без вороття, мені було весело під'їжджати уперше до незнайомого місця: байдуже, чи було то сільце, бідне повітове містечко, чи село, слобідка — цікавого багато відкривав у ньому дитячий цікавий погляд. Кож-

на будівля, все, що тільки носило на собі знаменування якоїсь примітної особливості, усе спиняло мене і вражало. Чи кам'яний, казенний будинок відомої архітектури з половиною фальшивих вікон, що один-однісінккий стирчав серед бревенчастої тесаної купи одноповерхових міщанських обивательських домиків; чи кругла, правильна баня, вся оббита листовим білим залізом, піднесена над вибіленою, як сніг, новою церквою; чи ринок, чи фронт повітовий, що здивався серед міста, — нічого не минала свіжа тонка увага... (...) Принадливо мигтіли мені здалека, крізь зелень дерев, червоний дах і білі димарі поміщицького будинку, і я чекав нетерпляче, поки розступляться по обидва боки сади, що його застували, і він покажеться весь зі своїм, тоді — на жаль! — зовсім не утертим виглядом, і по ньому намагався я вгадати: хто такий сам поміщик, чи товстий він, і чи сини в нього, а чи аж шестеро дочок із дзвінким дівочим сміхом, розвагами й неодмінною красунею меншою сестричкою, і чи кароки вони, і чи веселун він сам, чи похмурий, як вересень в останніх днях, дивиться в календар і говорить про нудні для юності жито та пшеницю.

Тепер байдуже підїжджаю до всякого незнайомого села і байдуже дивлюся на його утертий вигляд; моєму схолоднілому зорові неприємно, мені не смішно, і те, що збудило б у минулі роки живий рух на обличчі, сміх і нескінченні розмови, те проминає тепер мимо, і безприхильне мовчання заховують мої незрушні уста. О моя юність! О моя свіжість! (...)

Зробивши один чи два повороти, герой наш опинився нарешті перед самим будинком, який здався тепер ще сумнішим. Зелена цвіль вкрила ветхе дерево на огорожі й воротях. Натовп будівель — людських, комор, льохів, що видимо хилилися, сповнював двір; біля них праворуч і ліворуч видно було ворота до інших дворів. Усе говорило, що тут колись господарство текло у великому розмірі, і все дивилося нині похмуру. Нічого не помітно було оживлюючого картину: ні відчинюваних дверей, ні людей, що звідкись виходили б, ніякого живого клопоту й турбот у домі! Самі тільки головні ворота були розчинені, та й то тому, що вїхав мужик з навантаженим возом, укритим рогожею, показавшись ніби навмисне для оживлення цього вимерлого місця, — іншим часом і вони були б замкнуті наглухо, бо в залізній клярмі висів замок-велетень. Біля однієї з будівель Чичиков незабаром помітив якусь постать, що почала перекоряться з мужиком, який заїхав возом. Довго він не міг розпізнати, якої статі була постать — баба чи мужик. Одяг на ній був зовсім не визначений, схожий дуже на жіночий капот, на голові ковпак, які носять сільські дворові баби, тільки самий голос видався йому дещо хрипким для жінки. (...)

Перед ним стояв не жебрак, перед ним стояв поміщик. У цього поміщика було понад тисячу душ, і спробував би хто знайти у кого іншого стільки хліба зерном, борошном і просто в скиртах, у якого б комори, клуні й сушарні захарашені були такою безліччю полотен, сукон, смуків, вироблених і сирових, сушеної риби і всякого овочу та губ. (...)

Нащо б, здавалось, потрібна була Плюшкіну така гибель цих виробів? За все життя не довелося б їх ужити навіть на два такі маєтки, які у нього; але йому й цього здавалось мало. Не задовольняючись цим, він ходив ще кожного дня по вулицях свого села, зазирає під містки, під перекладини і все, що тільки траплялося йому — стара підошва, баб'яча ганчірка, залізний цвях, глиняний черепок, — усе тягнув до себе й складав у ту купу, що Чичиков помітив у кутку кімнати. (...)

А був же час, коли він тільки був ошадним хазяїном! Був жонатий і сім'янин, і сусіда заїжджав до нього добре пообідати, слухати і вчитись у нього господарювання та мудрої скупості. Усе йшло жваво і робилось розміреним ходом: рухались млини, валуші, працювали сукняні фабрики, столярні верстати, прядильні; скрізь усього наглядало зірке око хазяїна і, як працьовитий павук, бігав клопітливо, але розторопно по всіх кінцях свого господарського павутиння. Занадто сильні почуття не відбивались у рисах обличчя його, але в очах було видно розум; досвідченістю і знанням світу була перейнята мова його, і гостеві було приємно його слухати; привітна й говірка господиня славилась хлібосољством; назустріч виходили дві миловидні дочки, обидві біляві й свіжі, як троянди; вибігав син, спритний хлопчина, і цілувався з усіма, мало звертаючи уваги на те, радий чи не радий був цьому гість. У домі були відчинені всі вікна, антресоли були зайняті квартирою вчителя-француза, що прегарно голився і був великий стрілець: приносив завжди на обід тетірок або качок, а іноді й самі тільки горобині яйця, з яких замовляв собі яечню, бо більше в цілому домі ніхто її не їв. На антресолях жила також його компатріотка, вихователька двох дівчат. Сам господар з'являвся до столу в сюрдугі, хоч трохи приношеному, але охайному, лікті були в порядку, ніде ніякої латки. Але добра хазяйка померла; частина ключів, а з ними й дрібного клопоту, перейшла до нього. Плюшкін став турботніший і, як усі вдівці, підозріливіший і скупіший. (...)

Вже кілька хвилин стояв Плюшкін, не мовлячи ні слова, а Чичиков усе ще не міг почати розмови, відвернутий як виглядом самого хазяїна, так і всього того, що було в його кімнати. Довго не міг він придумати, якими б словами пояснити причину своїх відвідин. (...)

Чичиков, не відкладаючи справи далі, без усяких манівців, тут же виявив готовість узяти на себе обов'язок платити податки за всіх селян, що помиралі з таких нещасних випадків. Пропозиція, здавалось, зовсім вразила Плюшкіна. Він, виторопивши очі, довго дивився на нього й нарешті спитав: (...)

— Та як же? Це ж вам самим на збиток?

— Для втіхи вашої готовий і на збиток.

— Ах, батечку! Ах, добродійнику мій! — скрикнув Плюшкін. (...)

Але не минуло й хвилини, як ця радість, що миттю показалась на дерев'яному обличчі його, миттю й погасла, немов її зовсім не було, і обличчя його знову прибрало турботного виразу. (...)

Взявши ключі, Плюшкін наблизився до шафи і, відімкнувши дверці, нишпорив довго між склянками й чашками і нарешті промовив:

— От і не знайдеш, а в мене був славний лікерчик, якщо тільки не випили! народ, такі злодії! А ось хіба це не він? — Чичиков побачив у руках його карафку, що вся була в пилу, як у фуфайці. — Ще покійниця робила, — провадив далі Плюшкін, — мошенниця-ключниця зовсім була його закинула і навіть не заткнула, каналія! Кузьки і всяка погань були поналазили туди, але я все сміття повиймав, і тепер ось чистенька; я вам наллю чарочку.

Але Чичиков подбав відмовитись від такого лікерчика, сказавши, що він вже і пив, і їв. (...)

Плюшкін, сівши в крісло і взявши в руку перо, довго ще крутив на всі боки чвертку, роздумуючи, чи не можна відділити від неї ще вісьминку, але нарешті переконався, що ніяк не можна; вмочив перо в чорнильницю з якоюсь запліснявілою рідиною і безліччю мух на дні й почав писати, виставляючи літери, схожі на музичні ноти, стримуючи щохвилини жвавість руки, що розскакувалася по всьому папері, ліплячи скупо рядок до рядка і не без жалю міркуючи про те, що все ще залишиться багато чистого паперу.

І до такого нікчемства, дріб'язковості, гидоти могла занепасти людина! могла так змінитися! І схоже це на правду? Все схоже на правду, все може статися з людиною. Теперішній палкий юнак відскочив би з жахом, якби показали йому його ж портрет у старості. Забирайте ж з собою в дорогу, виходячи з м'яких юнацьких літ у сувору жорстокодійну мужність, забирайте з собою всі людські порухи, не залишайте їх на шляху, не піднімете потім! Грізна, страшна прийдешня старість, і нічого не віддає назад і навідворот! Могила милосердіша за неї, на могилі напишеться: «Тут почиває людина!», але нічого не прочитаєш у холодних, бездушних рисах нелюдяної старості. (...)

Глава сьома

Чичиков прокинувся, витягнув руки й ноги і відчув, що виспався добре. Полежавши хвилин дві на спині, він клацнув рукою і згадав з просяяним обличчям, що в нього тепер за малим не чотириста душ. (...)

Сам вирішив він скласти купчі, написати й переписати, щоб не платити нічого піддячим. Формений порядок був йому достотно відомий; спритно виставив він великими літерами: «Тисяча вісімсот такого-то року», потім слідом за тим дрібнішими: «поміщик такий-то», і все, що слід. За дві години готове було все. Коли глянув він потім на ці листки, на мужиків, які справді колись були мужиками, працювали, орали, пиячили, візникували, обманювали панів, а може, й просто були гарними мужиками, то якесь чудне, незрозуміле йому самому почуття опанува-

ло його. Кожна з записочок нібито мала якийсь особливий характер, і через те нібито самі мужики набували свого власного характеру.

Мужики, що належали Коробочці, всі майже були з додатками й прізвиськами. Записка Плюшкіна відзначалася лаконічністю в стилі: часто були виставлені тільки початкові слова імен та по батькові, і потім дві крапки. Реєстр Собакевича вражав незвичайною повністю та докладністю; жодна з якостей мужика не була пропущена: про одного було сказано: «гарний столяр», до другого дописано було: «тямущий і п'яного не бере». Позначено було також докладно, хто батько і хто мати, і якої були обоє поведінки; в одного тільки якогось Федотова було написано: «батько невідомо хто, а народився від дворової дівки Капітоліни, але вдачі гарної і не злодій». Усі ці подробиці надавали якогось особливого вигляду свіжості: здавалось, нібито мужики ще вчора були живі. (...) Пробка Степан, тесляр, тверезості зразкової. А! ось він, Степан Пробка, ось той багатир, що в гвардію годився б! Мабуть, усі губернії виходив з сокирою за поясом і чобітьми на плечах, з'їдав на гріш хліба та на два сушеної риби, а в гамані, певне, притягав щоразу додому карбованців по сотню, а може, й державну зашивав у полотняні штани або запихав у чобіт, — де тебе приборало? Чи заліз ти для більшого заробітку під церковну баню, а може, й на хреста потягся і, послизнувшись, звідти, з перекладини, гримнув об землю... (...)

Глава восьма

Покупки Чичикова зробилися предметом розмов у місті. Пішли поголоски, чутки, міркування про те, чи вигідно купувати на вивід селян. (...)

Усі ці балачки й міркування призвели, проте, до найсприятливіших наслідків, яких тільки міг сподіватись Чичиков. А саме, пішли чутки, що він не більше і не менше, як мільйонщик. Жителі міста і так, як уже ми бачили в першій главі, сердечно полюбили Чичикова, а тепер, після таких чуток, полюбили ще сердечніше. (...)

Поява його на балу спричинила незвичайну дію. Усе, що тільки було, повернулось йому назустріч... Герой наш відповідав усім і кожному і почував якусь спритність незвичайну: вклонявся направо й наліво, своїм звичаєм трохи набік, але зовсім вільно, так що зачарував усіх. Дами тут же обступили його блискучою гірляндюю і нанесли з собою цілі хмари всякого роду пахощів: одна дихала трояндами, від другої віяло весною і фіалками, третя вся наскрізь була напахчена резедою; Чичиков поводив тільки ніс догори та нюхав. (...)

Чичиков прошмигнув повз мазурку майже по самих закаблуках і прямо до того місця, де сиділа губернаторша з дочкою. Проте він підступив до них дуже боязко, не дріботів так жваво й франтовито ногами, навіть дещо зам'явся і в усіх рухах виявилась якась ніяковість.

Не можна сказати напевне, чи дійсно прокинулося в нашому герої почуття кохання, навіть сумнівно, щоб добродії такого роду, тобто не так щоб товсті, а втім і не те щоб тонкі, здатні були до кохання. Але з усім тим тут було щось таке чудне, щось у такому роді, чого він сам не міг собі пояснити: йому здалося, як сам він потім признавався, що весь бал, з усім своїм гомоном і шумом, став на кілька хвилин ніби десь далеко; скрипки й труби затинали десь за горами, і все поійнялося туманом, схожим на недбало намальоване поле на картині. (...)

А тимчасом Ноздрьов уже побачив його і йшов прямо назустріч.

— А, херсонський поміщик, херсонський поміщик! — кричав він, підходячи і заливаючись сміхом, від якого тремтіли його свіжі, рум'яні, як весняна троянда, щоки. — Що? багато наторгував мертвих? Ви ж не знаєте, ваше превосходительство, — горлав він тут же, обернувшись до губернатора, — він торгує мертвими душами! Йй-богу! Слухай, Чичиков! ти ж, я тобі кажу по дружбі, ось ми всі тут твої друзі, ось і його превосходительство тут, я б тебе повісив, йй-богу, повісив!

Чичиков просто не знав, де сидів.

— Чи повірите, ваше превосходительство, — провадив Ноздрьов, — як сказав він мені: «Продай мертвих душ», — я так і луснув зо сміху. Приїжджаю сюди, мені кажуть, що накупив на три мільйони селян на вивід. Яких на вивід! та він торгував у мене мертвих. Слухай, Чичиков, та ти скотина, йй-богу, скотина, ось і його превосходительство тут, чи правда, прокуроре? (...)

Ця новина такою здалася дивною, що всі спинилися з якимсь дерев'яним, безглуздо-запитливим виразом. Чичиков помітив, що багато дам переморгнулися між собою з якоюсь злісною їдкою посмішкою, і у виразі деяких облич показалося щось таке двозначне, що ще дужче збільшило це збентеження. Що Ноздрьов брехун несосвітений, це було відомо всім, і зовсім не було вдивовижу чути від нього цілковиті нісенітниці; але смертний, дійсно, важко навіть зрозуміти, як злагоджений цей смертний: хоч яка буде безглузда новина, аби тільки вона була новина, він неодмінно перекаже її другому смертному, хоч би саме для того тільки, щоб сказати: «Дивіться, яку брехню пустили!» (...)

Глава дев'ята

Одно слово, пішли чутки, чутки, і все місто заговорило про мертві душі й губернаторську дочку, про Чичикова й мертві душі, про губернаторську дочку й Чичикова, і все, що тільки було, зрушилося. Як вихор, крутнулося доти, здавалось, дрімливе місто! (...)

Вирішено було ще зробити кілька запитів у тих, у кого були куплені душі, щоб принаймні дізнатись, що за купівля, і що саме треба розуміти під цими мертвими душами, і чи не пояснив він кому хоч, може, ненароком, хоч побіжно як-небудь, справжніх своїх намірів і чи не сказав він

кому-небудь про те, хто він такий. Передусім звернулись до Коробочки, але тут почерпнули небагато... Манілов відповів, що за Павла Івановича завжди він ладен ручитися, як за себе самого, що він пожертвував би усім своїм маєтком, щоб мати соту частину якостей Павла Івановича... Собакевич відповів, що Чичиков, на його думку, людина гарна, а що селян він йому продав на вибір і народ у всіх відношеннях живий; але що він не ручиться за те, що станеться згодом, що коли вони трохи вимруть під час труднощів переселення в дорозі, то не його провина. (...)

Ноздрьов відповів на всі пункти, навіть не затнувшись, заявив, що Чичиков накупив мертвих душ на кілька тисяч, і що він сам продав йому, тому що не бачить причини, чому не продати; на запитання, чи не шпion він і чи не намагається щось розвідати, Ноздрьов відповів, що шпion... На запитання, чи не підробник він фальшивих паперів, він відповів, що підробник, і при цій нагоді розповів анекдот про незвичайну спритність Чичикова... На запитання, чи дійсно Чичиков мав намір викрасти губернаторську дочку і чи правда, що він сам узявся допомагати й брати участь у цій справі, Ноздрьов відповів, що допомагав, і що коли б не він, то не вийшло б нічого; тут він і схаменувся був, бачачи, що збрехав зовсім даремне і міг таким чином наклікати на себе біду, але язика ніяк уже не міг стримати. (...)

Глава одинадцята

Чичиков якнайшвидше покинув губернське місто, зрозумівши, що звинувачення на його адресу почали набирати загрозливого характеру. Поки він збирався, автор розповів читачам історію свого героя. Павлуша з дитинства мріяв розбагатіти. Будучи чиновником, він не гребував спекуляцією й відвертим обманом, намагаючись примножити свою «копійку», якою, він був упевнений, «проб'єш усе на світі». Іде Чичиков своєю бричкою далі шукати наживи, проте автор бачить іншу дорогу.

Чи не так і ти, Русь, як прудка, необігнанна тройка, мчиш? Димом димує під тобою шлях, гримлять мости, все відстає і зостається позаду. Спинився вражений Божим чудом перехожий: чи не блискавка це, кинута з неба? Що означає цей, жахом проймаючий, рух? і що за незнана сила закладена в цих незнаних світом конях? Ех, коні, коні, що за коні! чи вихори сидять у ваших гривах? Чи чуїне вухо горить у кожній вашій жилці? Зачули з високості знайому пісню і дружно й разом напружили мідні груди і, майже не торкнувшись копитами землі, обернулися в самі витягнуті лінії, що летять у повітрі, — і мчить уся натхненна Богом!.. Русь, куди мчиш ти? дай відповідь? Не дає відповіді. Дивним дзвоном заливається дзвіночок; гримить і стає вітром роздерте на шматки повітря; летить мимо все, що тільки є на землі, і скоса поглядаючи, оступаються і дають їй дорогу інші народи й держави.

(Переклад Григорія Косинки)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Знайдіть у тексті твору слова, які вийшли із загального вжитку. Поясніть причину їхньої застаралості. **2.** Назвіть значення, у яких автор уживає слово «душа». **Спілкування іноземними мовами. 3.** Поміркуйте, чому існує більше десяти перекладів поеми М. Гоголя англійською мовою. Знайдіть в Інтернеті прізвища 2-3 іноземних перекладачів творів М.В. Гоголя. Поясніть причини популярності творчості письменника у світі. **Математична компетентність. 4.** Пригадайте, у кого з поміщиків Чичиков витратив найменшу суму грошей, а в кого — найбільшу. Поясніть, як це розкриває характер персонажів. **Компетентності в природничих науках і технологіях. 5.** Порівняйте ставлення героїв твору (Чичикова, поміщиків, чиновників) до природного середовища. **6.** Охарактеризуйте авторське ставлення до навколишнього світу. **Інформаційно-цифрова компетентність. 7.** Знайдіть в Інтернеті 3-4 ілюстрації до твору. Прокоментуйте. **8.** Порівняйте власні уявлення про персонажів із зображеннями художників. Уміння вчитися. **9.** Визначте, за яким планом діяв Чичиков, коли приїжджав до чергового поміщика. **10.** Складіть план маєтків поміщиків та стислі описи їхніх портретів. **11.** Намалюйте карту подорожі Чичикова. **Ініціативність і підприємливість. 12.** Оцініть підприємливість Чичикова, Манілова, Коробочки, Собакевича, Ноздрьова, Плюшкіна з позицій: а) особистого збагачення; б) суспільної користі; в) моральних цінностей. **Соціальна та громадянська компетентності. 13.** Визначте авторську позицію у ставленні до володарів кріпацькими «душами» і до самих «душ». **Обізнаність та самовираження у сфері культури. 14.** Які герої світової літератури подібні до персонажів поеми М. Гоголя, зокрема Плюшкіна, Чичикова, Собакевича? Екологічна грамотність і здорове життя. **15.** Охарактеризуйте вади героїв твору М. Гоголя з точки зору сучасних уявлень про здоровий спосіб життя.

Предметні компетентності

Знання. 16. Розкрийте особливості композиції першого тому «Мертвих душ», визначте, яке місце в побудові твору посідає образ дороги. **17.** Поміркуйте, чому автор визначив жанр твору як «поема». **18.** Охарактеризуйте ліричні відступи у творі, визначте головні мотиви, поясніть їхній зв'язок із сюжетною дією. **Діяльність. 19.** Порівняйте образи поміщиків за описом зовнішності, помешкання, пригощення, реакції на пропозицію Чичикова, поведінки під час купівлі/продажу. **20.** Знайдіть в Інтернеті обкладинку до першого видання твору (1842), зроблену самим письменником. Поміркуйте над символічними зображеннями, надписами на ній. **21.** Визначте ознаки «мертвої душі», за уявленнями М. Гоголя, доведіть свої висновки прикладами з твору. **Цінності. 22.** Визначте, до якої мети у житті прагнули Чичиков, Манілов, Коробочка, Ноздрьов, Собакевич. **23.** Порівняйте життєві уподобання героїв твору з прагненнями ліричного героя. **24.** Поміркуйте над значенням слів «мертві душі» і «живі душі». **25.** Поясніть, який сенс М. Гоголь вклав у свій заповіт нащадкам: «Будьте не мертвими, а живими душами».

РОСІЯ

ПОЕЗІЯ «ЧИСТОГО МИСТЕЦТВА»

У Росії з другої половини XIX ст. були напрочуд потужними дві лінії в літературі — революційно-демократична і «чистого мистецтва». Представники першої (М. Некрасов, М. Добролюбов, Д. Писарев, М. Салтиков-Шедрін та ін.) вважали, що мистецтво має слугувати відображенню нагальних соціальних і політичних проблем. Вони змальовували важке життя народу, умови праці селян і робітників, бідність і безправність простих людей. На противагу М. Некрасову та його послідовникам, представники «чистого мистецтва» уникали суспільних питань, вони вважали, що сутність мистецтва — служити Красі, виявляти її в різних формах і утверджувати її у світі. Мистецтво як вияв Краси самим своїм існуванням зцілює людську душу й одухотворює світ, вважали поети «чистого мистецтва» (А. Фет, Ф. Тютчев, А. Григор'єв, А. Майков, Я. Полонський, М. Щербина та ін.).

ФЕДІР ТЮТЧЕВ

1803 — 1873

Федір Іванович Тютчев увійшов в історію світової літератури як поет-філософ і тонкий лірик. Творчість Ф. Тютчева нерідко називають «поезією думки й почуття». У ліриці Ф. Тютчева домінує філософське сприйняття, а через його призму поет висловлює бачення довколишнього світу, зокрема природи й людини. Тому в ліриці Ф. Тютчева важко виокремити філософські, пейзажні та суто інтимні вірші, бо пейзажі в нього одухотворені, вони відображають стани людської душі, а людські почуття суголосні описам природи. Світ людських емоцій і переживань, зміни в природі викликають у автора глибокі філософські роздуми. Ф. Тютчев вважав, що природа, як і душа людини, — це великий космос, тут вирують стихійні сили. Але хаосу протистоять краса й гармонія, які має оспівувати поет.

ВЕСНЯНА ГРОЗА

Люблю я час грози весною,
Коли травневий перший грім,
Немовби тішачися грою,
Гуркоче в небі голубім.

Біжать потоки вод прозорих,
Пташиний не змовкає гам,
І в лісі гам, і шум у горах, —
Усе підспівує громам.

Гримить відлуння голосисто!
От дощик бризнув, пил летить.
Краплин прозорчате намисто
На сонці золотом горить.

Ти скажеш: пустотлива Геба,
Кормивши Зевсові орла,
Громокипучий кубок з неба
На землю з сміхом розлила.

(Переклад Максима Рильського)

«SILENTIUM!»

Мовчи, заховуй од життя
І мрії, і свої чуття!
Нехай в безодні глибини
І сходять, і зайдуть вони,
Мов зорі ясні уночі:
Любуйся ними і мовчи.
Як серцю висловить себе?
Чи зрозуміє хто тебе?
Не розуміє слова він,
Бо думка висловлена — тлін.

Джерел душі не рви вночі:
Живися ними і мовчи.
В собі самому жить умій!
Є цілий світ в душі твоїй
Таємно-чарівливих дум;
Заглушить їх буденний шум,
І зникнуть, в сяйві дня мручи, —
Ти слухай спів їх і мовчи.

(Переклад Миколи Вороного)

«ЩЕ ГОРЯТЬ В ДУШІ БАЖАННЯ...»

Ще горять в душі бажання,
Ще манить зір краса твоя,
Крізь любі спогади тумани
Ще ловлю твій образ я.
Твій образ милий та прекрасний
Всякденно видиться мені,
І недосяжний, і незгасний,
Немов зоря в височині.

(Переклад Максима Рильського)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Поясніть своє розуміння слів Ф. Тютчева: «Думка висловлена — тлін». Про які особливості мислення і мовлення йдеться? 2. Обговоріть проблему «висловленої» та «невисловленої» думки у мистецтві. **Спілкування іноземними мовами.** 3. Поміркуйте, чому поет назвав твір латинським словом — «Silentium». 4. Прочитайте твори Ф. Тютчева у перекладах іноземними мовами. Спробуйте самостійно перекласти вірші мовою, яку вивчаєте. **Математична компетентність.** 5. Дайте визначення: «Чисте мистецтво» — це...». Доведіть, що поезія Ф. Тютчева належить до «чистого мистецтва». **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 6. За допомогою Інтернету знайдіть інформацію про життя та професійну діяльність Ф. Тютчева. Які мотиви творчості мають автобіографічний характер? 7. Охарактеризуйте авторське ставлення до природи у вірші «Весняна гроза». **Інформаційно-цифрова компетентність.** 8. Створіть презентацію одного вірша Ф. Тютчева, використовуючи живопис художників ХІХ ст. **Уміння вчитися.** 9. Знайдіть у бібліотеці чи Інтернеті інформацію про українських поетів «чистого мистецтва». **Ініціативність і підприємливість.** 10. Оцініть значення поезії «чистого мистецтва» з погляду суспільних проблем. 11. Обговоріть проблему: «Вічний вибір поета: "стилеть чи стилос"». **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** 12. Доберіть музику (класичну або

сучасну) до віршів Ф. Тютчева. Аргументуйте свій вибір. **Екологічна грамотність і здорове життя. 13.** Як поєднуються життя природи і людини у поезії Ф. Тютчева?

Предметні компетентності

Знання. 14. Знайдіть зорові та слухові образи у вірші Ф. Тютчева «Весняна гроза». **15.** Поясніть, яку функцію виконують міфологічні образи в поезії Ф. Тютчева. **16.** Визначте роль порівнянь у віршах поета. **Діяльність. 17.** Назвіть провідні мотиви лірики Ф. Тютчева. Наведіть цитати. **18.** Створіть (усно) портрет ліричного героя. **Цінності. 19.** Які духовні цінності утверджуються у філософській ліриці поета? **20.** Поміркуйте, яке місце посідає поезія у вашому житті.

АФАНАСІЙ АФАНАСІЙОВИЧ ФЕТ

1820 — 1892

Афанасій Афанасійович Фет — один із найяскравіших представників напряму «чистого мистецтва» в російській поезії XIX ст. Його вірші адресовані читачам із витонченим естетичним смаком, прихильникам прекрасного у мистецтві. Літературним дебютом Фета була збірка віршів «Ліричний пантеон» (1840). До збірки увійшли балади й антологічні вірші (близькі за темою та манерою до античних). Саме в ранній період був написаний один із найпопулярніших віршів поета «Я прийшов до тебе, мила...» (1843). У пізніх віршах А. А. Фета простежується перехід романтизму до модернізму, зокрема імпресіоністичного зображення природи в мінливості її проявів та у зв'язку із внутрішніми станами людини («Шепіт... Ніжний звук зітхання...» (1850) та ін.). Окрім ліричних віршів, А. Фет займався перекладацькою діяльністю, переклав «Фауста» Й.В. Гете, «Енеїду» Вергілія, вірші Горація, Катулла та ін.

«Я ПРИЙШОВ ДО ТЕБЕ, МИЛА...»

* * *

Я прийшов до тебе, мила,
Розказать, що сонце встало,
Що його живуца сила
В листі променем заграла, —

Що до тебе з тим же палом
Б'ється серце, летється мова,
Що душа, пойнята шалом,
Вся тобі служить готова,

І у лісі щохвилини
Кожна брунька оживає,
І лунає спів пташиний,
І нове життя буяє;

Що на мене повіває
Щастя, радість відусюди...
Що співатиму — не знаю,
Але співів — повні груди!

(Переклад Миколи Вороного)

«ШЕПІТ... НІЖНИЙ ЗВУК ЗІТХАННЯ...»

* * *

Шепіт... Ніжний звук зітхання...	Ночі блиск... Тремтіння тіней...
Солов'їний спів...	Тіні без кінця...
Срібна гра і колихання	Ненастанні, дивні зміни
Сонних ручаїв.	Милого лица...

У хмаринках — пурпур рози.
Відблиск янтаря...
І цілунків пал, і сльози,
І зоря, зоря!

(Переклад Максима Рильського)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Опишіть своє враження від віршів А. Фета. **Спілкування іноземними мовами.** 2. Знайдіть в бібліотеці чи Інтернеті інші переклади віршів українською. Дійдіть висновку про складність або легкість перекладу лірики А. Фета. **Математична компетентність.** 3. Доведіть, що в поезії А. Фета поєдналися реалістичні та романтичні мотиви та образи. **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 4. Охарактеризуйте пейзажі А. Фета. Наведіть приклади зображення змін у природі. **Інформаційно-цифрова компетентність.** 5. За допомогою Інтернету знайдіть видання лірики поета. Запропонуйте власну обкладинку для вибраних творів А. Фета. **Уміння вчитися.** 6. Порівняйте оригінал і переклад вірша «Шепіт... Ніжний звук зітхання...». 7. З'ясуйте, чи зберіг поет Максим Рильський відсутність дієслів у творі. Зробіть висновок про художні засоби розгортання ліричного сюжету. **Ініціативність і підприємливість.** 8. Доведіть, що поезія А. Фета належить до «чистого мистецтва», далекого від суспільних проблем. Поміркуйте, чи має ця поезія вплив на суспільство минулих і сучасних часів. **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** 9. Прослухайте за допомогою Інтернету романси на вірші А. Фета. Чому композитори нерідко зверталися до його поезії? **Екологічна грамотність і здорове життя.** 10. Доведіть, що для поета природа нерозривно зв'язана з порухами душі, що зміни в природі знаходять відгук у його переживаннях.

Предметні компетентності

Знання. 11. Назвіть епітети, порівняння, метафори у ліриці А. Фета. 12. Визначте, які художні засоби використовує поет для зображення найменших змін у природі. **Діяльність.** 13. Порівняйте образи і мотиви лірики А. Фета і Ф. Тютчева. 14. Порівняйте образ коханої у ліриці А. Фета і Ф. Тютчева. **Цінності.** 15. Які духовні цінності утверджуються у ліриці поета? 16. Висловіть судження на тему «Вічність кохання».

США
ВОЛТ ВІТМЕН
1819 — 1892

Волт Вітмен — американський поет, оригінальний мислитель, публіцист, критик, одна із найяскравіших постатей в історії світової культури. Протягом усього творчого життя він писав одну книжку — «Листя трави» (1855-1891), яка стала втіленням оригінального світобачення автора. В. Вітмена важко з кимось порівнювати, це був справжній новатор, який сміливо руйнував установлені традиції. Поставивши в центр своєї оригінальної поетичної системи окрему особу, поетичне «Я», він оспівував красу людського тіла і людської душі, показав гармонію в природі та негаразди в людському суспільстві. Великий вплив на формування світогляду В. Вітмена мав також трансценденталізм. Йому були близькими такі принципи американських трансценденталістів, як «довір'я до себе», духовна незалежність, божественність людського «Я», рівність людей, пантеїстичне сприйняття життя (ототожнення Бога з природою), віра в існування «наддуші», частинки якої містяться в кожній людині («Пісня про себе» та ін.). У вірші «О, капітане, мій капітане!» створено яскравий образ Америки і президента Авраама Лінкольна, який борюся за демократичні цінності.

ЛИСТЯ ТРАВИ

(Уривки)

Пісня про себе

Себе я прославляю, себе я оспівую,
 І те, що приймаю я, приймете й ви,
 Бо кожен атом, котрий належить мені,
 так само належить вам.

Я тиняюся, шукаючи свою душу,
 На дозвіллі тиняюся влітку, нахиляюся
 й розглядаю стебло травинки.

Мій язик, кожен атом моєї крові складається
 з цього ґрунту, з цього повітря;
 Народжений тут від батьків, зароджених тут
 батьками, котрі так само тут народилися,
 Я, тридцятисемирічний, без жодної хворості, розпочинаю
 І сподіваюся не урватися аж до смерті.

Вірування та вчення, всіма облишені,
 Ви відступили убік — але й ви добрі на місці
 своєму, і вас не забуто, —
 Я прихищаю всі — правильні й хибні,

я дозволяю стверджувати речі щонайризикованіші:
Хай промовляє природа без перешкод з первісною силою. (...)

Дикий гусак зграю свою веде крізь холодну ніч,
«Йо-хонк!» він кричить, і для мене внизу це лунає наче запрошення,
Простакові це здатися може безглуздя, та я вслухаюсь уважно,
Розумію, навіщо він кличе в зимове небо.

Прудконогий північний олень, кіт на порозі,
синиця, собака дикий у преріях,
Виводок поросят смикає свиню за соски — і та рохає,
Індичка своїх індичат крилами затуляє, —
І в них, і в собі я бачу той самий давній закон.

Варто мені торкнуться землі стопою, як
звідти зринають сотні прихильностей
І перед ними мізерніє все найкраще, що можу сказати.

Я закоханий в тих, що ростуть просто неба,
В людей, що живуть серед стад, що скуштували
життя над берегом океану, чи в нетрях,
У стерничих і в будівничих суден, у майстрів із сокирами
й довбнями, в кучерів, що правлять кіньми.
Я б із ними їв би та спав би тиждень за тижнем.

Що ж є найузвичаєніше, найдешевше,
найближче і найприступніше? — я сам,
Я ризикую і витрачаюся, щоб повернути сторицюю,
Чепурюся, щоб сам себе подарувати найпершому, хто схоче мене узяти,
І не прохаю, щоб небо спустилося примсі моїй на догоду, —
Я щедро себе розкидаю для всіх і назавжди. (...)

Спитала дитина: «Що таке трава?» — і повні пригорщі мені простягла.
Що відповісти дитині? Не більше за неї я знаю, що таке трава,
Може, це вдачі моєї прапор, із зеленої — барви надії — тканини зітканий.
А може, це хустинка від Бога,
Запашна, умисно нам зронена у подарунок, на згадку,
Десь у куточку й вензель власника, — щоб помітили ми,
звернули увагу, запитали — чия?
А може, трава — така ж дитина, зрочене зелене немовля.
А може, це ієрогліф такий самий,
Що означає: «Росту, де багато землі й де мало,
Між чорними та білими людьми;
Хай то буде канадець, вірджинець, конгресмен чи негр, —
всім даю я одне і однаково всіх приймаю».

А тепер вона ніби схожа на гарне, непідстрижене волосся могил.
 Я буду ніжний з тобою, траво вруниста,
 Може, ти ростеш із грудей юнаків,
 Може, я полюбив би їх, якби знав раніше,
 Може, ти проросла зі старих чи з немовляти, що недовго
 було біля материнського лона,
 Може, ти і є материнське лоно.
 Надто темна трава ця, щоб рости з сивини старих матерів,
 Вона темніша за безбарвні бороди стариків,
 Затемна, щоб рости з блідо-рожевих піднебінь.

О, я чую нарешті мову стількох язичків,
 І відчуваю, що недарма вони проросли з піднебінь.
 Шкода, що не можу я тлумачити натяки на юнаків і юнок умерлих,
 І натяки на дідусів і бабусь, і немовлят, що недовго були
 біля материнського лона.

Що ж, по-вашому, сталося з юнаками й старими?
 Що, по-вашому, сталося з жінками й дітьми?
 Вони живі й десь їм незле ведеться,
 Найменший пагінчик свідчить, що смерті нема насправді,
 Бо, якщо вона й з'являлась, то вела за собою життя, — смерть не чигає
 в кінці шляху, щоб життя зупинити,
 Смерть-бо гине при появі життя.

(Переклад Леся Герасимчука)

О КАПТАНЕ, МІЙ КАПТАНЕ!

О капітане! Батьку! Страшна скінчилась путь!
 Всі бурі витримав наш корабель, сміливців лаври ждуть.
 Вже близько причал, і радо кричать нам люди, і дзвони дзвонять,
 І дивляться всі на могутній кіль, на бриг одважний і грізний.

Але... О серце! Серце! Серце!
 О кров червона! Кров!
 Де батько впав на палубі,
 Упав і захолов!

О капітане! Батьку! Встань і кругом подивись!
 Для тебе дзвони й горни звучать, для тебе стяги звились,
 Для тебе квіти, й вінки в стрічках, і натовп на узбережжі,
 Тебе, колишучись, кличе він, тебе побачить жадає!

О, зляж мені на руку!
 Який це сон зборов

Тебе, о батьку мій, що враз
Ти впав і захолов?

Мій капітан безмовний, уста німі, похололі,
Не чує він моєї руки, лежить без пульсу, без волі.
В порту безпечно стоїть корабель після тяжкої дороги.
Скінчив наш бриг шалений біг, добився перемоги!

Дзвоніть, радійте, береги!
А я в жалобі знов
Піду туди, де батько мій
Упав і захолов.

(Переклад Василя Мисика)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Висловіть враження від збірки «Листя трави» В. Вітмена. Які образи та кольори вам запам'яталися? 2. Поміркуйте, чому збірку «Листя трави» називають «супутником і дзеркалом життя» В. Вітмена. **Спілкування іноземними мовами.** 3. Знайдіть інші переклади слів із назви твору: «leaves» і «grass». Поясніть багатозначність образу «листя трави». **Математична компетентність.** 4. Дайте визначення: «Верлібр» — це...». **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 5. Охарактеризуйте авторське ставлення до природи. 6. Наведіть приклади образів, які символізують єдність природи та людини. **Інформаційно-цифрова компетентність.** 7. Знайдіть в Інтернеті та прослушайте музику сучасного американського співака Іггі Попа на вірші В. Вітмена (2016). Висловіть своє враження від сучасної музичної інтерпретації. **Уміння вчитися.** 8. Складіть таблицю-кластер «Каталоги В. Вітмена». 9. Визначте роль каталогів у поетичному всесвіті митця. **Ініціативність і підприємливість.** 10. Як розуміє поет демократію? 11. Знайдіть у творі цитати, які розкривають принципи американських трансценденталістів. **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** 12. Дослідіть, як відлунюються образи В. Вітмена у творчості українських поетів. **Екологічна грамотність і здорове життя.** 13. Які шляхи до гармонії Всесвіту з «Я» пропонує автор? 14. Складіть тест «Життєве кредо Волта Вітмена».

Предметні компетентності

Знання. 15. Доберіть цитати до ідей, виголошених В. Вітменом: 1) людська особистість — найвища цінність; 2) любов і дружба — засадничий принцип всесвітнього буття; 3) наближення до природного життя є умовою людського існування; 4) демократія — це повага до всіх, хто живе поруч. 16. Охарактеризуйте образ Америки, створений у вірші «О капітане, мій капітане!». 17. Визначте, за допомогою яких художніх засобів передає поет тугу за президентом і гордість за його справи. **Діяльність.** 18. Складіть опорно-сигнальну схему «Космос поезії В. Вітмена», використовуючи зображення трави з листям. **Цінності.** 19. Які духовні та суспільні цінності утверджуються у збірці «Листя трави»? 20. Напишіть твір-роздум на тему «Вітмен промовляє до нас сьогодні».

РОМАН ХІХ СТОЛІТТЯ

ФРАНЦІЯ

ФРЕДЕРІК СТЕНДАЛЬ

1783 — 1842

Анрі-Марі Бейль обрав собі літературний псевдонім Фредерік Стендаль. Він став одним із видатних романістів ХІХ ст. У його романі «Червоне і чорне» (1830) знайшла відбиток взаємодія романтизму і реалізму. Головний герой Жульєн Сорель прагне високої мети, але суспільство, в якому найбільше цінували не талант, а гроші й зв'язки, не дало можливості йому досягти своєї мрії. «Роман — це дзеркало, з яким ідеш вздовж битого шляху. Іде людина з дзеркалом, а ви обвинувачуєте її в аморальності! В дзеркалі відбивається бруд, а ви винуватите дзеркало! Обвинувачуйте вже скоріше битий шлях, з його брудними калюжами, або, ще краще, дорожнього наглядча, який допускає, щоб вона застоювалась і утворювала болото», — писав Ф. Стендаль.

ЧЕРВОНЕ І ЧОРНЕ

(Скорочено)

I

Провінційне місто

Містечко Вер'єр, здається, наймалювничіше у Франш-Конте... Як тільки ви входите у містечко, вас приголомшує гуркіт страхітливої машини. Двадцять важких молотів, що їх підіймає і опускає водяне колесо над гірським потоком, гунають, аж двигить брук. Кожен із цих молотів щодня наробує тисячі цвяхів. Гарненькі свіжолиці дівчата підкладають під оті величезні молоти залізнi брусочки, що вмиль перетворюються на цвяхи. Ця робота, на вигляд така важка, надзвичайно вражає подорожнього, що вперше опинився у горах на межі Франції і Швейцарії. Якщо подорожній, що потрапив у Вер'єр, питає, кому належить та дивовижна цвяхарня, яка оглушує всіх перехожих, йому відкажуть протяжною говіркою:

— А-а, то цвяхарня нашого пана мера.

І якщо подорожній хоч на кілька хвилин затримається на головній вер'єрській вулиці, що йде вгору від берега Ду до вершини гори, можна закластися на сто проти одного, що він зустрінє високого чоловіка, на вигляд поважного і заклопотаного.

Побачивши його, жителі містечка покvapливо скидають капелюхи. Він кавалер кількох орденів. Одягається цей чоловік завжди в сіре. У нього вже сивувате волосся, високе чоло, орлиний ніс і загалом досить правильні

риси обличчя. На перший погляд, гідність сільського мера в ньому поєднується з тією приємністю, що буває властива людині під п'ятдесят років. Та незабаром парижанина прикро вражає у виразі його обличчя самовдоволення й зарозумілість, поєднані з якоюсь посередністю й обмеженістю. Зрештою, відчувається, що всі таланти цієї людини не сягають далі уміння рішуче вимагати плати від своїх боржників і якомога довше не платити власних боргів.

Такий мер Вер'єра, пан де Реналь.

Від 1815 року пан де Реналь соромиться того, що він фабрикант: цей рік зробив його вер'єрським мером. Грубі мури, що підтримують тераси його розкішного саду, який спускається аж до річки Ду, — теж винагорода панові де Реналю за спритність у торгівлі залізними виробами.

Сади пана де Реналья, в яких так багато мурів, викликають захоплення ще й тому, що під них він купив на вагу золота кілька ділянок землі. Ось, наприклад, і той тартак на березі Ду, що вразив вас при в'їзді у Вер'єр і де ви помітили прізвище Сорель, написане величезними літерами на дошці через увесь дах, — цей тартак шість років тому був саме там, де тепер зводять мур четвертої тераси садів пана де Реналья.

Хоч який гордовитий пан мер, але йому довго-таки довелося умовляти й улещувати старого Сореля, затятого і грубого селянина. Він змушений був відрахувати йому чимало дзвінких луїдорів, щоб той переніс свій тартак в інше місце. (...)

II

Пан мер

Давати прибуток — ось що керує всім у цьому містечку, яке видає вам таким гарним. Новій людині, котра потрапляє сюди, зачарована красою й свіжістю навколишніх долин, спершу здається, що жителі його чутливі до краси; адже вони так часто згадують у розмовах про красу свого краю; не можна заперечити: вони ним дорожать, але тільки тому, що він приваблює чужинців, чиї гроші збагачують власників готелів, а це, через міські податки, дає прибуток місту.

Якось погожого осіннього дня пан де Реналь прогулювався Алеєю Вірності під руку зі своєю дружиною. Слухаючи чоловіка, що поважно про щось просторікував, пані де Реналь тривожно стежила очима за трьома хлопчиками. Старший, на вигляд років одинадцяти, раз у раз підбігав до парапету і силкувався на нього видертися...

Пані де Реналь виглядала років на тридцять, але була ще вродлива. — Він іще пожалкує, цей парижанин, — ображено сказав ще блідший, ніж завжди, пан де Реналь. — Я ще маю приятелів при дворі... (...)

III

Майно бідних

Пан де Реналь жив у цілковитій згоді зі своєю дружиною, але, не знаючи, що відповісти, коли та лагідно повторила: «Що може заподіяти ув'язненим цей парижанин?» — він уже ладен був розгніватись, як раптом вона скрикнула. Її другий син тільки що виліз на парашет і біг по ньому, хоча мур височів більш ніж на двадцять футів над виноградником з другого боку. Боячись, щоб хлопчик не злякався й не впав, пані де Реналь не наважувалась покликати його. Нарешті хлопчик, радіючи зі своєї витівки, глянув на матір і, побачивши, як вона зблідла, зіскочив із парашету й підбіг до неї. На нього добре нагримали.

Незначна пригода змінила тему їхньої розмови.

— Я неодмінно хочу взяти до себе в дім Сореля, сина лісопильника, — сказав пан де Реналь, — щоб доглядав дітей, бо вони стають надто пустотливі. Він молодий священик чи готується ним стати, добре знає латинь і примусить дітей учитись; у нього, як казав кюре, тверда удача. Я йому платитиму триста франків на наших харчах. Я трохи сумнівався щодо його моралі, бо він був улюбленцем отого старого лікаря, кавалера ордена Почесного легіону, який жив нахлібником у Сорелів ніби тому, що він їхній родич. Цілком можливо, що ця людина — таємний агент лібералів... Лікар брав участь у всіх італійських кампаніях Буонапарте... Цей ліберал учив латині молодого Сореля і залишив йому багато книжок... Звичайно, мені б ніколи й на думку не спало взяти до дітей тесляревого сина; але наш кюре розповідав мені, що молодий Сорель уже три роки вивчає теологію і готується вступити до семінарії, отже — він не ліберал і, крім того, — латиніст. Це буде зручно з усіх поглядів, — провадив пан де Реналь, дивлячись на дружину з виглядом дипломата. — Вально дуже пишається парєю нормандських коней, яких він нещодавно купив для своєї коляски. Але в його дітей немає гувернера.

Раптові рішення змусило дружину глибоко замислитись. Пані де Реналь, висока й ставна жінка, свого часу славилась, як подекують тут, у горах, першою красунею на весь край. У її зовнішності та ході було щось юне й простодушне. Наївна грація, сповнена невинності й жвавості, мабуть, могла б зачарувати парижанина м'якою прихованою палкістю. Але якби пані де Реналь знала, що може справити таке враження, вона б згоріла від сорому. Ні кокетство, ні афектація ніколи не торкалися її серця. Казали, що пан Вально, багач, директор притулку, залицявся до неї, але не мав успіху. І тому її добродетель набула гучної слави, бо пан Вально, високий, молодий, міцно збитий, з рум'яним обличчям і густими чорними бакенбардами, належав саме до тих грубих, зухвалих і крикливих молодиків, яких у провінції звать «красень чоловік».

Сором'язлива пані де Реналь була, очевидно, вразливої вдачі: її дуже дратувала невгамовна метушливість і гучний голос пана Вально. Вона цуралася всього, що зветься у Вер'єрі розвагами, і тому казали, що вона надто пишається своїм походженням. У пані де Реналь цього їй на думці не було, але вона зраділа, коли мешканці Вер'єра стали рідше бувати в її домі. Треба сказати відверто, що місцеві дами мали її за дурненьку, бо вона не вміла крутити чоловіком і не користалася з найсприятливіших нагод, щоб умовити його купити їй гарненького капелюшка в Парижі чи Безансоні. Аби тільки їй не заважали самій прогулюватися в своєму розкішному саду — більше вона нічого не прагнула.

Її душа була проста й наївна; вона ніколи не наважувалась судити чоловіка, не признавалася сама собі, що їй з ним нудно. Вона, хоч і не замислювалася над тим, вважала, що між подружжям не буває ніжніших стосунків. Найбільше їй подобався пан де Реналь тоді, коли ділився з нею планами щодо майбутнього їхніх синів: одного з них він готував для військової кар'єри, другого — для магістратури, а третього — для церкви. Зрештою, пан де Реналь здавався їй не таким нудним, як усі інші знайомі їй чоловіки.

IV

Батько і син

Дядько Сорель дуже здивувався, а ще більше зрадів, почувши незвичайну пропозицію, з якою звернувся до нього пан де Реналь щодо його сина Жульєна. Одначе він вислухав його з тим виразом похмурого незадоволення й цілковитої байдужості, яким так спритно прикривається хитрість жителів навколишніх гір.

Дядько Сорель був дуже незадоволений Жульєном, а проте пан де Реналь пропонував синові несподівану платню — триста франків на рік, з харчами і навіть із одягом. Останню умову, яку спритний дядько Сорель раптом здогадався поставити, також прийняв пан де Реналь.

Вимога вразила мера. «Якщо моя пропозиція не захоплює Сореля і він не відчуває себе обдарованим милістю, як цього слід було б чекати, то ясно, — говорив він сам собі, — що до нього вже зверталися з такою пропозицією. А хто ж ще міг це зробити, як не Вально?» Марно наполягав пан де Реналь на тому, щоб справу покінчити негайно: хитрий стариган уперто відмовлявся; йому треба, казав він, порадитись із сином — ніби й справді в провінції багатий батько буде радитись із сином, у якого нічого немає, — хіба що про людське око.

Підходячи до тартака, дядько Сорель голосно гукнув Жульєна; ніхто не озвався. Він підійшов до тартака, але, увійшовши туди, не побачив Жульєна біля пилки, де той мусив бути. Нарешті батько помітив його за п'ять чи шість футів вище: Жульєн сидів верхи на балці. Замість

того щоб уважно стежити за пилкою, він читав книжку. Ніщо не могло завдати дядькові Сорелю більшої прикрості; старий ще так-сяк міг би пробачити Жульєнові його делікатну поставу, яка не пасувала для фізичної праці й була зовсім несхожа на поставу його старших синів; але ця пристрасть до читання була йому осоружна: сам він не вмів читати.

Він гукнув Жульєна кілька разів, але марно. Хлопець так заглибився в книгу, що зосередженість навіть більше, ніж гуркіт пилки, заважала йому почути гучний батьків голос. Нарешті, незважаючи на свої літа, старий спритно скочив на розпиловану колоду, а звідти на балку. Сильним ударом він вибив із Жульєнових рук книжку, і вона полетіла в потік; від другого дошкульного удару по потилиці Жульєн утратив рівновагу. Він мало не впав з висоти дванадцяти чи п'ятнадцяти футів на важелі машини, які його розчавили б, але батько на льоту підхопив його лівою рукою.

Тільки-но Жульєн скочив на землю, як старий Сорель погнав його додому, грубо підштовхуючи. «Один Бог знає, що він зі мною тепер зробить!» — думав юнак. Дорогою він сумно глянув на потік, куди впала книжка: це був його улюблений «Меморіал Святої Єлени».

Щоки його палали, і він ішов не підводячи очей. Це був тендітний, невисокий на зріст юнак вісімнадцяти чи дев'ятнадцяти років, з неправильними, але тонкими рисами обличчя і орлиним носом. Великі чорні очі, які в хвилини спокою виблискували думкою й вогнем, тепер палали найлютішою зненавистю. Темно-каштанове волосся росло так низько, що майже закривало лоб, а коли він гнівався, лице його набирало неприємного виразу. Серед безмежної різноманітності людських облич не знайдеться, мабуть, другого, позначеного такою різючою своєрідністю. Гнучка й струнка постать свідчила скоріше про спритність, ніж про силу. Ще змалку його надзвичайно бліде й задумливе обличчя викликало в батька передчуття, що син його недовго протягне на цьому світі, а якщо й виживе, то буде тягарем для сім'ї. Усі домашні зневажали його, і він ненавидів своїх братів і батька. У святкових ігрищах на міській площі він завжди був битий.

За останній рік його гарне обличчя стало приваблювати деяких дівчат. Зневажений всіма як кволе створіння, Жульєн усім серцем полюбив старого полкового лікаря.

Цей лікар інколи відкупував у старого Сореля його сина на цілий день і давав йому уроки латини та історії, себто того, що він сам знав з історії, — це була італійська кампанія 1796 року. Вмираючи, він заповів йому свій орден Почесного легіону, невитрачені рештки своєї пенсії і три-чотири десятки книг; найдорогоцінніша з них тільки що шубовснула у міський потік.

Як тільки вони ввійшли в дім, Жульєн відчув на своєму плечі важку батькову руку, — він затремтів, чекаючи, що його зараз битимуть. (...)

V

Переговори

(...) — Кажі мені, та не бреші, якщо можеш, сучий грамотію, звідки ти знаєш пані де Реналь, коли ти з нею розмовляв?

— Я ніколи з нею не розмовляв, — відповів Жульєн, — ніколи й не бачив цієї дами, хіба що в церкві.

— Ти, мабуть, задивлявся на неї, підлий нахабо!

— Ніколи! Ви знаєте, що в церкві я не бачу нікого, крім Бога, — додав Жульєн, прикидаючись святенником, бо гадав, що це врятує його від стусанів.

— Ні, тут діло нечисте, — мовив хитрий селяк і на хвильку замовк, — та від тебе, клятий облуднику, нічого не доб'єшся. Ну що ж, я здихаюся тебе, а тартак працюватиме ще краще. Ти якось утерся в довір'я до пана кюре чи ще там когось, і тобі виклопотали тепле місце. Йди складай речі, я поведу тебе до пана де Реналья, ти у нього будеш вихователем дітей.

— А що я за це матиму?

— Харчі, одяг і триста франків платні.

— Я не хочу бути лакеєм.

— Тварюко, та хто тобі каже, щоб ти був лакеєм? Хіба я хочу, щоб мій син був лакеєм?

Це питання спантеличило старого Сореля; він відчув, що, продовжуючи розмову, може припуститися дурниць. Старий розпалився, вилаяв Жульєна, звинувативши в жадібності, і нарешті вийшов порадитися зі старшими синами.

Боязнь, що доведеться їсти із слугами, не була природна для Жульєна. Щоб вийти в люди, він міг би витримати і куди тяжчі злигодні. Цей страх він похопив із «Сповіді» Руссо. То була єдина книжка, яка малювала йому світське життя. Збірка реляцій великої армії і «Меморіал Святої Єлени» — це все, з чого складався його коран. Він ладен був віддати життя за ці три книги. Ніяким іншим творам він не вірив. Як казав йому старий полковий лікар, усі інші книжки на світі — цілковита брехня, і написали їх пройдисвіти задля кар'єри.

Крім полум'яної душі, Жульєн мав надзвичайну пам'ять, яка, правда, нерідко буває і в дурнів. Щоб полонити серце старого абата Шелана, від кого, як він добре знав, залежало все його майбутнє, юнак вивчив назубок увесь Новий Завіт по-латині. Так само вивчив книгу «Про папу» Жозефа де Местра, але не вірив ні тій, ні тій.

Другого дня рано-вранці пан де Реналь послав по старого Сореля; примусивши почекати на себе годину або й дві, той нарешті прийшов, почавши з самого порога перепрошувати і розводити церемонії. Після довгих розпитувань манівцями, Сорель переконався, що його син їстиме з хазяїном і хазяйкою, а в ті дні, коли будуть гості, — в окремії кімнаті з дітьми.

Помітивши, що панові меру справді не терпиться взяти до себе його сина, здивований і недовірливий Сорель ставав дедалі прискіпливішим і нарешті зажадав, щоб йому показали кімнату, де спатиме син. Кімната була велика, пристойно обставлена, і туди вже переносили ліжка трьох дітей.

— Ну добре, — спроквола мовив Сорель, — тепер нам треба тільки порозумітися ще про одну річ: скільки ви йому платитимете.

— Тобто як? — скрикнув обурений пан де Реналь. — Адже ми вчора домовилися: я даю триста франків; думаю, що цього досить, а може, й забагато.

— Ви пропонували стільки, я не заперечую, — сказав старий Сорель, ще більше розтягуючи слова, і раптом йому сяйнула геніальна думка, що зовсім не здивує тих, хто знає селян із Франш-Конте. Він пильно подивився в очі панові де Реналю і проказав:

— В іншому місці ми знайдемо й краще.

На ці слова обличчя мера пересмикнулося. Але він опанував себе, і після хитромудрої розмови, що тривала не менше двох годин і в якій жодного слова не було сказано на вітер, хитрість селянина взяла гору над хитрістю багатія, який не годується з неї. Було обмірковано всі численні пункти, що мали визначати нове становище Жульєна; платня не тільки була підвищена до чотирьохсот франків, але її мусили видавати наперед, першого числа щомісяця.

Повернувшись до себе на тартак, Сорель не міг знайти сина. Сповнений побоювань перед тим, що могло його спіткати, Жульєн ще вночі майнув із дому: він вирішив сховати в безпечне місце книжки й орден Почесного легіону. Все це він переніс до свого друга, молодого торговця деревом на ім'я Фуке, що жив у горах над Вер'єром.

«Прокляте ледащо! — закричав його батько, як тільки він повернувся. — Чи вистачить у тебе совісті заплатити мені хоч за харчі, на які я витрачався стільки років! Забирай своє дрантя та йди до пана мера».

Жульєн, дивуючись, що його не б'ють, поспішив з дому. Однак, ледве відійшовши з-перед батькових очей, хлопець уповільнив ходу. Він вирішив, що для його лицемірства буде корисно зайти до церкви.

Це слово вас вразило? Перше ніж удатися до такого жакливого слова, душа молодого селянина пройшла чималий шлях.

З раннього дитинства, коли він якось побачив драгунів 6-го полку в довгих білих плащах, у касках із довгими чорними султанами, — ці драгуни поверталися з Італії і прив'язували своїх коней перед ґратчастим вікном його батька, — Жульєн марив військовою службою. Пізніше він захоплено слухав розповіді старого полкового лікаря про бої біля мосту Лоді, під Арколем і Ріволі, помічав палкі погляди, що їх кидав старий на свій орден.

Та коли Жульєнові було чотирнадцять років, у Вер'єрі почали будувати церкву, яку для такого маленького містечка можна назвати розкіш-

ною. Жульєна особливо вразили чотири мармурові колони. Вони уславились на весь край через ту смертельну ворожнечу, що її викликали між мировим суддею і присланим у Безансон молодим вікарієм, про якого казали, ніби він — шпигун конгрегації. Мировий суддя через це мало не втратив своєї посади — принаймні така була загальна думка. Адже він насмілювався посваритись із цим священиком, який майже двічі на місяць їздив у Безансон і там, кажуть, бував у самого монсеньйора єпископа.

Раптом Жульєн перестав говорити про Наполеона; він заявив, що хоче стати священиком, і його тепер постійно бачили на тартаку з латинською Біблією, яку дав йому кюре, — він вивчав її напам'ять. Добрий старий кюре, захоплений його успіхами, проводив з ним цілі вечори, даючи йому уроки теології. Жульєн виявляв при ньому тільки побожні почуття. Хто б міг подумати, що це юне, майже дівоче обличчя, таке бліде й лагідне, таїло непохитну рішучість витерпіти які завгодно муки, аби лиш пробити собі дорогу.

Пробити дорогу для Жульєна означало, насамперед, вирватись із Вер'єра; він ненавидів свій край. Від усього, що він тут бачив, холонуло серце.

З раннього дитинства в нього бували хвилини надзвичайного піднесення. Він з насолодою поринав у мрії, уявляючи, як його будуть знайомити з паризькими красунями, і він зуміє привернути їхню увагу якимсь надзвичайним вчинком. Чому б одній з них не покохати його, як покохала Бонапарта, коли він ще був бідним, блискуча пані де Богарне? Протягом багатьох років в житті Жульєна не було, здається, жодної хвилини, коли б він не повторював собі, що Бонапарт, нікому не відомий бідний лейтенант, зробився володарем світу за допомогою тільки своєї шпаги. Ця думка втішала його у нещастях, які здавалися йому жахливими, і подвоювала його радість, коли було чому радіти.

Будівництво церкви й вироки мирового судді раптом відкрили йому очі. Протягом кількох тижнів він ходив як божевільний: у нього зародилася одна ідея і нарешті охопила його з тією непереборною силою, яку має над палкою душею перша думка, що здається їй власним відкриттям.

«Коли Бонапарт примусив говорити про себе, Франція боялась іноземної навали; військові доблесті були необхідні, і вони були в моді. А тепер священик у сорок років одержує платню в сто тисяч франків, тобто втричі більше, ніж уславлені генерали Наполеона. Священикам потрібні люди, що допомагали б їм. Ось і цей мировий суддя, така світла голова, такий раніше чесний старий, — а від страху не догодити молодому тридцятилітньому вікарієві ганьбить себе. Треба стати служителем культу».

Одного разу, саме в розпалі свого удаваного благочестя, коли він уже два роки студював теологію, Жульєн раптом виказав себе несподіваним вибухом вогню, що пожирав його душу. Це трапилося в пана

Шелана: на обіді, де були присутні священики, яким добрий кюре рекомендував Жульєна як чудо премудрості, він несподівано почав захоплено звеличувати Наполеона. Щоб покарати себе за це, Жульєн прив'язав до грудей праву руку, удаючи, що звихнув її, перевертаючи ялинову колоду, і носив її в такому незручному положенні протягом двох місяців. Після цієї тяжкої кари він сам себе простив.

Ось який був цей вісімнадцятирічний юнак, такий кволий на вигляд, що йому можна було дати не більше сімнадцяти років, який з маленьким клучочком під пахвою входив тепер у розкішну вер'єрську церкву.

Вона була темна й порожня. З нагоди свята всі вікна були зашпунті червоною тканиною, і сонячне проміння, проходячи крізь неї, створювало різючий світловий ефект, величний і суворий. Жульєна пройняв трепет. Він був сам у церкві. Хлопець опустився на лаву, яка здалась йому найкращою: на ній був герб пана де Реналья...

На лаві Жульєн помітив клаптик друкованого паперу, немов навмисно покладений тут, щоб його прочитали. Він глянув на нього й прочитав: «Подобиці страти й останні хвилини життя Луї Женреля, страченого в Безансоні...»

Папірець був розірваний. На звороті можна було прочитати початкові двоє слів рядка: «Перший крок».

«Хто міг покласти сюди цей папірець? — подумав Жульєн. — Бідолаха, — додав хлопець, зітхнувши, — його прізвище закінчується так, як і моє...» — І він зібгав папірець.

Коли Жульєн виходив, йому здалося, що біля кропильниці блищить кров: це була розлита свячена вода, але від червоних завіс на вікнах вона здавалась кров'ю.

Зрештою, Жульєнові стало соромно за свій таємний страх.

«Невже я такий боягуз? — сказав він сам до себе. — До зброї!»

Цей заклик, що так часто повторювався в розповідях старого лікаря про битви, здавався Жульєнові героїчним. Він устав і швидко попрямував до будинку пана де Реналья.

Пані де Реналь, жінка надзвичайно несміливої вдачі, була приголомшена тим, що якась чужа людина з обов'язку завжди стоятиме між нею й дітьми... Вона вже уявляла собі гидкого, грубого, розпатланого суб'єкта, якому дозволяється лаяти її дітей тільки тому, що він знає латинь, і через цю варварську мову він ще й шмагатиме її синів. (...)

VI

Клопіт

(...) Пані де Реналь саме виходила через скляні двері вітальні в сад з тією жвавистію і грацією, що були їй властиві в ті хвилини, коли ніхто на неї не дивився; в цю мить вона помітила біля входу молодого селянина,

ще майже хлопчика, дуже блідого й заплаканого. Він був у чистій білій сорочці, а під пахвою тримав чистеньку курточку з лілового ратину.

Обличчя селянського хлопця було таке біле, очі такі ніжні, що в трохи романтичній уяві пані де Реналь спочатку виникла думка, чи це, бува, не переодягнена дівчина, яка прийшла про щось просити мера. Їй стало жаль нещасної, що стояла біля вхідних дверей, очевидно, не наважуючись підняти руку до дзвоника. Пані де Реналь попрямувала до неї, на хвилину забувши свої гіркі турботи про губернатора. Жульєн стояв обличчям до хвіртки й не помітив, як вона підійшла. Він здригнувся, почувши над самим вухом лагідний голос:

— Чого ви хочете, дитино?

Жульєн хутко обернувся і, вражений співчутливим поглядом пані де Реналь, на мить забув свої побоювання. Зачарований її красою, він забув про все на світі, забув навіть, для чого сюди прийшов. Пані де Реналь повторила своє запитання.

— Я прийшов, бо маю тут бути губернатором, пані, — нарешті сказав він, спалахнувши від сорому за свої сльози і намагаючись непомітно витерти їх.

Пані де Реналь остовпіла: вони стояли поруч і дивились одне на одного. Жульєнові ще не траплялося, щоб дама в такому гарному вбранні і з таким білосніжним обличчям так лагідно з ним розмовляла. Пані де Реналь дивилась на великі сльозини, що застигли на тільки-но блідих, а тепер палаючих щоках селянського парубійка. Раптом вона засміялася нестримно й весело, як дівчисько. Вона сміялася сама з себе і не могла отямитись від щастя: як? Оце і є той губернатор, якого вона уявляла собі брудним нечупарою, попом, що ляятиме й шмагатиме різкою її дітей?

Ніколи в житті пані де Реналь не зазнавала такого глибокого хвилювання, збудженого чистим, приємним почуттям, ніколи не траплялося їй, щоб на зміну болісному неспокою прийшла така прекрасна дійсність. Значить, її випещені гарненькі хлоп'ятка не потраплять до рук неохайного й сварливого попа. Ввійшовши в передпокій, вона обернулася до Жульєна, що несміливо йшов за нею.

— Правда ж, ви в перші дні не будете карати дітей, навіть коли вони не знатимуть уроків?

Лагідний і майже благальний тон цієї гарної дами вплинув на Жульєна так, що він раптом забув усі наміри підтримувати свою репутацію латиніста. Обличчя пані де Реналь було зовсім близько, він відчував пахощі літнього жіночого одягу, — а це було щось таке дивне для бідного селянина, що Жульєн аж почервонів і, зітхнувши, ледве чутно пролепетав:

— Не бійтесь, пані, я слухатимусь вас у всьому.

Тільки тепер, коли її побоювання за дітей остаточно розвіялись, пані де Реналь з подивом помітила, що Жульєн надзвичайно вродливий. Його тонкі, майже жіночі риси і зняковілий вигляд не здавалися

смішними жінці, що й сама була дуже несмілива. Мужній вигляд, що його вважають неодмінною якістю чоловічої вроди, злякав би її.

— Скільки вам років, пане? — спитала вона Жульєна.

— Скоро буде дев'ятнадцять.

— Моєму старшому — одинадцять, — провадила пані де Реналь, зовсім заспокоївшись, — він буде вам майже товаришем, ви завжди зможете його умовити. Якось батько хотів його побити, хлопчик цілий тиждень був хворий, хоч його тільки злегка ляснули.

«А я? Яка різниця! — подумав Жульєн. — Ще вчора мене побив батько. Які щасливі ці багатії!»

Пані де Реналь уже старалася вгадати найтонші відтінки того, що відбувалося в душі юнака.

— Як ваше ім'я, пане? — спитала вона таким привітним і ласкавим тоном, що Жульєн, сам того не усвідомлюючи, мимоволі пройнявся її чарами.

— Мене звать Жульєн Сорель, пані; я боюсь, бо вперше в житті вхожу в чужий дім; мені дуже потрібне ваше заступництво і ще — щоб ви багато чого прощали мені напочатку. Я ніколи не ходив до школи: я був занадто бідний. Я ні з ким не розмовляв, крім мого родича, полкового лікаря, кавалера ордена Почесного легіону, і кюре, пана Шелана. Він може розповісти вам усе про мене. Брати мене завжди били; не вірте їм, якщо вони гудитимуть мене; даруйте мені, пані, якщо коли-небудь я ненавмисно зроблю щось не так.

Пан де Реналь, почувши їхню розмову, вийшов з кабінету. З тим самим величним і батьківським виглядом, з яким одружував молодих у мерії, звернувся він до Жульєна:

— Мені треба поговорити з вами, перше ніж діти побачать вас.

Він завів Жульєна до кімнати й затримав дружину, яка хотіла залишити їх самих. Зачинивши двері, пан де Реналь поважно сів.

— Пан кюре казав мені, що ви добропорядна людина; всі тут поводитимуться з вами чемно, і, якщо я буду задоволений, я згодом допоможу вам улаштуватись. Я хочу, щоб ви не бачились ні з родичами, ні з товаришами, бо для моїх дітей їхні манери не підходять. Ось вам тридцять шість франків за перший місяць; але я вимагаю від вас слова честі, що ви жодного су з цих грошей не дасте батькові.

Пан де Реналь сердився на старого, що зумів перехитрувати його в цій справі.

— Тепер, пане, — бо за моїм наказом усі вас тут зватимуть паном, і ви відчуєте перевагу бути в домі порядних людей, — так ось тепер, пане, не годиться, щоб діти бачили вас у куртці.

Години через півтори пан де Реналь повернувся з новим гувернером, одягнутим у чорний костюм, і побачив, що його дружина все ще сидить на тому самому місці. Вона заспокоїлась, побачивши Жульєна;

дивлячись на нього, вона переставала його боятись. А Жульєн і не думав про неї. Незважаючи на все недовір'я до життя й до людей, душа його в цю мить була зовсім дитяча. Йому здавалося, що минули вже цілі роки з хвилини, коли він лише три години тому сидів, тремтячи від страху, в церкві.

Пані де Реналь здивовано стежила за ним.

— Більше солідності, пане, — сказав йому пан де Реналь, — якщо ви хочете, щоб мої діти й слуги шанували вас.

— Пане, — відповів Жульєн, — я почуваю себе незручно в цьому новому одязі; я, бідний селянин, носив досі тільки куртку; якщо дозволите, я піду до своєї кімнати й побуду на самоті.

— Яка твоя думка про це нове надбання? — спитав пан де Реналь у дружини.

Майже інстинктивно, сама не усвідомлюючи цього, пані де Реналь приховала правду від свого чоловіка.

— Мене цей селянський хлопець зовсім не так зачаровує, як вас; боюсь, що ваші догодження зроблять з нього нахабу, і ви будете змушені вигнати його, не діждавшись кінця місяця.

— Ну що ж, і виженем, це мені коштуватиме якусь сотню франків, а Вер'єр тим часом звикне до того, що в дітей пана де Реналья є гувернер.

Жульєн пробув у своїй кімнаті з годину, але для пані де Реналь вона промайнула як мить. Діти, почувши, що в них буде гувернер, закидали матір запитаннями. Нарешті Жульєн з'явився. Це була зовсім інша людина. Мало сказати, що він був серйозний, — це була сама втілена поважність. Його познайомили з дітьми, і він заговорив до них тоном, що здивував навіть самого пана де Реналья.

— Я тут для того, панове, — сказав він на закінчення своєї промови, — щоб навчати вас латині. Ви знаєте, що значить відповідати урок. Ось перед вами Біблія, — сказав він, показуючи їм маленький томик на одну тридцять другу аркуша, в чорній оправі. — Це історія нашого Спасителя Ісуса Христа, частина, що зветься Новим Завітом. Ви завжди будете відповідати мені уроки по цій книзі, а тепер спитайте мене, я вам відповім свій урок.

Старший хлопчик, Адольф, узяв книгу.

— Розгорніть її навмання, — провадив Жульєн, — і скажіть мені перше слово першого-ліпшого вірша. Я проказуватиму напам'ять цю Святу Книгу, що має правити нам усім за приклад у житті, доки ви самі не спините мене.

Адольф розгорнув книгу, прочитав перші слова, і Жульєн проказав напам'ять цілу сторінку з такою легкістю, наче він розмовляв рідною мовою. Пан де Реналь поглядав на жінку з переможним виглядом. Діти, побачивши подив батьків, теж повитріщали оченята. До дверей вітальні підійшов лакей; Жульєн все розмовляв і розмовляв латинню. Лакей

спочатку завмер на місці, потім зник. Незабаром на дверях з'явилися pokojка пані й куховарка. Адольф уже встиг розгорнути книгу на восьми різних сторінках, і Жульєн все читав напам'ять з тією самою легкістю.

— Ах, Боже ти мій, який гарнесенький абатик, — голосно промовила куховарка, добра й дуже побожна дівчина.

Самолюбство пана де Реналья було трохи вражене. Зовсім не намірючись екзаменувати гувернера, він силкувався знайти в пам'яті якінебудь латинські фрази, нарешті згадав одного Горацієвого вірша. Але Жульєн знав латинню тільки Біблію. Він відповів, насупивши брови:

— Священний сан, до якого я готуюсь, забороняє мені читати такогочестивого поета.

Пан де Реналь навів чимало віршів, що нібито належали Горацію. Він пояснив дітям, хто такий був Горацій, але діти, зачаровані й захоплені, не звертали уваги на те, що казав батько. Вони дивились на Жульєна.

Слуги все ще стояли біля дверей, і Жульєн вирішив, що іспит слід продовжити.

— Ну, а тепер, — сказав він наймолодшому з хлопчиків, — хай і Станіслав-Ксав'є вкаже мені місце з Святого Письма.

Маленький Станіслав, сповнений гордоців, прочитав сяк-так перше слово абзацу, і Жульєн проказав усю сторінку. На довершення триумфу пана де Реналья, в цю мить увійшли пан Вально, власник чудових нормандських коней, і пан Шарко де Можірон, супрефект округи. Ця сцена затвердила за Жульєном право на звання «пан»; навіть слуги не наважились відмовити йому в цьому.

Увечері до пана де Реналья збігся на це диво увесь Вер'єр. Жульєн відповідав усім з похмурим виразом, який тримав співбесідників на певній відстані. Слава про нього так швидко облетіла місто, що за кілька днів пан де Реналь, побоюючись, аби хтось не переманив до себе Жульєна, запропонував йому підписати контракт на два роки.

— Ні, пане, — холодно відповів Жульєн, — якщо ви схочете мене прогнати, я буду змушений піти. Контракт, що зв'яже мене, а вас ні до чого не зобов'яже, нерівний. Я відмовляюсь.

Жульєн зумів так поставити себе, що менше ніж за місяць після його появи в домі навіть пан де Реналь став поважати його. (...)

VII

Спорідненість душ

Діти обожнювали Жульєна. Він їх зовсім не любив; думки його були далеко від них. Щоб не накоїли ці хлопчачки, він ніколи не втрачав спокою. Холодний, справедливий, байдужий, — хоча його й любили, бо Жульєнове прибуття до певної міри розвіяло в домі нудьгу, — він був добрим вихователем. А сам у глибині душі почував тільки ненависть і

відразу до вищих кіл, куди його було допущено, — допущено тільки до краєчка стола, — чим, мабуть, і пояснювалася його ненависть і відраза. Інколи, сидючи на званих обідах, він насилу стримував свою зненависть до всього, що його оточувало.

За кілька днів до свята Святого Людовіка, Жульєн, повторюючи молитви, прогулювався на самоті в гаю. Ще здалеку він побачив двох своїх братів, які простували стежкою до нього; йому не вдалося уникнути зустрічі з ними. Гарний чорний костюм, надзвичайно охайний вигляд Жульєна і його відверта зневага до братів збудили в них таку люту зненависть, що вони його побили мало не до смерті і кинули непритомного й скривавленого. Пані де Реналь, прогулюючись із паном Вально та супрефектом, випадково зайшла в ліс. Вона побачила Жульєна на землі і подумала: «Він умер». Вона так схвилювалася, що пан Вально відчув ревності.

Він турбувався передчасно. Жульєн вважав пані де Реналь красунею, але ненавидів її саме за вроду: адже це була перша перешкода на його шляху, і юнак мало не спіткнувся об неї.

Еліза, покоївка пані де Реналь, незабаром закохалася в молодого гувернера; вона часто говорила про нього своїй пані. (...) Пані де Реналь була одною з тих провінціалок, які при першому знайомстві можуть здатися не дуже розумними.

У неї не було ніякого життєвого досвіду, і вона не вміла підтримувати розмови. Обдарована чутливою і гордою душею, вона у своєму невідомому прагненні щастя, властивому всякій живій істоті, здебільшого просто не помічала того, що робили всі ці грубі люди, серед яких вона жила з примхи долі.

Якби пані де Реналь дістала хоч найменшу освіту, вона виділялася б своїм природним і жвавим розумом. Але, як багата спадкоємиця, дівчина виховувалася в монастирі Сакре-Кер у побожних черниць, пройнятих лютою ненавистю до всіх тих французів, котрі вважались ворогами єзуїтів. Пані де Реналь вистачило здорового глузду, щоб дуже скоро забути всі нісенітниці, засвоєні в монастирі; але вона нічого не набула натомість і лишилася неуком. Лестощі, які вона чула з дитинства як багата спадкоємиця, і схильність до палкої побожності спричинилися до того, що вона стала замикатись у собі. Пані де Реналь, здавалось, була надзвичайно поступлива і настільки зрікалася власної волі, що вер'єрські чоловіки ставили її за зразок своїм жінкам, а пан де Реналь пишався нею; але насправді ці риси її вдачі походили з виняткової гордовитості. До появи Жульєна вона, по суті, цікавилась тільки дітьми. Їхні легкі недуги, прикросі, маленькі радощі поглинали всю чутливість її душі, яка за все життя знала тільки одну палку любов до Бога, коли перебувала в безансонському монастирі Сакре-Кер.

Хоч вона з гордощів нікому не признавалася у цьому, але кожен напад гарячки в якого-небудь із її синів кидав її в такий розпач, наче

дитина вже померла. Грубий сміх, занизування плечима та тривіальні зауваження про бабську дурість — ось і все, що вона незмінно чула у відповідь, коли в перші роки шлюбного життя вона в пориві щирості хотіла поділитися своїми переживаннями з чоловіком. Такі жарти, особливо коли вони стосувалися захворювань дітей, краjali серце пані де Реналь. Ось що вона знайшла замість догідливих і медоточивих лестощів єзуїтського монастиря, де провела юні роки. Горе виховало її. Вона була занадто гордою, щоб говорити про це горе навіть зі своєю подругою, пані Дервіль, і думала, що всі чоловіки такі самі, як пан де Реналь, пан Вально і супрефект Шарко де Можірон. Грубість і найбрутальніша бездушність до всього, крім грошей, кар'єри й орденів, сліпа ненависть до всякої думки, що суперечить їхнім уподобанням, — усе це здавалося їй таким властивим для представників чоловічої статі, як те, що вони носять чоботи чи фетровий капелюх.

Але навіть після стількох років пані де Реналь не могла звикнути до товстосумів, серед яких їй доводилось жити.

У цьому й була причина успіху селянського юнака, Жульєна. У симпатії до його благородної і гордої душі вона пізнала якусь солодку втіху. Потроху їй стало здаватися, що великодушність, душевне благородство і людяність властиві тільки цьому юному абатові.

Часто, задумуючись над бідністю молодого гувернера, пані де Реналь розчулювалась до сліз. Якось Жульєн застав її, коли вона плакала.

— Ах, пані, чи не трапилося з вами якого нещастя?

— Ні, друже мій, — відповіла вона. — Покличте дітей, і ходімо прогуляємось.

Пані де Реналь узяла Жульєна під руку і сперлась на неї якось так, що це здалося йому дуже дивним. Вона вперше назвала його «друже мій».

У кінці прогулянки Жульєн помітив, що пані де Реналь раз у раз червоніє. Вона сповільнила ходу.

— Мої сини роблять такі успіхи... просто дивовижні... Отож я хотіла вас попросити, щоб ви прийняли від мене маленький подарунок, на знак моєї вдячності. Це так, дрібниця, кілька луїдорів вам на білизну. Тільки... — додала вона, почервонівши ще більше, і замовкла.

— Що, пані? — спитав Жульєн.

— Тільки не треба говорити про це моему чоловікові, — прошепотіла вона, опустивши голову.

— Я бідний, пані, але не нищий, — відказав Жульєн, гнівно блискаючи очима, і, спинившись, випростався. — Про це ви не подумали. Я був би гірший за останнього лакея, якби дозволив собі приховати від пана де Реналья будь-що з того, що стосується моїх грошей.

Після такої відсічі пані де Реналь ішла поруч бліда й стурбована, і до кінця прогулянки ніхто з них не міг знайти приводу, щоб поновити розмову. Для гордого Жульєнового серця кохання до пані де Реналь

ставало тепер неможливим, а вона відчула до нього ще більшу повагу і захоплення: як він вичитав їй! Ніби загладжуючи образу, якої мимохіть йому завдала, вона оточила його найніжнішим піклуванням. Новизна цих турбот цілий тиждень робила пані де Реналь щасливою. Їй нарешті вдалося трохи пом'якшити гнів Жульєна; але йому й на думку не спадало запідозрити в її поведінці щось подібне до особистої симпатії.

«Ось які ці багатії, — думав він, — ображають людей, а потім вважають, що все можна загладити якимсь кривлянням».

Серце пані де Реналь було таке переповнене і досі таке невинне, що, незважаючи на свої наміри мовчати, вона не втрималася, щоб не розповісти чоловікові про зроблену Жульєнові пропозицію і про те, як він відмовився від неї.

— Що?! — скрикнув обурений пан де Реналь. — Ви могли стерпіти, щоб вам відмовив служник? Я поговорю з цим добродієм Жульєном і дам йому сто франків.

Пані де Реналь впала на стілець, майже знепритомнівши від тривоги. «Він образить Жульєна, і це з моєї вини». Вона відчула огиду до свого чоловіка і затулила обличчя руками. Тепер вона запряглася, що ніколи більш не ділитиметься з ним своїми почуттями.

Побачивши Жульєна, пані де Реналь вся затремтіла, в грудях їй так стиснуло, що вона не могла вимовити й слова. Збентежена, вона взяла його за руки й міцно потиснула їх.

— Друже мій, — нарешті сказала вона, — ви задоволені з мого чоловіка?

— Чому ж мені не бути задоволеним, — відповів Жульєн, гірко всміхаючись. — Він мені дав сто франків.

Пані де Реналь насмілилась піти до вер'єрського книгаря, хоч за ним встановилася репутація страшеного ліберала. Там вона вибрала на десять луїдорів книжок, щоб подарувати своїм дітям. Але це були саме ті книжки, які — вона знала — хотів мати Жульєн. Поки пані де Реналь раділа, що знайшла спосіб спокутувати свою провину перед Жульєном, він дивувався безлічі книжок у книгарні. Ніколи ще не наважувався він заходити в таке нечестиве місце; серце його трепетало. Він глибоко замислився, як би придбати кілька книжок, не зашкодивши своїй репутації юнака, що вивчає теологію. Нарешті йому спало на думку, що можна буде, коли спритно взятись до справи, переконати пана де Реналья, ніби для письмових робіт хлопчиків найкращою темою були б життєписи славнозвісних дворян цього краю. Через місяць, доклавши чимало зусиль, Жульєн домігся здійснення свого задуму, а ще згодом наважився в розмові з паном де Реналем натякнути на дещо значно важче для благородного мера; йшлося про те, щоб сприяти збагаченню ліберала, — записатися абонентом у його книгарню. Пан де Реналь не заперечував, що треба дати старшому синові уявлення *de visu* про численні твори, які можуть згадуватися в розмові, коли він буде у військовій школі. Але

Жульєн бачив, що пан мер уперто не хоче йти далі. Хлопець підозрював, що тут є якась таємна причина, але не міг її розгадати.

— Я гадаю, пане, — сказав він якось йому, — що було б украй непристойно, коли б таке почесне дворянське прізвище, як Реналь, потрапило до брудного списку абонентів книгаря.

Обличчя пана де Реналья проясніло.

— Було б так само прикро, — провадив далі Жульєн смиренным тоном, — для бідного студента теології, якби коли-небудь виявилось, що його ім'я було в списку книгаря, який дає книги додому. Ліберали могли б мене звинуватити в тому, що я брав нечестиві книги; хто знає, чи не понаписували б вони там під моїм іменем назви цих огидних книжок.

Але тут Жульєн помітив, що збочив з правильного шляху: обличчя мера знов прибрало збентеженого і невдоволеного виразу. Жульєн замовк. «Тепер він у моїх руках», — сказав він сам до себе.

Через кілька днів старший хлопчик, побачивши в «Щоденній газеті» оголошення про якусь книжку, почав розпитувати про неї Жульєна в присутності пана де Реналья.

— Щоб не дати якобінцям приводу тріумфувати, — сказав молодий гувернер, — і щоб я все-таки мав змогу відповідати на запитання пана Адольфа, можна було б записати абонентом в книгарню кого-небудь із ваших слуг.

— Непогана думка! — радо вигукнув пан де Реналь.

— Треба тільки вжити заходів, — сказав Жульєн із серйозним, майже сумним виразом, що так личить деяким людям, коли вони бачать здійснення давно виплеканої мрії, — треба вжити заходів, щоб слуга не брав ніяких романів. Потрапивши в дім, ці небезпечні книжки могли б зіпсувати покоївок пані та й самого слугу.

— Ви забуваєте ще про політичні памфлети, — додав пан де Реналь погордливо.

Він хотів приховати, як йому сподобався хитрий маневр, придуманий гувернером.

Жульєнове життя протікало серед таких ось маленьких хитрощів, і їхній успіх цікавив його значно більше, ніж помітна прихильність, яку він легко міг би прочитати в серці пані де Реналь.

Попередній душевний стан опанував його і в домі вер'єрського мера. Тут, так само, як і на батьковім тартаку, він глибоко зневажав людей, з якими жив, і відчував, що вони його ненавидять.

З самого малку він ні з ким не розмовляв щиро, крім старого полкового лікаря. Весь його невеликий запас знань обмежувався італійськими кампаніями Бонапарта і хірургією. Докладні описи найболючіших операцій чарували юнацьку відвагу Жульєна; він казав сам собі:

— Я стерпів би не скривившись.

Уперше, коли пані де Реналь спробувала заговорити з молодим гувернером про щось інше, крім виховання дітей, він почав розповідати про хірургічні операції; вона зблідла й попросила його замовкнути.

А крім цього, Жульєн нічого не знав. Отже, хоч він увесь час проводив у товаристві пані де Реналь, кожного разу, коли вони залишались самі, між ними западала дивна мовчанка.

IX

Вечір у маєтку

Коли на другий день Жульєн побачив пані де Реналь, він кілька разів окинув її дуже дивним поглядом: він стежив за нею, наче за ворогом, з яким доведеться битися.

Присутність пані Дервіль дозволяла Жульєнові говорити менше і цілком зосередитися на тому, що він мав на думці. Цілий день Жульєн тільки те й робив, що намагався зміцнити себе читанням натхненної книги, яка гартувала його дух.

Він набагато раніше закінчив заняття з дітьми, і коли після цього присутність пані де Реналь знову змусила його поринути в думки про обов'язок і честь, він вирішив, що йому неодмінно треба сьогодні ж домогтися, щоб вона залишила свою руку в його руці.

Нарешті, всі посідали — пані де Реналь біля Жульєна, а пані Дервіль коло своєї подруги. Думка про те, що він вирішив зробити, заповонила всю увагу Жульєна, і він не знаходив, що сказати. Розмова не клеїлась.

«Невже я буду таким самим нещасним боягузом на першій дуелі, яка мені трапиться?» — казав собі Жульєн; через свою надмірну недовіру і до себе, й до інших він не міг не усвідомлювати, у якому стані зараз перебуває.

Будь-яка небезпека була б для нього не такою страшною, як ця смертельна тривога. Скільки разів він бажав, щоб якась справа примусила пані де Реналь піти з саду додому. Він робив над собою надзвичайне зусилля, і в голосі його почулося хвилювання. Скоро й голос пані де Реналь затремтів, але Жульєн цього не помітив. Жорстока боротьба між обов'язком і несміливістю була така болісна, що він нічого довкола не помічав. На замковому годиннику вже пробило за чверть десяту, а він і досі ні на що не зважився. Обурений своєю несміливістю, він сказав сам собі: «Як тільки проб'є десяту годину, я виконаю те, що цілий день обіцяв собі зробити, — інакше піду до себе й застрелюсь».

Аж ось минула остання мить чекання й тривоги, коли Жульєн уже не тямив себе від хвилювання, і на башті, над його головою, пробило

десяту. Кожен удар фатального дзвону відбивався у його грудях, і вони мимоволі здригались.

Нарешті, коли десятий удар пробив і ще відлунював у повітрі, він простяг руку і взяв руку пані де Реналь, — вона відразу покvapливо відсмикнула її. Жульєн, ледве усвідомлюючи, що робить, схопив її знову. Хоч який він був схвильований, його вразив крижаний холод руки пані де Реналь. Він судорожно стиснув її в своїй. Ще одне, останнє зусилля вирватись — і нарешті її рука затихла в Жульєновій...

Жульєнова душа сповнилась щастям; не тому, що він любив пані де Реналь, а тому, що нарешті скінчилась жахлива мука. Щоб пані Дервіль нічого не помітила, він вважав за потрібне говорити; голос його зазвучав голосно й упевнено. А голос пані де Реналь, навпаки, — тремтів від хвилювання. Її подруга вирішила, що вона нездужає, і запропонувала піти додому. Жульєн відчув небезпеку: «Якщо пані де Реналь зараз піде до вітальні, я знов опинюся в тому жахливому становищі, в якому був сьогодні цілий день. Я так мало тримав її руку, що це не можна вважати за завойоване право».

Пані Дервіль знову запропонувала повернутися до вітальні, і в цю хвилину Жульєн міцно стиснув руку, яку йому покірно лишили.

Пані де Реналь, що вже була підвелась, знову сіла й ледь чутно сказала:

— Я справді щось нездужаю, але на свіжому повітрі мені буде краще.

Її слова довершили Жульєнове щастя, і він був у цю хвилину на сьомому небі: він говорив щиро, забувши своє прикидання, і здавався обом подругам, які його слухали, найприємнішою людиною в світі.

На другий день його збудили о п'ятій. Для пані де Реналь було б жорстоким ударом, якби вона знала, що він і не згадав про неї. Він виконав свій обов'язок, героїчний обов'язок. Сповнений щастя від усвідомлення цього, він зачинився у себе в кімнаті і з якоюсь новою насолодою поринув у описи подвигів свого героя.

Коли подзвонили до сніданку, Жульєн, начитавшись реляцій великої армії, уже забув про вчорашню перемогу. Спускаючись у вітальню, він весело подумав: «Треба буде сказати їй, що я її кохаю».

Але замість поглядів, сповнених любовної знемоги, які він сподівався зустріти, він побачив сердите обличчя пана де Реналья, який дві години тому приїхав з Вер'єра і не приховував свого незадоволення з того, що Жульєн цілий ранок не вчив дітей; не можна уявити собі нічого бридкішого, ніж цей бундючний пан, коли він бував чимось незадоволений і вважав, що має право виявляти свій поганий настрій.

Кожне в'їдливе чоловікове слово краяло серце пані де Реналь. Невдоволення пана де Реналья все-таки вибухнуло в грубій лайці, яка помалу роздратувала Жульєна. Пані де Реналь насилу стримувала сльози. Як тільки сніданок скінчився, вона попросила Жульєна про-

вести її на прогулянку і по-дружньому сперлася на його руку. Але на все, що йому казала пані де Реналь, він тільки стиха повторював:

— Ось вони які, ці багатії!

Уперше в житті пані де Реналь відчула щось схоже на бажання помститися чоловікові. Люта зненависть Жульєна до багатіїв готова була ось-ось вибухнути. (...)

ЧАСТИНА ДРУГА

I

Втіхи сільського життя

Жульєн не відчув особливого хвилювання, коли вдалині показався Париж, надхмарні замки майбутнього відступали в його уяві перед живими спогадами про останню добу у Вер'єрі.

Через три дні, надвечір, цікавість переважила у ньому намір оглянути все, перш ніж з'явитися до абата Пірара. Абат холодно пояснив Жульєнові, яке життя чекає його в пана де Ла-Моля.

— Якщо через кілька місяців виявиться, що ви не підходите, ви повернетесь до семінарії, але вже почесним шляхом. Ви житимете в маркіза, одного з найбільших вельмож Франції. Ви одягатиметесь у чорний костюм, але не такий, який носять духовні особи, а такий, який носить людина в жалобі. Я вимагаю, щоб тричі на тиждень ви слухали мої лекції з теології в семінарії, куди я вас рекомендую. Щодня опівдні ви з'являтиметесь у бібліотеку маркіза: він має намір доручити вам листування по своїх позовах та інших справах. Маркіз пише на берегах кожного одержаного листа в кількох словах, що саме треба відповісти. Увечері, о восьмій годині, ви впорядковуватимете його письмовий стіл, о десятій будете вільні.

Може статися, — вів далі абат Пірар, — що яка-небудь стара дама або якийсь пан з вкрадливою мовою натякнуть вам на можливість величезних вигод або простісінько запропонують вам золото за те, щоб побачити листи, адресовані маркізові...

— О пане! — скрикнув Жульєн спалахнувши.

— Дивна річ, — сказав абат з гіркою посмішкою, — що при вашій бідності, та ще й після річного перебування в семінарії, ви здатні на такі пориви благородного обурення... Невже це сила крові? — промовив абат стиха, ніби сам до себе. — А що найдивніше — це те, що маркіз вас знає... Я не розумію — звідки. Для початку він дає вам сто луїдорів платні. Якщо він буде задоволений, згодом ваша платня може збільшитися до восьми тисяч франків.

Я й забув розповісти вам про сім'ю пана де Ла-Моля. У нього двоє дітей, дочка і син дев'ятнадцяти років. Син справжній денді, вітрогон,

який опівдні не знає, що робитиме о другій годині. Він дотепний, хоробрий, воював в Іспанії. Маркіз сподівається, — не знаю чому, — що ви з молодим графом Норбером станете друзями.

Не приховуватиму, що молодий граф де Ла-Моль спочатку зневажатиме вас, бо ви тільки міщанин, а його предок був придворним і мав честь бути страченим на Гревській площі двадцять шостого квітня тисяча п'ятсот сімдесят четвертого року за якусь політичну інтригу... Ви ще побачите там, — провадив абат так само холодно, немов виконував неприємний обов'язок, — ви побачите там пані маркізу де Ла-Моль. Це висока білява жінка, дуже побожна, погордлива, надзвичайно ввічлива і зовсім нікчемна. Вона дочка старого герцога де Шона, що уславився своїми аристократичними забобонами. Вона навіть не вважає за потрібне приховувати, що єдина заслуга, гідна поваги в її очах, — це мати в своєму роду предків, які ходили в хрестові походи. Гроші для неї — річ другорядна. Це вас дивує? Друже мій, ми з вами вже не в провінції! Крім того, ми з вами — священики, — таким принаймні вона вважатиме вас, — а це звання робить нас в її очах слугами, необхідними для спасіння її душі.

— Пане, — мовив Жульєн, — мені здається, що я недовго пробуду в Парижі.

— У добрий час, але не забувайте, що людина нашого звання може домогтись успіху лише завдяки покровительству вельмож. А у вашій вдачі є якісь незбагненні — принаймні для мене — риси, що прирікають вас на переслідування, якщо ви не зробите кар'єри. Середина для вас нема. Не обманюйте себе. Люди бачать, що вам неприємно, коли вони звертаються до вас, і в такому суспільстві, як наше, вам судилося бути нещасним, якщо ви не доможетеся поваги... Якщо погордливість маркізи чи образливі жарти її сина зроблять для вас перебування в цьому домі нестерпним, раджу вам закінчити ваше навчання в якійсь семінарії за тридцять лье від Парижа. А якщо нам і далі буде приємно бачитись і виявитись, що дім маркіза вам не підходить, я запропоную вам зайняти посаду мого вікарія і нарівно ділитимусь з вами прибутками від парафії. Це мій борг, я винен вам іще більше, — додав він, уриваючи Жульєнові слова подяки, — за ту незвичайну пропозицію, яку ви мені зробили в Безансоні. Якби тоді у мене не було п'ятисот двадцяти франків, ви б урятували мене.

Голос абата пом'якшав. Жульєн, на превеликий сором, відчув, що очі його зросилися слізьми.

...Візник спинився; кучер підняв бронзовий молоток на величезних воротах; це був палац де Ла-Моль, а щоб у перехожих не виникло сумнівів, слова ці були вирізьблені на чорній мармуровій дошці над ворітьми. (...)

XXIV

Страсбург

(...) Змушений провести в Страсбурзі цілий тиждень, Жульєн, намагаючись якось розважитись, роздумував про воєнну славу і відданість батьківщині. Чи був він і досі закоханий? Він і сам не знав, він тільки почував, що в його змученій душі панує одна Матильда, як необмежена володарка його щастя і уяви. Йому треба було напружувати всю свою душевну силу, щоб не вдаватися в розпач. Думати про щось, не зв'язане з Матильдою, він просто не міг. Честолюбство, навіть дрібні втіхи марнославства відвертали колись його думки від почуттів до пані де Реналь. Матильда поглинула все, він бачив тільки її у своїх мріях про майбутнє. (...)

XXXIII

Пекло легкодухості

«Як! Моя дочка зватиметься «пані Сорель»? Як! Моя дочка не буде герцогинею?», — щоразу, як ці думки виразно виникали у свідомості пана де Ла-Моля, його страждання не мало меж і він втрачав самовладання. Жульєн побоювався, щоб маркіз його не побив.

У хвилини просвітління, коли пан де Ла-Моль наче звивав до свого нещастя, він звертався до Жульєна з досить розумними докорами.

— Треба було втекти, пане, — казав він йому, — ваш обов'язок був — утекти звідси. Ви поводитись, як найпідліший негідник!

Жульєн підійшов до столу і написав:

«Життя давно стало для мене нестерпним, я кладу йому край. Прошу пана маркіза прийняти запевнення в моїй безмежній вдячності і пробачити неприємний клопіт, якого може завдати йому моя смерть в його домі».

— Прошу ласкавого пана маркіза пробігти очима цей папірець... Убийте мене або накажіть вашому лакею вбити мене. Зараз перша година ночі, я прогулюватимусь у саду вздовж внутрішньої стіни.

— Ідіть під три чорти! — крикнув маркіз йому вслід.

«Розумію, — подумав Жульєн, — він нічого не мав би проти, якби я позбавив його лакея від клопоту мене вбивати... Ні, хай він мене вбиває, — це задоволення, яке я йому пропоную... Але, чорт його бери, я люблю життя... Я повинен жити для мого сина».

Ця думка, що вперше так ясно постала перед його уявою, цілком поглинула його після того, як він протягом кількох хвилин блукав у саду, охоплений почуттям небезпеки, що загрожувала йому. Ця нова для нього турбота зробила його обачним.

«Треба порадитися з кимось, як поводитись із цим запальним чоловіком. Він зараз просто божевільний і здатний на все. На жаль, у мене не лишається нікого, крім похмурого абата Пірара... Пан Пірар здатний побити мене, як тільки почує про мій злочин». (...)

XXXIV

Розумна людина

(...) Кохання й радість Матильди були безмежні. Коли вона сказала ввечері Жульєнові, що він тепер гусарський лейтенант, радості його не було меж. Можна собі уявити це, знаючи честолюбні мрії всього його життя і його палку любов до свого сина. Зміна імені зовсім приголомшила його.

«Отже, — сказав він собі, — роман мій завершений, і я завдячую цим тільки самому собі. Я зумію примусити це горде страховисько покохати мене, — подумав він, глянувши на Матильду, — її батько не може жити без неї, а вона — без мене». (...)

XXXV

Гроза

Жульєн сп'янів від честолюбства, але не від чванливості; він приділяв значну увагу зовнішності; його коні, мундир, лівреї його слуг були в бездоганному порядку, який підтримувався з пунктуальністю, що зробила б честь будь-якому англійському мілорду. Ставши якихось два дні тому, та ще й за протекцією, лейтенантом, він уже підраховував: для того, щоб стати командиром полку у тридцять років, — ніяк не пізніше, як усі видатні генерали, — треба вже в двадцять три мати вище звання, ніж лейтенант. Він тільки й думав, що про славу і про свого сина (...)

— Все пропало: батько, боячись моїх сліз, виїхав в четвер уночі. Куди? Ніхто не знає. Ось його лист, читайте. — І вона сіла поруч із Жульєном у фіакар.

«Я міг би пробачити все, крім заздалегідь обдуманого наміру звабити Вас заради Вашого багатства. Ось, нещасна дівчино, ось у чому жахлива правда! Даю Вам слово честі, що ніколи не погоджусь на Ваш шлюб із цим чоловіком. Я забезпечу йому десять тисяч ренти, якщо він згодиться жити десь далеко, за межами Франції, або, ще краще, — в Америці. Прочитайте листа, якого я одержав у відповідь на своє запитання про нього. Цей соромітник сам запропонував мені написати пані де Реналь. Я більше не читатиму жодного Вашого рядка, що стосується цього чоловіка. Мені остогидли і Париж, і Ви. Рекомендую Вам зберегти в найглибшій таємниці те, що має трапитись. Щиро зречіться цієї підлої людини, і Ви знову знайдете батька».

— Де лист пані де Реналь? — холодно спитав Жульєн.

— Ось він. Я не хотіла його показувати, не підготувавши тебе.

Лист

«Обов'язок мій перед святою релігією і мораллю примушує мене, пане, зробити надзвичайно тяжкий для мене вчинок; непогірший

закон наказує мені в цю хвилину завдати шкоди ближньому, але з метою попередити ще більше лихо. Поведінка особи, про яку Ви хочете дізнатись, була варта цілковитого осуду навіть у більшій мірі, ніж я можу висловити. Бідний і жадібний, цей юнак прагнув завоювати собі певне становище в світі й вибитися в люди, вдаючись з цією метою до найвитонченішого лицемірства й звабивши слабу й нещасну жінку. Тяжкий обов'язок змушує мене також визнати, що пан Ж... не визнає ніяких законів релігії. По совісті кажучи, я змушена думати, що одним з його способів домагатись успіху в тому чи іншому домі є зваблення жінки, яка користується в цьому домі найбільшим впливом. Прикриваючись удаваною безкорисливістю й фразами, вичитаними з романів, він прагне одного — оволодіти довірою господаря дому і його багатством. Він сіє скрізь нещастя і вічне каяття...» і таке інше, і таке інше, і таке інше.

Цей лист, дуже довгий і напівзмитий слізьми, був, безперечно, написаний рукою пані де Реналь, і навіть написаний старанніше, ніж звичайно. (...)

Жульєн увійшов у нову вер'єрську церкву. Всі високі вікна будівлі були запнуті червоними завісами. Жульєн опинився на кілька кроків позаду крісла пані де Реналь. Вона, здавалось, ревно молилася. Коли він побачив цю жінку, яка так кохала його, рука у нього затремтіла, і він спочатку не мав сили здійснити свій намір. «Не можу, — казав він сам собі, — це понад мої сили».

У цю мить молодий причетник, що слугував священникові, задзвонив до виносу святих дарів. Пані де Реналь похилила голову, яка на хвилину майже сховалася за згортками шалі. Тепер Жульєн не відчував так виразно, що це вона. Він вистрілив з пістолета і промахнувся; вистрілив удруге — вона впала.

XLL

Суд

Нарешті настав день, якого так боялися Матильда і пані де Реналь. Незвичайний вигляд міста викликав у них ще більший страх; навіть мужня душа Фуке була збурена. Вся провінція з'їхалася у Безансон, щоб послухати цю романтичну справу. Вже за кілька днів у готелях не лишалось жодного вільного місця. Панові голові суду не давали проходу, випрошуючи входні квитки, всі міські дами хотіли бути присутніми на суді. На вулицях продавали портрети Жульєна і таке інше, і таке інше. (...)

— Панове присяжні!

Страх перед людською зневагою, який, здавалось мені, я зможу перебороти перед смертю, змушує мене взяти слово. Я не маю честі належати до вашої касті, панове, в моїй особі перед вами селянин, що повстав проти низькості свого стану.

Я не прошу у вас ніякої милості, — промовляв далі Жульєн твердішим голосом. — Я не плекаю райдужних надій, — на мене чекає смерть, і це буде справедливо. Я вчинив замах на життя жінки, гідної найглибшої пошани. Пані де Реналь була для мене майже матір'ю. Злочин мій жахливий, і зроблений він умисно. Отже, панове присяжні, я заслужив смерть. Проте, хоча б я й менше завинив, я бачу тут людей, які, не задумуючись над тим, що молодість моя заслуговує співчуття, захочуть покарати в моїй особі і раз назавжди тих юнаків незнатного походження, пригнічених бідністю, яким пощастило здобути добру освіту, внаслідок чого вони насмілились проникнути в середовище, яке на мові чванливих багатіїв зветься вищим світом.

Ось у чому, панове, полягає мій злочин, і він буде покараний тим суворіше, що, по суті, мене судять люди, не рівні мені. Я не бачу тут на лавах присяжних жодного заможного селянина, а тільки самих обурених буржуа.

Протягом двадцяти хвилин Жульєн говорив у такому тоні; він висловив усе, що накипіло в нього на душі; прокурор, який запобігав перед аристократами, підстрибував у кріслі, проте, незважаючи на трохи абстрактний характер промови Жульєна, всі жінки ревно плакали. Навіть пані Дервіль піднесла хусточку до очей. Перед тим, як закінчити промову, Жульєн ще раз згадав про умисність злочину, про каяття, про безмежну синівську відданість і повагу, яку він почував колись у минулі часи, до пані де Реналь... (...)

XLIV

(...) «Якби мене не засліплювала показна зовнішність, — казав він собі, — я б побачив, що в паризьких салонах повно таких самих чесних людей, як мій батько, або таких спритних негідників, як оці галерники. І вони мають рацію: адже ніхто з світських людей не прокидається вранці з думкою: «Як би мені сьогодні пообідати?» А ще пишаються своєю чесністю! А попадуть у присяжні — гордо засуджують людину за те, що вона вкрала срібний прибор, щоб не померти з голоду. Та коли йдеться про те, щоб висунутись при дворі, щоб здобути чи відібрати міністерський портфель, наші чесні світські пани підуть на будь-які злочини, точнісінько такі самі, як ті, що їх робили ці двоє галерників з крайньої нужди...

Ніякого природного права не існує, цей вислів — застаріла нісенітниця, цілком гідна прокурора, що цькував мене сьогодні. (...) Право виникає тільки тоді, коли оголошується закон, що забороняє робити певну річ під страхом кари. Поки нема закону, природною є тільки лев'яча сила або потреба живої істоти, яка відчуває голод і холод, одне слово — потреба... Ні, люди, що користуються загальною повагою, — це просто шахраї, яким пощастило не пійматися на гарячому. Обвинувач, якого суспільство нацьковує на мене, розбагатів через підлоту... Я вчинив

злочин, і тому справедливо засуджений, але, якщо не рахувати цього єдиного мого злочину, Вально, який засудив мене, у сто разів шкідливіший для суспільства, ніж я. (...)

Де ж істина? В релігії... Так, — додав він з гіркою посмішкою, сповненою невимовного презирства, — в устах Маслонів, Фрілерів, Кастанедів... А може, в справжньому християнстві, пастирям якого не слід платити грошей, як не платили апостолам?.. (...) О, якби на світі існувала істинна релігія! (...)

Це вогке повітря каземату навіяло на мене думки про самотність... Але навіщо ж я, проклинаючи лицемірство, сам лицемірю? Адже ж гнітять мене не смерть, не каземат, не вогке повітря, а те, що зі мною нема пані де Реналь». (...)

І він зареготав, як Мефістофель. Що за божевілья — міркувати про ці великі питання!

— Я лицемірю, наче тут хтось є і слухає мене.

Я забуваю жити й кохати, коли мені лишається так мало днів... Яке горе! Пані де Реналь нема зі мною; чоловік, напевне, не пустить її більше у Безансон, щоб вона не знеславилася себе.

Ось звідки моя самотність, а зовсім не від того, що немає справедливого, всемогутнього Бога, не злого, не мстивого... О, якби він існував!.. Горе мені! Я впав би перед ним на коліна і сказав би: «Я заслужив смерть, але, великий Боже, добрий, великодушний Боже, поверни мені мою кохану!» (...)

Матильда провела свого коханого до могили, яку він сам собі обрав. За труною йшло багато священиків; потай від усіх вона їхала в кареті сама, з запнутими вікнами, і везла, поклавши собі на коліна, голову чоловіка, якого так кохала.

Пізно вночі процесія дісталась до вершини однієї з найвищих гір Юри; і тут, у маленькому гроті, яскраво освітленому безліччю свічок, двадцять священиків відслужили заупокійну месу. Жителі маленьких гірських селищ, через які проходила процесія, вливались у неї, приваблені небаченим видовищем цієї дивної церемонії.

Матильда з'явилась у довгому жалобному вбранні, а по закінченні відправи за її наказом у натовп було кинуте кілька тисяч п'ятифранкових монет.

Залишившись сама з Фуке, Матильда захотіла власними руками поховати голову коханого. Фуке мало не збожеволів з горя.

Матильда подбала про те, щоб цей дикий грот був оздоблений мармуровою скульптурою, замовленою за величезні гроші в Італії.

Пані де Реналь дотримала обіцянки. Вона не робила замаху на своє життя, але через три дні після страти Жульєна померла, обнімаючи своїх дітей.

(Переклад Єлизавети Старинкевич)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Поясніть значення слова «плебей». Чи стосується це слово головного героя роману? Обґрунтуйте. **Математична компетентність. 2.** Укладіть «паспорт твору» за таким планом: 1) назва твору; 2) рік написання; 3) історія створення; 4) жанр; 5) тема; 6) ідея; 7) епіграф; 8) головні герої. Компетентності в природничих науках і технологіях. **3.** Підготуйте проект на тему: «Психологічний портрет Жульєна Сореля». **Інформаційно-цифрова компетентність. 4.** Зробіть презентацію на одну з тем: «Життя Жульєна Сореля у Вер'єрі», «Що побачив Жульєн Сорель у Безансоні?», «Чого навчився Жульєн Сорель у Парижі?». **Уміння вчитися. 5.** Які уроки я виніс(-ла) для себе після прочитання роману Ф. Стендаля «Червоне і чорне»? **Ініціативність і підприємливість. 6.** Створіть плейкаст для реклами роману Ф. Стендаля «Червоне і чорне». Прокоментуйте свій задум. **7.** Укладіть книжкову полицку із творів, які читав Жульєн Сорель. Поясніть уподобання героя. **Соціальна та громадянська компетентності. 8.** Як ви розумієте поняття «лицемірство»? Коли і як Жульєн Сорель навчився лицемірити? Чи допомогло це йому пробитися в житті? **9.** Чи може людина в сучасному суспільстві досягти успіху завдяки лицемірству? **Обізнаність та самовираження у сфері культури. 10.** Перегляньте одну з екранізацій роману Ф. Стендаля «Червоне і чорне». Порівняйте екранізацію роману з твором Ф. Стендаля. Чи вдалося виконавцям головних ролей відтворити характери героїв (героїнь) твору? **Екологічна грамотність і здорове життя. 11.** Чому в тяжкі хвилини свого життя Жульєн Сорель шукає порятунку в спілкуванні з природою? Наведіть приклади пейзажів у творі. Розкрийте їхні функції.

Предметні компетентності

Знання. 12. Дайте визначення соціально-психологічного роману. **13.** Поясніть підзаголовок — «Хроніка XIX століття». **Діяльність. 14.** Доведіть, що твір «Червоне і чорне» належить до жанру соціально-психологічного роману. **15.** Укладіть «портфоліо» (від італ. portfolio — папка з документами) Жульєна Сореля за схемою: (або іншого героя (чи героїні): пана де Реналь, пані де Реналь, Матильди де ла Моль) за таким планом: 1) ім'я, прізвище героя (героїні); 2) родина, освіта і виховання, історія життя; 3) портрет; 4) опис предметів побуту, помешкання, одягу; 5) спосіб життя, рід занять і захоплення героя (героїні); 6) риси характеру, еволюція героя (героїні) в процесі розвитку сюжету; 7) герой (героїня) як представник (представниця) своєї доби і втілення певного світогляду. Портфоліо може бути як у письмовому, так і в електронному варіантах. На сторінки електронного варіанту рекомендується вставити малюнки, світлини, відеоролики тощо. **Цінності. 16.** Висловіть власне ставлення до Жульєна Сореля. **17.** У внутрішньому світі Жульєна Сореля відбувається боротьба між «природою» і «цивілізацією». Що, на вашу думку, перемагає? Поясніть. **18.** Прочитайте промову Жульєна Сореля в суді. Як у цьому епізоді розкривається характер героя? Це його поразка чи перемога? Обґрунтуйте свою позицію. **19.** Які життєві істини зрозумів, а які так і не зміг збагнути головний герой роману?

ГУСТАВ ФЛОБЕР

1821 – 1880

Густав Флобер — один із найяскравіших представників французького реалізму XIX ст. Його ім'я зазвичай ставлять в один ряд із О. де Бальзаком і Фредеріком Стендалем. Утім, у творчості Г. Флобера виявилися не тільки традиційні ознаки реалістичного напрямку (увага до соціального середовища, соціальних типів, науковий підхід до подій та явищ та ін.), але й тенденції, які набули розвитку в літературі наступних епох (натуралістичні, імпресіоністичні та ін.). Тому Г. Флобера вважають однією з ключових постатей другої половини XIX ст. Роман «Пані Боварі» вийшов друком 1856 р. Книжка викликала гостру критику з боку тогочасної публіки та влади. У 1857 р. відбувся суд над романом «Пані Боварі» Г. Флобера в Парижі. Автора і його твір звинуватили в «образі суспільної моралі». Однак цей роман засвідчив відхід від романтичної естетики й пошуки художніх засобів глибокого дослідження правди життя і людських почуттів. У «Пані Боварі» виявився «об'єктивний стиль» Г. Флобера, коли автор не висловлював власних емоцій і оцінок, даючи змогу читачам самостійно робити висновки.

ПАНІ БОВАРІ

(Уривки)

Коли Емма вийшла заміж за лікаря Шарля Боварі, вона почувалася нещасною, адже він не відповідав її романтичним уявленням про коханого чоловіка. Героїня болісно відчуває розрив між романтичними ідеалами й реальною дійсністю.

VII

(...) Розмови Шарля були пласкі, як вуличні тротуари. (...) Він сам признавався, що, живучи в Руані, ні разу не поцікавився сходити в театр подивитись паризьких акторів. Він не вмів ні плавати, ні фехтувати, ні стріляти з пістолета, і, коли Емма якось натрапила в романі на якийсь незнайомий термін верхової їзди, він не зміг пояснити його значення.

А хіба ж мужчина не повинен знати всього, відзначатися у всіх сферах людської діяльності, втаємничувати жінку у всі пориви пристрасті, у всі тонкощі й секрети життя? А от він нічого не вчив її, нічого не знав, нічого не бажав. Він гадав, що Емма щаслива! І її драгували його благодушний спокій, його вайлувата безтурботність і навіть щастя, що вона дарувала йому.

Інокли вона малювала; для Шарля було великою втіхою стояти біля неї й дивитись, як вона схиляється над папером і, мружачись, розглядає свою роботу або ліпить галочки з хліба. Що ж до гри на фортепіано, то чим швидше бігали її пальці, тим більше захоплювався Шарль. Емма

з апломбом вистукувала по клавішах, пробігала не відриваючись усю клавіатуру зверху донизу. Старий інструмент із деренчливими струнами вигримував на все село, коли вікно було розчинене, і часто писар судового пристава, проходячи по дорозі без шапки, у виступцях, з якимсь папером у руках, зупинявся послухати. (...)

Додержуючись теорій, що здавались їй правильними, вона намагалась розпалити в собі кохання до чоловіка. Декламувала йому в садку при місяці всі любовні вірші, які знала, наспівувала, зітхаючи, журливі адажіо. Але їй так і не вдалося збудити в собі почуття, та й Шарль не ставав від цього ні більш закоханим, ні більш схвильованим.

Нарешті Емма кинула марні спроби викресати з свого серця хоч якусь іскорку вогню. До того ж вона була нездатна зрозуміти те, чого сама не відчувала, і вірити в те, що не виявлялося в умовних формах. Незабаром вона переконалася, що в почуттях Шарля нема нічого особливого. Його любовні пориви стали надто врівноваженими: він милував її у певні години, і це стало ніби якоюсь звичкою, подібною до інших, ніби заздалегідь замовлений десерт по одноманітному обіді.

Лісник, якого Шарль вилікував од запалення легенів, подарував Еммі маленьку італійську левретку; Емма брала її з собою на прогулянку; часом вона виходила з дому, щоб побути трохи на самоті й не бачити цього вічного садка й курної дороги. Вона доходила до Банвільського букового гаю, до старої занедбанної альтанки, що стояла в кінці мурованої огорожі. (...) Її думки блукали спочатку без певної мети, як її собачка, що крутилась туди-сюди по полю, гавкала на жовтих метеликів... Потім думки потроху прояснювались, і, сидячи на землі, Емма повторювала, копірсаючись у траві кінчиком парасольки:

— Господи? І навіщо я вийшла заміж?

Вона задавала собі питання, чи не могла б вона зустріти іншого чоловіка, якби обставини склались інакше; вона намагалась уявити, які були б ті нездійсненні події, те інше життя, той невідомий їй чоловік. Адже ж не всі вони такі, як Шарль! Адже їй міг попастися хтось гарний, розумний, благородний, принадний... (...) Сонце заходило, і гінкі стовбури виструнчених по прямій лінії дерев вирізьблювались темно-брунатною колонадою на золотому тлі. Еммі ставало моторошно; вона кликала Джалі і хутко поверталась битим шляхом назад у Гост. Дома вона падала в знемозі в крісло і сиділа мовчки весь вечір.

Але наприкінці вересня в її життя увірвалася надзвичайна подія: її було запрошено у Воб'ессар, до маркіза д'Андервільє. (...) Влітку, у самий розпал спеки, у нього прокинувся в горлі нарив, і Шарль порятував його ніби чудом, вчасно розітнувши пухлину ланцетом. (...)

Запрошення на бал у Воб'ессар Емма сприймає як шанс змінити своє життя. Мрії про нове кохання переповнювали її серце, і в ньому не залиша-

лося місця для Шарля Боварі. Але дійсність не дала можливості Еммі стати справді щасливою.

VIII

(...) Емма взялась до свого туалету з запопадливістю й ретельністю дебютантки. Причепуривши зачіску так, як їй радив перукар, вона одягла розстелену на ліжку барежеву сукню. Шарль скаржився, що панталони рижуть йому в поясі.

— Штрипки заважатимуть мені танцювати, — сказав він.

— Танцювати? — перепитала Емма.

— Авжеж.

— Чи ти збожеволів? Та тебе ж засміють! Сиди вже краще на місці. Та лікарю воно так і личить, — додала вона.

Шарль замовк. Він ходив по кімнаті з кутка в куток, чекаючи, поки жінка прибереться.

Він бачив її в дзеркалі ззаду. Свічки освітлювали її з обох боків. Темні очі її здавалися зовсім чорними; волосся, укладене в гладеньке бандо, злегка випнуті над вухами, лисніло синюватим відливом, в шиньйоні тремтіла на хисткій стеблині троянда, і штучні росинки вигравали на її пелюстках. Сукня була блідо-шафранового кольору, оздоблена трьома букетами роз-помпон із зеленню.

Шарль хотів поцілувати Емму в плече.

— Облиш! — сказала вона. — Сукню помнеш.

Внизу скрипка заграла ритурнель, закурлюкав ріжок. Емма спустилася по сходах, ледве стримуючись, щоб не побігти. (...)

Коли кавалер узяв Емму за кінчики пальців і вона стала з ним у ряд, дожидаючись помаху смичка, серце її забилося дужче. Але незабаром хвилювання щезло. Погойдуючись у ритмі музики, вона плила вперед, ледь поводячи шиєю, і мимоволі посміхалась, коли скрипка співала якесь ніжне соло, під час якого решта інструментів змовкала; тоді виразно чувся чистий дзвін луїдорів, що сипались неподалік на сукно картярських столів. (...)

Повітря в залі стало душним, вогні потьмяніли. Чимало гостей відхлинуло в більярдну. Лакей став на стілець і вибив дві шибки; на брязкіт скла пані Боварі повернула голову й побачила в саду селян, що попріпадали до вікон, заглядаючи в залу. Їй пригадалася ферма Берто. Вона побачила перед собою селянський двір, грязький ставок, батька в блузі під яблуною, саму себе, як вона колись, ще дівчинкою, знімала пальцями вершок із глечиків у молочарні. Але в сьогоднішній пишноті її минуле життя, досі таке ясне, цілком входило в тінь, і її починав навіть брати сумнів, чи справді вона жила тим життям. Вона була тут, і поза цим балом усе було оповите якимось

туманом. Вона саме їла мараскінове морозиво, тримаючи в лівій руці позолочене мулеве блюдечко, і, примруживши очі, поволі смакувала його. (...)

Шарль ледве плентався, тримаючись за поручні. Він не чув під собою ніг. П'ять годин поспіль простовбичив він за столами, дивлячись на віст, хоч нічого в тій грі не тямив. З якою насолодою він зітхнув, знявши з себе черевики!

Емма накинула на плечі шаль і розчинила вікно. Надворі стояла темна ніч, накрапав дрібний дощик. Емма вдихала вологе повітря, що відсвіжувало їй повіки. Бальна музика ще дзвеніла в її вухах, і вона намагалась не скоритися сну, щоб продовжити ілюзію цього розкішного життя, з яким вона мала вже прощатись.

Почало світати. Емма довго дивилась на вікна замку, силкуючись відгадати кімнати усіх тих, кого вона бачила увечері, їй хотілося б узнати їхнє життя, проникнути в нього, злитися з ним. (...)

Тим часом Шарль казав слугам запрягти шарабанчик. Його подали до під'їзду, уклали всі речі, і подружжя Боварі, попрощавшись з маркізом та маркізою, рушило назад у Гост.

Емма дивилась мовчки, як крутяться колеса. Шарль уместився на самому краї лавки і правував, розіп'явши руки: конячка трюхикала інохіддю в надто широко розсунутих голоблях. Попущені віжки похльоскували її по крижах, беручись миловинням, а валіза, припасована ззаду, поторохкувала об кузов. (...)

Коли вони приїхали до себе в господу, обід був ще не готовий. Пані розгнівалась. Настазі відповіла їй не надто чемно.

— Геть! — гукнула Емма. — Мені таких грубіянок не треба.

На обід був суп із цибулею і телятина під щавлем. Сівши напроти Емми, Шарль промовив щасливим голосом, потираючи руки:

— Нема як дома! (...)

Наступний день видався їй нескінченно довгим. Вона гуляла в себе в садочку, ходила туди й назад усе тією ж алейкою, спиняючись перед клубами, перед шпалерами абрикосів, перед гіпсовим кюре, здивовано роздивляючись на ці добре знайомі їй предмети. Яким далеким їй здавався вже бал! Хто це віддалив на таку відстань позавчорашній ранок від сьогоднішнього вечора? Ті гостини в замку Воб'ессар стали в її житті зяючим провалом, — так часом бурєю розчахне скелю навпіл за одну ніч. Проте Емма скорилась долі; вона побожно сховала в комоді свій святковий туалет, навіть атласні черевики, що в них підошва поживкла від сковзкого навощеного паркету. І з серцем у неї сталося те саме, що з черевичками: воно потерлось об розкіш і взялося якоюсь незмивною тугою.

Спогади про той бал стали для Емми своєрідним заняттям. Щосереди вона говорила собі, прокидаючись:

«Ах, тиждень тому... два тижні... три тижні тому — я була там!» Мало-помалу всі обличчя змішалися в її пам'яті, призабулись мелодії контрдансів, примеркли барви ліврей і пишнота замкових покоїв; деякі подробиці вивітрились, але жаль залишився. (...)

Часто, коли Шарля не було вдома, вона підходила до шафи і ви-ймала захований поміж білизнаю зелений шовковий портсигар. Вона розглядала його, розкривала і навіть нюхала пропахлу духом вербе-ни й тютюну підкладку. Чий же він був? Певно, віконтів. Не інакше, як дарунок коханки. Його вишивали на маленьких палісандрових п'яльцях, ховаючись від цікавих очей, над ним годинами просиджу-вала закохана рукодільниця, мрійливо схиливши кучеряву голівку. Любовні зітхання вплелися тут у кожную петельку канви, кожен сті-бок голки вшивав якусь надію чи спогад, а все це шовкове шиття було переткано одною мовчазною жагою. А потім віконт забрав якось той дарунок із собою. Про що вони говорили в той час, як цей портсигар лежав на мармуровій полиці каміна, між вазами з квітками й годин-ником Помпадур? Вона в Тості. А він тепер у Парижі... Париж! Який він, той Париж? (...)

Вона придбала собі план Парижа і часто, водячи пальцем по карті, мандрувала по столиці. Гуляла по бульварах, спиняючись на кожному розі, на перехресті вулиць, перед білими квадратиками кварталів. А коли очі нарешті стомлювались, склепляла повіки й бачила, як у темряві коливаються од вітру вогні вуличних ліхтарів, чула, як лякають підніжки карет, відкидаючись біля театральних під'їздів. Вона передплатила дамський журнал «Кошик» і «Дух са-лонів». Не минаючи ані рядочка, жадібно поглинала вона всі звіти про прем'єри, верхогони, вечірки, цікавилась дебютом тої чи іншої актриси, відкриттям нової крамниці. Знала останні моди сезону, адреси фешенебельних кравців, дні прогулянок у Булонському лісі, розклад спектаклів у опері. (...)

Париж, безберегий, як океан, мерехтів перед Емминими очима в ро-жевій імлі. Проте многолике життя, що вирувало в цій круговерті, все-таки ділилось на якісь частини, розпадалось на окремі картини. Емма помічала з них тільки дві чи три, і вони заслоняли від неї всі інші, як правдиве втілення життя всього людства. В дзеркальних залах, серед овальних столів, застелених оксамитом із золотими торочками, висту-пав на лискучих паркетах світ дипломатів. Там були сукні з довгими шлейфами, страшні таємниці, бентежні страждання, сховані за чемни-ми усмішками. Потім починалось товариство герцогів і герцогинь; там усі були бліді і вставали о четвертій годині дня; жінки — бідні ангели! — носили спідниці, облямовані англійським мереживом, а чоловіки — невизнані генії під жевжикуватою зовнішністю — замордовували на прогулянках коней, розважались літом у Бадені і, нарешті, років під со-

рок одружувались із багатими спадкоємцями. В окремих кабінетах нічних ресторанів реготала в сьйві свічок розмаїта юрба літераторів та актрис. Вони були щедрі, мов королі, повні щерть ідеальних поривань і фантастичних забаганок. Це було якесь піднесене понад життям існування, що рвійно шугало між небом і землею у несказанній величі. Все інше в світі губилось десь у невиразності, не займало певного місця, ніби й не існувало. Чим ближче була дійсність, тим більше відвертались від неї її думки. Все, що безпосередньо оточувало Емму, — нудне село, обмежені міщани, мізерія буденщини, — здавалось їй чимось винятковим у житті, прикрою випадковістю, що не знати як звалилась на її голову, але поза цим тісним колом буяв безмежний світ блаженства й пристрасті. (...)

Вона купила собі бювар, поштового паперу, ручку, конверти, хоч писати не було кому. Зранку вона заходжувалась витирати пил з етажерки, розглядалась у дзеркало, брала книжку, а потім, замріявшись, упускала її на коліна, їй хотілося податися в мандри або повернутися в монастир. Бажалось водночас померти — і жити в Парижі.

А Шарль — під дощ, під сніг — знай роз'їжджав верхи околишніми путівцями. Він її яечно за столом на якій-небудь фермі, бабрався в пітних постелях, пускав хворим кров, що часом теплою цівкою дзюрила йому в лице; вистукував недужих, підкачуючи брудні сорочки, вислухував хрипи, розглядав, що було в нічних горшках; зате щовечора знаходив дома веселий вогонь, накритий стіл, м'які меблі і елегантно вбрану гарненьку жінку, від якої так і пашіло свіжістю. Не знати, звідки й брався той аромат — чи не від її тіла напахчувалась сорочка?

Емма чарувала його своєю тонкою вигадливістю: то вона по-новому виріже паперові розетки на свічки, то видумає якусь незвичайну назву для найпростішої страви, абияк звареної наймичкою, і Шарль виїсть, смакуючи, всю тарілку. В Руані вона побачила дам, що носили на годинниках зв'язку брелоків, — накупила того добра й собі. Оздобила камін двома великими вазами синього скла, справила собі несесер із слонової кості, з позолоченим наперстком. Що менше розумівся Шарль на жінчиних примхах, то більше чарували вони його: від них ще повнішим ставало його блаженство, ще лютішим здавалось домашнє вогнище. Вони немов золотим пісочком посипали вузьеньку стежечку його життя. (...)

Їй хотілося б, щоб прізвище Боварі — це ж її прізвище! — стало славнозвісним, красувалось у вітринах книгарень, фігурувало в газетах і журналах, гриміло на всю Францію. Але Шарль не відзначався честолюбством. (...)

І взагалі Шарль чимдалі драгував її. З роками в нього з'явилися вульгарні манери: за десертом він стругав ножем пробки від порожніх пляшок, суп їв присьорбуючи, а після їжі прочищав зуби язиком. Він

починав гладшати, і здавалося, що очі його, маленькі від природи, при-
давлювались опасистими щоками до самих скронь. (...)

Але в глибині душі вона сподівалась якоїсь переміни. Як матрос на
розбитому кораблі, вона розпачливо металася очима по безкрайї пусте-
лі свого життя, виглядаючи білого вітрила в тумані дальніх обрїїв. Вона
не знала, що то буде за випадок, яким вітром принесе його до неї, до
якого берега приб'є; вона не знала, чи то буде шлюпка, чи трипалубний
корабель, чи буде він навантажений стражданням, чи налитий щастям
аж по луки. Але, прокидаючись уранці, вона щоразу сподівалась, що
це станеться сьогодні, — і прислухалась до кожного шуму, зривалася з
місця, дивувалась, що нема нікого й нічого. А коли заходило сонце, вона
журилась і не могла дїждатись завтрашнього дня. (...)

(Переклад Миколи Лукаша)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Дайте тлумачення поняття «Боваризм». Установіть його зв'язок із романтизмом і романтичною свідомістю.
Математична компетентність. 2. Складіть схему «Чоловіки довкола Емми Боварі: які вони?». **Компетентності в природничих науках і технологіях. 3.** Доведіть, що Г. Флобер виступає в романі як дослідник-природознавець, точно і детально описуючи реальні факти, нічого не приховуючи. **Інформаційно-цифрова компетентність. 4.** Підготуйте презентацію на тему «Світ фантазій Емми Боварі». **Уміння вчитися. 5.** Окресліть коло читання і захо-
плень Емми Боварі. Які книжки XVIII–XIX ст., на вашу думку, їй би було варто прочитати, щоб не потрапити в полон ілюзій? **Ініціативність і підприємли-
вість. 6.** У чому виявилася підприємливість Емми, щоб облаштувати своє
життя? Які вчинки героїні ви схвалюєте, а які — засуджуєте? Поясніть. **Соці-
альна та громадянська компетентності. 7.** Подискутуйте на тему: «Чи іс-
нує боваризм серед сучасної молоді?» Обізнаність та самовираження у сфері
культури. **8.** Уявіть, що ви кінорежисер. Як би мала виглядати, на вашу думку,
головна героїня роману Г. Флобера «Пані Боварі»? Опишіть. **Екологічна гра-
мотність і здорове життя. 9.** Як ви вважаєте, чи є моральність складовою
психологічного здоров'я людини? Доведіть це на прикладі героїні роману
«Пані Боварі».

Предметні компетентності

Знання. 10. Розкрийте особливості об'єктивного стилю Г. Флобера.
11. Поясніть підзаголовок роману — «Побут провінції». **Діяльність. 12.** Оха-
рактеризуйте образ Емми Боварі (від імені Шарля, Леона, Родольфа, від
себе — за вибором). **Цінності. 13.** Сформулюйте цінності та ідеали Емми
Боварі, а також причини, чому героїня не досягла їх у житті. **14.** Як у творі
розгортається конфлікт мрії та дійсності? **15.** Що головне для Емми Бова-
рі — зовнішній вигляд людини чи її внутрішній світ? Наведіть аргументи.

РОСІЯ

ФЕДІР МИХАЙЛОВИЧ ДОСТОЄВСЬКИЙ

1821 – 1881

Федір Михайлович Достоєвський — всесвітньо відомий мислитель-гуманіст, творчість якого проіннята почуттям любові до людини і невимовного болю за неї. Ф. М. Достоєвський значно змінив популярний на той час у Європі жанр соціально-психологічного роману, надавши йому інтелектуальної і філософської насиченості. У 1865 р. письменник розпочав роботу над романом «Злочин і кара», який побачив світ у 1866 р. Наступні романи Ф. М. Достоєвського — «Ідіот» (1868), «Біси» (1871–1872). Останній роман митця «Брати Карамазови» (1879–1880) став своєрідним підсумком його творчого шляху. Твори Ф.М. Достоєвського називають поліфонічними, оскільки в них рух сюжету зумовлює зіткнення різних ідей і позицій, звучать різні «голоси» доби, а правом на остаточну істину не володіє жоден із героїв.

ЗЛОЧИН І КАРА

(Скорочено)

ЧАСТИНА ПЕРША

На початку липня, надзвичайно жаркої пори, якось надвечір, зі своєї комірчини, яку наймав у пожильців в С-му провулку, на вулицю вийшов юнак і повільно, мовби в нерішучості, попрямував до К-на мосту.

Він щасливо уникнув зустрічі зі своєю хазяйкою на сходах. Комірчина його містилася під самісіньким дахом високого п'ятиповерхового будинку і скидалася більше на шафу, ніж на житло. Хазяйка ж, у якій він наймав цю комірчину з обідом і обслугою, мешкала на поверх нижче, в окремії квартирі, і щоразу, йдучи з дому, він мусив проходити повз її кухню, із майже завжди розчиненими навстіж дверима. І щоразу, коли він проходив повз, його охоплювало якесь хворобливе і боязливе почуття, якого він соромився і від якого болісно кривився. Він дуже заборгував хазяйці і боявся з нею зустрічатись.

Не те щоб він був такий уже боязкий і затурканий, навпаки, але з деякого часу він перебував у дратівливому напруженні, схожому на іпохондрію. Він так заглибився в себе і відцурався всіх, що боявся навіть будь-якої зустрічі, а не те що зустрічі з хазяйкою. Його допікали злидні; але останнім часом навіть скрутне становище перестало гнітити його. Про щоденні справи свої він зовсім перестав і не хотів думати...

«На яке діло заміряюсь, а тим часом таких дурниць боюся! — подумав він з дивною усмішкою. — Гм... справді... все в руках людини, і все вона мимо носа проносить виключно через саме боягузтво... це вже аксіома... Цікаво, чого люди бояться найбільше? Нового кроку, нового

власного слова вони над усе бояться... А втім, я надто багато роздумую про всякі дурниці. Через те й нічого не роблю, що про дурниці думаю. А може, зрештою, й так: тому й фантазую, що нічого не роблю. Це я за останній місяць навчився фантазувати, день і ніч лежачи в своєму кутку і думаючи... про царя Гороха. Ну чого я зараз іду? Хіба я здатний на це? Хіба це серйозно? Анітрохи не серйозно. Так, заради фантазії сам себе тішу, іграшки! Ба й справді іграшки!»

Надворі спека була страшенна, до того ж задуха, штовханина, скрізь вапно, риштування, цегла, курява і той особливий літній сморід, такий знайомий кожному петербуржцеві, що не має можливості найняти дачу, — все це одразу неприємно вдарило на і без того вже розладнані нерви юнака... До речі, він був напрочуд гарний, з прекрасними темними очима, темнорусявий, стрункий, на зріст вище від середнього. Але скоро його цілком охопила чи то глибока задума, чи навіть щось схоже на забуття, і він пішов, уже не помічаючи нічого навколо, та й не маючи бажання помічати... Разом з тим він і усвідомлював, що думки його часом плутаються і що він дуже ослаб: вже другий день майже нічого не їв.

Він був так погано вдягнений, що інша, навіть звична до всього людини посоромилася б удень виходити в такому лахмітті на вулицю. А втім, квартал був такий, що одягом тут важко було когось здивувати. (...)

Іти йому було недалеко, він навіть знав, скільки кроків від воріт його будинку: рівно сімсот тридцять. Одного разу їх полічив, коли вже дуже дійняли його мрії. Тоді він і сам ще не вірив у ці свої мрії і тільки драгував себе їх огидною, але спокусливою зухвалістю. Але тепер, через місяць, він уже починав дивитись на це інакше і, незважаючи на всі дражливі монологи про власне безсилля і нерішучість... Із завмиранням серця і нервовим дрожем підійшов він до величезного будинку, оберненого однією стіною на канаву, а другою — на вулицю. (...)

Дзвоник забрязкотів глухо, наче він був із жерсті, а не з міді... Через якусь хвилину двері ледь-ледь прочинилися: мешканка оглядала крізь малесеньку щілину прибулого з помітним недовір'ям, і тільки й видно було її очіці, що блискотіли з темряви. Та побачивши на площадці чимало людей, вона посміливішала і відчинила йому. Юнак переступив поріг у темну прихожу, розділену перегородкою, за якою була малесенька кухня. Стара стояла перед ним мовчки і запитливо дивилася на нього. Це була маленька суха бабуся, років шістдесяти, з гострими і злими очіцями, з маленьким гострим носом, простоволоса. Білобрисе, мало посивіле волосся її було густо змащене оливою. На її тонкій і довгій шиї, схожій на курячу ногу, було намотане якесь фланельове ганчір'я, а на плечах, незважаючи на спеку, теліпалася зовсім потріпана і пожовкла хутряна кацавейка. Стара щохвилини кашляла і крєктала. Певно, юнак подивився на неї якось особливо, бо і в її очах зненацька знову майнув той самий вираз недовіри.

— Раскольников, студент, був у вас місяць тому, — поспішив пробурмотіти юнак і злегка вклонився, згадавши, що треба бути чемнішим.

— Пам'ятаю, голубе, дуже добре пам'ятаю, що ви були, — виразно промовила бабуся, як і до того, не зводячи своїх запитливих очей з його обличчя.

— Так-от... знову, в тій самій справі... — говорив Раскольников далі, трохи збентежено і дивуючись недовірливості старої.

Стара помовчала, ніби вагаючись, потім відсторонилася, показала на двері в кімнату і сказала, пропускаючи гостя вперед:

— Пройдіть, голубе мій.

Невелика кімната, в яку ввійшов юнак, — з жовтими шпалерами, геранями і серпанковими занавісками на вікнах, була тієї хвилини яскраво освітлена призахідним сонцем. «І тоді, виходить, сонце світитиме так само!..» — немовби між іншим майнуло в думці Раскольникова, і він швидким поглядом окинув усе в кімнаті, щоб по можливості вивчити і запам'ятати розташування. Але в кімнаті не було нічого особливого. З меблів тут були лише диван з величезною увігнутою спинкою, круглий стіл овальної форми перед диваном, туалет із дзеркальцем в простінку, стільці попід стінами — все дуже старе і з жовтого дерева, та дві-три дешеві картинки у жовтих рамках, що зображували німецьких панянок з птахами в руках, — от і все. В кутку перед невеличкою іконою горіла лампада. Все було дуже чисте: і меблі, і підлога аж блищали. «Лизаветина робота», подумав юнак. І порошинки не можна було знайти в усій квартирі. «Це в лютих і старих удовиць буває така чистота», і далі міркував про себе Раскольников.

— Чого вам треба? — суворо спитала стара, ввійшовши в кімнату і як до того стаючи прямо перед ним, щоб дивитися йому просто в обличчя.

— Заставу приніс, ось! — І він витяг з кишені старий плоский срібний годинник. На звороті його кришечки був зображений глобус.

— Але ж і попередній заставі вже строк. Ще позавчора місяць минув.

— Я вам проценти ще за місяць сплачу, почекайте.

— А це вже як я схочу, голубе, чекати чи річ вашу тепер-таки продати (...)

— Я вам, Альоно Іванівно, мабуть, цими днями, ще одну річ принесу... срібну... гарну... цигарницю одну... от тільки як у приятеля заберу (...)

— Він збентежився і замовк.

— Ну тоді й будемо говорити, голубе.

— Прощайте... А ви все вдома самі сидите, сестриці немає? — спитав він скільки міг невимушено, виходячи в прихожу.

— А вам яке до неї, голубе, діло?

— Та нічого особливого. Я так спитав. А ви вже зараз... Прощайте, Альоно Іванівно!

Раскольников вийшов остаточно збентежений. Збентеження це дедалі зростало. Спускаючись вниз, він кілька раз навіть зупинявся, немовби чимсь зненацька вражений. І, нарешті, вже на вулиці вигукнув: «О Боже! яка усе це гидота! І невже, невже я... ні, це нісенітниця, це безглуздя! — додав він рішуче. — І невже такий жах міг спасти мені на думку? На який бруд здатне, однак, моє серце! Головне: брудно, паскудно, гидко, гидко!.. І я, цілий місяць...».

Він ішов по тротуару, наче п'яний, не помічаючи перехожих і наптовхуючись на них, і опам'ятався вже аж на іншій вулиці. Озираючись, він побачив, що стоїть біля пивниці, в яку вхід був з тротуару по сходах вниз, у підвальний поверх... Довго не думаючи, Раскольников одразу ж спустився вниз. Він побачив там відвідувача, що сидів осторонь і скидався на відставного чиновника. (...) Це був чоловік років уже за п'ятдесят, середній на зріст і кремезний, з сивиною і з великою лисиною, з жовтим, навіть зеленкуватим, набряклим від постійного пияцтва обличчям і припухлими повіками, з-за яких блищали маленькі, мов щілинки, але збуджені червонуваті очі. Та щось було в ньому дуже дивне, в погляді його світилася начебто навіть захопленість, — може статися, там були і тям, і розум, — та водночас прозирало немов і божевілля. Одягнений він був у старий, зовсім зношений чорний фрак з обірваними гудзиками. Один тільки ще якось тримався, на нього він і застібався, певно, все ще стараючись дотримуватись вимог пристойності. З-під нанкового жилета стирчала манишка, вся зібгана, забруднена і залита. Обличчя його було голене, як годилося чиновникові, але давно, так що вже густо почала проростати сиза щетина. Та й у манерах його справді було щось солідно-чиновницьке. Але він хвилювався, куйовдив волосся і підпирав іноді, в тузі, обома руками голову, поклавши продрани лікті на мокрий і липкий стіл. Нарешті він прямо подивився на Раскольникова і голосно й твердо промовив:

— А чи дозволено буде, шановний добродію мій, звернутися до вас з розмовою пристойною? Бо хоч ви і не в значному вигляді, та досвід мій виявляє в вас людину освічену і до напоїв не звиклу. Сам я завжди поважав освіченість, поєднану з сердечними почуттями, і, крім того, перебуваю в чині титулярного радника. Мармеладов — на прізвище, титулярний радник. Дозвольте запитати: служили, добродію?

— Ні, вчуся... — відповів юнак, почасти здивований і особливою витіюватістю мови, і тим, що так прямо, безцеремонно звернулись до нього...

— Шановний добродію мій, — почав він майже урочисто, — бідність — не порок, це істина. Знаю я, що і пияцтво не добродіє, і це тим паче. Але убозтво, добродію, убозтво — це порок. У бідності ви ще зберігаєте своє благородство природжених почуттів, а в убозстві — ніколи і ніхто. За убозтво навіть і не києм виганяють, а мітлою вимітають з компанії

людської, щоб зневажливіше було, і справедливо, бо в убозстві я перший сам ладен зневажати себе. І звідси — шинок! (...)

Юнак промовчав.

— Шановний юначе, — повів він далі, знову підводячи голову, — на обличчі вашому читаю я наче якусь скорботу. Як тільки ввійшли, я прочитав її, тому зараз же й звернувся до вас. Бо, розповідаючи вам історію життя свого, не на позорище себе виставляти хочу перед цими цікавими, яким і без того все відомо, а чутливу й освічену людину шукаю. Знайте ж, що дружина моя в благородному губернському дворянському інституті виховувалася і при випуску з шаллю танцювала в присутності губернатора та інших осіб, за що золоту медаль і похвальний лист одержала. Медаль... ну, медаль ту продали... давно вже... гм... похвальний лист і досі у неї в скрині лежить, і ще недавно його хазяйці показувала. З хазяйкою у неї без кінця-краю чвари, та захотілося хоч би перед ким-небудь попишатися і розповісти про щасливі минулі дні. І я не осуджую, не осуджую, бо останнє, що у неї ще лишилося, — це спогади її, а все інше пішло прахом! Еге ж, дама гаряча, горда, і голови ні перед ким не схилить. Підлогу сама миє і на самому чорному хлібі сидить, а неповаги до себе не стерпить. Через те і панові Лебезятникову на брутальність його не схотіла змовчати, і коли побив її за те пан Лебезятников, то не стільки від побоїв, скільки від образи злягла. Вдовою вже взяв її, з трьома дітками, одне одного дрібніше. Вийшла заміж за першого чоловіка, за офіцера піхотного, з любові, і з ним утекла з дому батькового. Чоловіка любила безмірно, але той картами захопився, під суд попав, з тим і помер. І лишилася вона після нього з трьома малими дітками в повіті далекому і дикому, де і я тоді перебував, і лишилася в таких страшних злиднях, що я хоч і чимало бачив сумних пригод, але навіть і описати не спроможний. Рідня ж уся відвернулася. Та й сама горда була, занадто горда була, занадто горда... І ось тоді, шановний добродію мій, тоді я, теж удівець, і від першої дружини чотирнадцятирічну дочку мавши, одружитися зі мною запропонував, бо не міг дивитися на такі муки. Можете уявити самі, до якої міри її бідування доходило, коли вона, освічена і вихована і з родини відомої, за мене погодилась піти! Але пішла! Плачучи й ридаючи та руки ламаючи — пішла! Бо нікуди було йти. Розумієте, розумієте ви, шановний добродію, що значить, коли вже нікуди більше йти? Ні, нічого ви ще не розумієте... І цілий рік я обов'язок свій сповняв благочестиво і свято не доторкався до цього (він ткнув пальцем в пляшку), бо серце маю. Але й цим не міг догодити; а в цей час посади позбувся, і теж не з якоїсь провини, а через зміну в штатах, і тоді доторкнувся!.. Півтора року вже буде, як опинилися ми, нарешті, після блукань і незчисленних поневірянь, у цій пречудовій і багатьма пам'ятниками прикрашеній столиці. І тут я посаду дістав... Дістав і знову втратив. Ви це розумієте? Тут уже з власної про-

вини втратив, бо час мій прийшов... А проживаємо тепер в кутку, у хазяйки Амалії Федорівни Ліппевехзель, а з чого живемо і чим платимо, не відаю. Живе ще там багато хто і крім нас... Содом найнеподобніший... гм... еге ж... А тим часом виросла і донька моя, від першого шлюбу, і чого тільки натерпілася вона, дочка моя, від мачухи своєї, зростаючи, про те я і не казатиму. Бо хоч Катерина Іванівна і сповнена великодушних почуттів, але дама гаряча і дратівлива, і обірве... Еге ж! Ну, та нічого згадувати про те! Виховання, як ви й самі уявити можете, Соня не дістала. А тут дітки голодні... А тут Катерина Іванівна, руки ламаючи, по кімнаті ходить, та червоні плями в неї на щоках виступають, — що в хворобі цій завжди буває: «Живеш, мовляв, ти, дармоїдко, у нас, їси і п'єш, і теплом користуєшся», а що тут п'єш і їси, коли дітки, й ті по три дні рісочки в роті не мають! Лежав я тоді... ну, та що вже! лежав п'яньенький, і чую, говорить моя Соня (покірлива вона, і голосок у неї такий лагідний... білявенька, личко завжди бліде, худеньке), говорить: «Що ж, Катерино Іванівно, невже ж мені на таке діло піти?» А вже Дар'я Францівна, жінка зловмисна і поліції добре відома, разів зо три через хазяйку навідувалася. «А чого ж, — відповідає Катерина Іванівна з посмішечкою, — що там берегти? Ач, скарб який!» Але не винуватьте, не винуватьте, шановний добродію. не винуватьте! Не при здоровому розумі це було мовлено, а у збудженому стані, в хворобі, під плач діток голодних, та й мовлено було більше щоб образити, ніж в прямому значенні... Бо Катерина Іванівна такої вже вдачі, і як розплачуться діти, хоча б з голоду, то зараз же бити їх починає, бачу я, так годині о шостій. Сонечка встала, напнула хустинку, наділа бурнусик і з квартири подалася, а о дев'ятій годині і назад прийшла. Прийшла, і просто до Катерини Іванівни і на стіл перед нею тридцять карбованців мовчки поклала, і словечка при цьому не мовила, хоча б глянула, а взяла тільки нашу велику драдедамову хустку (спільна така у нас хустка є, драдедамова), накрила нею зовсім голову і лягла на ліжко, обличчям до стіни, тільки плічка та тіло все здригаються... А я, як і до того, в тому ж стані лежав... І бачив я тоді, юначе мій, бачив я, як потім Катерина Іванівна підійшла до Сонеччиного ліжечка і весь вечір в ногах у неї навколішки простояла, ноги їй цілувала, та так обидві і заснули разом, обнявшись... обидві... а я... лежав п'яньенький.

Мармеладов замовк, неначе голос у нього урвався. Потім раптом квапливо налив, випив і крекнув.

— Відтоді, добродію мій, — почав він, трохи помовчавши, — відтоді у зв'язку з одним неприємним випадком і по доносу недобрих людей, — чому особливо сприяла Дар'я Францівна, за те буцімто, що не виявили належної поваги до неї — відтоді дочка моя, Софія Семенівна, жовтий білет змушена була взяти, і вже разом з нами через це не могла залишатись. Бо і хазяйка, Амалія Федорівна, того дозволити не хотіла (а сама ж раніше Дар'ї Францівни сприяла). (...)

...Він замовив чаю, сів і глибоко замислився. Дивна думка наклю-вувалася в його голові, мовби курча з яйця, і щодалі дужче цікавила його.

Майже поруч нього біля другого столика сиділи студент, якого він зовсім не знав і не пам'ятав, і молодий офіцер. Вони щойно закінчили гру на більярді і почали пити чай. Раптом він почув, що студент говорить офіцерові про лихварку, Альону Іванівну, колезьку секретаршу, і повідомляє її адресу. Самий цей випадок здався Раскольникову якимсь дивним: він оце тільки звідти, а тут якраз про неї ж і йдеться. Звичайно, випадковість, але він-от не може позбутись тепер одного дуже незвичайного враження, а тут якраз йому неначе хтось прислужується: студент зненацька починає розповідати товаришеві про цю Альону Іванівну різні подробиці.

— Славна вона, — говорив він, — у неї завжди можна грошей добути. Багата, як той жид, може зразу п'ять тисяч дати, але й дрібною заставою не гребує. Наших багато в неї перебувало. Тільки ж стерво страшенне...

І він почав розповідати, яка вона люта, вередлива, що варт тільки на день прострочити заставу, і пропала річ. Дає вчетверо менше, ніж та річ коштує, а процентів по п'ять і навіть сім бере на місяць і т.д. Студент розбалакався і розповів, крім того, що в старій є сестра, Лизавета, яку вона, така маленька і паскудна, раз у раз б'є і тримає в цілковитому поневоленні, мов малу дитину, хоч Лизавета мало не восьми вершків на зріст.

— Справжній тобі феномен! — вигукнув студент і зареготав.

Вони почали говорити про Лизавету. Студент розповідав про неї з якимсь особливим задоволенням і весь час сміявся, а офіцер з великою цікавістю слухав і просив студента прислати йому цю Лизавету лагодити білизну. Раскольников не пропустив жодного слова і зразу про все довідався. Лизавета була менша, зведена (від різних матерів) сестра старій, і було їй уже тридцять п'ять років. Вона працювала на сестру вдень і вночі, була в домі за куховарку і за прачку і, крім того, шила на продаж, навіть підлоги мити наймалася, і все сестрі віддавала. Ніякого замовлення і ніякої роботи не сміла взяти на себе без дозволу старій. А сестра вже склала свою духівницю, що відомо було Лизаветі, якій за духівницею не припадало й копійки, нічого, крім рухомого майна, стільців та іншого, гроші ж усі стара відказувала в якийсь монастир в Н-ій губернії, на довічний помин душі. Була ж Лизавета міщанка, а не чиновниця, дівиця, і з себе дуже негарна, височезна на зріст, з довгими, наче викрученими великими ногами, завжди в стоптаних козлових черевиках, тримала себе охайно. Головне ж, з чого дивувався і сміявся студент було те, що Лизавета раз у раз була вагітна.

— Але ж ти кажеш, що вона потворна? — зауважив офіцер. — Атож, смаглява така, наче солдат переодягнений, але, знаєш, зовсім

не потворна. У неї таке добре обличчя і очі. Доказ — багатьом подобається. Тиха така, покірлива, лагідна. А усмішка в неї навіть дуже гарна.

— Та вона, десь певно, і тобі подобається? — засміявся офіцер.

— Бо чудна. Ні, я тобі от що скажу. Я б цю прокляту бабу вбив би і пограбував, і запевняю тебе, що без найменшого докору совісті, — із запалом додав студент.

Офіцер знову зареготав, а Раскольников здригнувся. Як це було дивно!

— Стривай, я тобі серйозне запитання поставити хочу, — почав гарчитися студент. — Я зараз, звичайно, пожартував, але дивись: з одного боку, пришелепувате, нісенітне, нікчемне, люте, хворе бабисько, нікому не потрібне і, навпаки, для всіх шкідливе, яке само не знає, навіщо животіє, і яке завтра ж саме собою помре. Розумієш? Розумієш?

— Ну, розумію, — відповів офіцер, втуплюючись очима в свого збудженого товариша.

— Слухай далі... З другого боку, молоді, свіжі сили, що гинуть марно без підтримки, і це тисячами, і це всюди! Сто, тисячу добрих справ і заходів, які можна б зробити і уладнати на бабчині гроші, одказані на монастир! Сотні, може, тисячі життів, спрямованих на добру путь, десятки сімейств, врятованих від злиднів, від розкладу, від загибелі, від розпусти, від венеричних лікарень, — і все це на її гроші. Вбий її і візьми її гроші, з тим, щоб з їх допомогою присвятити потім себе служінню всьому людству і загальній справі: як ти гадаєш, чи не загладиться один невеличкий злочин тисячами добрих вчинків? За одне життя — тисячі життів, врятованих від гниття і розкладу. Одна смерть і сто життів натомість — та тут же арифметика! Та й що важить на загальних терезах життя тієї мізерної, дурної і лютої баби? Не більш як життя воші, таргана, та й того не варте, бо баба та — істота шкідлива. Вона чуже життя заїдає: вона он нещодавно Лизаветі пальця зо зла вкусила, замалим не відрізали!

— Звичайно, вона не гідна жити, — зауважив офіцер, — але ж тут природа.

— Е, брат, та природу ж виправляють і спрямовують, а без цього довелося б потонути в забобонах. Без цього жодної б великої людини не було. Кажуть, обов'язок, совість, — я нічого не хочу говорити проти обов'язку й совісті, — але ж як ми їх розуміємо? Ось я тобі ще одне запитання поставлю.

— Ні, ти почекай, я тобі запитання поставлю. Слухай!

— Ну?

— От ти тепер говориш і ораторствуєш, а скажи ти мені: сам ти уб'єш ту стару чи ні?

— Звичайно, ні! Я для справедливості... Та й не в мені тут справа...

— А як на мене, коли сам ти не наважуєшся, то тут і немає ніякої справедливості! Ходім ще партію!

Раскольников був неабияк схвильований. Певна річ, все те були звичайнісінькі і не нові вже, не раз чувані, в інших тільки формах і з інших приводів, молоді розмови й думки. Але чому саме тепер довелося йому почути саме таку розмову і такі думки, коли у власній голові його тільки що зародилися... точнісінько такі ж думки? І чому саме тепер, коли він виніс зародок своєї думки від старої, якраз і потрапляє він на розмову про стару?.. Дивним завжди здавався йому цей збіг... Величезний вплив цієї коротенької трактирної розмови на нього виявився під час дальшого розвитку подій: немовби справді було тут якесь приречення долі, віщування.

Повернувшись з Сінної, він кинувся на диван і цілу годину просидів без руху. Скоро міцний, важкий сон наліг на нього, неначе придавив. Він спав надзвичайно довго і без снів...

Зненацька він виразно почув, що б'є годинник. Він здригнувся, отямився, підвів голову, глянув у вікно, зміркував, котра година, і враз схопився, зовсім опам'ятавшись, наче його зірвало з дивана. (...) Він поліз під подушку і відшукав в напханій під нею білизні зовсім подерту, стару, непрану свою сорочку. З неї він видер тасьму на вершок завширшки і вершків на вісім завдовжки. Цю тасьму склав він удвоє, скинув з себе своє широке, міцне, з якоїсь товстої бавовняної матерії літне пальто (єдиний його верхній одяг) і почав пришивати обидва кінці тасьми під ліву пахву зсередини. Руки його трусилися, поки він шив, але він упорався, і так, що зовні нічого не було видно, коли він знову одягнув пальто. Голка й нитки були в нього вже давно наготовлені і лежали в шухляді, в папірці. Що ж до петлі, то це була дуже вдала його власна вигадка: петля призначалася для сокири. Не можна ж по вулиці нести сокиру в руках. А якщо й під пальтом сховати, то все-таки довелося б рукою підтримувати, що теж було б помітно. Тепер же, з петлею, варто тільки вкласти в неї лезо сокири, і вона висітиме спокійно, під пахвою зсередини, всю дорогу. Цю петлю він теж уже два тижні тому придумав.

Покінчивши з цим, він просунув пальці в маленьку щілину, між його «турецьким» диваном і підлогою, пошукав біля лівого кутка і витяг давно вже наготовану і сховану там заставу. Ця заставка була однак зовсім не заставка, а просто дерев'яна, гладенько вистругана дощечка, завбільшки і завтовшки така, якою могла б бути срібна цигарниця. Цю дощечку він випадково знайшов під час однієї зі своїх прогулянок, в якомусь дворі... Вже потім він додав до дощечки гладеньку і тонку залізну пластинку, — певно, уламок від чогось, — яку теж знайшов тоді ж на вулиці. Склавши обидві дощечки, з яких залізна була меншою від дерев'яної, він дуже міцно зв'язав їх разом хрест-навхрест ниткою, потім акуратно і красиво обгорнув їх у чистий білий папір і обв'язав так, щоб важко було розв'язати. Залізна ж пластинка додана була для ваги, щоб стара хоч у першу мить не догадалася, що «річ» дерев'яна. Все це

він зберігав до певного часу під диваном. Тільки що він витяг заставу, аж зненацька на дворі пролунав чийсь крик:

— Сьома година давно!

— Давно! Боже мій!

Він метнувся до дверей, прислухався, вхопив капелюх і почав спускатися вниз по своїх тринадцяти сходинках, обережно, нечутно, мов кішка. Треба було зробити ще найважливіше — вкрасти з кухні сокиру. Те, що діяти слід сокирою, він вирішив уже давно... Але виникали й сумніви: він, припустимо, прийде за годину, щоб покласти назад, а Настя вже тут, повернулася... А що, коли тим часом почне шукати сокиру і не знайде, розкричаться, от і підозріння або принаймні привід до підозріння (...)

Стара, як і завжди, була простоволоса. Біляве з сивиною, ріденьке волосся її, як звичайно, густо змащене оливою, було заплетене в мишачу кіску і підібране під уламок рогового гребінця на потилиці. Удар прийшовся в самісіньке тім'я, чому сприяв її малий зріст. Вона скрикнула, але дуже слабо, і раптом так і осіла на підлогу, хоч і встигла ще піднести обидві руки до голови. В одній руці все ще тримала «заставу». Тут він з усієї сили вдарив раз і другий, все обухом, і все по тім'ю. Кров хлинула, як з перекинутої склянки, і тіло повалилося навznak. Він відступив, дав упасти і зараз же схилився до її обличчя, вона була вже мертва. Очі були вирячені, наче хотіли вистрибнути, а лоб і все обличчя зморщені і спотворені судомою.

Він поклав сокиру на підлогу, біля мертвої, і зараз же поліз їй в кишеню, стараючись не забруднитися кров'ю, — в ту саму праву кишеню, з якої вона минулого разу витягала ключі. Він був при повному розумі, вже не було затьмарень, не паморочилося в голові, але руки все ще дрижали. Він згадав потім, що був навіть дуже пильним, обережним, все старався не забруднитись... Ключі він зразу ж витяг, всі вони, як і тоді, були в одній в'язці, на одному сталевому кільці. Одразу ж він побіг з ними в спальню. Це була зовсім маленька кімната з величезним кіотом. Біля другої стіни стояло велике ліжко, дуже чисте, з шовковою, зшитою з клаптиків, ватяною ковдрою. Біля третьої стіни — комод. Дивна річ: як тільки він почав підбирати ключі до комода, як тільки почув їх брязкотіння, наче судорога пройшла по тілу. Йому знову захотілося кинути все і піти геть. Але це тривало лише мить; тікати було пізно. Він навіть усміхнувся на себе, аж раптом інша тривожна думка вдарила йому в голову. Йому зненацька здалося, що стара ще жива й ще може прийти до пам'яті. Залишивши ключі й комод, він побіг назад, до тіла, вхопив сокиру і замахнувся ще раз над старою, але не вдарив. Сумніву не було, що вона мертва. Нахилившись і розглядаючи її знову ближче, він побачив ясно, що череп був роздроблений і навіть звернутий трохи набік. Він хотів помацати пальцем, але відсмикнув руку, і так було ви-

дно. Крові тим часом натекла вже ціла калюжа. Раптом він помітив на її шиї шнурок, смикнув його, але шнурок був міцний і не зривався, до того ще й намок у крові. Він спробував витягти так, з пазухи, але щось заважало, застрягло. В нетерпінні він змахнув було знову сокирою, щоб рубонуть по шнурку тут-таки, по тілу, зверху; але не посмів, і з зусиллям, забруднивши руки й сокиру, провозившись хвилини зо дві, розрізав шнурок, не торкаючись сокирою тіла, і зняв; він не помилився — гаманець...

Раптом йому почулося, що в кімнаті, де лежала стара, ходять. Він спинився і застиг, мов мертвий. Але все було тихо, певно, здалося. Зненацька виразно долинув ледь чутний зойк, чи то ніби хтось тихо простогнав і замовк. Потім знову мертва тиша. Він сидів навпочіпки біля скриньки і чекав, ледве зводячи дух, а потім враз схопився, взяв сокиру і вибіг зі спальні.

Серед кімнати стояла Лизавета, з великим клунком в руках, і дивилася заціпеніло на вбиту сестру, вся біла як полотно і наче не маючи сил крикнути. Побачивши його, вона затремтіла, мов лист, дрібним дрозом, і по всьому обличчю її побігли судоми, підвела руку, розкрила рота, але все-таки не скрикнула і повільно, задкуючи, почала відступати від нього в куток, пильно, у вічі, дивлячись на нього, але все без крику, наче їй бракувало повітря, щоб скрикнути. Він кинувся на неї з сокирою, губи її скривилися так жалібно, як у дуже маленьких дітей, коли вони починають чогось лякатися, пильно дивляться на той предмет, що їх лякає, і збираються закричати. І така ця бідолашна Лизавета була проста, затуркана і налякана раз назавжди, що навіть рук не звела захистити своє обличчя, хоч це був би найприродніший жест тої миті, бо сокира була зведена прямо над її обличчям. Вона тільки трохи піднесла свою вільну ліву руку, але не до обличчя, і повільно простягла її до нього вперед, наче відстороняючи його. Удар прийшовся просто по черепу, вістрям, і зразу прорубав всю верхню частину лоба, майже до тім'я. Вона так і впала. Раскольников зовсім був розгубився, схопив її клунок, кинув його знову і побіг у прихожу.

Страх охоплював його щодалі більше, особливо після цього другого, зовсім несподіваного вбивства. Йому хотілося якнайшвидше втекти звідси. І коли б у той час він був спроможний краще бачити і міркувати, коли б тільки міг збагнути всю скрутність свого становища, весь жах, все безумство і всю химерність його, зрозуміти при цьому, скільки труднощів ще доведеться йому подолати, а може, й злочинств учинити, щоб вирватись звідси і дістатися додому, то цілком можливо, що він кинув би все і зараз же пішов би сам на себе заявити, і навіть не з страху за себе, а з самого тільки жаху й огиди до того, що він накоїв. Особливо огида здіймалася і росла в ньому дедалі більше. Ні за що в світі не пішов би він тепер до скриньки і навіть у кімнати. (...)

ЧАСТИНА ДРУГА

Серед вулиці стояла коляска, шикарна, панська, запряжена парою баских сірих коней; сідоків не було, і сам кучер, злізши з козлів, стояв поруч; коней тримали за вуздечки. Навколо товпилося багато людей, попереду всіх поліцейські. В одного в руках був ліхтарик, яким він, нахилиючись, освітлював щось на бруковці, біля самих коліс. Усі гомоніли, кричали, ойкали...

Тим часом Раскольников протовпився і нахилився ближче. Зненацька ліхтарик яскраво освітив обличчя бідолахи... Раскольников упізнав його, це був Мармеладов. Юнак умовив присутніх занести пораненого додому. Дружина Мармеладова, Катерина Іванівна, саме розмовляла з дочкою Поленькою.

— Господи! Кахи-кахи-кахи-кахи! Знову! Що це? — скрикнула вона, побачивши юрбу в сінях і людей, що протискалися з якоюсь ношею в її кімнату. — Що це? Що це несуть? Господи!

— Куди ж тут покласти? — питав поліцейський, роздивляючись навколо, коли вже втягли в кімнату скривавленого і непритомного Мармеладова.

— На диван! Кладіть просто на диван, ось сюди головою, — показував Раскольников.

— Переїхали на вулиці! П'яного! — крикнув хтось з сіней.

Катерина Іванівна стояла вся біла і важко дихала. Діти перелякались. Маленька Лідочка скрикнула, кинулася до Поленьки, пригорнулася до неї.

Вклавши Мармеладова, Раскольников кинувся до Катерини Іванівни.

— Бога ради, заспокойтеся, не лякайтесь! — говорив він скоромовкою, — він переходив вулицю, його роздавила коляска, не турбуйтеся, він опритомніє, я звелів сюди нести... я у вас був, пам'ятаєте... Він опритомніє, я заплачу!

— Догулявся! — в розпачі скрикнула Катерина Іванівна і кинулася до чоловіка.

Раскольников скоро помітив, що ця жінка не з тих, які одразу ж зомлівають. Вмить під головою бідолахи опинилася подушка, про яку ніхто інший ще й не подумав; Катерина Іванівна почала роздягати його, оглядати, порядкувала швидко і не розгублювалась, забувши про себе саму, закусивши свої тремтячі губи і стримуючи крик, що от-от, здавалось, вихопиться з грудей.

Раскольников тим часом умовив когось побігти по лікаря. Той, як виявилось, жив через будинок.

— Я послав по лікаря, — повторював він Катерині Іванівні, — не турбуйтеся, я заплачу. Вода є? І дайте серветку, рушник, що-небудь,

швидше; невідомо ще, як його поранено... Він поранений, а не вбитий, будьте певні... Що скаже лікар!

Катерина Іванівна метнулася до вікна; там, на продавленому стільці, в кутку стояла велика глиняна миска з водою, приготовленою для нічного прання дитячої і чоловічої білизни... Вона вхопилася була за миску, щоб нести її на вимогу Раскольникова, та замалим не впала з ношею. Але той уже встиг знайти рушник, намочив його у воді і почав омивати заюшене кров'ю обличчя Мармеладова. Катерина Іванівна стояла тут-таки, з боєм переводячи подих і тримаючись руками за груди. Їй самій потрібна була допомога. Раскольников почав розуміти, що він, може, погано вчинив, умовивши перенести сюди потерпілого. Городовий теж стояв розгублений. (...)

Увійшов лікар, акуратний дідок, німець, озираючись з недовірливим виглядом; підійшов до хворого, взяв пульс, уважно обмацав голову і з допомогою Катерини Іванівни розстебнув геть змочену кров'ю сорочку і оголив груди хворого. Всі груди були покалічені, пом'яті й пошматовані; кілька ребер з правого боку поламано. З лівого боку, на самому серці, була зловісна, велика жовтяво-чорна пляма, слід страшного удару копитом. Лікар нахмурився. Поліцейський розповів йому, що потерпілого зтягло в колесо і волокло, перекручуючи, кроків тридцять по бруківці.

— Дивно, як він ще опритомнів, — шепнув стиха лікар Раскольникову.

— Що ви скажете? — спитав той.

— Зараз помре.

— Невже ніякої надії?

— І найменшої немає. Доходить... До того ж голову дуже поранено... Гм. Воно, звичайно, можна кров пустити... але... це буде даремно. Через п'ять або десять хвилин помре неодмінно. (...)

— А куди ж я оцих подіну? — різко і роздратовано перебила вона, показуючи на малят.

— Бог милостивий; надійтеся на поміч Всевишнього, — почав священник.

— Е-ет! Милостивий, та не до нас!

— Це гріх, гріх, добродійко, — зауважив священник, хитаючи головою.

— А це не гріх? — крикнула Катерина Іванівна і вказала на помираючого.

— Може, ті, хто були мимовільною причиною, погодяться винагородити вас, хоча б за втрату доходів. (...)

Дозвольте ж мені тепер... сприяти... відданню останньої шани моему покійному другові, — сказав Раскольников. Ось тут... двадцять карбованців, здається, — і якщо це може стати вам у пригоді, то... я... одним словом, я зайду... Прощайте!

Він ішов повільно, не поспішаючи, був у гарячці і не усвідомлював цього, охоплений якимсь новим, неосяжним почуттям раптом пізнаного повного і радісного життя. Можливо, це почуття скидалось на почуття засудженого до страти, якому зненацька й несподівано оголошують помилування. (...)

Була одинадцята година, коли він вийшов на вулицю. Через п'ять хвилин він стояв на мосту, на тому самому місці, з якого недавно кинулася жінка.

— Досить! — проказав він рішуче й урочисто, — геть міражі, геть напускні страхи, геть примари!.. Є життя! Хіба я зараз не жив? Не вмерло ще моє життя разом зі старою бабою! Царство їй небесне і — годі, матінко, час спочити! Царство розуму і світла тепер, і..., і волі, і сили... і побачимо тепер! Позмагаємось тепер! — додав він визивно, немовби звертаючись до якоїсь темної сили і викликаючи її. (...)

Раскольников перший взявся за двері і відчинив їх навстіж, відчинив і став на порозі наче вкопаний. Мати і сестра його сиділи на дивані і чекали вже півтори години. Чому ж він менш за все їх сподівався і менш за все про них думав, незважаючи на неодноразові звістки про те, що вони виїжджають, їдуть, от-от прибудуть, останню з яких він одержав навіть сьогодні? Всі ці півтори години вони навперебій розпитували Настю, яка і тепер стояла перед ними і геть усе вже встигла їм розповісти. Вони себе не тямали від переляку, коли почули, що він сьогодні втік хворий і, як видно з розповіді, не інакше, як в маренні! «Боже, що з ним!» Обидві плакали, обидві витерпіли хресну муку за ці півтори години дождання.

Радісний, захоплений крик зустрів появу Раскольникова. Обидві кинулися до нього. Але він стояв, наче мертвий; нестерпна раптова свідомість ударила в нього, мов громом. Та й руки його не підіймалися обняти їх: не могли. Мати й сестра стискали його в обіймах, цілували його, сміялися, плакали... Він ступив вперед, похитнувся і впав на підлогу непритомний.

Тривога, крики жаху, стогін... Разуміхін, який стояв на порозі, влетів у кімнату, схопив хворого на свої міцні руки, і той вмить опинився на дивані.

— Нічого, нічого! — кричав він обом дамам, — це просто непритомність, дурниця! Зараз тільки лікар сказав, що йому багато краще, що він зовсім здоровий! Води! Ну, от він уже приходять до пам'яті, ну, от і опритомнів!..

І мати, і сестра дивилися на Разуміхіна як на провидіння, розчулено і вдячно; вони вже дізнались від Насті, чим був для їх Роді, під час усієї хвороби, цей «меткий юнак», як назвала його того ж вечора в інтимній розмові з Дунею сама Пульхерія Олександрівна Раскольникова.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

Раскольников підвівся і сів на дивані. Він мляво махнув Разуміхіну, щоб припинити цілий потік його безладних і палких запевнень, що все буде гаразд, звернених до матері і сестри, взяв обох за руки і хвилини зо дві мовчки вдивлявся то в ту, то в другу. Мати злякалась його погляду. В цьому погляді прозирало сильне аж до страждання почуття, але водночас було щось застигле, навіть неначе безумне. Пульхерія Олександрівна заплакала.

Євдокія Романівна була бліда; рука її тремтіла в руці брата.

— Ідіть додому... з ним, — промовив він уривистим голосом, — показуючи на Разуміхіна, — до завтра, завтра все...

Несподівано до кімнати боязко увійшла Соня Мармеладова, щоб запросити Раскольникова на завтрашню похоронну відправу. Родіон пообіцяв їй обов'язково прийти і разом з Разуміхіним подався до Порфирія Петровича — слідчого у справі вбивства Альони Іванівни та Лизавети, оскільки той розшукував усіх боржників убитої лихварки.

Порфирій Петрович вийшов розпорядитися відносно чаю. Думки крутилися у голові Раскольникова, мов вихор. Він був страшенно роздратований.

«Головне, навіть і не криються, і церемонитись не хочуть! Виходить, уже й таїти не хочуть, що стежать за мною, мов згряя собак! Так одверто в пику й плюють! — дрижав він від люті. — Ну, бийте прямо, а не грайтеся, мов кішка з мишею. Це ж неввічливо, Порфирію Петровичу, адже я ще, може, й не дозволю!.. Встану, та й кину всім в очі всю правду; і побачите, як я вас зневажаю!.. Він із зусиллям перевів подих. — А що, коли мені так тільки здається? Що, коли це міраж і я в усьому помиляюсь, і через недосвідченість злюся, підлої ролі своєї не витримую? Може, все це без якогось там наміру? Всі слова їх звичайні, але щось в них є...»

Усе це, мов блискавка, майнуло в його голові. Порфирій Петрович миттю повернувся. Він раптом якимось повеселішав.

— З приводу всіх цих питань, злочинів, середовища, дівчаток мені пригадалася тепер, — а втім, і завжди цікавила мене, — одна ваша стаття. «Про злочин»... чи як там у вас, забув назву, не пам'ятаю. Два місяці тому мав приємність в «Періодичному слові» прочитати.

— Моя стаття? В «Періодичному слові»? — з подивом спитав Раскольников, — я справді написав півроку тому, коли з університету вийшов, з приводу однієї книги статтю, але я відніс її тоді в газету «Щотижневє слово», а не в «Періодичне».

— А потрапила в «Періодичне»...

— А ви як дізналися, що стаття моя? Вона літерою підписана.

— А випадково, і то лиш цими днями. Через редактора; знайомий мені... Дуже зацікавився.

— Я розглядав, пам'ятаю, психологічний стан злочинця протягом усього ходу злочину.

— А тож, і наполягаєте, що акт виконання злочину супроводиться завжди хворобою. Дуже, дуже оригінально, але... мене, власне, не ця частина вашої статейки зацікавила, а певна думка, подана в кінці статті, але яку ви, на жаль, проводите тільки натяком, неясно... Одним словом, коли пригадуєте, робиться певний натяк на те, що існують начебто на світі деякі такі особи, які можуть... тобто не те, що можуть, а повне право мають чинити всякі неподобства і злочини, і що для них нібито й закон не писаний.

Раскольников усміхнувся, почувши таке надмірне і умисне перекручення своєї ідеї.

— Як? Що таке? Право на злочин? Але не тому ж, що «заїло середовище»? — з якимсь навіть переляком поцікавився Разуміхін.

— Ні, не зовсім тому, — відповів Порфирій. — Вся річ у тому, що в вашій статті всі люди якось поділяються на «звичайних» і «незвичайних». Звичайні повинні жити в слухняності і не мають права переступати закону, бо вони, бачите, звичайні. А незвичайні мають право чинити всякі злочини і всіляко переступати закон, саме тому, що вони незвичайні. Так у вас, здається, коли тільки не помиляюсь?

— Та як же це? Бути не може, щоб так! — дивуючись, бурмотів Разуміхін.

Раскольников усміхнувся знову. Він добре зрозумів, у чому річ і на що його хочуть наштотхнути; свою статтю він пам'ятав і вирішив прийняти виклик.

— Це не зовсім так у мене, — почав він просто й скромно. — Проте визнаю, ви майже вірно її виклали, навіть, коли хочете, і цілком вірно... (Йому начебто приємно було погодитись, що цілком вірно). Різниця тільки в тому, що я зовсім не наполягаю, що незвичайні люди неодмінно повинні і зобов'язані чинити завжди всілякі неподобства, як ви кажете. Мені здається навіть, що таку статтю і не надрукували б. Я просто натякнув, що «незвичайна» людина має право... тобто не офіційне право, а сама має право дозволити своєму сумлінню переступити... через деякі перешкоди, і єдино в тому лише разі, коли виконання її наміру (іноді, може, рятівного для всього людства) цього потребуватиме. Ви кажете, що стаття моя неясна; я готовий її вам пояснити в міру можливості.

— Дякую. Але от що скажіть: як же відрізнити отих незвичайних від звичайних? Коли народжуються, чи що, знаки такі, чи як? Я в тому розумінні, що тут би треба якнайбільше точності, так би мовити, більше зовнішньої виразності: пробачте мою природну турботу практичної

і благонамірної людини, але чи не можна тут одяг, наприклад, особливий запровадити, носити що-небудь, тавра там, чи що?.. Бо, погодьтесь, коли виникне плутанина і хтось з одного розряду почне думати, що він належить до другого розряду, і почне «усувати всі перешкоди», як ви вельми вдало висловились, то тут уже...

— О, це дуже часто буває! Це зауваження ваше ще навіть дотепніше, ніж попереднє.

— Дякую...

— Нема за що; але візьміть до уваги, що помилка можлива тільки з боку першого розряду, тобто «звичайних» людей (як я, може дуже невдало, їх назвав). Незважаючи на природжену схильність їх до слухняності, через певні жарти природи, в чому не відмовлено навіть і корові, дуже багато хто з них люблять вважати себе передовими людьми, «руйнівниками» і лізти в «нове слово», і це цілком щиро. Разом з тим, дійсно ж нових вони дуже часто не помічають і навіть ставляться до них з презирством, як до людей відсталих і з дуже примітивним мисленням. Але, як на мою думку, тут не може виникнути значної небезпеки, і вам нема чого турбуватись, бо вони ніколи далеко не заходять. За надмірне захоплення, звичайно, їх можна іноді б і висікти, щоб нагадати їм їх місце, але не більше, тут і виконавця навіть не потрібно, вони самі себе висічуть, бо дуже благонравні; дехто один одному цю послугу роблять, а дехто самі себе власноручно... Покаяння різні публічні при цьому на себе накладають, — виходить красиво і повчально, одним словом, вам турбуватись нічого... Такий закон існує.

— Ну, принаймні хоч щодо цього ви мене трохи заспокоїли; але ж тут знову біда: скажіть, будь ласка, чи ж багато таких людей, які інших різати право мають, отих «незвичайних»? Певна річ, я готовий схилити голову, але ж погодьтесь, моторошно стає, коли подумаєш, а що, коли їх надто багато буде, га?

— О, не турбуйтеся і щодо цього, — тим же тоном вів далі Раскольников. — Взагалі людей з свіжою думкою, навіть хоч трохи здатних сказати бодай що-небудь нове, надзвичайно мало народжується, просто на диво мало. Ясно тільки одне, що порядок народження людей, усіх цих розрядів і підрозділів, мабуть, дуже вірно і точно визначено яким-небудь законом природи. Закон цей, звичайно, тепер ще не відомий, але я вірю, що він існує і з часом може зробитись відомим. Величезна маса людей, матеріал, для того тільки й існує на світі, щоб, кінець кінцем, внаслідок якогось зусилля, якогось поки що незрозумілого для нас процесу, якогось схрещування родів і порід, понатужиться і народить, нарешті, на світ, ну хоч з тисячі одну, хоч скільки-небудь самостійну людину. Ще з більш широкою самостійністю народжується, можливо, з десяти тисяч одна (я кажу приблизно, наздогад). Ще з більш широкою,

зі ста тисяч одна. Геніальні люди з мільйонів, а великі генії, вершители долі людства, може, з багатьох тисяч мільйонів людей на землі. Одним словом, у реторту, в якій все це відбувається, я не заглядав. Але певний закон неодмінно існує і повинен існувати; тут не може бути місця для випадковості.

— Та що, ви обоє жартуєте, чи що? — скрикнув, нарешті, Разуміхін. — Морочите ви один одного, чи як? Сидять і один з одного підсміюються! Ти серйозно це, Родю?

Раскольников мовчки підвів своє бліде й майже смутне обличчя, глянув на нього і нічого не відповів. І дивною здалася Разуміхіну, поряд з цим тихим і зажуреним обличчям, неприхована, нав'язлива, дратівлива і нечемна в'дливність Порфирія.

— Ну, брат, коли це справді серйозно, то... Ти, звичайно, маєш рацію, кажучи, що це не нове і схоже на все, що ми тисячу раз читали й чули; але що справді оригінальне в усьому цьому, — і справді належить лише тобі, що викликає в мені жах, — це те, що все-таки кров сумлінню людському дозволяєш, і, даруй мені, з таким фанатизмом навіть... В цьому, виходить, і полягає головна думка твоєї статті. Адже це признание крові з дозволу сумління, це, по-моєму, страшніше, ніж навіть офіційний дозвіл проливати кров, законний...

— Цілком справедливо, страшніше, — озвався Порфирій.

— Ні, це ти вже щось захопився! Тут помилка. Я прочитаю. Ти захопився! Ти не можеш так думати... Прочитаю.

— В статті всього цього немає, там тільки натяки, — промовив Раскольников.

— Так, так, — не сиділося Порфирію, — мені майже ясно стало тепер, який погляд у вас на злочин, але... даруйте мені за мою настирливість (дуже вже я вас турбую, аж самому совісно!) — але ж бачите: заспокоїли ви мене оце дуже щодо помилок у визначенні розрядів, але... мене все ще у всьому цьому різні практичні випадки турбують! Ну, а що, коли якийсь муж або юнак почне думати, що він Лікурґ чи там Магомет... — майбутній, звичайно, — та й ну усувати всі перешкоди до того... Треба йому, скажімо, рушати в далекий похід, а в поході гроші потрібні... ну й почне добувати собі для походу... знаєте?

Замьотов зненацька пирхнув зі свого кутка. Раскольников навіть очей на нього не звів.

— Я мушу погодитись, — спокійно відповів він, — що такі випадки справді повинні бути. Дурненькі і марнославні особливо на цей гачок потрапляють; а особливо молодь.

— От бачите. Ну, то як же?

— А отак же, — усміхнувся Раскольников, — не я в цьому винен. Так є і буде завжди. Ось він (він кивнув на Разуміхіна) казав зараз, що я кров дозволяю. Ну, то що ж? Суспільство ж досить забезпечене заслан-

нями, тюрмами, судовими слідчими, каторгами, — чого ж турбуватись? І розшукуйте злодія!..

— Ну, а якщо розшукаємо?

— Туди йому й дорога.

— А ви таки логічні. Ну, а як же відносно його сумління?

— Та яке вам до нього діло?

— Та так уже, з гуманності.

— У кого воно є, той нехай і страждає, якщо визнає помилку, — це і кара йому, — крім каторги.

— Ну, а тим, справді геніальним, — нахмурившись, спитав Разуміхін, — отим, кому різати право надано, тим дозволено і не страждати зовсім, навіть за кров пролиту?

— Навіщо тут слово: дозволено? Тут немає ні дозволу, ні заборони. Хай страждає, коли шкода жертви... Страждання й біль завжди обов'язкові для широкої свідомості і глибокого серця. Справді великі люди, мені здається, повинні відчувати на світі велику журбу, — додав він раптом замислено, навіть не в тон розмові...

— Чи не Наполеон який-небудь майбутній і нашу Альону Іванівну минулого тижня сокирою уколошкав? — ляпнув зненацька з кутка Замьотов.

Раскольников мовчав і пильно, твердо дивився на Порфирія. Разуміхін неприязно нахмурився. Йому вже й раніше почало наче щось здаватись. Він гнівно подивився навколо. Минула хвилина тяжкої мовчанки. Раскольников повернувся, щоб іти. — Ви вже йдете! — ласкаво промовив Порфирій, надзвичайно люб'язно простягаючи руку. — Дуже, дуже радий знайомству.

Коли Раскольников підійшов до свого будинку, — скроні його були в поту, і дихав він важко. Поквапливо піднявся він сходами, ввійшов у незамкнену свою квартиру і одразу ж зашпелнув двері. Потім злякано і безтямно кинувся в куток, до тієї самої дірки в шпалерах, в якій колись лежали речі, засунув туди руку і якийсь час старанно обшукував дірку, обмацуючи всі куточки і всі складки шпалер. Не знайшовши нічого, він встав і глибоко перевів подих. Підходячи оце вже до ганку Бакалєєва, він раптом уявив, що якась дрібничка, якийсь ланцюжок, запонка або навіть папірець, в який вони були загорнуті, і на якому, можливо, є помітка, зроблена рукою лихварки, могли як-небудь тоді прослизнути і загубитись в якій-небудь щілинці, а потім раптом виступити перед ним несподіваним і невідпорним доказом.

Він стояв немовби в задумі, і дивна, принижена, напівбезтямна усмішка блукала на його губах. Він узяв, нарешті, кашкета і повільно вийшов з кімнати. Думки його плуталися. Замислено зійшов він у підворіття.

— Та ось вони самі! — вигукнув хтось голосно; він підвів голову.

Двірник стояв біля дверей своєї комірки і показував прямо на нього якомусь невисокому чоловікові, на вигляд схожому на міщанина, одягненому в щось подібне до халата, в жилетці; здалека він дуже скидався на бабу. Голова його, в засмальцьованому кашкеті, хилилася вниз, та й весь він був наче згорблений. Дрябле, зморшкувате обличчя його свідчило, що йому вже за п'ятдесят; маленькі запліли очіци дивились похмуро, суворо і незадоволено.

— Що таке? — спитав Раскольников, підходячи до двірника. Міщанин скосив на нього очі спідлоба і оглядів його пильно і уважливо, не поспішаючи; потім повільно повернувся і, не вимовивши й слова, вийшов з підворіття на вулицю. Раскольников скоро наздогнав його...

— Та що ви... приходите питати... і мовчите... та що ж це таке? — Голос Раскольникова уривався, і слова якимось ніби не хотіли ясно вимовлятися. Міщанин цього разу підвів очі і зловісним, похмурим поглядом подивився на Раскольникова.

— Убивця! — проказав він раптом тихо, але ясно і виразно... Раскольников ішов поруч. Ноги його враз страшенно ослабли, на спині похололо, і серце на мить немовби завмерло; потім раптом заколотилось, неначе з гачка зірвалося. Так пройшли вони кроків із сотню, поруч і знову зовсім мовчки. Міщанин не дивився на нього.

— Та що ви... що... хто вбивця? — пробурмотів Раскольников ледь чутно.

— Ти убивця, — проказав той, ще чіткіше й значливіше і, як здалося Раскольникову, усміхнувся з якимсь злісним торжеством і знову прямо подивився в бліде обличчя Раскольникова і його помертвілі очі. В цю мить вони саме підійшли до перехрестя. Міщанин завернув у вулицю ліворуч і пішов не оглядаючись.

Тихою, ослаблою ходою, з тремтячими коліньми і немовби дуже змерзлий, повернувся Раскольников назад і піднявся у свою комірчину. Він скинув і поклав кашкета на стіл і хвилин з десять стояв нерухомо. Потім, знесилений, ліг на диван і болісно, зі слабким стогоном, простягнувся на ньому; очі його були заплющені... Несподівана думка раптом майже розсмішила його:

«Наполеон, піраміди, Ватерлоо, — і висхла реєстраторша, нікчемне бабисько, лихварка, з червоною скринькою під ліжком, — ну як це перетравити хоч би і Порфірієві Петровичу!.. Де вже перетравити!.. Естетика ж перешкодить: чи ж полізе, мовляв, Наполеон під ліжко до «бабиська»! Ех, паскудство!..»

Часом він відчував, що неначе марить: на нього находив настрої якогось гарячкового захвату.

«Бабисько — дурниця! — палко переконував він себе, — стара, можливо, що й помилка, не в ній і річ! Стара була тільки хворобою...»

я переступити швидше хотів... я не людину вбив, я принцип убив! Та принцип я хоч і вбив, а от переступити й не переступив, по цей бік лишився... Тільки й зумів, що вбити! Та й того не зумів, виходить... Принцип? Я й сам хочу жити, а ні — то краще й не жити. Що ж? Я тільки не захотів пройти мимо голодної матері, ховаючи в кишені свій карбованець, у сподіванні «загального щастя». «Несу, мовляв, цеглинку на загальне щастя і тому відчуваю спокій серця». Ха-ха! Нащо ж ви мене забули? Я ж тільки раз живу, я теж хочу... Ех, естетична я воша, і більш нічого, — додав він, раптом розсміявшись, наче божевільний. — Так, я справді воша, — продовжував він, із зловтіхою ухопившись за цю думку, копірсався у ній, грався, потішаючись нею, — і вже через саме те, що, по-перше, тепер роздумую про те, що я воша; через те, по-друге, що цілий місяць всеблагі провидіння турбував, закликаючи у свідки, що не заради своєї, мовляв, плоті й похоті заходжуюсь, а маючи на увазі прекрасну й приємну мету, — ха-ха! Через те, по-третє, що при здійсненні, наскільки можливо, справедливості вирішив додержувати ваги та міри, і арифметики: з усіх вошей вибрав найнепотрібнішу і, вбивши її, вирішив узяти в неї рівно стільки, скільки мені треба для першого кроку, не більш і не менше (а решта, виходить, так і пішла б на монастир, за духівницею — ха-ха!)... Тому, тому я остаточно воша, — він аж заскреготав зубами, — бо сам, може, ще паскудніший і гидкіший, ніж убита воша, і заздалегідь передчував, що скажу собі це вже після того, як убу! Та хіба з таким жахом може щось зрівнятися! О пошлість! о підлота!.. О, як я розумію «пророка», з шаблею, на коні: велить аллах, і корися, «тремтяче» створіння! Правий, правий «пророк», коли ставить де-небудь впоперек вулиці добрячу батарею і гатить у правого й винуватого, не удостоюючи навіть і пояснення! Корись, тремтяче створіння, і — я не бажай, бо — не твоє це діло!.. О, нізащо, нізащо не прощу нікчемному бабиську!»

— О, як я ненавиджу тепер оте нікчемне бабисько! Здається б, удруге вбив, коли б воскресла! Сердешна Лизавета! Навіщо вона тоді нагодилася!.. Дивно одначе, чому я про неї майже й не думаю, наче й не вбивав?.. Лизавета! Соня! Сердешні, лагідні, з очима покірливими... Любі!.. Чом вони не плачуть? Чом вони не стогнуть?.. Вони все віддають... дивляться покірливо й тихо... Соня, Соня! Тиха Соня!.. (..)

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

— Я про діло прийшов говорити, — голосно й нахмурившись промовив раптом Раскольников, встав і підійшов до Соні. Та мовчки підвела на нього очі. Погляд його був особливо суворий, і якась дика рішимість світилася в ньому.

— Я сьогодні рідних покинув, — сказав він, — матір і сестру. Я не піду до них більше. Я там усе порвав.

— Навіщо? — наче приголомшена, спитала Соня. Недавня зустріч з його матір'ю і сестрою лишила в ній незвичайне враження, хоч самій їй і неясне. Звістку про розрив вислухала вона майже з жахом.

— У мене тепер одна ти, — додав він. — Підемо разом... Я прийшов до тебе. Ми разом прокляті, разом і підемо!

Очі його блищали. «Мов божевільний!» — подумала в свою чергу Соня.

— Куди йти? — злякано спитала вона і мимоволі зробила крок назад.

— Звідки ж я знаю? Знаю тільки, що однією дорогою, напевно знаю, — та й годі. Однакова мета!

Вона, дивилась на нього і нічого не розуміла. Вона розуміла тільки, що він до краю, безмірно нещасний.

— Ніхто нічого не зрозуміє з них, якщо ти будеш говорити їм, — провадив він далі, — а я зрозумів. Ти мені потрібна, тому я до тебе й прийшов.

— Не розумію... — прошептала Соня.

— Потім зрозумієш. Хіба ти не те ж вчинила? Ти теж переступила... змогла переступити. Ти на себе руки наклала, ти занастила життя... своє (це все одно!). Ти могла б жити духом і розумом, а закінчиш на Сінній... Але ти витримати не можеш, і якщо лишишся сама, збожеволієш, як і я. Ти вже й тепер мов божевільна; отже, нам разом іти, однією дорогою! І підемо!

— Навіщо? Навіщо ви так! — промовила Соня, дивно й бунтівливо схвильована його словами.

— Навіщо? Бо так не можна лишатись — ось навіщо! (...)

ЧАСТИНА П'ЯТА

Раскольников був діяльним і наполегливим адвокатом Соні проти Лужина, незважаючи на те, що сам носив стільки власного жаху і страждання в душі. Але, вистраждавши стільки вранці, він мовби радий був нагоді забути хоч на час власні переживання, які вже ставали нестерпними, не кажучи вже про те, скільки особистого і сердечного було в прагненні його заступитись за Соною. Крім того, у нього не йшла з думки і часом страшенно тривожила його наступна зустріч з Сонею: він повинен був відкрити їй, хто вбив Лизавету, і передчував, яка це буде страшна для нього мука, і наче відмахувався від неї (...)

Вона з подивом дивилась на нього. Їй ще нічого не було відомо, ні чому, ні як, ні на що це сталося. Тепер усі ці запитання разом спалахнули в її свідомості. І знову вона не повірила: «Він, він убивця! Та хіба це можливо?»

— Ти був голодний! ти... щоб матері допомогти? Так?

— Ні, Соню, ні, — бурмотів він, обернувшись і похиливши голову, — не був я такий голодний... я дійсно хотів допомогти матері, але... і це не зовсім вірно... не муч мене, Соню!..

— Штука от у чому: я поставив собі якось таке запитання: що коли б, наприклад, на моєму місці опинився Наполеон і не було б у нього, щоб кар'єру почати, ні Тулона, ні Єгипту, ні переходу через Монблан, а було б замість усіх цих блискучих і монументальних речей всього тільки одне якесь там жалюгідне бабисько, легістраторша, яку ще до того ж треба вбити, щоб із скрині в неї гроші потягти (це ж для кар'єри, розумієш?), ну, то чи зважився б він на це, коли б іншого виходу не мав? Чи не покорило б його від того, що занадто вже це не монументально, і... і гріх? Ну, то я тобі кажу, що на цьому «запитанні» я промучився страшенно довго, так що дуже соромно мені зробилось, коли я, нарешті, догадався (зненацька якось), що не тільки його не покорило б, але навіть і на думку б йому не спало, що це не монументально... і навіть не зрозумів би він зовсім: чого тут коробитись? І коли б уже тільки не мав він іншої дороги, то задушив би так, що й писнути б не дав, анітрохи не задумуючись!.. Ну, і я... перестав думати... задушив... за прикладом авторитету... І це точнісінько так і було. Тобі смішно? Справді, Соню, тут найсмішніше те, що, мабуть, саме так воно й було... (...) Ну... ну от я й надумав, заволодівши бабиними грошима, витратити їх на мої перші роки, щоб не тягти з матері на забезпечення себе в університеті, на перші кроки після університету, — і зробити все це широко, радикально, так щоб уже цілком нову кар'єру влаштувати і на новий, незалежний шлях стати... ну... ну, от і все... Ну, зрозуміла річ, те, що я вбив стару, — це я зле вчинив... ну й годі! Я ж тільки вошу вбив, Соню, непотрібну, паскудну, зловредну. І невже ти гадаєш, що я не знав хоча б того, що коли вже почав я себе питати і допитувати: чи маю я право владу мати? — то, виходить, не маю права владу мати. Або коли ставлю запитання: чи воша людина? — то виходить, що не воша людина, для мене, а воша для того, кому це й на думку не спадає і хто прямо, не питаючи себе, йде... Вже коли я стільки днів промучився над питанням: пішов би Наполеон чи ні? то вже ж добре відчував, що я не Наполеон... Всю, всю муку безглуздох цих філософствувань я витерпів, Соню, і все те з пліч скинути забажав: я захотів, Соню, вбити без казуїстики, вбити для себе самого! Я брехати не хотів у цьому навіть собі! Не для того, щоб матері допомогти, я вбив — дурниця! Не для того я убив, щоб, добувши гроші і владу, зробитись благодійником людства. Дурниця! Я просто вбив, для себе вбив, а там, чи став би я чийсь благодійником, чи все життя, мов павук, ловив би всіх у павутиння і з усіх живі соки висмоктував, мені в ту мить однаково було!.. І не гроші потрібні мені були, Соню, коли я вбив; не стільки гроші потрібні були, як інше... Я це все тепер знаю... Зрозумій мене: може, тим же шляхом ідучи, я вже ніколи більше не убив би вдруге.

Мені інше треба було узнати, інше штовхало мене під руки: мені треба було узнати тоді, і якнайшвидше узнати, воша я, як усі, чи людина? Зможу я переступити, чи не зможу? Зважусь нахилитися і взяти, чи ні? Тремтяче я створіння, чи право маю... Хіба я ту нікчемну стару вбив? Я себе вбив, а не її! Тут так-таки враз і рішив себе, навіки!.. А стару ту чорт убив, а не я... Годі, годі, Соню, годі! Покинь мене, — закричав він раптом в гарячковій тузі, — покинь мене! (...)

ЧАСТИНА ШОСТА

Він ішов набережною канави, і йти вже було недалеко. Але, дійшовши до моста, він спинився і раптом повернув на міст, в інший бік, і попрямував на Сінну... Він раптом пригадав Сонині слова: «Піди на перехрестя, вклонися людям, поцілуй землю, бо ти й перед нею согрішив, і скажи усьому світові голосно: «Я вбивця!» Він увесь затремтів, згадавши це. І так уже здушила його нерозважна туга й тривога усього цього часу, і особливо останніх годин, що він аж кинувся в можливість цього нового, повного відчуття. Якимсь припадком воно раптом підступило до нього: загорілося в душі однією іскрою і враз, мов вогнем, охопило його всього. Все миттю в ньому розм'якло, і полилися сльози. Як стояв, так і впав він на землю...

Він став на коліна серед площі, вклонився до землі і поцілував цю брудну землю з насолодою і щастям. Тоді встав і вклонився вдруге (...)

— Чи ба-а! Ані чутки чувати, ані видом видати, а руський дух... як це там у казці... забув! М-моє ш-шанування! — пролунав раптом знайомий голос.

Раскольников затремтів. Перед ним стояв Порох; він несподівано вийшов з третьої кімнати. «Це сама доля, — подумав Раскольников, — чого він тут?» (...)

— Це я... — почав було Раскольников.

— Випийте води.

Раскольников відвів рукою воду і тихо, спроквола, але виразно проказав:

— Це я вбив тоді стару чиновницю і сестру її Лизавету сокирою і пограбував.

Ілля Петрович розкрив рота. Звідусіль збігалися цікаві.

Раскольников повторив своє зізнання...

ЕПІЛОГ

Сибір. На березі широкої, пустинної ріки стоїть місто, один з адміністративних центрів Росії; в місті фортеця, в фортеці тюрма. В тюрмі вже дев'ять місяців відбуває кару зсильно-каторжний другого розряду

Родіон Раскольников. З того дня, як він вчинив злочин, минуло півтора року.

Судочинство в його справі пройшло без відчутних утруднень. Злочинець упевнено, точно і ясно потверджував своє зізнання, не заплутуючи обставин, не пом'якшуючи їх собі на користь, не перекручуючи фактів, не забуваючи про найменші подробиці. (...)

Вирок, проте, був м'якшим, ніж можна було сподіватись, зважаючи на вчинений злочин, і, може, саме через те, що злочинець не тільки не хотів виправдуватись, але навіть мовби сам докладав зусиль, щоб іще більше звинуватити себе. Всі дивні і особливі обставини були взяті до уваги. Хворобливого і скрутного стану злочинця перед тим, як він вчинив злочин, ніхто не брав під сумнів. (...)

Через п'ять місяців після того, як злочинець добровільно зізнався, вийшов йому вирок. Разуміхін приходив на побачення до нього в тюрму, коли тільки це було можливо. Соня теж.

Через два місяці після того Дунечка вийшла заміж за Разуміхіна. Весілля було сумне і тихе... Вони обоє раз у раз складали плани майбутнього; обоє твердо розраховували через п'ять років обов'язково переселитись у Сибір. До того ж часу покладалися там на Союю (...)

Раскольников довго не знав про смерть матері, хоч листування з Петербургом установилося, як тільки він прибув до Сибіру. Ішло воно через Союю, яка акуратно раз на місяць писала в Петербург на ім'я Разуміхіна і акуратно раз на місяць одержувала з Петербурга відповідь. Листи свої Соня наповнювала найзвичайнісінькою буденщиною, дуже простим і неприхованим описом усієї обстановки каторжного життя Раскольникова.

Але невтішний висновок могли зробити Дуня та її чоловік з цих відомостей. Соня раз у раз повідомляла, що він завжди похмурий, мовчазний і навіть не цікавиться тим, що вона розповідає йому щоразу з їх листів: що він питає іноді про матір; і коли вона, побачивши, що він уже сам угадує правду, сказала йому, нарешті, про її смерть, то, на подив їй, навіть і звістка про смерть матері на нього начебто не дуже сильно вплинула (...)

І хоч би доля дарувала йому каяття — пекуче каяття, що крає серце, відгонить сон, таке каяття, від тяжких мук якого ввижається зашморг і прірва! О, він був би радий йому! Муки й сльози — адже це теж життя! Але ж він не каюся в тому, що вчинив. Але тепер, уже в тюрмі, на волі, він знову переглянув і обміркував усі колишні свої вчинки і зовсім не визнавав їх такими дурними й огидними, якими вони здавалися йому в той фатальний час, раніше.

«Та чим же, чим, — думав він, — моя думка була дурнішою за інші думки й теорії, що рояться і стикаються одна з одною на світі,

відколи цей світ стоїть? О заперечники і ви, жалюгідні мудреці, чому ви зупиняєтесь на півдорозі! Ну, чим мій вчинок здається їм таким огидним? — говорив він сам собі. — Тим, що він — злодіяння? Що означає слово злодіяння? Совість моя спокійна. Звичайно, я карний злочин вчинив, звичайно, порушив букву закону і пролив кров, ну то й беріть за букву закону мою голову... і годі! Звичайно, в такому разі навіть і багато хто з благодійників людства, що не успадкували владу, а самі її перебрали, мали б накласти головою при перших же своїх кроках. Але ті люди перенесли свої вчинки, і через те вони праві, а я не переніс, отже, я й не мав права дозволити собі цей вчинок».

От у чому тільки і визнавав він свій злочин: тільки в тому, що не переніс його і признався добровільно.

Його мучила ще одна думка: чому він не заподіяв собі смерть? Чого він стояв тоді над рікою, а за краще зважив признатись? Невже така сила в цьому бажанні жити і так важко подолати її? Він придивлявся до інших каторжників і дивувався: як і вони всі любили життя, як дорожили ним! Йому здалося, що саме тут, у тюрмі, всі ще більше люблять життя і цінують його, ще більш дорожать ним, ніж на волі. А яких же страшних мук і знущання зазнали деякі з них, особливо бродяги! Невже так багато може важити для них один якийсь промінь сонця, дрімучий ліс або струмок холодної води десь у далекій хащі, на який натрапив колись, може, позаторік, і про зустріч з яким бродяга мріє як про побачення з коханкою, бачить його уві сні, зелену травичку навколо, співучу пташку десь в кущі? Що більше він придивлявся, то більше бачив в них незрозумілого.

Раптом біля нього опинилась Соня. Вона підійшла ледве чутно і сіла поруч. На ній був її убогий, старий бурнус і зелена хустка. Обличчя її ще свідчило про недавню хворобу, зблідло й змарніло. Вона привітно і радісно усміхнулась до нього, але, за своєю звичкою, несміливо простягла йому руку. Вона завжди простягала йому свою руку несміливо, мовби побоюючись, що він відштовхне її. Він завжди начебто з огидою брав її руку, завжди наче з досадою зустрічав її, часом затято мовчав, коли вона приходила. Але тепер їх руки не рознімались; він якимось мигцем і швидко глянув на неї, нічого не промовив і втупив очі в землю. Вони були самі, їх ніхто не бачив. Конвойний на той час одвернувся. Як це сталося, він сам не знав, але раптом щось начебто підвело його і мовби кинуло до її ніг. Він плакав і обнімав її коліна. В першу мить вона дуже злякалась, і все обличчя її помертвіло. Вона схопилася з місця і, тремтячи, дивилась на нього. Та зараз же, в ту ж мить вона все зрозуміла. В очах її засяяло безмежне щастя; вона збагнула, і в неї вже не було сумніву, що він любить її, безмірно любить, і що прийшла, нарешті, ця хвилина...

Вони хотіли говорити, і не могли. Сльози бриніли в їх очах. Вони обоє були бліді й виснажені; але в цих хворих і блідих обличчях уже сяяла зоря оновленого майбутнього, справжнього воскресіння до нового життя, їх воскресила любов, серце одного містило невичерпні джерела життя для серця іншого. Вони вирішили чекати й терпіти, їм лишалося ще сім років; а до того часу стільки нестерпної муки і стільки безмірного щастя! Але він воскрес, і він знав це, відчував цілковито всім оновленим еством своїм, а вона — та вона ж і жила самим тільки його життям!

Ввечері того ж дня, коли вже замкнули казарми, Раскольников лежав на нарах і думав про неї. Того дня йому навіть здалося, наче всі каторжники, колишні вороги його, вже дивились на нього інакше. Він навіть сам починав говорити до них, і вони відповідали йому лагідно. Він думав про неї. Він згадав, як весь час терзав її і краєв їй серце; згадав її бліде, худеньке личко, але його майже і не мучили тепер оці спогади: він знав, якою безмірною любов'ю спокутує тепер усі її страждання. Та й що таке ці всі, всі муки минулого! Все, навіть злочин його, навіть вирок і ув'язнення здавалися йому тепер, у першому пориві, чимсь далеким, дивним, що мовби навіть і не з ним трапилось. А втім, він не міг того вечора довго і весь час про щось думати, зосередитись на чомусь; та він нічого б і не розв'язав тепер свідомо; він тільки відчував. Замість діалектики настало життя, а в свідомості мало виникнути щось зовсім інше.

Під подушкою у нього лежало Євангеліє. Він узяв його машинально. Ця книга належала їй, була та сама, з якої вона читала йому про воскресіння Лазаря. В перші дні каторги він думав, що вона замучить його релігією, говоритиме з ним про Євангеліє і нав'язуватиме йому книги. Але, на великий його подив, вона й раз не заговорила про це, й раз навіть не запропонувала йому Євангелія. Він сам попросив його у неї незадовго до того, як захворів, і вона мовчки принесла йому книгу. Та він досі її не розкривав.

Він розкрив її і тепер, але одна думка промайнула в нього:

«Хіба можуть її переконання не бути тепер і моїми переконаннями? Її почуття, її прагнення принаймні...»

Вона теж весь той день була схвильована, а вночі навіть знову захворіла. Але вона була така щаслива, що майже злякалася свого щастя. Сім років, тільки сім років! На початку свого щастя, іноді, вони обидва ладні були дивитись на ці сім років, як на сім днів. Він навіть і не знав того, що нове життя не дурно ж йому дістанеться, що його ще треба дорого купити, заплатити за нього великим майбутнім подвигом...

Але тут уже починається нова історія, історія поступового оновлення людини, історія поступового переродження її, поступового переходу

з одного світу в інший, знайомства з новою, досі зовсім не відомою дійсністю. Це могло б стати темою нової розповіді, — а цю розповідь нашу закінчено.

(Переклад І. Сергєєва)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. «Чи твар я тремтяча, чи право маю...». Поясніть, що мав на думці Родіон Раскольников, виголошуючи цю фразу. 2. Перекажіть зміст статті Родіона Раскольникова. Запропонуйте власні версії перекладу тих категорій людей, які протиставляє герой. **Спілкування іноземними мовами.** 3. Поясніть авторський вибір прізвища головного героя. Проаналізуйте семантику прізвищ інших героїв роману. **Математична компетентність.** 4. Складіть таблицю «Основні мотиви скоєння злочину Раскольниковим». **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 5. Яку роль відіграє образ Наполеона в романах «Червоне і чорне» Ф. Стендаля і «Злочин і кара» Ф. Достоєвського? Порівняйте. **Інформаційно-цифрова компетентність.** 6. Зробіть презентацію на тему «Образ Петербурга в романі Ф. Достоєвського «Злочин і кара». 7. Знайдіть в Інтернеті сайти, присвячені творчості Ф. Достоєвського. Дайте їм оцінку. 8. Які нові відомості про митця ви торимали? **Уміння вчитися.** 9. На які запитання особисто для вас дав відповідь роман Ф. Достоєвського «Злочин і кара»? 10. Складіть систему запитань для віртуального інтерв'ю з письменником або персонажами його роману. **Ініціативність і підприємливість.** 11. Створіть колаж до роману «Злочин і кара», використовуючи кольорову палітру письменника у творі (жовтий, білий, червоний, чорний). **Соціальна та громадянська компетентності.** 12. Розкрийте актуальність роману «Злочин і кара» для сьогодення. 13. Яке майбутнє запланували собі в подальшому житті Соня Мармеладова і Родіон Раскольников? 14. Які проблеми сучасності зумовлюють невичерпну цікавість світової громадськості до творчості Ф. Достоєвського? **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** 15. Прокоментуйте відомі вам екранізації роману «Злочин і кара». **Екологічна грамотність і здорове життя.** 16. Яку роль у житті героїв роману відіграє природа? Наведіть приклади з роману.

Предметні компетентності

Знання. 17. Розкрийте новаторство Ф. Достоєвського як письменника-романіста. 18. Поясніть, як ви розумієте назву роману Ф. Достоєвського «Злочин і кара». 19. Розкрийте роль снів у романі. **Діяльність.** 20. Охарактеризуйте образи Родіона Раскольникова, Порфирія Петровича, Соні Мармеладової. 21. Охарактеризуйте образи «маленьких людей» у романі «Злочин і кара». **Цінності.** 22. Визначте християнські цінності, які утверджуються у творі. 23. У чому, на вашу думку, полягає духовна драма Родіона Раскольникова? 24. Поміркуйте, чому Ф. Достоєвського називають письменником-пророком?

АНГЛІЯ
ОСКАР УАЙЛЬД
1854 — 1900

Оскар Уайльд увійшов до історії світової літератури як співець прекрасного, шанувальник усього естетично довершеного в житті та мистецтві. У його творчості сформувалася своєрідна теорія естетизму, яку митець розглядав як протиставлення бездуховному і недосконалому світові. Основні ідеї теорії естетизму О. Уайльда викладено в лекції «Відродження англійського мистецтва» (1882), згодом вони знайшли розвиток в інших працях письменника: «Пензель, перо й отрута» (1889) «Істина масок» (1889), «Занепад мистецтва брехні» (1889), «Критик як художник» (1890), об'єднаних в книгу під назвою «Задуми» в 1891 р. Особливе місце в розробці теорії естетизму О. Уайльда посідають художні твори «Портрет У. Г.» (1889), «Щасливий принц» (1888), «Хлопчик-зірка» (1889), «Портрет Доріана Грея» (1890).

ПОРТРЕТ ДОРІАНА ГРЕЯ

(Скорочено)

ПЕРЕДМОВА

Митець — творець прекрасного.

Розкрити себе і втаїти митця — цього прагне мистецтво. (...)

Ті, що в прекрасному вбачають бридке, — люди зіпсуті, які, однак, не стали через те привабливі. Це вада.

Ті, що в прекрасному здатні добачити прекрасне, — люди культурні. На них є надія.

Але справжні обранці ті, для кого прекрасне означає лише одне: Красу.

Немає книжок моральних чи неморальних. Є книжки добре написані чи погано написані. Ото й усе. (...)

Митець не має етичних уподобань. Етичні уподобання митця призводять до непрощеної манірності стилю.

Митець не має нездорових нахилів. Йому дозволено зображувати все. Думка і мова для митця — знаряддя мистецтва.

Розбещеність і чеснота для митця — матеріал мистецтва. (...)

У будь-якому мистецтві є і пряможначність, і символ. (...)

Глядача, а не життя — ось що, власне, відображує мистецтво.

Суперечки з приводу мистецького твору свідчать, що цей твір новий, складний і життєздатний. (...)

Будь-яке мистецтво не дає жодної користі.

Оскар Уайльд

РОЗДІЛ І

Робітню художника сповнювали густі пахощі троянд, а коли в садку знімався літній легіт, він доносив крізь відчинені двері то п'янкий запах бузкового цвіту, то погідний аромат рожевих квіток шипшини.

З перського дивану, де лежав лорд Генрі Воттон, палячи своїм звичаєм одну по одній незліченні цигарки, можна було побачити лише блиск золотаво-ніжного, як мед, цвіту верболозу, чиє тремтливе віття, здавалося, насилу витримувало тягар полум'яної краси. Зрідка на довгих шовкових шторах величезного вікна миготіли химерні тіні птахів, утворюючи на мить щось подібне до японського малюнка, і тоді лордові Генрі думалося про блідолицих художників із Токію, які засобами мистецтва, з природи своєї статичного, намагались передати відчуття швидкості й руху. Ще більш угнічувало тишу сердите гудіння бджіл, що пробиралися високою невикощеною травою чи монотонно й настійливо кружляли біля покритих золотистим пилком вусиків розлогої жимолості. Невиразний клекіт Лондона долинав, наче басова нота далекого органа.

Посеред кімнати стояв на мольберті зроблений у повен зріст портрет надзвичайно вродливого юнака, а перед портретом дещо віддалік сидів сам художник, Безіл Голворд, раптове зникнення якого кілька років тому так схвилювало все лондонське товариство і викликало чимало найрозмаїтіших здогадок.

Художник дивився на прегарну юнакову постать, що її він так майстерно виобразив на полотні, і обличчя йому опромінював задоволений усміх. (...)

— Це твоя найкраща робота, Безіле, найкраща з усіх, що ти створив, — мляво сказав лорд Генрі. — Ти конче повинен надіслати її наступного року на виставку в «Гровнері». Тільки не до академії — зали академії занадто великі й вульгарні. Там вічно або так багато людей, що за ними не видно картин, або так багато картин, що за ними не видно людей. (...)

— Я взагалі не збираюсь її виставляти, — відгукнувся Безіл, кумедно закидаючи голову. (...)

Лорд Генрі здивовано звів брови і поглянув на нього крізь прихливі кільця голубого диму. (...)

— Ніде не виставлятимеш? Мій любий, чому? Ти маєш якісь підстави? Що за дивацький народ ці художники! Із шкіри пнуться, аби набути популярності, а як тільки вона приходить, — здається, прагнуть позбутись її. Це ж так нерозумно! Бо коли прикро, що про тебе забагато говорять, то ще прикріше, коли про тебе зовсім не говорять. А цей портрет підніс би твоє ім'я, Безіле, далеко над усіма молодими художниками в Англії і примусив би старих запалитись ревнощами, коли вони ще здатні на емоції.

— Я знаю, ти будеш сміятися з мене, але я справді не можу виставити цього портрета, — повторив художник. — Занадто багато самого себе вклав у нього.

Лорд Генрі засміявся, випростовуючись на дивані.

— Ну от, я ж знав, що ти сміятимешся. Але це таки щира правда.

— Занадто багато самого себе! Слово честі, Безіле, я не думав, що в тобі стільки марнославства. Ти, з твоїм суворим обличчям і чорним, як вугіль волоссям, — і цей юний Адоніс, наче зроблений із слонової кості й трояндових пелюсток! Не бачу найменшої схожості між вами!.. Адже він Нарцис, мій любий, а ти... Ну, звичайно, в тебе одухотворене лице і таке інше... Але Краса, справжня Краса, кінчається там, де починається одухотвореність. Інтелект — уже сам собою щось диспропорційне. Він нівечить гармонію обличчя. (...) Не лести собі, Безіле: ти ані крихти не схожий на нього.

— Ти не розумієш мене, Гаррі, — відказав митець. — Звичайно, я не схожий на нього. Я знаю це дуже добре. Як на правду, то я б навіть жалкував, якби став на нього схожим. Ти занизуєш плечима? Я щиро кажу. Всіма, хто має непересічний розум чи красу, правує в житті лихий фатум, — той самий, що спрямовував непевну ходу монархів протягом усієї історії. Краще не виділятися над своїм середовищем. Бо на цім світі виграють лише потвори й нездари. Вони можуть невимушено сидіти і позіхати на виставі життя. Нехай їм зовсім не знана радість перемоги, але ж зате вони обходяться й без гіркоти поразки. (...) Твоя знатність і багатство, Гаррі; мій розум і хист, хоч які вони є; врода Доріана Грея — за все це, чим боги нас наділили, ми відпокутуємо, тяжко відпокутуємо...

— Доріан Грей? Це його ім'я? — спитав лорд Генрі, підходячи через кімнату до Голворда.

— Так. Я не збирався називати його тобі.

— Але чому?

— Просто я сам не знаю... Якщо хтось мені дуже подобається, я ніколи й нікому не називаю його імені. Бо це немовби значить поступитись часткою дорогої тобі людини. (...)

— На жаль, мені вже час іти, Безіле. Але мені б хотілося, щоб ти перед цим відповів на те моє запитання. (...) Я хочу, щоб ти все ж таки пояснив мені, чому ти відмовляєшся виставити портрет Доріана Грея. Я хочу знати справжні підстави. (...)

— Ти розумієш, Гаррі, — Безіл Голворд подивився товаришеві просто в обличчя, — кожен портрет, намальований з натхненням, — це, власне, портрет художника, а не того, хто йому позував. Натурник — то суто зовнішнє. Маляр на полотні розкриває не його, а скорше самого себе. Ось через це я й не виставлю цього портрета — я боюся, чи не виказав у ньому таїни власної душі.

Лорд Генрі засміявся.

— Ну й що ж то за таїна?

— Добре, я розповім тобі... — збентежено озвався Голворд. (...) — Ось уся ця історія... Два місяці тому мені довелося бути на вечорі у леді Брендон. Адже ми, бідні митці, мусимо вряди-часи показуватися у то-

варистві. (...) Повернувшись убік, я вперше побачив Доріана Грея. Коли наші очі зустрілись, я відчув, що блідну. На мить мене поиняв інстинктивний страх. Я збагнув — переді мною така чарівна врода, що може поглинути всю мою душу, все моє ество, ба навіть усе моє мистецтво, коли я тільки піддамся її чарам. (...) Немов чийсь голос казав мені, що життя моє може круто змінитися. Я невиразно передчував, ніби Доля готує для мене витончені радощі і такі ж витончені страждання. (...) Тепер він — усе моє мистецтво. (...) Врода його неначе пробудила в мені зовсім новий метод творчості, зовсім новий стиль. Я тепер інакше дивлюся на світ, інакше про нього думаю. Я тепер можу відтворювати життя такими засобами, які раніше були приховані від мене. (...) О Гаррі! Якби ти знав, що таке Доріан Грей для мене! Пригадуєш отой пейзаж, за який Егнью пропонував мені такі величезні гроші, але я відмовився? Це одна з найкращих моїх картин. А чому? Тому що коли я малював її, Доріан Грей сидів обік мене. Від нього немовби спадав якийсь непомітний вплив, і вперше в житті я побачив у звичайному лісовому краєвиді те диво, що його марно шукав раніше.

— Безіле, це таки справді захоплює! Я мушу побачити цього Доріана Грея.

Голворд підвівся і пройшовся по садку, потім повернувся до лави.

— Розумієш, Гаррі, Доріан Грей для мене не просто збудник творчості. Ти, можливо, не побачиш у ньому нічого. Я бачу в ньому все. Адже ж якраз найбільше він присутній у моїх творах тоді, коли не його я зображую на полотні. (...)

— Містер Доріан Грей у робітні, сер, — доповів служник, з'являючись у садку.

Голворд обернувся до служника, що стояв, мружачись від сонця.

— Попросіть містера Грея зачекати, Паркере. Я буду за кілька хвилин.

Служник уклонивсь і пішов. Тоді художник подивився на лорда Генрі.

— Доріан Грей — мій найдорожчий друг. (...) Душа в нього чиста й прекрасна. Не зіпсує його, Гаррі. Не намагайся впливати на нього. Твій вплив мав би згубні наслідки. Світ широкий, і в ньому багато чарівних людей. Тож не забирай від мене цієї єдиної людини, що надає принади моєму мистецтву. Моє майбутнє, як митця, залежить від нього. Пам'ятай, Гаррі, я покладаюся на тебе. (...)

РОЗДІЛ ІІ

Увійшовши, вони побачили Доріана Грея. Він сидів за роялем, спиною до них, і гортав сторінки «Лісових сцен» Шумана.

— Та це ж чудові речі, Безіле! — вигукнув Доріан. — Ви повинні позичити мені ці ноти, я хочу їх вивчити!

— Це цілком залежить від того, як ви сьогодні позуватимете, Доріане.

— Ой, як мені воно набридло! Я вже й портретові своєму не радий, — з вередливою міною відповів юнак, повертаючись на дзиглику. Завваживши незнайомого, він ледь почервонів і схопився на ноги. — Перепрощую, Безіле, я не знав, що ви не самі.

— Знайомтесь, Доріане, — це мій давній друг, ще з Оксфорду. Я тільки-но говорив йому, як добре ви позуєте, а ви взяли та й зіпсували все. (...) Ну, а тепер, Доріане, станьте на поміст і не дуже ворухіться. І не звертайте ніякої уваги на те, що говоритиме лорд Генрі. Він має вкрай поганий вплив на всіх своїх друзів, за винятком хіба що мене.

Доріан Грей з виглядом юного грецького мученика ступив на підвищення, зобразивши невдоволену гримасу до лорда Генрі, котрий явно йому сподобався. Він був такий несхожий на Безіла! Між ними двома — різкий контраст... Трохи згодом Доріан Грей звернувся до нього:

— Справді ви маєте вкрай поганий вплив, лорде Генрі? Аж настільки поганий, як каже Безіл?

— Доброго впливу взагалі не існує, містере Грей. Будь-який вплив неморальний — неморальний з наукового погляду.

— Чому це?

— Тому що впливати на когось — означає віддавати комусь власну душу. Людина вже не думає своїх природних думок, не запалюється своїми природними пристрастями. І чесноти вона переймає від інших, і гріхи — коли є така річ, як гріх, — запозичує. Людина перетворюється на віддунок чужої музики, на актора, що грає для нього написану роль. Мета життя — розвиток власного «я». Повністю реалізувати своє ество — ось для чого існує кожен з нас. Але в наш час люди стали боятися самих себе. Вони забули найвищий з усіх обов'язків — обов'язок перед самим собою. Звичайно, вони добродійні. Вони годують виснажених і одягають жебраків, але їхні власні душі голодні й голі. Мужність покинула нас. А можливо, ми ніколи й не мали її. (...) Я певен, що якби кожна людина проживала своє життя повністю й цілковито, даючи вияв кожному почуттю, вираз кожній думці, втілюючи кожную мрію, — тоді, я певен, світ дістав би такий свіжий і дужий збудник радості, що ми забули б усі хвороби середньовіччя і повернулись до еллінського ідеалу, а можливо, й до чогось іще кращого, ще багатшого. Але й найхоробріший із нас боїться самого себе. Самозаперечення, цей трагічний пережиток дикунських збочень, і досі калічить нам життя. Ми покарані за свою саможертву. Кожен імпульс, що ми намагаємось притлумити, нависає над розумом і отруєє нас. А згрішивши, ми покінуємо з гріхом, бо вже чинячи гріх — людина тим самим очищується. Тоді залишаються тільки згадки про насолоду або розкоші каяття. Єдиний спосіб збутися спокуси — піддатись їй. А опирайтеся спокуси — і ваша душа знеможе від

жадання речей, що їх ви самі собі заборонили, від бажань, що їх ваші ж потворні закони зробили потворними і незаконними. (...) Та й ви самі ж, містере Грей, — і в світлому своєму отроцтві, і в рожевій юності, — не раз зазнавали пристрастей, що лякали вас, думок, що сповнювали вас жахом, мрій і сонних марень, сама лише згадка про які — і то може спелити вам щоки соромом...

— Годі-бо! Годі! — затинаючись, пробелькотів Доріан Грей. — Ви приголомшили мене. Я не знаю, що сказати. Якесь відповідь на ваші слова має бути, але я не можу знайти її. Не говоріть більше! Дайте мені подумати... Чи ні — краще, мабуть, не думати про це...

Хвилин десять він стояв непорушно, з напіврозтуленими устами і незвичним блиском в очах. Він неясно усвідомлював, що в ньому збудилися зовсім нові думки й чуття. Але йому здавалося, що вони підіймаються з глибин його єства, а не принесені ззовні. Ті декілька слів, що Безілів друг повів йому, — слів умисне парадоксальних, але сказаних, безумовно, випадково, — торкнулись якоїсь потайної струни, ніколи не займаної, і він чув, як вона оце тріпотіла й вібувала в ньому чудними поштовхами. (...)

— У вас на диво прегарне обличчя, містере Грей. Не хмурте брів, — справді, прегарне! А Краса є прояв Генія — ба навіть вище за Генія, і то настільки, що це не потребує пояснення. Краса — одна з великих істин світу, як сонячне світло, як весняна пора, як відбиття в темних водах тої срібної шкаралупи, що ми звемо місяцем. Краса — це поза всякими сумнівами. Їй дано божественне право на верховенство. Вона робить принцами тих, хто її має. (...) О! Розкошуйте часом, допоки юні! Не легковажте золотою своєю порою, прислухаючись до нудних базік, вдосконалюючи безнадійних невдах, покладаючи своє життя заради неуків, нездар і нікчем. Наша доба заражена цими нездоровими потягами та хибними ідеями. Живіть своїм життям! Тим чудовим життям, що є у вас! Нічого не проминіть, шукайте всякчас нових вражень. І не бійтесь нічого. Новий гедонізм — ось що потрібно нашому вікові. Ви могли б стати його наочним символом. З такою зовнішністю — все у ваших руках! Але світ належить вам тільки на коротку пору... (...)

Голворд перестав малювати. Звівши брови, він довго дивився спершу на Доріана Грея, а потім на портрет, покусуючи кінчик пензля.

— Все! — озвався він урешті і, нахилившись, накреслив великими червоними літерами своє ім'я у лівому кутку картини.

Підступивши ближче, лорд Генрі уважно оглянув портрет. Це був, без жодних сумнівів, чудовий витвір мистецтва, та й подібність його до прообразу була разюча. (...) Доріан недбало пройшов повз картину і обернувся до неї обличчям. (...) Так, прийде день, коли його обличчя зморщиться й висохне, очі потьмяніють і втратять барву, стан буде зігнуто й понівечено. Померкнуть червоні уста, злиняє золотінь волосся.

Життя, творячи йому душу, спотворюватиме тіло. А стареча його незграбність викликатиме тільки відразу й огиду. На думку про це Доріана, мов ножем, різонув біль, і кожна жилка в ньому задрижала. Очі його стали темні, як аметист, і зайшли слізьми. На серце ніби лягла крижана рука. (...)

— Який жаль! — пробурмотів Доріан Грей, усе же не зводячи очей з картини. — Який жаль! Я зістарюся, стану бридким і потворним, а цей портрет повік залишиться молодим. Він ніколи не буде старішим, ніж ось цього червневого дня... О, якби тільки можна було навпаки! Якби це я міг лишатись повік молодим, а старішав — портрет! За це... за це... я віддав би все! Так, все, геть-чисто все на світі! Я віддав би за це навіть саму душу! (...) Я для вас менше, ніж срібний Фавн чи отой Гермес із слонової кості. Вони вам подобатимуться завжди. А доки я подобатимусь? Мабуть, до першої зморшки на моєму обличчі!.. Тепер я знаю, що втрачаючи вроду, яка вона не є, людина втрачає все. Ваш портрет навчив мене цього. Лорд Генрі Воттон має цілковиту рацію. Юність — це єдине, що варто мати. Коли я побачу, що старію, то заподію собі смерть.

Голворд пополотнів і схопив його за долоню.

— Доріане, Доріане! Не кажіть цього! Адже я ніколи не мав такого друга, як ви, і ніколи не матиму! Невже ж ви заздрите цим мертвим речам, — ви, красивіші за будь-яку з них?!

— Я заздрю всьому, чия краса безсмертна! Я заздрю цьому портретові, що ви намалювали з мене. Чому він має право зберігати те, що я мушу втратити? Кожна мить забирає щось від мене і дарує щось йому. О, якби тільки можна було навпаки! Якби цей портрет міг змінюватись, а я повік лишався б таким, як зараз! Навіщо ви намалювали його? Він же колись глузуватиме з мене, о, і як жорстоко глузуватиме!

Гарячі сльози виступили Доріанові на очах він висмикнув руку і, кинувшись на диван, припав обличчям до подушок, немов у бляганні.

— Це все ти накоїв, Гаррі, — гірко мовив художник.

Лорд Генрі знизав плечима.

— Це справжній Доріан Грей, і тільки.

— Ні, він не такий.

— Якщо він не такий, то що я тут міг накоїти? (...)

Прошов час. Доріан Грей і лорд Генрі затоваришували. Доріан став цікавим об'єктом дослідження для лорда Генрі. Йому цікаво було спостерігати за тим, як Доріан пізнає життя, і лорд Генрі вирішив стати провідником юнака в житті, сповненому не тільки прекрасних речей, але й бруду й нищості. Романтичне сприйняття Доріаном Греєм кохання викликало в лорда Генрі глузливую насмішку. Лорд Генрі розумів, що Доріан, який любив усе тільки красиве, незабаром розчарується в тій, кого він побачив у ролі Джульєтти в театрі, бо час і випробування накладуть на неї свій відбиток, і вона не буде

вже такою прекрасною, як у ту мить, коли її побачив Доріан. Актриса Сібіл Вейн літала від щастя, що її покохав Чарівний Принц, але це кохання призвело дівчину до трагедії...

РОЗДІЛ V

— Мамо, мамо, я така щаслива! — прошепотіла дівчина, зануривши лице в коліна втомленої змарнілої жінки, що сиділа спиною до світла в єдиному кріслі убогої віталеньки. — Я така щаслива! — повторила дівчина. — І ти теж повинна бути щасливою!

Місіс Вейн конвульсійно стисла схудлими набіленими руками доччину голову.

— Щасливою! — озвалася вона. — Я щаслива тільки тоді, коли бачу тебе на сцені, Сібіл. Ти не повинна думати ні про що інше, крім театру. Містер Айзекс дуже добрий до нас, і ми завинили йому багато грошей.

Дівчина підвела погляд і закопилила губи.

— Гроші, мамо! — скрикнула вона. — Що таке гроші? Кохання дорожче за гроші.

— Містер Айзекс позичив нам п'ятдесят фунтів, щоб ми могли сплатити борги і як слід спорядити Джеймса. Ти не повинна забувати цього, Сібіл. П'ятдесят фунтів — велика сума... Містер Айзекс дуже чуйно ставиться до нас.

— Але він не джентльмен, мамо! І мені гидко слухати, як він розмовляє зі мною, — заперечила дівчина, звівшись на ноги і підходячи до вікна.

— Не знаю, як би ми без нього впоралися з усім... — буркотливо додала мати.

Сібіл Вейн похитала головою і засміялась.

— Він нам більше не потрібен, мамо. Тепер нам життя влаштує Чарівний Принц!

Вона враз примовкла. Кров бурхнула їй у голову, і щоки зарожевіли. Швидкий віддих розітнув пелюстки її уст. Вони тріпотіли. Гарячий вітер пристрасті пройняв дівчину і навіть ворухнув складками її сукні.

— Я кохаю його, — просто сказала вона.

— Дурненька моя, ой дурненька! — мов папуга, твердила у відповідь мати. А помах її скоцюрблених пальців з фальшивими оздобами надавав словам якогось жаского комізму.

Дівчина знов засміялася. Радість упійманої пташини бриніла у доччиному голосі. І очі її променились цією радістю — ось вони на мить зімкнулися, немов криючи свою таємницю, а коли розплющились, їх уже застинала мрійна поволока.

З потертого крісла промовляла до дівчини тонкогуба житейська мудрість, натякала на обачність, наводила сентенції з книги боягузтва, автор якої претендує на здоровий глузд. Сібіл не слухала. Вона чула

себе вільною у в'язниці свого кохання — її принц, Чарівний Принц, був з нею. Вона викликала його образ із пам'яті, і він поставав перед її зором. Вона посилала свою душу до нього, і та приводила його до неї. Поцілунок її принца знов палав їй на устах, а повіки затеплились від його дихання. (...)

— Дитя моє, ти ще надто молода, щоб думати про кохання. Та й що ти знаєш про цього юнака? Тобі навіть ім'я його не відоме! І так зовсім не личить поводитись. Тим більш тепер, коли Джеймс від'їздить до Австралії і в мене стільки клопотів, тобі б треба бути розважливішою... Проте, якщо він багатий...

— Ой, мамо, мамо, дай мені стати щасливою! (...)

Сібіл Вейн розповіла братові Джеймсу про своє кохання до Чарівного Принца. Джеймс, який збирався у далеке плавання, хвилювався за долю сестри. Як і мати, він попередив її про небезпеку і навіть сказав, що якщо обранець Сібіл Вейн заподіє їй лихо, він уб'є його. Та Сібіл не послухала рідних... Її почуття були сильніші за розум і обачливість. Трагічна розв'язка наблизилася тоді, коли Доріан Грей привів лорда Генрі й Безіла Голворда в театр подивитися на гру його коханої. Та вона грала не так, як завжди...

РОЗДІЛ VII

(...) За чверть години під сплеск бучних оплесків на сцену ступила Сібіл Вейн. Вона й справді була дуже гарна — лорд Генрі навіть визнав у думці, що таку вроду йому рідко доводилось бачити. В її сором'язливій грації і боязкому виразі очей було щось від молодого сарни. Легка барва, наче тінь троянди в срібному дзеркалі, заграла на щоках дівчини, коли їй передався щирий запал залюдненої зали. (...) Але вона лишалася надиво байдужою. Ані іскринки радості не блиснуло в її очах, коли вона побачила Ромео. Ті декілька слів Джульєттиних (...) і короткі репліки в подальшому діалозі прозвучали явно фальшиво. Голос був чарівний, але тон — зовсім невідповідний, якийсь нещирий, штучний. Хибна інтонація вичавила все живе з віршів, а почуття, в них висловлене, унеправдила.

Доріан Грей, приглядаючись до Сібіл, щодалі більш полотнів. Він був ошелешений і стривожений. Ні Безіл, ні лорд Генрі не наважувалися зайняти його. Дівчина — бачилось їм — не мала анінайменшого хисту, і вони були вкрай розчаровані.

Знаючи, однак, що справжнє випробування будь-якої Джульєтти — сцена на балконі у другій дії п'єси, вони ще мали надію. Якщо Сібіл Вейн і тут не спроможеться, значить, дівчина бездарна, та й усе.

Коли вона вийшла на сцену, освітлену місяцем, вигляд у неї був чарівний — це годі було заперечити. Але разюча неприродність гри ставала все нестерпнішою. Надуманість жестів доходила до безглуздя, штуч-

ний пафос псував геть усе, що Сібіл промовляла. (...) По другій дії у залі вибухла ціла буря шикання. Лорд Генрі підвівся й одягнув пальто.

— Вона прегарна, Доріане, — мовив він, — але грати не може. Ходімо звідси!

— Ні, я досиджу до кінця, — різко, болісним голосом заперечив Доріан. — Мені, Гаррі, дуже прикро, що через мене у вас пропав вечір. Перепрошую вас обох. (...)

Вистава безнадійно провалилася. Коли грали останню дію, ряди були майже порожні. Врешті завіса опустилась під хихотіння і вигуки ремства. Ледве було по виставі, як Доріан Грей метнувся за лаштунки, до кімнатинки Сібіл Вейн. (...) Коли увійшов Доріан, Сібіл глянула на нього, і вмить її охопила безмежна радість.

— Як погано я сьогодні грала, Доріане! — вигукнула вона.

— Дуже погано! — ствердив Доріан, ошелешено вдвляючись у неї. — Просто жахливо! Ви що, хворі? Ви й не уявляєте собі, яка це була мука і як я страждав. (...) Вам не треба грати, коли нездужаєте. Ви стаєте тоді посміховиськом. Моїм друзям було нудно. І мені теж.

Сібіл немов не слухала його. Радість невпізнанне змінила її — вона вся була в екстазі щастя.

— Доріане, Доріане! — скрикнула вона. — Перед тим як познайомитися з вами, я знала в житті лише мистецтво, — я жила тільки тут, на сцені. Я гадала, що все це правда. (...) А прийшли ви, мій прекрасний коханий, — і визволили мою душу, ви показали мені справжнє життя. Сьогодні вперше за весь час я побачила нещирість, бутафорність, глупоту цих пустих видовищ, в яких я граю. (...) О мій коханий! Чарівний мій Принце! Мені набридло жити серед примар! Ви для мене більше, ніж усе мистецтво! Навіщо мені оті маріонетки зі сцени? (...) Заберіть мене звідси, Доріане, заберіть куди-небудь, де б ми були самі-самісінькі! Я тепер ненавиджу театр. Я могла вдавати пристрась, коли сама її не відчувала, але тепер, коли вона пече мене вогнем, я не можу! О Доріане, Доріане! Ви розумієте, що це все означає? Наївть якби я могла грати, то це було б глузом над коханням — грати закохану, коли ти сама насправді закохана. Завдяки вам я побачила це.

Доріан рвучко сів на канапу й одвернувся від Сібіл.

— Ви вбили моє кохання... — промурмотів він.

Сібіл у подиві глянула на Доріана і засміялась. Він не озивався. Вона підійшла до нього і своїми маленькими пучками погладила йому волосся. Тоді, ставши навколішки, торкнулася устами його рук. Здрігнувшись усім тілом, Доріан вирвав від неї руки, схопився з канапи і рушив до дверей.

— Так! — вигукнув він. — Ви вбили моє кохання. Раніш ви розпалювали в мені уяву, а тепер навіть цікавості не збуджуєте. Тепер мені до вас просто байдуже. Я покохав вас, бо ви чудово грали, бо я бачив у

вас хист і розум, бо ви втілювали мрії великих поетів і вбирали в живу плоть і кров примарні образи мистецтва. Але тепер з цим усім покінчено. Ви порожнє, бездарне створіння, та й годі. (...)

Притамований стогін вирвався у неї, вона припала до його ніг і простерлась ниць, наче стоптана квітка.

— Доріане, Доріане, не кидайте мене! — шепотіла вона. — Простіть мені, що я сьогодні так погано грала... (...) Я все зроблю, щоб грати краще!.. Це ж прийшло так несподівано, наше кохання... Мабуть, я б його й не відчула, якби ви не поцілували мене... якби ми не поцілувались тоді... Поцілуй мене ще раз, мій коханий! О Доріане! Не кидай мене, бо... Мій брат... Ні, ні, то дурниці! Він лиш пожартував... Але ви, Доріане... Невже ви не простите мені сьогоднішній вечір? Я вперто працюватиму, я всіх сил докладу! Не будьте такий жорстокий зі мною, я ж люблю вас над усе на світі. (...) О, не кидайте мене, Доріане, не кидайте!

Заливаючись гарячими слізьми, вона корчилась на підлозі, немов зранене звірятко, а Доріан Грей дивився на неї згори своїми прегарними очима, і його витончені уста кривились у пиховитій зневазі. (...)

— Я йду, — сказав він нарешті спокійно й чітко. — Я не хотів би бути недобрим, але я не можу більше зустрічатися з вами. Ви розчарували мене. (...)

Він ледве чи усвідомлював, куди йшов. Пізніше йому пригадувалось, як, блукаючи тьмяно освітленими вуличками, він минав якісь підозрілі будинки, проходив попід арками, що від них падали чорні тіні. (...) Трохи згодом Доріан гукнув кеб і поїхав додому. (...)

У просторому передпокої з дубовими панелями звисав зі стели великий позолочений ліхтар, здобич із барки якогось венеційського дожа. Три газових ріжки ще мигтіли у ньому голубими пелюстками в облямівці білого полум'я. Доріан загасив ліхтаря і, кинувши на стіл капелюха й плаща, пройшов через бібліотеку до спальні, великої восьмикутної кімнати на першому поверсі. Охоплений новим для нього потягом до розкоші, він недавно все переладнав на власний смак у цьому покої і порозвішував на стінах рідкісні гобелени часів Ренесансу, що їх видобув із закинутої мансарди свого будинку в Селбі. Узявшись за ручку дверей, Доріан мимохідь зиркнув на портрет роботи Безіла Голворда. І враз відсахнувся, наче вражений якоюсь несподіванкою. До спальні він увійшов дещо приголомшений. Вийнявши квітку з петьльки, він мовби завагався в нерішучості. Зрештою таки вернув назад і, наблизившись до портрета, уважно приглянувся. У тьмяному світлі, що пробивалося крізь кремові шовкові штори, обличчя здалось йому трохи зміненим. Іншим став вираз, щось жорстоке з'явилося в обрисах рота. Дивна річ! (...)

Він протер очі, наблизився мало не впритул до портрета і ще раз уважно приглянувся. Не було знаку жодної зміни, зробленої пензлем, а проте загальний вираз явно став інакшим. Це був не просто виплід його уяви. Ні, зміна до моторошності очевидна! (...) Невже його бажання справдилось? Та ні, це ж неможливе! Жах навіть подумати про таке. А проте ж — осьде портрет, і на ньому складка жорстокості біля уст.

Жорстокість! Хіба він був жорстокий? Це вона завинила, а не він! (...) Але портрет! Як з ним бути? Портрет містить секрет його життя і відповідає усім правду. Тож неже він навчить його ненавидіти власну душу? Як же тепер і дивитись на цей портрет? (...)

Нічого, любов повернеться, і вони з Сібіл будуть щасливі. Життя їхнє буде прекрасне й чисте. Він підвівся з крісла і заслонив портрет широкою ширмою, мимохіть здригнувшись від погляду на нього. (...)

РОЗДІЛ VIII

Було далеко за полудень, коли Доріан прокинувся. Камердинер його, Віктор, уже кілька разів заходив навшпиньки до спальні довідатись, чи не пробудився молодий господар, дивуючись, чого це він так довго спить. Нарешті продзеленчав Доріанів дзвінок і Віктор, нечутно увійшовши у спальню з чашкою чаю та купкою листів на маленькій таці з давньої севрської порцеляни, розсунув оливкові атласні запони на переливчастій блакитній підбивці, що закривали три високих вікна. (...) Хвилини через десять Доріан устав і, накинувши розшитий шовком кашеміровий халат, пройшов у ванну, обличковану оніксом. Холодна вода просвіжила його після довгого снання. Про пережите вчора він, здавалося, вже все забув. Раз чи двічі йому, щоправда, спливало на пам'яті неясне відчуття своєї причетності до якоїсь дивної трагедії, але згадувалося це мовби крізь сон.

Одягнувшись, він пройшов у бібліотеку і сів за круглий столик проти відчиненого вікна, де йому звичайно подавали легкий французький сніданок. День випав чудовий. Тепле повітря прянко пахтіло. До кімнати влетіла бджола і, бринячи, покружляла над синьою китайською вазою з жовтуватими трояндами, що стояла перед Доріаном. Юнак почував себе без міри щасливим. Раптом його погляд упав на ширму, що заслонила портрет, і він здригнувся. (...) Та чи й треба йому кінець кінцем відсувати ширму? Чого б її так і не полишити? Що йому прибуде від знаття? Коли цьому правда — це жахливо. А коли ні, то нічого цим і журитися... (...)

Несподівано до Доріана прийшов лорд Генрі, якому юнак розповів про своє рішення одружитися із Сібіл Вейн. Але лорд Генрі повідомив йому страшну новину — Сібіл Вейн померла. Доріан у розпачі докоряє собі за її загибель. Та лорд Генрі заспокоює його совість...

(...) — Тепер вона вже не оживе, — тихо мовив Доріан, затуляючи обличчя руками.

— Ні, вона вже не оживе, вона відіграла свою останню роль. Але вам її самотня смерть в обшарпаній акторській кімнатинці повинна здаватися таким собі дивним і похмурим уривком з трагедії (...) Ця дівчина ніколи не жила у справжній дійсності, тому вона ніколи, власне, і не вмирала. Для вас, в усякому разі, вона завжди була мрією, фантомом, що оживлював Шекспірові п'єси, сопілкою, через яку Шекспірова музика звучала багатше й життєрадісніше. І досить їй було тільки торкнутись реального життя, як вона ранила його, а воно ранило її, і дівчина покинула цей світ. Можете тужити за Офелією, якщо вам хочеться; посіпайте голову попелом, бо Корделію задушено; кляніть небо, що загинула дочка Брабанціо, — але не проливайте сліз над Сібіл Вейн. Вона була менш реальна, ніж усі вони.

Запала мовчанка. В кімнаті сутеніло. З садка нечутно вповзали сріблясті тіні; кольори звільна розпливались у сіро-каламутне тло.

За хвилину Доріан Грей звів очі.

— Ви, Гаррі, допомогли мені зрозуміти себе самого, — пробурмотів він, полегшено зітхаючи. — Я й сам відчував усе те, що ви сказали, але якось побоювався цього і не всьому міг дати раду... Як же добре ви знаєте мене! Але ми не розмовлятимем більше про те, що сталося. То було незрівнянне переживання — і на тому все. Хотів би я знати, чи ще подарує життя мені що-небудь таке ж надзвичайне...

— Все ваше — ще попереду, Доріане. Для вас, із вашою чарівною вродою, немає нічого неможливого в світі. (...)

Коли лорд Генрі пішов, Доріан шарпнув дзвінок, і за кілька хвилин Віктор приніс лампи й опустил штори. Доріан нетерпляче ждав, коли він вийде. (...) Бідолашна Сібіл! І яке ж це все романтичне! Вона часто вдавала смерть на сцені, а тоді Смерть сама торкнулась її і забрала з собою. (...) Він пам'ятатиме її, як чарівний трагічний образ, посланий на велику сцену життя явити світові верхівну реальність Кохання... Чарівний трагічний образ?.. Очі в Доріана зайшли слізьми, коли йому на пам'яті постав її дитинний вид, її принадні й трохи начеб вередливі рухи, її сором'язка трепетна грація. Він похапцем змахнув сльози і знову подивився на портрет.

Доріан Грей відчував, що час зробити вибір. Чи вибір уже зроблено? Так, саме життя вирішило за нього — життя і його безмежна цікавість до життя. Вічна молодість, безмежні пристрасті, насолоди, витончені й потаємні, розгін несамовитих веселощів і ще несамовитіших гріхів — усього цього зазнає він. А портрет нестиме тягар його ганьби, і більше нічого. (...)

Справжньою насолодою буде для нього спостерігати за портретом. Він зможе зазирнути в найпотаємніші закутки власного розуму.

Цей портрет стане для нього магічним дзеркалом. Якщо спершу в ньому він побачив справжню свою зовнішність, так тепер побачить справжню свою душу. І коли для образу з портрета вже зайде зима, він сам ще перебуватиме на трепетній межі весни та літа. Коли кров відхлине з обличчя на полотні і стане воно блідою крейдяною машкарою з потьмянілими очима, він сам ще чаруватиме юністю. (...) Тож хай там що діється з його портретом! Він сам буде в безпеці, а це — головне.

Доріан, усміхаючись, знову заслонив портрет ширмою і пройшов у спальню, де на нього чекав служник. Годиною пізніше він був уже в опері, і в ложі за ним ззаду сидів лорд Генрі, схилиючись над його кріслом.

РОЗДІЛ ХІ

(...) Отож один час він узявся за вивчення ароматичних речовин та секретів їх виробництва — сам переганяв пахучі олії, палив запашні смоли Сходу. Він побачив, що кожен стан душі має двійника в житті почуттів, і поклав собі відкрити справжній їх взаємозв'язок. (...)

Знов іншим часом він цілковито віддавався музиці і в своєму будинкові, у довгій залі з ґратчастими вікнами, де стелю було розмальовано циноброю із золотом, а стіни покривав оливково-зелений лак, улаштовував незвичайні концерти. (...) Він вибирав з усіх кінців світу найчудернацькіші музичні інструменти, які тільки міг знайти. (...)

При одній нагоді Доріан заходився вивчати коштовне каміння. Він з'явився на бал-маскарад у костюмі Анна де Жуайоза, адмірала Франції, — Доріанове вбрання було тоді оздоблене п'ятьмастами шістдесятьма перлинами. Цей потяг до коштовностей заповнив Доріана на багато років, та, власне, й ніколи вже не облишав його. (...)

Пізніше Доріанова увага перекинулася на вишивані прикраси й гобелени, що замінили фрески в прохолодних оселях північних народів Європи. Знайомлячись ближче з вишиванням, — а Доріан мав надзвичайну здібність геть повністю заглиблюватись у предмет, що наразі цікавив його, — він мало не зі смутком думав про руїну, до якої Час призводить усе прекрасне і чудове. Та хоч там як, а сам він уник цієї долі. (...) Жодна зима не спотворила йому обличчя, не знищила його квітучої вроди. А наскільки ж інакша суджена доля речам! (...)

Бо ж і збирав Доріан у своєму розкішному будинку всі ті скарби — лише вбачаючи в них засіб забутись, бодай недовго скинутися страху, який інколи ставав уже майже нестерпним. У порожній замкненій кімнаті, де пройшли хлоп'ячі літа Доріана, він сам повісив на стіні свого

жахливого портрета, що, дедалі змінюючись, являв йому на очі розклад його власної душі. Портрет був закритий пурпурно-золотим пологом. Бувало, цілими тижнями Доріан не заглядав сюди і, забуваючи про існування бридкої своєї подобизни, робився знову, як давно колись, невимушено безжурним і веселим, палко закоханим у саме життя. А тоді нараз посеред ночі тайкома вибирався з дому до гидотних вертепів біля Блу-Гейт-філдсу і лишався там день крізь день, аж доки його звідти не виганяли. Повернувшись ж додому, він сів перед портретом, часом із ненавистю і до нього, й до себе, а то з визивною гордістю індивідуаліста, з гордістю, що й сама не без гріховних чар, і осміхався приховано-зловтішно до своєї потворної тіні, рокованої нести тягар, що належав йому самому. (...)

РОЗДІЛ XII

(...) Близько одинадцятої години вечора Доріан, по саму шию закутаний у хутро — оскільки було холодно й імисто, — пішки повертався додому від лорда Генрі, де він обідав. Повз нього в тумані хутко промайнула постать у довгому пальті з піднятим коміром і з валізкою в руці. Доріан упізнав перехожого — то був Безіл Голворд. Нараз Доріана поійняв мимовільний жаж. Він нічим не виказав, що побачив художника, і квапливо рушив далі.

Але Голворд устиг завважити його. Доріан чув, як він спочатку зупинився, а потім метнувся назад. За хвилину рука художника доторкнулась його ліктя.

— Доріане! От добре! Я ж із дев'ятої години чекав на вас у бібліотеці. Врешті я пожалів вашого стомленого слугу і сказав йому випустити мене і йти спати. Сьогодні опівночі я від'їжджаю до Парижа, і мені дуже хотілося побачити вас на прощання. (...)

— Шкода, що ви від'їжджаєте, ми ж не бачилися бозна-скільки. Але, сподіваюсь, ви невдовзі повернетесь?

— Ні, мене в Англії не буде з півроку. Я маю намір найняти в Парижі студію і замкнутися, аж поки скінчу одну велику картину. Та я не про себе хотів із вами поговорити... А ось і ваш під'їзд. Можна, я зайду на хвилину? (...)

Голворд лише крутнув головою і слідом за Доріаном пройшов у його бібліотеку. (...)

— Я мушу сказати, і ви мусите вислухати. І ви вислухаєте! (...) Розповідають про вас і дещо інше. Кажуть, що бачили, як удосвіта викрадаєтеся ви з гидких притонів, як, переодягнуті, озирцем поспішаєте до найбрудніших лондонських вертепів. Цьому правда? Невже цьому правда? Спершу ці чутки лише смішили мене. Але тепер я здригаюся, коли чую їх. А будинок у вашому маєтку — що там ді-

ється? Доріане, ви й не уявляєте, що про вас говорять! (...) Я хочу, щоб люди поважали вас за ваше життя. Я хочу, щоб у вас було незаплямоване ім'я і бездоганна репутація. Я хочу, щоб ви перестали спілкуватися з усіма тими покидьками. Ну що ви здвигуєте плечима, — невже вам усе це байдуже? Доріане, ви ж маєте такий надзвичайний вплив на людей, тож хай він буде на добро, а не на зло. Кажуть, близькість до вас псує кожного, і що досить вам заявитись у дім, як слідом приходиться ганьба. Я не знаю, чи це так, чи ні, — звідки мені знати? Але такий погolos про вас. І бодай дещо з того, що я чув, — безперечно. (...) Але чи ж я знаю вас? Я запитую себе — і не можу скласти відповіді. Для того я перше мав би побачити вашу душу! (...) Та лише Богові це по силі.

Гіркий глумливий сміх розітнув Доріанові уста.

— Можете й ви побачити, і навіть зараз же! — вигукнув він, хапаючи зі столу лампу. — Ходімо, подивитесь на свою власну роботу! Чого б вам і не глянути на неї? А тоді, як матимете охоту, можете розповісти про це світові. Ніхто вам не повірить. Та якби й повірили, я б ще більше став їм через те подобатись. (...)

Якісь безтямні гордощі чулись у кожному його слові. Він стояв, з хлоп'ячою зухвалістю тупаючи ногою. Жорстока радість поїняла його на думку, що він поділиться з ким іншим своєю жахливою таємницею і що автор того портрета, джерела всієї його ганьби, приречений буде до решти днів своїх нести тягар огидливих згадок про те, чого він накоїв.

— Еге ж, — провадив Доріан, підходячи ближче і пильно дивлячись у суворі очі художника, — я покажу вам свою душу. Ви побачите те, що, на вашу думку, лише Богові дано бачити. (...)

РОЗДІЛ ХІІІ

Вийшовши з кімнати, Доріан почав підійматися сходами, Безіл Голворд ступав позаду. (...) Коли вони добулися горішньої площадки, Доріан поставив лампу долі і встромив ключа в замковий отвір. (...)

Піднявши лампу, він одімкнув двері й увійшов. (...)

Художник ошелешено роздивлявся довкола. Знати було, що кімната вже довгі роки стоїть пустою. Вицвілий фламандський гобелен, якась картина за пологом, стара італійська скриня, напівпорожня книжкова шафа та ще стілець і стіл — оце ніби й усе тут. (...) Вогкий пліснявий дух витав у кімнаті.

— То ви гадаєте, Безіле, самий тільки Бог бачить душу людську? Відкиньте це покривало, і ви побачите мою душу! (...)

Зойк жаху вихопився у художника, коли в тьмяному світлі він побачив на полотні бридотно вишкірене обличчя. Вираз портрета ви-

кликав лише презирство й огиду. Боже милостивий, адже перед ним портрет Доріана Грея! Лице, хоч як жахливо знівечене, все ще зберігало часточку його чудесної вроди. Поріділі кучері ще трохи яскріли золотом, і ясною барвою досі горіли сластолюбні уста. У припухлих очах помітні були рештки їх вабливої блакиті, і не зовсім ще зникли благородні обриси точених ніздрів та стрункої шиї. (...)

— Що ж це таке? — спромігся нарешті на слово Голворд. Власний голос пролящав незвично різко, немов чужий, у його вухах. (...)

— Це обличчя моєї душі. (...)

— Я занадто обожнював вас — і за це зазнав покари. Ви теж занадто себе обожнювали. Обох нас покарано. (...) Боже мій! Хіба ви не бачите, як глумливо ця клята штука щириться до нас?

Доріан Грей глянув на портрета, і враз — наче нав'яна тим образом на полотні чи нашептана тими вишкіреними устами — в ньому спалахнула люта злість на Безіла Голворда. Скаженість зацькованої тварини пробудилася в ньому, і цю людину, що сиділа за столом, він зненавидів так несамовито, як ніколи й нікого ще в житті.

Він дико озирнувся круг себе. В око йому впало щось блискуче на розмальованому віку скрині просто біля нього. Він пригадав — то ніж, що він приніс сюди кілька днів тому розрізати мотузку, та так і забув забрати. Обходячи стола, він помалу зближався до скрині. Опинившись позад Голворда, він схопив ножа і обернувся. Голворд ворухнувся, наче маючи підвестися. Доріан миттю підскочив до нього, втопив ніж у випнуту артерію за вухом і, придавивши Безілові голову до столу, став ще й ще штрикати її ножем. (...) Щось почало скапувати на підлогу. Доріан почекав хвилю, все ще притискуючи голову жертви. (...)

РОЗДІЛ XX

Стояв тихий погожий вечір, такий теплий, що Доріан не зодягав пальта, а ніс його, перекинувши через руку, і навіть не закутував шиї шовковим кашне. (...) Прийшовши додому, Доріан побачив, що лакей і досі чекає на нього. (...) Доріана опосіла пекуча туга за непорочною чистотою своєї юності, своєї рожевої юності, як назвав її колись лорд Генрі. Доріан добре знав, що ославив себе ганьбою, спаплюжив душу, сповнив потворністю уяву; він усвідомлював, що справляв згубний вплив на інших і що від цього мав страшенну насолоду; він знав, що проти всіх тих життів, які стикалися з його власним, його було найкраще, і так же багато від нього сподівалося, а він покритив його безчестям... Але невже це все не виправне? І бодай надії не лишилося для нього?

О, і навіщо тільки в ту страхітливу мить гордоців і шаленства з нього вихопилося фатальне благання, щоб портрет ніс тягар його днів, а він

сам щоб зберіг незаплямованою пишноту вічної молодості! То ж був початок його згуби. Краще б кожен його гріх призводив до швидкої і неомильної кари. Покара очищує душу. Не «прости нам гріхи наші», а «покарай нас за провини наші» — ось така має бути молитва людини до всесправедливого Господа.

Люстерко в тонко різьбленій рамі, ще бозна-колишній дарунок лорда Генрі, стояло на столі, і білорукі купідони округ і досі все усміхалися. Доріан узяв дзеркало до рук — як тієї жахливої ночі, коли вперше завважив зміну в портреті, — і втупився в його гладінь невидючим, затуманеним від сліз поглядом. Колись одна особа, до безтями закохана в нього, написала йому несамотивитого листа, що закінчувався такими словами обоження: «Світ змінився, відколи прийшли у нього ви, — ви, зроблені з золота й слонової кісті. Вигини ваших уст переписують наново історію світу». Ці слова постали на пам'яті Доріановій, і він знов і знов подумки повторював їх. А тоді раптом збурилася у ньому ненависть до власної вроди і, шпурнувши дзеркало на підлогу, він розтовк його підбором на срібні уламки. Ця врода його — ось що знівечило йому життя, — його врода і його молодість, що він собі виблагав. Якби не вони, його життя було б вільне від наруги. А врода виявилася лише машкарою, молодість — лише глумом. Та й що таке зрештою молодість? Наївна, незріла пора, пора поверхових настроїв, нездорових думок. Навіщо були йому її шати? Молодість же знищила його!

(...) Збуджені пересуди про зникнення Голворда незабаром ушухнуть — до того йдеться. Отже, він, Доріан, цілком у безпеці. Проте зовсім не смерть художника гнітила його — смерть власної душі в живім тілі, ось що найдужче допікало. Безіл намалював портрета, який скалічив йому життя, і він не міг дарувати цього. Адже саме той портрет спричинив усе. Безіл наговорив йому неможливих речей, але він навіть їх терпляче вислухав. А вбивство — це просто спалах безумства. (...)

Нове життя! Ось чого він жадав зараз. (...) Певно, портрет уже не такий відрозливий, як раніше! І, мабуть, коли його життя стане чистим від гріхів, він спроможеться стерти з обличчя на полотні всі сліди злочинних пристрастей... Ану, як ці сліди вже шезли?.. Він піде подивиться.

Доріан узяв зі столу лампу і покрався сходами вгору. (...) Тихо ступаючи, він увійшов досередини, замкнув своїм звичаєм двері і шарпнув з портрета пурпурове покривало. Крик болю й обурення вирвався у нього. Ніякої зміни він не побачив — хіба тільки в очах з'явилося щось підступне та рот скривило лицемірним усміхом. Портрет був усе так само відрозливий — навіть іще відрозливіший, коли тільки це можливе: червона волога на його руці начебто ще пояскравішала, ще більш скидаючись на тільки-но пролиту кров. Доріана поймав дрож. (...)

Він засміявся. І дика ж думка! Та й хто повірив би, якби навіть він зізнався? Не лишилося жодного знаку по вбитому. Все, що йому належало, було знищене. Доріан власними руками спалив його валізку й пальто. Люди просто сказали б, що він з'їхав з глузду. Та ще й замкнули б у божевільню, якби він затаївся на своєму... А проте це його обов'язок — зізнатись, віддати себе на осудовисько людське, перетерпіти вселюдну покуту... Є Бог, і він вимагає від людей у гріхах своїх сповідатись перед землею так само, як і перед небом. І ніщо не очистить його, аж доки він не зізнається у своєму злочині... (...)

А те вбивство, — невже воно ціле життя йтиме за ним переслідом? Невже тягар минулого довіку гнітитиме його? Чи, може, й справді він таки повинен зізнатись? Ні, ні, ніколи!.. Проти нього лишився тільки один доказ, і той непевний. Це — портрет. Ну, то він його знищить. І навіщо було так довго його зберігати? Колись він був із задоволенням спостерігав, як образ на полотні змінюється і марніє замість нього самого, але віднедавна такого задоволення вже не відчував. Портрет не дає йому спати по ночах. А буваючи де поза Лондоном, він усе тремтить зі страху, щоб тим часом чийсь чужі очі не підглянули його таємниці. Думка про портрет обволікала смутком його пристрасті, отруювала йому хвилини радощів. Портрет цей — немовби його сумління. Атож, сумління... Ну, так він його знищить!

Озираючись, Доріан нагледів ножа, яким було вбито Безіла Голворда. Він багато разів чистив його, поки ані цяточки на ньому не лишилося, і ніж аж вилискував. Цей ніж покінчив з художником, — і він же покінчить з художниковим твором і з усім тим, що той твір породив! Цей ніж покінчить з минулим, а коли минуле помре, він, Доріан, стане вільний. Цей ніж покінчить з надприродним життям душі в портреті, і, позбавившись його зловісних пересторог, Доріан віднайде врешті спокій.

Доріан схопив ножа і прошив ним портрет.

Почувся голосний скрик і глухий стукіт. Цей передсмертний скрик був такий моторошний, що пробудилася вся челядь і всі сполошено повибігали зі своїх кімнат. (...) Стара місіс Ліф плакала, заламуючи руки. Френсіс був блідий наче смерть.

За якусь чверть години він покликав кучера та одного з лакеїв, і всі втрьох вони почали скрадатися нагору. На їхній стукіт ніхто не озивався. Вони давай гукати. В середині було все тихо. Марно спробувавши висадити двері, вони нарешті вибралися на дах, а звідти дісталися до балкона. Вікна піддалися легко — видно, засувки були старі.

Коли вони ввійшли в кімнату, на стіні їм впав в око чудовий портрет їхнього господаря — достоту такого, яким вони останній раз його бачили, в усьому блиску його чарівної юності і вроди. А на підлозі,

з ножем у грудях, лежав якийсь мрець у вечірньому костюмі. Увесь у зморшках, вимарнілий, аж погляд вернуло. І лише постерігши персні у нього на пальцях, челядники впізнали, хто це.

(Переклад Ростислава Доценка)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Дайте тлумачення термінів: «геонізм», «естетизм», «дендізм», «парадокс». 2. Чи погоджуєтеся ви із афоризмом, що звучить у «Передмові» до роману: «Немає книжок моральних чи неморальних. Є книжки добре написані чи погано написані»? Відповідь обґрунтуйте. **Математична компетентність.** 3. Намалюйте схему «Символічні сходи» (вчинки) Доріана Грея». Поясніть, як ви їх розташуєте — вгору чи вниз? 4. Створіть «асоціативний кущ» до слова краса. 5. Укладіть хронологічну таблицю життя і творчості О. Уайльда. **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 6. Про які матеріали в оздобленні помешкання Доріана Грея, у його колекціях ідеться? Складіть список речей, якими оточив себе герой. Як речовий світ впливає на характеристику героя? **Інформаційно-цифрова компетентність.** 7. Створіть буктрейлер до роману «Портрет Доріана Грея». 8. За допомогою Інтернету визначте, який випадок із життя підказав О. Уайльду задум роману. **Ініціативність і підприємливість.** 9. Створіть власну обкладинку до роману «Портрет Доріана Грея». Які кольори будуть переважати на ній? Поясніть свій вибір. **Соціальна та громадянська компетентності.** 10. Поміркуйте, заради чого жили головні герої твору — Доріан Грей, лорд Генрі, художник Безіл Голворд. А як ви думаєте — заради чого варто жити? 11. Подискутуйте на тему «Чи впливає мистецтво на суспільство?» **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** 12. Дослідіть, риси яких героїв античної міфології втілені в образі Доріана Грея. **Екологічна грамотність і здорове життя.** 13. Підтвердіть або спростуйте вислів з роману «Портрет Доріана Грея»: «Трагедія старості не в тому, що людина старіє тілом, а в тому, що молода душею».

Предметні компетентності

Знання. 14. Чому роман О. Уайльда має таку назву? 15. Розкрийте роль лорда Генрі у житті Доріана Грея. 16. Яку роль у творі відіграє фантастика? 17. Хто, на вашу думку, винен у трагедії Доріана Грея? 18. Визначте у творі основні філософсько-естетичні й моральні проблеми, які порушує О. Уайльд. **Діяльність.** 19. Охарактеризуйте образи Доріана Грея, лорда Генрі, художника Безіла. 20. Доведіть, що роман «Портрет Доріана Грея» — інтелектуальний роман. **Цінності.** 21. О. Уайльд у «Передмові» до роману писав не тільки про красу, а й про людей у ставленні до прекрасного. На які групи і за яким принципом письменник розподілив людей? Чи згодні ви з ним? Обґрунтуйте свою відповідь. 22. Як ви розумієте вислів з роману: «У своїх стосунках з людиною доля ніколи не закриває рахунку»?

ПЕРЕХІД ДО МОДЕРНІЗМУ. ВЗАЄМОДІЯ СИМВОЛІЗМУ Й ІМПРЕСІОНІЗМУ В ЛІРИЦІ

ФРАНЦІЯ

ШАРЛЬ БОДЛЕР

1821 — 1867

Шарля Бодлера вважають пізнім романтиком і зачинателем модернізму. У його збірці «Квіти зла» (1856) знайшли відбиток романтичні поривання ліричного героя, неприйняття ним буденної дійсності, протест проти бруталної юрби і водночас блукання героя в потаємних глибинах власного «я», що відображено засобами символізму й імпресіонізму. Сучасники не зрозуміли збірку «Квіти зла», її навіть судили в 1856 р., як і роман Г. Флобера «Пані Боварі». Однак саме ця збірка навіки прославила Ш. Бодлера.

АЛЬБАТРОС

Буває, моряки піймають альбатроса,
Як заманеться їм розваги та забав.
І дивиться на них король блакиті скоса —
Він їхній корабель здалека проводжав.

Ходити по дошках природа не навчила —
Він присоромлений, хода його смішна.
Волочаться за ним великі білі крила,
Як весла по боках розбитого човна.

Незраба немічний ступає клишоного;
Прекрасний в небесах, а тут — як інвалід!..
Той — люльку в дзьоб дає, а той сміється з нього,
Каліку вдаючи, іде за птахом вслід!

Поет як альбатрос — володар гроз та грому,
Глузує з блискавиць, жадає висоти,
Та, вигнаний з небес, на падолі земному
Криланий велетень не має змоги йти.

(Переклад Дмитра Павличка)

АЛЬБАТРОС

Щоб їм розважитись, веселий гурт матросів
Серед нестримних вод розбурханих морів
Безпечно ловить птиць, величних альбатросів,
Що люблять пролітати слідами кораблів.

На палубу несуть ясних висот владику,
І сумно тягне він приборкане крило,
Що втратило свою колишню міць велику,
Мов серед буйних вод поламане весло.

Мандрівник зборканий знесилено ступає!
Плавець повітряний незграбний і смішний!
Той тютюновий дим у дзьоб йому пускає,
А цей, драгуючи, кульгає, мов кривий.

Поет подібний теж до владаря блакиті,
Що серед хмар летить, мов блискавка в імлі.
Але, мов у тюрмі, в юрбі несамовитій
Він крила велетня волочить по землі.

(Переклад Миколи Терещенка)

АЛЬБАТРОС

Буває, пливучи дорогами морськими,
Аби розвіятись, полюють моряки
На альбатросів тих, що в вишині над ними
Серед блакиті й хмар пливуть віддалеки.

Коли на палубу вже люта сила збила,
Король небес, що знав всі грози без числа,
Волочить важко так свої великі крила,
Мов сніжно-білі два розкинуті весла.

Крилатий мандрівник — який незграбний в рухах,
В польоті буйнокрил — каліка на ногах!
Ще й дражняться — той в дзьоб йому із люльки дмуха,
А той, глузуючи, кульгає, ніби птах!

Поете! Князю хмар твоя подібна сила,
Між блискавок ти свій у грозовій імлі;
Але під шал образ перешкоджають крила
Тобі, вигнанцеві, ступати по землі.

(Переклад Івана Драча)

ВІДПОВІДНОСТІ

Природа — храм живий, де символів ліси
Спостерігають нас і наші всі маршрути;

Ми в ньому ходимо, й не раз вдається чути
Підмурків та колон неясні голоси.

Всі барви й кольори, всі аромати й тони
Зливаються в можуть єдиного ества,
І зрівноважують їх вимір і права
Взаємного зв'язку невидимі закони.

Є свіжі запахи, немов дітей тіла,
Є ніжні, як гобой, звитяжні, молодечі,
Розпусні, щедрі, злі, липучі, як смола,

Як ладан і бензой, як амбра й мушмула,
Що опановують усі безмежні речі;
В них — захват розуму, в них відчуттям — хвала.

(Переклад Дмитра Павличка)

ВІДПОВІДНОСТІ

Природа — мудрий храм, де ряд колон живих
Нечутно шепчеться, як вечоріє днина;
Лісами символів проходить там людина
І зустріча привітний погляд їх.

Як верховинських лун глухі, протяжні гуки
Зливаються в акорд протяжний і міцний,
Де все з'єдналося: і ніч, і день ясний, —
Так сполучаються парфуми, барви й звуки.

Є свіжі пахощі, як тільця немовлят,
Зелені, як лука, м'які, як звук гобоя,
І є торжественно-розпусний аромат —

Дух амбри, ладану, дух пижми і бензоа,
Що в безкрай шириться, як і саме життя, —
У нім екстаза дум, в нім захват почуття.

(Переклад Михайла Драй-Хмари)

ВЕЧОРОВА ГАРМОНІЯ

Надходить час, коли стебло співає росне,
Немов кадило, цвіт димує в тишині;
Мелодій повіви зринають запашні,
Меланхолійний вальс та очманіння млосне!

Немов кадило, цвіт димує в тишині,
І серце скрипки десь тремкоче стоголосне,
Меланхолійний вальс та очманіння млосне,
Як віттар, небеса високі і смутні.

І серце скрипки десь тремкоче стоголосне,
Те серце, що труну ненавидить і в сні!
Як віттар, небеса високі і смутні,
Упало в кров свою світило життєносне.

Те серце, що труну ненавидить і в сні,
З минувшини бере світання високосне,
Упало в кров свою світило життєносне,
Та сяє, мов потир, твоє лице мені.

(Переклад Дмитра Павличка)

ВЕЧІРНЯ ГАРМОНІЯ

Вечірній час прийшов. На кожній стебеліні
Вже квіти куряться, немов кадильний дим;
І звуки, й пахощі в повітрі голубім;
Меланхолійний вальс, кружіння й млості дивні.

Вже квіти куряться, немов кадильний дим;
Ридає скрипка десь, як серце в самотині;
Меланхолійний вальс, кружіння й млості дивні;
Сумна краса небес в спокої віковім.

Ридає скрипка десь, як серце в самотині,
Зненавидівши те, що чорним звать нічим;
Сумна краса небес в спокої віковім,
Пірнуло сонце в кров, що застигає в сині...

Зненавидівши те, що чорним звать нічим,
Шукає серце втіх в минулій світлій днині.
Пірнуло сонце в кров, що застигає в сині,
А слід горить мені потиром золотим.

(Переклад Михайла Драй-Хмари)

ВЕЧІРНЯ ГАРМОНІЯ

Тонка вібрація поймає всі рослини,
Омлінно тане квіт, немов кадильниць дим;

Звук в аромат течє і кружить плавно з ним;
Меланхолійний вальс вечірньої години!

Омлінно танє квіт, немєв кадильниць дим;
Біль серця ніжного і трепет віоліни,
Меланхолійний вальс вечірньої години!
Храм неба клониться печалєм голубим.

Біль серця ніжного і трепет віоліни,
Чуття противиться тьмам небуття чужим!
Храм неба клониться печалєм голубим;
В застиглу кров свою повільно сонце плине...

Чуття противиться тьмам небуття чужим,
Сліди минулого йому – осяйні крини!
В застиглу кров свою повільно сонце плине...
Нєсу про тебе мисль потиром золотим.

(Переклад Михайла Орєста)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Розкрийте значення слів та виразів «амбра», «бензой», «буйнокрил», «гобой», «кадило», «ладан», «млосний», «мушмула», «омлінно», «осяйні крини», «паділ земний», «пижмо», «потир». **2.** Які з цих слів належать до застарілих, рідко вживаних, а які є авторськими новотворами? Розширте перелік кожної з цих груп, добираючи приклади з вищенаведених поезій. **Математична компетентність. 3.** Зверніть увагу на особливості чергування рядків у поезії «Вечірня гармонія» («Вечорова гармонія»). Складіть схему такого чергування. Простежте, чи кожен перекладач дотримується її. **Компетентності в природничих науках і технологіях. 4.** Напишіть тези до виступу на тему: «Образ природи як «живого храму» у поезіях Шарля Бодлера». **Інформаційно-цифрова компетентність. 5.** Відшукайте в Інтернеті пейзажні фотографії, які можуть бути ілюстраціями до поезії «Вечірня гармонія» («Вечорова гармонія»). Поясніть, як образи на фотографіях перегукуються із символами вірша. **Уміння вчитися. 6.** Знайдіть у словнику визначення терміну «синестезія». **7.** Чи простежуєте ви використання цього принципу у поезіях Бодлера? **Ініціативність і підприємливість. 8.** Поміркуйте над тим, чи намагається автор надихнути своїх сучасників-митців цінувати власну свободу? **Соціальна та громадянська компетентності. 9.** Розподіліть образи поезій Ш. Бодлера на прекрасні і потворні. Що робить цей поділ умовним? **Обізнаність та самовираження у сфері культури. 10.** Спробуйте дописати п'яту строфу до поезії «Вечірня гармонія» («Вечорова гармонія»), беручи до уваги визначену схему чергування рядків. **Екологічна грамотність і здорове життя. 11.** У поезії «Відповідності» Ш. Бодлер порівнює природу з «храмом живим», «мудрим храмом». Що, на думку автора, врівноважує елементи природи?

Предметні компетентності

Знання. 12. Для Ш. Бодлера альбатрос символізує поета. Якими метафорами описує цього птаха автор? **13.** Що робить цей символ унікальним? **Діяльність. 14.** Як, на вашу думку, Ш. Бодлер розумів призначення мистецтва і митця? Обґрунтуйте свою позицію цитатами з прочитаних поезій. **15.** Відомо, що у перекладі Дмитра Павличка поезії «Відповідності» є два варіанти першої строфи. Порівняйте їх і скажіть, які образи є спільними для обох варіантів і яким постає образ людини у кожному з них.

Варіант 1

Природа — храм живий, де символів ліси
Спостерігають нас і наші всі маршрути;
Ми в ньому ходимо, й не раз вдається чути
Підмурків та колон неясні голоси.

Варіант 2

Природа — храм живий, де зранюють колони
Бентежні стогони і неясні слова.
Там символів ліси густі, немов трава, —
Крізь них людина йде, і в них людина тоне.

Цінності. 15. Чи залишається проблема, яку порушує Ш. Бодлер у «Альбатросі», актуальною в наші дні і чому?

ПОЛЬ ВЕРЛЕН

1844 — 1896

Поль Верлен — видатний французький поет-символіст, у творчості якого виявилися й імпресіоністичні тенденції (живописність картин, увага до мінливих настроїв, напівтонів і відтінків). За словами Г. Кочура, в українську літературу перший ввів П. Верлена Павло Грабовський: 1897 р. в його перекладі з'явилася «Осіньна пісня», а через рік опублікував свої переклади віршів французького символіста Іван Франко. В українській літературі П. Верлена перекладали досить охоче. Серед перекладачів відомі майстри слова — В. Щурат, М. Вороний, С. Твердохліб, М. Рильський, Михайло Орест (Зеров), М. Драй-Хмара, Г. Кочур, М. Лукаш та ін. Лірика Верлена справила великий вплив на творчість багатьох вітчизняних письменників. Зокрема прихильником французького поета був Василь Стефаник. В одному з листів він писав, що Верленові поезії допомагають йому в години «сумовитості», а вірш «Осіньна пісня» може передати все «журливе й безкінечне, що переповнює душу».

ПОЕТИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Найперше — музика у слові!
Бери ж із розмірів такий,
Що плине, млистый і легкий,
А не тяжить, немов закови.

Не клопочись добором слів,
Які б в рядку без вад бриніли,
Бо наймиліший спів — сп'янілий:
Він невиразне й точне спілв,

В нім — любий погляд з-під вуалю,	Хребет риториці скрути
В нім — золоте тремтіння дня	Та ще як слід приборкай рими:
Й зірок осіння метушня	Коли не стежити за ними,
На небі, скутому печалю.	Далеко можуть завести.

Люби відтінок і півтон,	Хто риму вигадав зрадливу?
Не барву — барви нам ворожі:	Дикун чи то глухий хлопчак
Відтінок лиш єднати може	Скував за шаг цей скарб, що так
Сурму і флейту, мрію й сон.	Під терпугом бряжчить фальшиво?

Винищуй дотепи гризькі ті,	Так музики ж всякчас і знов!
Той ум жорстокий, нищий сміх,	Щоб вірш твій завше був крилатий,
Часник із кухонь тих брудних —	Щоб душу поривав — шукати
Від нього плач в очах блакиті.	Нову блакить, нову любов,

Щоб мчав, де далеч непохмура,
 Де чари діє вітерець,
 Де пахне м'ята і чебрець...
 А решта все — література.

(Переклад Григорія Кочура)

ПОЕТИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Музика — над усі закони!
 Бери ж із розмірів такий
 Розчинний, плинний і легкий,
 Що у повітрі тане й тоне.
 Слова ти вивірай щомить:
 Найбільше знаджують серця нам
 П'яні пісні, в яких з туманом
 Ясна зливається блакить.
 То за вуалем погляд милий,
 То сонця опівденна гра,
 То в час, як літо умира,
 Зірок тремтіння злотокриле.
 Люби Відтінок і Півтон,
 Не Фарби, ні! — вони жахають.
 О, лиш відтинки наближають
 До флейти — ріг, до мрії — сон.
 У насміх не вдавайсь лукавий,
 Цурайся Дотепів гризьких,
 Бо плачуть небеса від них —
 Лихої кухні то приправи.

Стару риторичку розбий!
Гнуздечки не скидай із Рими:
Куди тебе вона вестиме,
Як догляду не буде їй?
О, хто розкаже рим олживість?
Глухе дитя чи негр-пияк
На дикий підробили смак
Брязкальця дутого красивість?
Музики щоразу і знов!
Нехай летить твій спів крилатий
У небесах нових шукати
Нову красу, нову любов.
Нехай, коли душа похмура,
Над нею з вітром лине він,
Де м'ята польова і кмин...
А інше все — література!
(Переклад Максима Рильського)

ОСІННЯ ПІСНЯ

Ячать хлипки,	Як дні ясні,
Хрипкі скрипки	Немов у сні,
Листопада...	Пригадаю.
Їх тужний хлип	Кудись іду
У серця глиб	У даль бліду,
Просто пада.	З гір в долину,
Від їх плачу	Мов жовклий лист
Я весь тремчу	Під вітру свист —
І ридаю,	В безвість лину.

(Переклад Миколи Лукаша)

ОСІННЯ ПІСНЯ

Неголосні	Линуть думки
Млосні пісні	В давні роки
Струн осінніх	Мрій дитинних.
Серце тобі	Вийду я в двір —
Топлять в журбі,	Вихровий вир
В голосіннях.	В полі млистім
Блідну, коли	Крутить, жене,
Чую з імлі —	Носить мене
Б'є годинник.	З жовклим листям.

(Переклад Григорія Кочура)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Поясніть, як ви розумієте сугестивність як ознаку лірики П. Верлена. **Математична компетентність.** 2. Намалюйте схему за твором П. Верлена «Поетичне мистецтво». Визначте на ній характерні особливості нового мистецтва, які пропагував митець. **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 3. Поясніть на конкретних прикладах, як ви розумієте взаємозв'язок імпресіонізму та символізму в поезії автора. **Інформаційно-цифрова компетентність.** 4. Якби вам довелося створити персональну сторінку П. Верлена у соцмережі, як би вона виглядала (персональна інформація, портрети, статус, добірка творів, музика)? **Уміння вчитися.** 5. Пригадайте значення слів «поезія» та «література» та перевірте себе, користуючись літературознавчим словником. 6. Поміркуйте, якими значеннями наділяє П. Верлен ці поняття у «Поетичному мистецтві», зверніть увагу на останній рядок вірша. **Ініціативність і підприємливість.** 7. Які заходи можна приурочити до дня народження поета? У яких із них найохочіше взяли б участь ваші однокласники? **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** 8. Які образи — зорові чи звукові — домінують у поезіях П. Верлена? 9. Доберіть музичний супровід до виразного читання запропонованих поезій автора. **Екологічна грамотність і здорове життя.** 10. Поміркуйте, чому сумний настрій ліричного героя в «Осіній пісні» не розраджує ані музика, ані споглядання природи. А які рецепти покращення настрою можете запропонувати ви?

Предметні компетентності

Знання. 11. Назвіть риси індивідуального стилю П. Верлена. 12. У чому можна простежити вплив творчості Ш. Бодлера на П. Верлена? Діяльність. 13. Порівняйте перший рядок другої строфи поезії «Поетичне мистецтво» у перекладі Григорія Кочура та Максима Рильського. Чий переклад, на вашу думку, краще передає загальну ідею твору? **Цінності.** 14. Як характеризує творчість П. Верлена естетична настанова поету «люби відтінок і півтон»?

АРТЮР РЕМБО

1854 — 1891

Артур Рембо раптово увірвався у літературний процес Європи кінця XIX — початку XX ст., але як митець творив недовго — лише кілька років (потім займався іншими справами). Утім, А. Рембо залишив по собі яскравий слід, що визначив подальші пошуки поетів-модерністів. З-поміж його творів вирізняється вірш «П'яний корабель», який С. Цвейг назвав «фантазмагоричним сновидінням, бунтом фарб, химерною симфонією лихоманячих слів». Корабель, який збився з курсу і втратив управління, символічно відображає творчі й життєві пошуки поета. А в сонеті «Голосівки» задекларовані нові принципи модерністського мистецтва: перетворення слова на символ, увага до смислового забарвлення звуків, велике значення відчуттів у сприйнятті світу і духовному житті людини. Взаємодія символізму й імпресіонізму знайшла виразне втілення у творах А. Рембо.

ГОЛОСІВКИ

А чорне, біле Е, червоне І, зелене
У, синє О, — про вас я нині б розповів:
А — чорний мух корсет, довкола смітників
Кружляння їх прудке, дзижчання тороплене;

Е — шатра в білій млі, списи льодовиків,
Ранкових випарів тремтіння незбагненне;
І — пурпур, крові струм, прекрасних уст шалене,
Сп'яніле каяття або нестримний гнів;

У — жмури на морях божественно глибокі,
І спокій пасовищ, і зморщок мудрий спокій —
Печать присвячених алхімії ночей;

О — неземна Сурма, де скрито скрегіт гострий,
Мовчання Янголів, Світів безмовний простір,
Омега, блиск його фіалкових Очей.

(Переклад Григорія Кочура)

МОЯ ЦИГАНЕРІЯ

Руками по кишенях обмацуючи діри
І ліктями світивши, я фертиком ішов,
Бо з неба сяла Муза! її я ленник вірний,
Ото собі розкішну вигадавав любов!

Штани неначе стерті? Та по коліна море!
Адже котигорошку лиш рими в голові!
Як зозулясті кури, сокочуть в небі зорі,
А під Чумацьким Возом — бенкети дарові.

Розсівшись при дорозі, ті гомони лелію,
Роса на мене впала, а я собі хмелію,
Бо вересневий вечір — немов вино густе.

І все капарю вірші, згорнувшись у калачик,
Мов струни ліри — тіні (їх копаю, як м'ячик).
Штиблети каші просять? Овва, і це пусте!

(Переклад Василя Стуса)

МОЯ БОГЕМА

(Фантазія)

Забгавши кулачки собі в кишені драні,
Накинувши своє обшарпане вбрання,
Я, Музо, раб твій, брів під небом навмання
І марив — о-ля-ля! — про чарівні романи!

Світилась зяюча діра в моїх штанах.
Замріяний, складав я рими по дорозі.
Мій постійний двір був при Великим Возі.
І шепотілися зірки на небесах.

Вслухався довго я, присівши край стежини,
У вересневі ці смеркання, і росини
Повиступали на чолі, неначе сік.

Отак римуючи в казковім надвечір'ї,
Я ремінці торкав, неначе струни ліри,
Приклавши до грудей розбитий черевик.

(Переклад Всеволода Ткаченка)

ФАНТАЗІЯ

В кишені руки вклав, ішов собі бульваром,
Одягнений в самий лиш спогад про пальто,
Та вірний був тобі, о Музо, як ніхто,
І повний — о-ля-ля! — палким кохання жаром!

Хлопчак замріяний, я рими добирав,
А з дірки у штанах світило голе тіло,
І небо зоряне тихенько шелестіло —
Ген на Ведмедиці у корчмі я бував.

В осінні вечори сидів я край дороги,
Прислухавшись до зір, і крапельки вологи
На чолі відчував, немов хмільне пиття;

Між тіней-привидів складав я вірші щирі,
Коліном в груди вперсь і грав, немов на лірі,
На гумі, видертій з розбитого взуття.

(Переклад Юрія Покальчука)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Поясніть значення слів та виразів «альфа і омега», «жмури», «копати м'ячик», «ленник», «сокотіти», «фертик», «циганерія». **Математична компетентність.** 2. Намалюйте в кольорах образи поезії «Голосівки». 3. Складіть схеми: «Художні принципи символізму» або «Імпресіонізм у різних видах мистецтва» (1 за вибором). **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 4. У поезії «Голосівки» ліричний герой вечеряє та ночує під осіннім небом і бачить у ньому сузір'я Великої Ведмедиці. Розкрийте символіку цього образу. **Інформаційно-цифрова компетентність.** 5. Зіставте появу голосних у «Голосівках» із тим, як вони розташовані у французькому алфавіті. Визначте, як автор змінив порядок, і поміркуйте, чому. **Уміння вчитися.** 6. Пригадайте, яке явище називають «синестезією». Хто з видатних людей мав такі здібності? **Ініціативність і підприємливість.** 7. Спробуйте пояснити появу образу «котигорошка» у «Моїй циганерії». Чим може бути мотивований вибір такого образу Василем Стусом? **Соціальна та громадянська компетентності.** 8. Поміркуйте, чим може вразити ваших сучасників поезія А. Рембо. Проведіть опитування серед однолітків і визначте, що вони помічають у першу чергу, коли читають чи слухають вірші автора. **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** 9. Ознайомтеся з музичними творами видатних французьких композиторів-імпресіоністів Клода Дебюссі та Моріса Равеля. Спробуйте підібрати музичні ілюстрації до поезії Артюра Рембо.

Предметні компетентності

Знання. 10. До якого ліричного жанру належать вищенаведені поезії А. Рембо? У яку культурну епоху з'явився цей жанр? Назвіть найяскравіших митців, що писали поезію такого жанру. 11. Яких особливостей набуває цей жанр під впливом зміни естетичних засад літератури та мистецтва на межі XIX–XX ст.? **Діяльність.** 12. Проаналізуйте поезію «Голосівки». Яким є провідний мотив цього твору? **Цінності.** 13. Знайдіть у наведених поезіях А. Рембо образи буденного життя, витлумачте їхню символічність. 14. Розкрийте естетичне значення образів-символів поета.

ДРАМАТУРГІЯ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.

БЕЛЬГІЯ

МОРИС МЕТЕРЛІНК

1862 — 1949

Творчість Моріса Метерлінка вплинула на розвиток драматургії багатьох країн світу, відкривши нові обрії театру. «Нову драму», засади якої закладено у творах Генріка Ібсена і Бернарда Шоу, бельгійський письменник збагатив глибокою символічністю, багатозначним підтекстом, сценічною умовністю. Моріс Метерлінк зробив великий подарунок людству, створивши казку-феєрію «Блакитний Птах» (1908) (в іншому перекладі «Синій Птах»), де засобами символіки утілено мрії та прагнення людства до щастя. У 1911 році письменник був відзначений Нобелівською премією за драматичні твори, що відрізняються «багатством уяви та поетичною фантазією».

БЛАКИТНИЙ ПТАХ

П'єса-феєрія на шість дій, дванадцять картин

(Уривки)

ДІЙОВІ ОСОБИ

(у порядку їх виходу на сцену)

Мати Тіль.	Тварини.
Тільтіль.	Ніч.
Мітіль.	Привиди, Страхіття, Сон, Смерть,
Фея Бериліона.	Хвороби, Нежить, Таємниці, Зірки,
Хліб.	Запахи тощо.
Вогонь.	Діти Блакиті.
Вода.	Король Дев'яти планет.
Молоко.	Закоханий.
Цукор.	Закохана.
Пес.	Час.
Киця.	Ненароджений братик.
Душа Світла.	Найтовстіше Блаженство.
Години.	Інші Товсті Блаженства (Блаженство
Батько Тіль.	Володіти, Блаженство Вдоволеного
Бабуся Тіль.	Честолюбства, Блаженство Пити,
Дідусь Тіль.	Коли Вже Не Відчуваєш Спраги, Бла-
Брати та сестри Тіль	женство Їсти, Коли Вже Не Відчуваєш
(П'єро, Робер, Жанетта,	Голоду тощо).
Мадлен, П'єретта, Полін, Рікетта).	Маленькі Блаженства.
Дерева.	Ватажок Домашніх Блаженств.

Інші Домашні Блаженства
(Блаженство Доброго Здоров'я,
Блаженство Чистого Повітря,
Блаженство Любити Батьків,
Блаженство Небесної Блакиті,
Блаженство Лісу, Блаженство
Сонячних Днів, Блаженство
Весни, Блаженство Вечірніх

Заграв, Блаженство Бачити Схід Зі-
рок, Блаженство Дощу тощо).
Великі Радощі (Радість Справедли-
вості, Радість Доброти, Радість вико-
наної Праці, Радість Любити тощо).
Материнська Любов.
Сусідка Берленго. Дівчинка.

ДІЯ ПЕРША

Картина перша

Хижка лісоруба

Напередодні Різдва до дітей лісоруба Тільтіль і Мітіль приходить схожа на казкову відьму Фея Бериліона і просить дітей знайти Блакитного Птаха для хворої онуки.

(...) Фея. Що ви тут робили до мого приходу?

Тільтіль. Ми бавилися у поїдання піріжків.

Фея. У вас є піріжки? Де ж вони?..

Тільтіль. В палаці багатих діток... Погляньте. Там так гарно!

Тягне Фею до вікна.

Фея (*при вікні*). Таж їх їдять інші!..

Тільтіль. Так... Але ж нам усе видно...

Фея. І ти на них не сердишся?

Тільтіль. Чого б це?

Фея. Вони ж усе поїдять самі. Як на мене, дуже погано, що вони з тобою не діляться...

Тільтіль. Тим-то вони й багаті... Ох, як у них лепсько, еге ж?

Фея. Не краще, ніж у тебе...

Тільтіль. Пхе! У нас так темно, загісно, та й піріжків нема ...

Фея. Скрізь однаково. Ти просто недобачаєш...

Тільтіль. Я бачу добре, в мене чудовий зір. Я бачу, котра година на церковному годиннику, а татко — ні...

Фея. (*зненацька розлотившись*). Кажу тобі: ти нічого не бачиш!..

(...) Але ж треба так само добре бачити й інші, приховані... Які ж ви дивні, люди... Відтоді, як феї вимерли, ви геть нічого не бачите й не здогадуєтесь навіть... Добре, що при мені завжди те, що може засвітити згаслі очі... Що це я виймаю з торбинки?..

Тільтіль. Ой! який гарненький зелений капелюшок!.. А що ж це виблискує отам, на пряжці?

Ф е я. Величезний Діамант, що повертає зір...

Т і л ь т і л ь. Он як!..

Ф е я. Атож. Спочатку вдягаєш капелюшка, потім легесенько повертаєш Діаманта: от хоч би й так, ліворуч... Зрозумів?.. Він натискує на незнану гулю на голові, й ти прозріваш...(...)

ДІЯ ДРУГА

Картина друга

У Феї

За допомогою чарівного капелюха діти побачили душі усього, що їх оточувало. За законами казки алегоричні персонажі (тварини й предмети вжитку) поділяються на тих, хто буде допомагати людям, і тих, хто їм шкодить.

(...) К и ц я. Всі присутні тут — Тварини, Предмети й Стихії — мають душу, яку Людина ще не розгадала. Ось чому ми ще не втратили залишки незалежності. Та щойно Людина знайде Блакитного Птаха, вона побачить і збагне геть усе, а нас приборкає остаточно... Саме про це дізналась я від моєї давньої подруги Ночі, охоронниці таємниці Буття... Тож ми зацікавлені... щоб Людина не знайшла Блакитного Птаха... Навіть якщо задля цього доведеться пожертвувати життям дітей...(...)

П е с. То все — дурниці!.. Людина — то все... Їй треба підкорятися й виконувати її накази... Лише у цьому — істина... Я визнаю тільки її... Хай живе Людина!.. Жити й умерти задля Людини!.. Людина — то Бог!..

Х л і б. Я цілком згоден із позицією Пса...

К и ц я (до Пса). Але ж ми наводимо певні аргументи...

П е с. До біса аргументи!.. Я люблю Людину, от і все!.. Якщо ви щось утнете проти неї, я спочатку перегризу вам горлянки, а тоді все їм розповім...

Ц у к о р (солоденько). Дозвольте... Не варто аж так гарячкувати... Ви обоє так чи так маєте рацію... Завжди-бо є «за» і «проти»...

Х л і б. Я цілком згоден із позицією Цукру...

К и ц я. Хіба ми всі: Вода, Вогонь, і навіть ви, Хлібе і Псе, не стали жертвами жадливої тиранії?.. Згадайте часи до появи деспота, коли ми всі вільно ходили Землею... Вода й Вогонь були єдиними володарями світу... Погляньте, на що вони перетворились! А ми, хирляві нащадки великих хижаків?.. Обережно!.. Не подаймо знаку... Я бачу: надходять Душа Світла й Фея... Душа Світла стала на бік Людини — вона наш найлютіший ворог... Ось і вони...

Праворуч увіходять Фея і Душа Світла, за ними — Тіль-тіль і Мітіль.

Ф е я. Ну? ...Що воно таке?.. Чом це ви причаїлись у кутку, мов заколотники?.. Час вам рушати... Я вирішила: вашим поводитирем на час мандрівки буде Душа Світла. Ви коритиметесь їй, начеб мені... Я передаю їй чарівну паличку... Діти сьогодні ввечері навідають померлих Дідуся з Бабусею... (...)

Картина третя

Країна Спомину

У Країні Спомину Тільтіль і Мітіль зустріли душі померлих Дідуся, Бабусі, братиків і сестричок. Діти усвідомили необхідність пам'яті та внутрішнього зв'язку часів.

(...) Б а б у с я Т і л ь (*милується ними і нестить*). Господи! Які ви гарненькі й чистенькі!.. Тебе вимила матуся? І панчішки в тебе цілі-сінькі!.. Колись, було, я їх церувала. Чому ж ви до нас не заходите частіше?.. Ми такі раді!.. Вже кілька місяців нікого не бачимо! Ви про нас геть забули...

Т і л ь т і л ь. Але ж ми не могли, бабуню... Сьогодні ми тут лише завдяки Феї...

Б а б у с я Т і л ь. А ми завжди чекаємо відвідин Живих... Вони так рідко заходять до нас... Коли ж це ми бачилися востаннє? Коли?... А! На день Усіх Святих, коли били церковні дзвони...

Т і л ь т і л ь. На День Усіх Святих?.. Того дня ми з дому не виходили, бо застудилися...

Б а б у с я Т і л ь. Але ж ви згадували нас...

Т і л ь т і л ь. Так...

Б а б у с я Т і л ь. То щоразу, як ви згадуєте нас, ми прокидаємось і зустрічаємось...

Т і л ь т і л ь. Як це? Варто лише...

Б а б у с я Т і л ь. Та звісно... Ти ж і сам добре це знаєш...

Т і л ь т і л ь. Та ні, я не знав...

Б а б у с я Т і л ь (*до Дідуся Тіля*). Дивні вони там... Вони ще не знають... То вони нічого не навчилися?..

Д і д у с ь Т і л ь. Так само, як і за наших часів... Живі зазвичай мелють дурниці про інших...

Т і л ь т і л ь. То ви весь час ото спите?

Д і д у с ь Т і л ь. Авжеж, спимо чимало... Поки нас не збудить згадка Живих... Коли життя скінчилось, незле й поспати... Але ж як приємно іноді прокинутись!..

Т і л ь т і л ь. То ви померли не насправжки?..

Д і д у с ь Т і л ь (*аж підстрибнувши*). Га? Що він сказав? Він уживає якісь незрозумілі слова... Це, мабуть, нове слово, нова вигадка?..

Тільтіль. Слово «померли»?
Дідусь Тіль. Еге, оце слово... Що це значить?..
Тільтіль. Те, що більше не живеш..
Дідусь Тіль. Які вони кумедні нагорі..
Тільтіль. А вам добре тут?
Дідусь Тіль. Та незле, незле... А якби за нас іще й молились..
Тільтіль. Тато казав, що молитися не треба..
Дідусь Тіль. Навпаки — треба... Коли молишся, згадуєш... (...)

ДІЯ ТРЕТЯ

Картина четверта

Палац Ночі

Душа Світла привела героїв до Палацу Ночі. Киця і Ніч домовилися налякати людей різними жахливими явищами, аби тільки вони не просили відкрити браму, за якою мешкають місячні птахи (Блакитні Птахи Сновидіння), серед яких, ймовірно, ховається Блакитний Птах. Тільтіль і Мітіль нічого не злякалися, але й Блакитного Птаха не знайшли...

(...) Тільтіль (*протує до наступних дверей*). А що тут?..

Ніч. Нащо воно тобі?.. Кажу тобі: Блакитний Птах ніколи сюди не залітав... Та як собі хочеш... Відчиняй, коли тобі аж так кортить... Там Хвороби...

Тільтіль (*вклавши ключа до замка*). Треба стеретись відчиняючи, еге ж?

Ніч. Та ні, не доконче... Вони вже вгамувалися, бідахи... Безталанні... Віднедавна Людина нещадно з ними бореться... А надто після відкриття мікробів... Відчини, ти й сам побачиш...

Тільтіль прочиняє дверцята. Ніхто не виїшов.

Тільтіль. Вони не виходять?

Ніч. Я ж тебе попереджала — вони нездужають, журяться собі... Лікарі поводяться з ними зле... Зайди на хвилику, то й побачиш на власні очі...

Тільтіль заходить до печери й за мить повертається.

Тільтіль. Блакитного Птаха там нема... Ваші Хвороби, либонь, дуже хворі... Вони похилили голівки... (...) (*підходячи до наступних дверей*) Ну ж бо, відчинімо ці!... Хто там?

Ніч. Стережись... Там — Війни... Вони могутніші й жахливіші, ніж будь-коли... Не доведи, Господи, котрась із них вислизне!.. На щастя, всі вони доволі огрядні й неповороткі... Одначе будьмо наготові: замкнемо двері, щойно ти зазирнеш до печери...

Тільтіль надзвичайно обережно прочинив двері й, зазирнувши в малу шпаринку до печери, тут-таки відсахнувся.

Т і л ь т і л ь. Мерщій! Мерщій!.. Натискаймо!.. Вони помітили мене!.. Вони сунуть сюди!.. Вони відчинять двері!..

Н і ч. Нумо, гуртом!.. Насідайте!.. Хлібцю, що ви там робите? Насідайте гуртом!.. Оце так силачі!.. А! Нарешті!.. Вони відступили... Саме час... Ти бачив їх?..

Т і л ь т і л ь. О! Так... Страхітливі велетні!.. Гадаю, Блакитного Птаха в них нема...

Н і ч. Звісно, немає... Вони б його зжерли одразу... (...)

Картина п'ята

Ліс

У Лісі на маленьких героїв чекали нові перешкоди. Рослини й тварини під проводом Дуба надумали згубити небажаних гостей. У символічному поєдинку втілено одвічну боротьбу людини й природи. Та Пес захистив Людину, і вона вийшла переможцем. Душа Світла, яка з'являється в супроводі зорі, дарує нову надію.

(...) Д у б. Навіщо ж ти прийшов сюди й нащо ти випустив наші душі з домівок?..

Т і л ь т і л ь. Вибачте, що я вас потурбував, пане... Та Киця казала, що ви повідаєте нам, де Блакитний Птах...

Д у б. Так, я знаю: ти шукаєш Блакитного Птаха, себто велику таємницю всіх речей і щастя, щоб Люди нас закабалили нас іще дужче...

Т і л ь т і л ь. Ні-бо, пане. Я шукаю його для онуки Феї Бериліони — вона дуже хвора...

Д у б (*перебиває його*). Годі!.. Я не чую Тварин... Де вони?.. Це їх стосується тією ж самою мірою, що й нас... Нам, Деревам, не слід перебирати на себе всю відповідальність за ті круті заходи, що ми їх застосуємо... День, коли Люди довідаються, що ми зробили те, що от-от зробимо, стане днем жажливої кари... Отже, наше рішення має бути одностаїнне, й наше мовчання так само...(...) Ця ось дитина завдяки талісманові, викраденому в могутніх сил Землі, може заволодіти Блакитним Птахом і вирвати нашу таємницю, що ми її берегли з часів зародження Життя... Одначе ми достатньо знаємо Людину, щоб не мати жодного сумніву щодо долі, на яку вона прирече нас, щойно заволодіє цією таємницею. Тому, гадаю, будь-яке вагання є не лише дурне, а навіть злочинне... Настає вирішальна мить. Дитина мусить загинути, поки ще не запізно... (...)

Д у б. (*аж вибухає гнівом*). Ви боїтеся Людини!... Навіть оці беззахисні діти навіюють вам незрозумілий страх, який і робить із вас рабів!

Та ні!.. Годі вже!.. Хай там як, а іншої нагоди не буде... Я, старий, сліпий, немічний, тремтячи, піду сам-один супроти споконвічного ворога! ...Де він?... (...)

Тільтіль зводиться на одне коліно й, вимахуючи ножем, затуляє собою сестричку. (...) Тварини й Дерева підходять ближче і намагаються завдати йому удару. Відразу сутеніє. Тільтіль у розпачі кличе допомогу. (...) Пес, тягнувши за собою порвані пута, вибігає із-за дубового стовбура, і, розштовхавши Дерева і Тварин, кидається до Тільтіля й у шалі боронить його.

Пес (*розлючений; кусає геть-чисто всіх*). Ось! Ось! Боженьку! Не бійся! Нумо!.. Всіх перекусаю!.. (...) Стривай, боженьку!.. Дай поцілую тебе... Лизну — і все загоїться... Стань позаду мене... Вони не зважаться підступити... Еге!.. Повертаються!.. Це вже не жарти! Тримайся!.. (...)

Тільтіль (*падає*). Ні, вже не можу...

Пес. Ідуть! Я чую! Відчуваю! (...) Отам! Там!.. Душа Світла!.. Вона знайшла нас!.. Мій королику, ми врятовані!.. Поцілуй мене!.. Врятовані!.. Поглянь!.. Їм боязко!.. Відступають!.. Їм страшно!..

Тільтіль. Душе!.. Душе Світла! Ходіть сюди!.. Швидше!.. Вони повстали!.. Вони всі проти нас!..

Увіходить Душа Світла. Тим часом над лісом займається зоря й осяває геть-чисто все.

Душа Світла. Що сталося?.. Що?.. Та, небораче, хіба ж ти не знав?.. Поверни Діаманта! Вони поринуть назад у Морок і Мовчання, й ти не побачиш їхніх почуттів... (...)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Картина дев'ята

Сади блаженства

У Садах блаженства на маленьких героїв чекають нові випробування — багатством, ситістю, лінощами. Але Тільтіль та Мітіль успішно долають їх і продовжують шлях до своєї мети.

(...) Тільтіль. Що воно за товсті пани, що забавляються й уминають стільки смачних речей?

Душа Світла. Найтовстіші Земні Блаженства, це ж ясно як Божий день. Можливо (хоч і вилами по воді писано) Блакитний Птах на якусь мить залетів до них. Тож не повертай іще Діаманта. Для годиться спершу оглянемо цю частину зали.

Тільтіль. А можна підійти до них?

Душа Світла. Звісно. Вони не злі, але майже всі погано виховані й до того ж непристойні!..(...) Не бійся, вони дуже гостинні!..

Напевне, запросять тебе на обід... Але не згоджуйся, не приставай на їхні вмовляння, бо геть забудеш про своє призначення...

Т і л ь т і л ь. Як це? Не скуштувати й малесенького тістечка? А вони ж такі смачнючі, свіжесенькі, посипані цукром, політі варенням... Скільки на них крему!..

Д у ш а С в і т л а. Вони шкідливі, вони позбавляють вольовитості. Треба жертвувати чимось... Обов'язок — над усе!.. Відмовся чемно, але рішуче. Ось вони!..

Н а й т о в с т і ш е Б л а ж е н с т в о (*протягає Тільтілю ручищу*). Добридень, Тільтілю!..

Т і л ь т і л ь. То ви мене знаєте?.. А хто ви?..

Н а й т о в с т і ш е Б л а ж е н с т в о. Я — Найтовстіше Блаженство, Блаженство Бути Багатим. Від імені моїх братів я прийшло просити вас і вашу родину вшанувати своєю присутністю нашу нескінченну учту. Ви потрапите до гурту найкращих представників істинно Товстих Земних Блаженств. Дозвольте вас познайомити з найголовнішими з-посеред них. Ось мій зять — Блаженство Володіти — оце, з черевцем, що скидається на грушу. А ось Блаженство Вдоволеного Честолюбства — в нього пухке та набундючене обличчя. (*Блаженство Вдоволеного Честолюбства зверхньо киває Тільтілю*). Ось Блаженство Пити Коли Вже Не Відчуваєш Спраги та Блаженство Їсти Коли Не Відчуваєш Голоду — вони близнюки й кульгають на обидві ноги. (*Вітаються похитуючись*). Ось Блаженство Нічого Не Знати — така собі глуха тетеря — і Блаженство Нічого Не Розуміти — сліпе, мов кріт. Ось Блаженство Нічого Не Робити і Блаженство Спати Більше Аніж Потрібно. Руки у них — наче хлібні м'якушки, а очі — мов персикове желе... (...) Дозвольте провести Вас на почесні місця...

Т і л ь т і л ь. Красно дякую, вельмишановне... Дорідне Блаженство... Їй-бо, мені дуже жаль... але це неможливо, хоч гвалт кричить... Ми чим скоріш маємо ввіймати Блакитного Птаха... (...)

Після того, як Тільтіль повернув Діамант, Товсті Блаженства втрачають свою добродушність, вони «зморщуються, мов проколоті міхури» і перетворюються на бридких нікчем.

Т і л ь т і л ь (*озираючись довкола, зачудований*). Ой!.. Який гарний сад! Який сад!.. Де це ми?..

Д у ш а с в і т л а. Там само...Змінилося лише сприйняття... Тепер ми бачимо істину речей і взріємо душі Блаженств, які витримують світіння Діаманта... (...)

Б л а ж е н с т в о. Здоров, Тільтілю!

Т і л ь т і л ь. Ще один приятель!.. (*До Душі Світла.*) Куди не підеш, скрізь тебе знають... Хто ти? (...)

Блаженство. Оце так-так! Ви чули?.. Чи є вдома Блаженства?.. Та дім ними аж роїться!.. Сміємося, співаємо, веселощами відхиляємо стіни, відкидаємо дах... Та все намарне — ти нічого не бачиш, не чуєш... Та, сподіваюся, іще дійдеш розуму... А зараз привітайся з найшановнішими... Як вернешся додому, то й одразу впізнаєш їх... Опісля гарного дня зможеш підбадьорити їх усміхом, добрим словом, адже вони справді щомога гарують з усіх сил, аби життя в тебе було легке й чудове... Почнемо з мене. Я — твій вірний служитель, Блаженство Доброго Здоров'я... Я не найвродливіше з усіх, однак найповажніше. Пізнаватимеш мене?.. А ось Блаженство Чистого Повітря, воно майже прозоре. Ось у сірячині Блаженство Любити Батьків — воно завжди журиться, бо на нього ніколи не зважають... Ось Блаженство Блакитного Неба, природно, вбране у блакить, і Лісове Блаженство, що, певна річ, вдягнене в зелень. Ти бачитимеш їх щораз, як визирнеш у віконце... Ось іще добрі Блаженства Сонячних Днів у діамантовому вбранні та Весни — у смарагдах...

Тільтіль. А ви такі гарні щодня?..

Блаженство. Авжеж! У кожному домі, де вміють бачити, свято щодня...(…)

Високі вродливі створіння на взір янголів, убрані в осяйні сукні, повагом плинуть до них.

Тільтіль. Хто це?

Блаженство. Це Великі Радощі.

Тільтіль. Ти знаєш їх усіх на ймення?

Блаженство. Авжеж. Ми часто бавимося разом. Попереду — Радість Бути Справедливим, вона всміхається, щойно порушена справедливість відновлюється. (...) За нею — Радість Бути Добрим — найщасливіша, а проте й найсумніша. Їй завжди кортить розрадити Нещастя — насилу її стримуємо. Праворуч од неї — Радість Виконаної Праці та Радість Мислити. Далі — Радість Розуміти. Вона тільки й робить, що розшукує брата — Блаженство Нічого Не Розуміти... (...)

Тільтіль. Хто це?..

Блаженство. А ти хіба досі не впізнав її?.. Придивись пильніше, відкрий очі до самого дна душі!.. Вона побачила тебе! Побачила!.. Вона простягає руки й біжить до тебе! Це Радість Матері твоєї, Неповторна Радість Материнської Любові!..

Інші Радощі, покликавши Радість Материнської Любові, мовчки відступають перед нею.

Материнська любов. Тільтілю! І Мітілю!.. То це ви? Чи вас отут я бачу?.. (...) Мерщій у мої обійми! На світі немає щастя більшого за материнську любов!.. Тільтілю, чом ти не смієшся?.. І ти, Мітілю?..

Чи ж ви не знаєте маминої любові? Таж погляньте: хіба ці очі, губи й руки — не мої?..

Т і л ь т і л ь. Еге ж... Та я не знав... Ти схожа на маму, тільки от значно вродливіша... (...) А з чого зіткана твоя чарівна сукня? Із шовку, зі срібла чи з перлів?..

М а т е р и н с ь к а Л ю б о в. Та ні... Вона — з ваших цілунків, поглядів і пестощів... Кожен цілунок влітає в неї сонячного чи то місячного променя...

Т і л ь т і л ь. Дива!.. Я ніколи й гадки не мав, що ти така багатюща. А де ти ховала цю сукню?.. У шафі, ключ од якої в тата?..

М а т е р и н с ь к а Л ю б о в. Та ні, вона завжди на мені, ось тільки її не видно. Коли очі заплющиш, то геть нічого не видно... Геть усі матері багаті, якщо люблять своїх діток... Немає бідних мам, немає некрасивих чи старих... Їхня Любов — найкраща Радість... І коли вони зовні сумовиті, одного лише цілунку досить, аби сльози їхні обернулися на зорі в глибинах віч.

Т і л ь т і л ь (*вражено дивиться на неї*). Так. Справді, очі в тебе повні зірок... Але вони ще кращі... (...)

ДІЯ ШОСТА

Картина дванадцята

Прокидання

Символічний шлях, який пройшли уві сні напередодні Різдва Тільтіль і Мітіль, завершився з ранковим промінням. Діти прокидаються у своїх ліжках, у своєму будинку. Але відтепер усе для них нове й незвичне. Ті самі декорації, що й у першій картині, але стіни, власне, дух хатки — все стало набагато веселіше, радісніше, свіжіше. Денне світло веселиться крізь усі щілини замкнених віконниць. А поруч із дітьми — Мати, Батько, Сусідка, схожа на Фею Бериліону. Тільтіль, який дивиться тепер на все іншими очима, подарував хворій Дівчинці свою горлицю. І дивним чином вона одужала...

(...) С у с і д к а. Бачите, яке диво!..

М а т и Т і л ь. Неймовірно!.. Вона ходить?

С у с і д к а. Ходить!.. Де там! Бігає, танцює, літає!.. Тільки-но побачила птаха, як тут-таки плигнула до вікна, щоб у світлі роздивитися, чи він Тільтілів ... А тоді — пурх! — на вулицю, мов янголя... Ледве встигла за нею ...

Т і л ь т і л ь (*підходить до Дівчинки, зачарований*). О! Вона така схожа на Душу Світла!..

М і т і л ь. Вона значно менша...
 Т і л ь т і л ь. Еге!.. Та вона ще підросте!..
 С у с і д к а. Що вони кажуть? Їм не минулося?..
 М а т и Т і л ь. Іде на краще. Минеться... Поснідають — та й по всьому...
 С у с і д к а (*підштовхує Дівчинку до Тільтіля*). Ну ж бо, моя люба,
 подякуй Тільтілеві...

Т і л ь т і л ь чомусь соромиться й задкує.

М а т и Т і л ь. Що тобі діється, Тільтілю?.. Боїшся дівчинки?..
 Ну ж бо, поцілуй її... Добре поцілуй... Краще... Звичайно ти завзятий-
 ший!.. Ну, ще раз!.. Та що тобі діється? Наче от-от заплачеш...

Т і л ь т і л ь незграбно цілує Дівчинку, а потому мовчки стовбичить біля неї. Обоє дивляться одне на одного.

Т і л ь т і л ь (*гладячи птаха по голівці*). Він досить блакитний?..

Д і в ч и н к а. Так, так, я дуже рада...

Т і л ь т і л ь. Я бачив блакитніших... Геть-чисто блакитних... Та чого
 я тільки не робив — їх не зловити.

Д і в ч и н к а. Байдуже, цей теж гарний.

Т і л ь т і л ь. Ти його нагодувала?..

Д і в ч и н к а. Ще ні... А що він їсть?..

Т і л ь т і л ь. Все: зерно, хліб, кукурудзу, коників...

Д і в ч и н к а. А як він їсть, га?..

Т і л ь т і л ь. Дзьобом. Дивись, я тобі зараз покажу...

*Хоче взяти птаха з рук Дівчинки. Вона інстинктивно протиставляє, а
 горлиця, скориставшись із непевності їхніх рухів, виривається й відлітає.*

Д і в ч и н к а (*з розпачу голосить*). Бабусю!.. Він полетів!..

Дівчинка мивається слізьми.

Т і л ь т і л ь. Нехай... Не плач... Я ввіймаю його знову... (*Виходить на
 авансцену та звертається до глядачів*). Коли хто знайде птаха, чи не міг
 би повернути його?.. Він потрібен нам, аби пізніше бути щасливими...

З а в і с а.

(Переклад Дмитра Чистяка)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Поясніть значення слів «гарувати», «доконче», «дорідний», «лепсько», «неборак», «учта», «церувати». Доберіть до них синоніми. **Спілкування іноземними мовами. 2.** Прикметник, яким М. Метерлінк означив образ-символ птаха, можна перекласти українською і як «синій», і як «блакитний», і як «лазуровий». А які слова позначають відтінки синього в іноземних мовах, які ви вивчаєте? Як би ви переклали назву твору тими мовами? **Математична компетентність. 3.** Поясніть, чому,

на думку автора, Радість Розуміти і Блаженство Нічого Не Розуміти — то сестра і брат. І чому сестра шукає брата? **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 4. Що побачив Тільтіль у Палаці Ночі? Яким уявляв М. Метерлінк майбутнє людства? Чи справдилися його передбачення? **Інформаційно-цифрова компетентність.** 5. Знайдіть у тексті всі згадки про Блакитного Птаха. Хто з персонажів і як саме його називає? Яких значень надають персонажі цьому образу-символу? **Уміння вчитися.** 6. Що, на вашу думку, сьогодні може символізувати сукупність всіх знань людства? Яким би був маршрут мандрівки ваших однолітків, щоб здобути ці знання? **Ініціативність і підприємливість.** 7. Уявіть, що ваші однокласники вирішили поставити уривок з п'єси М. Метерлінка «Блакитний птах». Який саме фрагмент ви б радили їм обрати і чому? 8. Що має бути намальовано і написано на афіші, щоб зацікавити як тих, хто уже знайомий з цим твором, так і тих, хто його ще не читав? **Соціальна та громадянська компетентності.** 9. Відвідуючи Дідуся та Бабусю у Країні Спомину, Тільтіль дізнається, що важливо згадувати своїх предків. Чому автор акцентує увагу на важливості збереження пам'яті для всього людства? **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** 10. Знайдіть у тексті відповідь на питання, з чого зіткана сукня Материнської Любові. Поміркуйте, а якими могли б бути вбрання Материнської Турботи та Дитячої Вдячності. **Екологічна грамотність і здорове життя.** 11. Чому Пес називає Тільтіля «Боженько», а Киця і Дуб чинять йому перешкоду? 12. Чи однозначну оцінку дає автор діям людини, направленим на підкорення природи? Поясніть свою точку зору.

Предметні компетентності

Знання. 13. Пригадайте, де побував Тільтіль у пошуках Блакитного птаха. Чому маршрут мандрівки був саме таким? Як змінювався герой після відвідування кожного з пунктів маршруту? **Діяльність.** 14. Чому, на вашу думку, Метерлінк зробив свого птаха саме блакитним? Що символізує цей колір? Як би змінилося значення образу-символу, якби птах був іншого кольору? 15. Які інші образи-символи ви знаходите у п'єсі? Розкрийте їхнє значення. **Цінності.** 16. Пригадайте слова Тільтіля, якими завершується п'єса. Чи погоджуєтеся ви з тим, що стати щасливими герої можуть лише згодом? 17. Що робить вас щасливими щодня?

БРАЗИЛІЯ

ПАУЛО КОЕЛЬЙО

Нар. 1947 р.

Пауло Коельйо народився 24 серпня 1947 р. в Ріо-де-Жанейро (Бразилія). Він багато мандрував Південною Америкою, північною Африкою, Мексикою і Європою. Враження від подорожей знайшли відбиток у його творах. Перша книжка митця — роман «Паломництво» — вийшла друком 1987 р. Того ж року письменник створив роман «Алхімік», який одразу приніс йому літературне визнання. Саме цей роман дотепер залишається книжкою, яка найуспішніше продавалася в Бразилії та в інших країнах, що навіть відзначено в Книзі рекордів Гіннеса. На сьогодні у творчому доробку автора понад двадцять творів. Письменник є володарем багатьох літературних премій у різних країнах, зокрема Франції та Італії. 1996 р. П. Коельйо був призначений особливим радником програми ЮНЕСКО «Духовні точки дотику і міжкультурні діалоги». У 1999 р. французький уряд присвоїв йому звання кавалера Національного ордена Почесного легіону. Він зумів захопити не лише думки, а й серця мільйонів людей: християн і мусульман, бізнесменів та інтелектуалів, простих людей і світових «зірок», таких як, наприклад, Умберто Еко й Мадонна. Серед країн, які відвідав П. Коельйо як знаний письменник і де презентував свої книжки на видавничих форумах і ярмарках, — Німеччина, Колумбія, Іран, Китай, Україна та інші.

АЛХІМІК

(Уривки)

Життєвою метою юнака Сантьяго були мандри, і після дворічних блукань землями Андалузії він уже знав усі її містечка. Батьки хотіли, щоб він став священиком, гордістю простої селянської родини, що тяжко працювала лише для того, аби здобути їжу й воду. У семінарії, яку відвідував до виповнення шістнадцяти років, хлопець навчився читати, вивчив іспанську, латину й богослов'я. Проте з самого дитинства Сантьяго мріяв пізнавати світ, що було для нього важливіше, ніж пізнавати Бога й природу людських гріхів. Одного дня юнак набрався відваги й зізнався батькові, що хоче бути мандрівником. Старий із розумінням поставився до бажання сина, дав йому гаманця з трьома золотими, порадив купити отару та йти у світ, аж поки сам не збагне, що їхній замок найкращий, а жінки найгарніші. І поблагословив його. «Не знаю, як можна знайти Бога в семінарії», «Коли маєш змогу здійснювати мрію, то й життя цікавіше», — думав юнак, укотре спостерігаючи за сходом сонця, щоразу намагаючись йти іншим шляхом.

Незабаром Сантьяго двічі наснився сон, в якому дитина перенесла його за руку до єгипетських пірамід, а коли вони підійшли до них, промовила: «Якщо ти подивишся звідси, то знайдеш прихований скарб». Бажаючи роз-

гадати таємницю цього сну, юнак прийшов до старої ворожки. Проте циганка сказала лише те, що він має дістатися пірамід, де знайде скарб і розбагатіє, за це вона зажадала десяту частину від скарбу й не взяла з Сантьяго жодних грошей. Коли пастух читав книжку на лавиці ринкового майдану, до нього підсів балакучий старий і між ними зав'язалася розмова.

(...) — Це книга про те ж, про що йдеться майже в усіх інших книжках, — вів далі старий. — Про нездатність людей вибирати собі долю. А ще — про найбільшу на світі брехню, в яку всі вірять.

— А яка найбільша брехня на світі? — запитав здивований хлопець.

— А ось яка: у певну хвилину нашого існування ми втрачаємо контроль за своїм життям і ним починає керувати доля. Такою є найбільша брехня на світі.

— Зі мною сталося не так, — сказав хлопець. — Батьки хотіли, щоб я став священиком, а я вирішив піти в пастухи.

— Так було краще, — сказав старий. — Адже ти любиш мандрувати. «Він угадав мої думки», — подумав хлопець.

Старий тим часом гортав грубу книжку, ніби й не думав її повернути. Хлопець помітив, що він одягнений у чужоземний одяг: він здавався арабом, що не було дивним у цій місцевості. Африка лежала за кілька годин подорожі від Тарифи — треба тільки перепливти човном через вузьку протоку. Араби часто з'являлися в місті, купуючи тут усіляку всячину й по кілька разів на день бурмочучи свої чудернацькі молитви.

— Звідки ви, сеньйоре? — запитав Сантьяго.

— Из багатьох країв.

— Ніхто не може походити з багатьох країв, — сказав хлопець.

— Я пастух і буваю в багатьох краях, але походжу з одного міста, яке розташоване біля великого старовинного замку. Саме там я народився.

— Тоді я можу сказати, що я народився в Салемі.

Хлопець не знав, де той Салем, але не схотів запитати, щоб не показати себе невігласом. Якийсь час він дивився на майдан. Люди снували туди й сюди та видавалися дуже заклопотаними.

— Як живеться в Салемі? — запитав Сантьяго, сподіваючись знайти якийсь слід.

— Як і завжди жилося.

Це ще не був слід. Але Сантьяго знав, що Салем не в Андалусії. Бо інакше він би його знав.

— А що ви робите в Салемі? — наполягав він.

— Що я роблю в Салемі? — старий уперше задоволено зареготав. — Тепер я цар Салема.

«Люди іноді говорять дивні речі, — подумав хлопець. — Іноді краще спілкуватися з вівцями, які мовчать і лише просять їжу та воду. А ще

краще перебувати в товаристві книжок, які розповідають неймовірні історії завжди в ті години, коли люди хочуть дізнатися про них. Та от люди, розмовляючи з людьми, щось кажуть, і ми не знаємо, як продовжувати розмову».

— Мене звать Мелхиседек, — сказав старий. — Скільки в тебе овець?
— Достатньо, — відповів хлопець.

Старий хотів знати надто багато про його життя.

— Тоді маємо проблему. Я не можу допомогти тобі, якщо ти стверджуєш, що маєш достатньо овець.

Хлопця опанувало роздратування. Він не просив допомоги. Це старий попросив у нього вина, розмови та книжку.

— Поверніть мені книжку, — сказав він. — Мені треба знайти своїх овець і йти далі.

— Віддай мені десяту частину своїх овець, — сказав старий. — І я навчу тебе, як дістатися до твого захищеного скарбу.

Тоді хлопець пригадав свій сон, і несподівано все стало йому зрозумілим. Стара ворожка не взяла з нього нічого, але старий — можливо, її чоловік — хоче виманити в нього значно більше грошей за потрібну інформацію. Старий, либонь, також циган.

Проте перш ніж Сантьяго встиг щось сказати, його сусід по лаві нахилився, підняв патичок й почав щось креслити на піску біля своїх ніг. Коли він нахилився, щось зблиснуло на його грудях із такою яскравістю, яка майже засліпила пастуха. Проте зі швидкістю, не властивою для його віку, старий затулив груди плащем. Очі хлопця призвичаїлись, і він побачив, що там малював незнайомиць.

На піску головного майдану маленького міста він прочитав ім'я свого батька й своєї матері. Прочитав історію свого життя від початку й до цієї хвилини, розваги дитинства, холодні ночі в семінарії. Прочитав ім'я дочки торговця, якого він не знав. Прочитав про речі, що про них він нікому не розповідав, як, наприклад, про той день, коли украв у батька рушницю, щоб полювати на оленів, або про свій перший і єдиний сексуальний досвід.

— Я цар Салема, — сказав йому старий.

— Чому цар розмовляє з пастухом? — запитав хлопець, присоромлений і захоплений.

— Існує кілька причин. Але найважливіша з них та, що ти спроможний втілити в життя свою Персональну Легенду.

Хлопець не знав, що таке Персональна Легенда.

— Це те, що ти завжди хочеш робити. Усі люди на початку юності знають, що таке їхня Персональна Легенда. Тоді їм усе ясно, усе до снаги, і вони не бояться мріяти й бажати всього того, чого вони хотіли б домогтися в житті. Але минає час, і таємничі сили починають їм доводити, що неможливо реалізувати Персональну Легенду.

Те, що говорив старий, мало небагато сенсу для хлопця. Але він хотів знати, що таке «таємничі сили»; дочка торговця слухатиме про це з роззявленим ротом.

— Це сили, які здаються руйнівними, але насправді вони навчають тебе, як реалізувати твою Персональну Легенду. Вони готують твій дух і твою волю, бо існує велика істина на цій планеті: хоч ким би ти був, хоч би що робив, та коли ти чогось дуже хочеш, то це твоє бажання народилося в Душі Всесвіту. Це твоя місія на Землі.

— Навіть якщо це лише бажання мандрувати? Або одружитися з дочкою торговця тканинами?

— Або знайти свій скарб. Душа Світу годується щастям людей. Або нещастям, заздрістю, ревнощами. Реалізувати свою Персональну Легенду — головний обов'язок людини. Усе в ньому. І коли ти чогось дуже хочеш, весь Усесвіт допомагатиме тобі реалізувати своє бажання.

Протягом якогось часу вони сиділи мовчки, дивлячись на майдан і на людей. Першим заговорив старий:

— Чому ти доглядаєш овець?

— Бо мені подобається мандрувати.

Він показав на продавця смаженої кукурудзи з червоним візком, що стояв у кутку майдану.

— Отой продавець смаженої кукурудзи також завжди мріяв мандрувати, коли був малим хлопцем. Але визнав за краще купити собі візок із попкорном і протягом років складати гроші. Він постаріє й помандрує до Африки, де проживе місяць. Він ніколи не розумів, що люди спроможні робити те, про що вони мріють.

— Він мав би стати пастухом, — уголос подумав хлопець.

— Він про це думає, — сказав старий. — Але торговці смаженою кукурудзою мають дім, а пастухи сплять просто неба. Батьки воліють віддавати своїх дочок за торговців смаженою кукурудзою, а не за пастухів.

Хлопець відчув, як йому кольнуло в серці, коли подумав про дочку торговця сукном. У її місті мусив бути продавець смаженої кукурудзи.

— Але те, що люди думають про торговців смаженою кукурудзою і про пастухів, для них є важливішим, ніж їхня Персональна Легенда.

Старий перегорнув сторінку книжки й поринув у читання. Хлопець трохи зачекав і урвав його в той самий спосіб, у який старий зробив це раніше:

— Чому ви розмовляєте на ці теми зі мною?

— Бо ти намагався прожити свою Персональну Легенду. Але вже готовий відмовитися від неї.

— І ви приходите в такі хвилини?

— Не завжди в такій подобі, але приходжу неодмінно. Іноді я постаю як гарний вихід, як цікава ідея. Іноді підказую, як вийти з тяжкої

ситуації. Але люди зазвичай не помічають мене, не здогадуються, що це зробив саме я.

Старий розповів, що на минулому тижні мусив з'явитися до одного шукача скарбів у формі каменю. Той шукач скарбів від усього відмовився задля пошуку смарагдів. Протягом п'яти років він працював у річці й переглянув 999999 каменів, шукаючи смарагд. У цю хвилину шукач скарбів відмовився від своїх зусиль, адже йому бракувало лише одного каменю — лише **ОДНОГО КАМЕНЮ**, — щоб знайти свій смарагд. А оскільки він був людиною, яка уперто йшла до своєї Персональної Легенди, то старий Мелхиседек вирішив утрутитися. Він перетворився на камінь, що прикотився до ніг шукача скарбів. Той, сповнений гніву та розчарування після п'яти років марних пошуків, пожурих цей камінь якнайдалі. Але кинув його з такою силою, що камінь ударився в інший камінь, і той розколовся, показавши найгарніший смарагд у світі.

— Люди надто рано усвідомлюють сенс свого буття, — сказав старий із певною гіркотою в очах. — Можливо, саме тому вони так рано відмовляються від нього. Але таким є світ.

Тоді хлопець пригадав, що розмова почалася з прихованого скарбу.

— Скарби піднімаються на поверхню землі потоками й приховуються тими самими водами, — сказав старий. — Якщо ти хочеш довідатися про свій скарб, то мусиш віддати мені десяту частину своїх овець.

— Але чому не десяту частину скарбу?

— Якщо ти пообіцяєш мені те, чого в тебе ще нема, то ти втратиш охоту шукати його.

Хлопець тоді згадав, що він пообіцяв десяту частину свого скарбу циганці.

— Цигани є експертами, — зітхнув старий. — Але хай там як, а ти повинен запам'ятати, що все в житті має свою ціну. І саме цього намагаються навчити людей Воїни Світла.

Старий повернув хлопцеві книжку.

— Завтра, о цій самій годині, ти віддаси мені десяту частину своїх овець. І я тебе навчу, де треба шукати свій прихований скарб. Добраніч.

І він зник за рогом вулиці, що перетинала майдан. (...)

«Отара чи скарб?» — подумав юнак. Треба було вибирати між тим, до чого він звик, і тим, до чого прагнув. Була ще й донька крамаря, але їй він був не настільки потрібний, як вівцям. Можливо, вона вже й забула його. Можливо, коли він не з'явиться через два дні, вона цього й не зауважить — для неї всі дні однакові, а коли дні однакові, це означає, що люди перестають помічати всі ті чудесні речі, які відбуваються з ними щодня, від сходу до заходу сонця. (...)

Наступного дня хлопець зустрівся з учорашнім старим. Він привів із собою шістьох овець.

— Я здивований, — сказав він. — Мій друг одразу купив усіх моїх овець. Сказав, що все життя мріяв стати пастухом, і це добрий сигнал.

— Так відбувається завжди, — відповів йому старий Мелхиседек. — Ми це називаємо Сприятливим Початком. Якби ти вперше сів грати в карти, то майже напевне виграв би. Така Доля Початківця.

— Але чому?

— Бо життя хоче, щоб ти прожив свою Персональну Легенду.

Він оглянув шістьох овець і виявив, що одна кульгає. Сантьяго пояснив йому, що це не має ваги, бо вона найрозумніша й дає багато вовни.

— Де мені шукати скарб? — запитав він.

— Твій скарб у Єгипті поблизу пірамід.

Хлопця опанував страх. Стара сказала йому те саме, але жодної плати не взяла.

— Щоб дістатися до нього, ти муситимеш іти за знаками. Бог накреслив у світі дорогу, якою повинна йти кожна людина. Отже, муситимеш читати те, що він накреслив для тебе.

Перш ніж хлопець устиг йому щось сказати, між ним і старим пролетів метелик. Сантьяго згадав свого діда: коли він був малим, дід сказав йому, що метелики — знак доброї долі. Як і цвіркуни, ящірки та стебла коношини з чотирма листочками.

— Саме так, — сказав старий Мелхиседек, який умів читати його думки. — Твій дід навчив тебе правильно. Це і є знаки.

Після цього старий відгорнув плащ, який затуляв йому груди. Хлопець був вражений побаченим і згадав про той блиск, який помітив учора. Старий мав на собі масивний нагрудник із золота, покритий дорогоцінними каменями.

Він і справді був цар. Мусив так ховати своє вбрання, щоб не стати жертвою грабіжників.

— Візьми, — сказав старий, знявши зі свого золотого нагрудника один білий і один чорний камені. — Вони називаються Урім і Гуммім. Чорний камінь хоче сказати «так», а білий — «ні». Коли ти не зможеш бачити знаки, вони стануть тобі у пригоді. Запитуй їх, і вони дадуть тобі відповідь. Але намагайся ухвалювати свої рішення сам. Твій скарб захований біля пірамід, і ти вже про це знаєш, бо віддав мені шістьох овець, щоб я допоміг тобі зробити перший крок.

Хлопець заховав камінці у сакви. Далі він сам вирішуватиме, куди йому йти.

— Не забувай, що все на світі одне ціле. Не забувай мову знаків. Передусім не забувай, що ти мусиш пройти дорогу своєї Персональної Легенди до кінця. А тепер дозволь мені розповісти тобі коротеньку історію.

Якось купець послав свого сина, щоб він навчився Таємниці Щастя від одного з наймудріших людей. Хлопець ішов протягом сорока днів через пустелю, поки добувся до гарного замку на вершині гори. Там жив Мудрець, якого розшукував юнак.

Проте зустріч зі святим чоловіком була не такою, як сподівався наш герой. Він увійшов до зали й побачив там бурхливу діяльність: купці заходили й виходили, люди розмовляли по кутках, невеличкий оркестр награвав чудові мелодії, і тут-таки стояв багатий стіл із найсмачнішими стравами того краю. Мудрець розмовляв з усіма, й хлопець мусив чекати дві години, поки надійшла його черга.

Мудрець уважно вислухав, чому прийшов до нього хлопець, але сказав йому, що в ці хвилини він не має часу пояснювати йому Таємницю Щастя. Він запропонував хлопцеві прогулятися палацом й повернутися через дві години.

— А тим часом я попрошу в тебе однієї послуги, — завершив свої настанови Мудрець, передавши хлопцеві ложку з чаєм, на який він капнув дві краплі олії. — Поки ти ходитимеш, тримай у руках цю ложку й не дозволяй олії зісковзнути.

Хлопець підіймався і спускався сходами палацу, не відриваючи погляду від ложки. Через дві години він повернувся до Мудреця.

— То чи бачив ти, — запитав у нього Мудрець, — перські килими, які висять у моїй їдальні? Чи бачив сад, який майстер садівництва створював протягом десяти років? Чи роздивився чудові пергаменти в моїй бібліотеці?

Засоромлений хлопець зізнався, що не бачив нічого. Його єдиною турботою було — не розлити краплі олії, які доручив йому пронести палацом Мудрець.

— Тоді повертайся назад й ознайомся з чудесами мого світу, — сказав Мудрець. — Ти не можеш довіряти чоловікові, якщо не знаєш, у якій оселі він живе.

Трохи заспокоївшись, хлопець узяв ложку і став знову прогулюватися палацом, роздивляючись ті твори мистецтва, які висіли під дахом та на стінах. Побачив сади й гори навколо палацу, неперевершені квіти, вишуканість, із якою був розташований на своєму місці кожен витвір мистецтва. Повернувшись до Мудреця, він із усіма подробицями розповів про все, що бачив.

— Але де ті дві краплі олії, які я тобі довірив? — запитав Мудрець.

Подивившись на ложку, хлопець побачив, що він їх розлив.

— Тож це єдина порада, яку я тобі можу дати, — сказав Мудрець із мудреців. — Таємниця Щастя полягає в тому, щоб милуватися всіма чудесами світу й ніколи не забувати про дві краплі олії у своїй ложці.

Хлопець нічого не відповів. Він зрозумів історію старого царя. Пастух любить мандрувати, але ніколи не забуває про своїх овець.

Старий Мелхиседек подивився на хлопця й двома простягненими руками зробив якісь дивні жести над його головою. Потім забрав овець і пішов своєю дорогою.

Сантьяго в пошуках скарбу, який йому напроорокували віщуни, полишає Тарифу, перепливає море й дістається до Африки. Але дізнається, що піраміди знаходяться далеко й треба подолати пустелю Сахару. В портовому містечку Танжирі хлопця підступно грабує місцевий злодій. Однак юнак добре пам'ятає настанови мудреця Мелхиседека: «Коли ти чогось прагнеш, цілий Усесвіт змовляється, щоб допомогти тобі». Сантьяго цілий рік успішно працює у старого торговця кришталем, щоб заробити гроші на омріяний перехід. За цей час він навчився важливих речей — торгівлі кришталем, мови без слів, розумінню знаків. Після довгих роздумів, чи повернутися йому додому, купити багато овець та розбагатіти — чи лишити все й прямувати за мрією дістатися пірамід, Сантьяго обирає друге. Зрештою юнак знаходить караван, який прямує до пірамід. Під час пошуків він знайомиться з англійцем, що їде до пустелі, щоб зустрітися з Алхіміком, який знайшов Філософський Камінь і Еліксир Життя, та опанувати магію. Мандрівка пустелею відкриває юнакові багато мудрих речей, зокрема те, що «все на Землі постійно змінюється, бо Земля жива... і має душу. Ми — частка цієї Душі, тому рідко усвідомлюємо, що вона все робить для нас». Сантьяго зацікавлюється книжками англійця.

То були дивні книжки. Вони розповідали про ртуть, про сіль, про драконів і царів, але Сантьяго не розумів у тих розповідях нічого. Проте він знайшов там ідею, яка, схоже, повторювалася майже в усіх книжках. Усі речі є маніфестаціями лише однієї речі, одного Джерела.

В одній із книжок він вичитав, що найважливіший текст алхімії має лише кілька рядків і записаний на простому смарагді.

— Це Смарагдова Скрижаль, — сказав англієць, пишаючись тим, що може чогось навчити хлопця.

— А навіщо тоді писати стільки книжок?

— Щоб зрозуміти ці кілька рядків, — відповів англієць, не вельми впевнений у правильності своєї відповіді.

У книжці, яка найбільше зацікавила хлопця, розповідалася історія знаменитих алхіміків. То були люди, які присвятили все своє життя очищенню металів у лабораторіях; вони вірили в те, що коли якийсь метал обробляти й обробляти протягом багатьох років, то він утратить усі свої індивідуальні властивості, й на його місці залишиться лише Душа Світу. Ця Унікальна Річ дозволить алхімікам зрозуміти кожну річ на поверхні землі, бо це єдина мова, якою спілкуються між собою речі. Алхіміки називають це відкриття Великим Творінням — і воно складається з рідкої та твердої частин.

— А хіба не досить спостерігати за людьми та знаками, щоб відкрити цю мову? — запитав хлопець.

— У тебе манія все спрощувати, — роздратовано відповів англієць. — Алхімія — серйозна робота. Необхідно робити кожен крок достоту так, як навчають майстри.

Хлопець відкрив, що рідка частина Великого Творіння називається Еліксиром Тривалого Життя, й вона лікує всі хвороби, крім того, алхімік не знає старості. А тверду частину називають Філософським Каменем.

— Нелегко відкрити Філософський Камінь, — сказав англієць. — Алхіміки провели чимало років у лабораторіях, спостерігаючи вогонь, який очищав метали. Вони так багато дивилися на вогонь, що зрештою втрачали відчуття суєтності світу. І якогось чудового дня відкрили, що очищення металів, у підсумку, очистило й їх самих.

Хлопець згадав про торговця кришталем. Він казав, що очистити вази — це добре, бо в такий спосіб вони обидва позбуваються поганих думок. Він усе більше переконувався в тому, що алхімію можна вивчати у повсякденному житті.

— Крім того, — повідомив йому англієць, — Філософський Камінь має дивовижну властивість. Його маленький уламок спроможний перетворювати великі кількості металів на золото.

Після цієї фрази хлопець надзвичайно зацікавився алхімією. Він подумав, що, виявивши трохи терпіння, він зможе перетворювати все на золото. Він прочитав, що кілька людей зуміли домогтися цього: Гельвецій, Еліас, Фульканеллі, Жебер. То були надзвичайні історії. Усі ті люди до кінця прожили свою Персональну Легенду. Вони мандрували, зустрічалися з мудрецами, творили чудеса перед тими, хто їм не вірив, володіли Філософським Каменем і Еліксиром Тривалого Життя.

Та коли він захотів навчитися, як досягти Великого Творіння, то цілком розгубився. Він знайшов у книжках лише загадкові креслення, закодовані інструкції, темні й незрозумілі тексти. (...)

Одного дня хлопець повернув англійцеві книжки.

— Ну, чи багато ти там зрозумів? — запитав той.

Він потребував когось, із ким би міг поговорити, щоб не думати про небезпеку війни.

— Я зрозумів, що світ має Душу, і той, хто зрозуміє ту Душу, зрозуміє мову речей. Я також зрозумів, що багато алхіміків прожили свою Персональну Легенду й змогли відкрити Душу Світу, Філософський Камінь й Еліксир. Але передусім я довідався, що ці істини дуже прості й можуть бути записані на грані смарагда.

Англієць був розчарований. Довгі роки досліджень, магічні символи, малозрозумілі слова — ніщо з цього не справило враження на хлопця.

«Він має досить примітивну душу, аби це зрозуміти», — подумав він.

Він забрав свої книжки й поклав їх у торби, що звисали з верблюда.

— Повертайся до каравану, — сказав він. — Я також дечого в нього навчився.

Хлопець знову став слухати мовчанку пустелі й споглядати пісок, збитий копитами тварин. «Кожен має свою манеру навчатися, — сказав він сам до себе. — Моя манера відрізняється від його манери, а його манера відрізняється від моєї. Але обидва ми перебуваємо в пошуках своєї Персональної Легенди, і я шаную його за це». (...)

Шлях був тривалим і нелегким. Незабаром караваном пронеслася звістка про війну, яка не стривожила погонича: «Зумієш жити тут і тепер — будеш щасливим. Побачиш, що пустеля живе своїм життям, небо всипане зірками, а війни йдуть, бо це притаманно людям. Життя стане святом, великим карнавалом, бо життя — це мить, яку ми проживаємо саме тепер». Нарешті вони дістаються оази, в якій перебуватимуть до кінця війни між племенами. Там живе Алхімік, який знає, що з караваном прибув чоловік, якому він має передати деякі свої секрети. Юнак знайомиться з Фатімою й закохується у неї.

...То була Любов. Старша від людства, давніша від пустелі. Коли зустрічалися дві пари очей, вона завжди вибухала з тією ж силою, що й тепер, біля джерела. Дівчина всміхнулася, і це був знак — знак, якого він чекав, не знаючи про це, ціле життя. Знак, якого він марно шукав у вівцях і книжках, у кристалі й пустельній тиші.

Це була найчистіша мова світу, без жодних пояснень, бо їх не потребує Всесвіт, линучи крізь безконечний простір. Цієї миті юнак відчув, що перед ним стоїть його дружина, й вона також збагнула це без слів. Він був у цьому переконаний, хоча батьки й казали йому, що, перш ніж одружитися, треба довго залицятися, свататись, збирати гроші. Але ті, хто так думав, не знали Всесвітньої Мови, бо коли зануритися в неї, легко зрозуміти, що в цьому світі тебе завжди хтось чекає — чи то в пустелі, чи у великому місті. А коли сходяться двоє таких людей і зустрічаються їхні очі, зникає минуле й майбутнє. Існує тільки ця мить і неймовірна впевненість, що все на світі написано однією Рукою. Рукою, яка пробуджує Любов і творить для кожної душі споріднену їй душу. Без цього всі мрії втрачають сенс...

Англієць зустрічається з Алхіміком. Сантьяго витлумачує знаки й видіння, які бачить у пустелі, куди пішов шукати відповідь на питання про свій подальший шлях, та попереджає населення оази про небезпеку військового нападу, чим допомагає перемогти ворога, за що вожді щедро винагороджують юнака. Цим вчинком він зацікавлює Алхіміка, який знаходить Сантьяго й обіцяє довести до пірамід. Єдине, що обтяжує серце юнака перед останнім кроком до скарбів, — необхідність полишити Фатіму. Він знову перед вибором: залишившись у оазі, хлопець одружиться з Фатімою, стане Радником Оази й розбагатіє, але не здійснить своєї мрії. «Любов ніколи не заважає людині жити власною Легендою. Якщо так сталось, значить Любов не була справжньою — тією, яка говорить Мовою Світу», — каже Алхімік. Дівчина обіцяє чекати на коханого.

— Не думай про те, що залишилося в тебе позаду, — сказав Алхімік, коли вони скакали верхи на конях через піски пустелі. — Усе закарбоване в Душі Світу й залишиться там навічно.

— Люди більше думають про повернення, аніж про від'їзд, — сказав хлопець, який знову при звичаювався до мовчанки пустелі.

— Якщо те, з чим ти зустрічався, виготовлене з чистої матерії, воно ніколи не зникне. І ти зможеш одного дня повернутися. Якщо ти пережив одну мить світла, схожого на вибух зірки, тоді ти не знайдеш нічого, коли повернешся. Але ти бачив вибух світла, він був, цей спалах. І лише це варте твоїх зусиль.

Чоловік говорив мовою алхімії. Але хлопець знав, що він говорить про Фатіму.

Було важко не думати про те, що залишилося позаду. Пустеля з її майже однаковим краєвидом мала звичай наповнюватися маревами. Хлопець досі бачив фінікові пальми, колодязі та обличчя коханої. Бачив англійця з його лабораторією й погонича верблюдів, який був Учителем, але про це не знав. «Можливо, Алхімік ніколи не кохав жінку», — подумав хлопець.

Алхімік скакав попереду з соколом на плечі. Сокіл добре знав мову пустелі, й коли вони зупинялися, птах злітав із плеча Алхіміка й летів у пошуках поживи. У перший день він зловив зайця. На другий — двох птахів.

Уночі вони стелили свої ковдри й не розпалювали вогнища. Ночі в пустелі були холодні й ставали темнішими, мірою того як місяць зменшувався в небі. Протягом тижня вони скакали мовчки, розмовляючи лише про необхідні застереження, яких треба було дотримуватися, щоб уникати зустрічі з племенами, що воювали. Війна тривала, й вітер іноді доносив до них солодкавий запах крові. Деякі битви відбувалися зовсім близько, й вітер нагадував хлопцеві, що існує Мова Знаків, завжди готова показати те, чого він не міг побачити очима.

Коли спливав сьомий день подорожі, Алхімік вирішив розбити табір для нічного відпочинку раніше, ніж до того. Сокіл полетів на полювання, а Алхімік дістав флягу з питною водою й запропонував хлопцеві.

— Ти вже майже дістався до кінця своєї подорожі, — сказав він. — Мої вітання. Ти йдеш шляхом своєї Персональної Легенди.

— А ви вели мене дорогою мовчки, — сказав хлопець. — Хоч я сподівався, ви навчите мене того, що знаєте. Деякий час тому я подорожував пустелею з чоловіком, який давав мені читати книжки з алхімії. Але тепер я не навчився нічого.

— Існує лише один спосіб навчатися, — відповів Алхімік. — Навчатися в діяльності. Усього, що ти мусив знати, тебе навчила подорож. Крім одного.

Хлопець захотів знати, чого саме, але Алхімік дивився на обрій, чекаючи повернення сокола.

— Чому вас називають Алхіміком?

— Бо я ним є.

— А в чому помилялися інші алхіміки, які шукали золото й не знайшли його?

— Вони шукали тільки золото, — відповів його супутник. — Шукали скарб своєї Персональної Легенди, але не хотіли прожити власну Легенду.

— А чого я тут навчився? — наполягав хлопець.

Але Алхімік далі дивився на обрій. Після якогось часу сокіл повернувся з їжею. Вони вирили яму й розпалили в ній багаття, щоб ніхто не міг побачити світло від вогню.

— Я Алхімік, тому що я Алхімік, — сказав він, поки вони готували їжу. — Я освоїв науку своїх дідів, а вони опанували її від своїх дідів, і так тривало від сотворіння світу. У ту епоху вся наука Великого Творіння могла бути записана на простому смарагді. Але люди не надали ваги простим речам і почали писати трактати, тлумачення й філософські есе. Почали також запевняти, що краще знають дорогу, ніж інші.

Але Смараглова Скрижаль існує й сьогодні.

— А що записано на Смарагдовій Скрижалі? — поцікавився хлопець.

Алхімік почав креслити якісь знаки на піску й креслив їх понад п'ятнадцять хвилин. Поки він креслив, хлопець пригадав старого царя Мелхиседека й майдан, де вони одного дня зустрілися; йому здавалося, відтоді минуло багато й багато років.

— Ось що записано на Смарагдовій Скрижалі, — сказав Алхімік, коли перестав креслити.

Хлопець підійшов і прочитав слова, записані на піску.

— Це код, — констатував Сантьяго, трохи розчарований Смарагловою Скрижаллю. — Як у книжках англійця.

— Ні, — не погодився з ним Алхімік. — Це схоже на політ яструбів — його не можна зрозуміти лише завдяки резону. Смараглова Скрижаль — це прямий перехід до Душі Світу. Мудреці дійшли висновку, що світ природи — це лише образ і копія Раю. Просте існування цього світу є гарантією, що існує світ досконаліший, аніж цей. Бог його створив для того, щоб через прості речі люди могли зрозуміти його духовні настанови й чудеса його знання. Це й є те, що я називаю діяльністю.

— Я повинен зрозуміти Смарагдову Скрижаль? — запитав хлопець.

— Можливо, якби ти перебував у лабораторії алхімії, то тепер настала б для тебе та мить, щоб у найкращий спосіб зрозуміти Смарагдову Скрижаль. Але ти перебуваєш у пустелі, тож поринай у пустелю. Вона слугує для розуміння Світу, як і будь-яка інша річ на поверхні Землі. Тобі навіть не треба розуміти пустелю: досить пильно подивитись на просту піщинку, й ти побачиш усі чудеса Творіння.

— А як я можу поринути в пустелю?

— Прислухайся до свого серця. Воно знає про все, бо бачить Душу Світу й одного дня повернеться до неї. (...)

— Чому ми боїмося дослухатися до свого серця? — запитав хлопець, коли вони розбили табір для відпочинку наприкінці того дня.

— Бо там, де воно перебуває, перебуває твій скарб.

— Моє серце збуджене, — сказав хлопець. — Я бачу сни, коли воно хвилюється і його наповнює пристрасть до жінки з пустелі. Воно звертається до мене з різними запитаннями й не дає мені спати протягом багатьох ночей, коли думаю про неї.

— От і гаразд. Твоє серце живе. Слухай далі, що воно тобі скаже. (...)

— Моє серце підступне, — сказав хлопець Алхімікові, коли вони зупинилися, щоб дати коням трохи відпочити. — Воно не хоче, щоб я продовжував свій пошук.

— Це добре, — відповів йому Алхімік. — Отже, твій організм залишається живим. Природно боятися перетворити на сон усе, чого ти вже досяг.

— Тоді чому я повинен слухати своє серце?

— Бо ти ніколи не зможеш примусити його замовкнути. І хоч би скільки ти намагався не слухати, що воно тобі каже, воно залишатиметься у твоїх грудях, знову й знову повторюючи те, що воно думає про життя і світ.

— Навіть якщо воно зрадливе й підступне?

— Зрада — це удар, якого ти не чекаєш. Якщо ти добре знаєш своє серце, воно ніколи не наважиться на таке. Бо ти знатимеш свої мрії і бажання й знатимеш, як боротися з ними.

Нікому не вдасться втекти від свого серця. Тому краще послухати, що воно каже. Щоб воно ніколи не завдало удару, якого ти не чекаєш. (...)

— Моє серце боїться страждати, — сказав хлопець Алхімікові одного вечора, коли вони дивилися на небо без місяця.

— Скажи йому, що страх перед стражданням є гіршим, аніж саме страждання. І що жодне серце не страждало, коли вирушало на пошук своїх снів, бо кожна мить пошуку є миттю зустрічі з Богом і з Вічністю. (...)

Того вечора його серце було спокійним. Юнак міцно заснув, а коли прокинувся, серце розповіло йому про Світову Душу. Воно сказало, що всі щасливі люди мають у собі Бога. І що щастя можна знайти у крихітній піщинці, як і казав Алхімік. Бо найменша піщинка є часткою Світобудови, і Всесвіт створював її мільйонами років.

«На кожного з нас чекає свій скарб», — повідало серце. «Ми, людські серця, рідко говоримо про ці скарби, бо люди вже не хочуть їх шукати. Тому розповідаємо про них лише дітям. А потім дозволяємо життю йти своїм шляхом, назустріч смерті. Та, на жаль, мало хто обирає призначену йому дорогу — дорогу Персональної Легенди, дорогу

до щастя. Більшість людей сприймає цей світ як щось загрозливе, тож він і справді стає загрозливим. Ось чому ми, людські серця, говоримо все тихше й тихше, хоча й не замовкаємо цілком. Ось чому ми спотворюємо свою мову, щоб її ніхто не збагнув — ми не хочемо, щоб люди мучились через те, що не живуть за покликом серця». (...)

— Чому серце не говорить чоловікові, що він повинен іти туди, куди кличуть його сни? — запитав хлопець в Алхіміка.

— Бо у такому випадку саме серце страждає найбільше. А серця не люблять страждати.

У той день хлопцеві здалося, що серце вирішило його покинути. Він попросив, щоб воно ніколи не розлучалося з ним. Попросив, щоб, коли він віддалятиметься від своїх мрій, серце стискалося в грудях і подавало сигнал тривоги. Хлопець запрявся, що ніколи, коли почує цей сигнал, не знехтує ним.

Протягом тієї ночі він багато говорив з Алхіміком. І Алхімік зрозумів, що серце хлопця обернулося до Душі Світу.

— Що мені робити тепер? — запитав хлопець.

— Добиратися до пірамід, — сказав Алхімік. — І бути дуже уважним до знаків. Твоє серце вже готове показати тобі твій скарб.

— Саме цього мені бракувало знати?

— Ні, — відповів Алхімік. — Ось чого тобі бракувало знати: «Завжди перед тим, як реалізувати мрію, Душа Світу вирішує перевірити, чого ти навчився протягом подорожі. Вона робить це не тому, що вона погана, а щоб ми могли разом зі своєю мрією з'явити собі й ту науку, яку ми опанували під час подорожі. У цю мить більшість людей чинять опір. Це те, що мовою пустелі ми називаємо «померти від спраги, коли фінікові пальми уже з'явилися на обрії». Пошук завжди починається від Доли Початківця. Й закінчується Підтвердженням Переможця.

Хлопець згадав про давнє прислів'я свого краю. Там говорилося про те, що найтемніша година настає перед самим сходом сонця. (...)

Вони продовжили свій шлях через пустелю. З кожним днем юнакове серце ставало все тихішим. Воно вже не дбало про минуле й майбутнє; задовільнялося тим, що споглядало пустелю й разом із юнаком пило з джерела Світової Душі. Юнак і серце стали друзями, які не зрадять.

Серце тепер озивалося, щоб підбадьорити його й додати сил, бо мовчазна пустеля була надто одноманітною. Серце сказало, що найкращими якостями юнака є відвага, з якою він відмовився від овець, щоб жити своєю Легендою, й завзяття, з яким він працював у крамничці з кришталем. (...)

— Далі їхати не можна, — сказав один із вершників. — Тут район військових дій.

— Я не їду далеко, — відповів Алхімік, дивлячись вершникам прямо у вічі. Вони якось мить помовчали і — пропустили їх.

Юнак був здивований.

— Ви їх підкорили своїм поглядом! — вигукнув він.

— Очі виявляють силу душі, — відповів Алхімік.

Одного дня мандрівники потрапили до рук войовничого племені. Сині запони закривали воїнам обличчя, залишаючи тільки очі. Навіть з такої віддалі очі ці передавали силу їхніх душ. І говорили про смерть. Алхімік віддав арабам всі хлопцеві гроші й назвав себе й товариша чаклунами, яких дуже боялися в пустелі. На підтвердження власної сили сказав, що юнак може зруйнувати цей табір силою вітру й за три дні стати вітром.

— Не піддавайся страхові, — на диво лагідно сказав він. — Інакше не зможеш почути своє серце.

— Але ж я не знаю, як стати вітром.

— Коли живеш своєю Легендою, знатимеш усе, що треба. Лиш одна річ заважає здійсненню мрії — страх перед поразкою.

— Я не боюся поразки. Просто я не знаю, як стати вітром.

— Мусиш навчитися. Від цього залежить твоє життя.

— А коли не зумію?

— Тоді помреш на дорозі Легенди. Така смерть краща, ніж у мільйонів інших, хто ніколи й не чув про Легенду. Але не переймайся. Загроза смерті змушує людей боротись за життя. (...)

— Десь у пісках є жінка, яку я люблю, — сказав юнак. — Тому, дивлячись на твої піски, дивлюся на неї. Я хочу до неї повернутись, і мені потрібна твоя допомога, щоб перетворитися у вітер.

— Що таке Любов? — запитала пустеля.

— Любов — це політ сокола над твоїми пісками. Бо для нього ти — зелене поле, з якого він ніколи не вертається без здобичі. Він знає твої скелі, дюни й гори, а ти з ним щедро ділишся.

— У своєму дзьобі сокіл переносить шматочки мене самої, — сказала пустеля. — Роками я доглядаю його здобич, годую її й напуваю рідкісними краплинками води. І ось, коли я тішуся, що виплекала щось у своїх пісках, сокіл кидається з неба й забирає створене мною.

— Але ж для цього ти й створила здобич, — відповів юнак, — щоб нагодувати сокола. Сокіл нагодує людину. А людина згодом дасть поживу твоїм піскам, де знову з'явиться здобич. Так влаштовано світ.

— То це — Любов?

— Так. Це те, що перетворює здобич у сокола, сокола в людину, а людину в пустелю. Це те, що перетворює свинець у золото й ховає золото в землю.

— Не розумію тебе, — сказала пустеля.

— Принаймні зрозумій, що у твоїх пісках мене чекає жінка. Тому я мушу стати вітром. (...)

— Навчи мене, як стати вітром хоча б на кілька хвилин, — попросив юнак. — Ми тоді поговоримо про надзвичайні можливості людей і вітрів.

Вітру було цікаво, бо він цього ще не знав. Йому хотілось про це поговорити, та він не відав, як перетворити людину на вітер. А він стільки всього вмів! Творив пустелі, затоплював кораблі, валив ліси й проносився містами, повними музики й галасу. Вважав, що нема йому меж, а тут цей хлопчина говорить ще про щось, що міг би вдіяти вітер.

— Це називається Любов'ю, — сказав юнак, побачивши, що вітер уже готовий поступитися. — Коли тебе люблять, ти можеш досягти усього на світі. Коли тебе люблять, не треба навіть розуміти, що діється, бо все воно діється в тобі, й тоді людина може стати вітром. Якщо, звичайно, вітер допоможе.

Вітер був гордий, і його дратували слова юнака. Він почав дути сильніше, здіймаючи вгору пісок. Та зрештою мусив визнати, що, хоча й літав по цілому світу, так і не навчився перетворювати людей на вітер. І нічого не знав про Любов.

— Блукаючи по світу, я бачив, що люди, говорячи про Любов, часто дивляться на небо, — сказав вітер сердито, бо мусив визнати власну обмеженість. — Ти спитай у неба.

— Ну, то допоможи мені, — попросив юнак. — Розпочни бурю, щоб пісок заступив собою Сонце. Тоді я зможу дивитися на небо й не сліпнути.

Вітер дмухнув з усієї сили, й небо заповнилося піском, а замість Сонця залишилось ледь помітне золотисте коло. (...)

— А чому я не знаю, що таке Любов? — запитало Сонце.

— Бо Любов не застигає нерухомо, як пустеля, не вештається світом, як вітер, і не дивиться на все здаля, як ти. Любов — це сила, яка трансформує й удосконалює Світову Душу. Коли я вперше в неї занурився, думав, що вона бездоганна. Але згодом побачив, що, як усе в світі, вона має свої пристрасті й конфлікти. Це ми даємо поживу Світовій Душі, й світ, у якому живемо, буде кращим або гіршим залежно від того, якими станемо ми. Ось тут і необхідна сила Любові, бо коли ми любимо, завжди хочемо стати кращими.

— А чого ти хочеш від мене? — запитало Сонце.

— Допоможи мені стати вітром, — відповів юнак.

— Всі знають, що я наймудріше у світі, — промовило Сонце. — Але я не знаю, як зробити тебе вітром. (...)

Юнак звернувся до Руки, яка Все Написала. В цю мить відчув, як замовк цілий Всесвіт, і він теж замовк.

Хвиля Любові зринула йому з серця, і юнак почав молитися. Це була молитва, якої він ще ніколи не проказував, бо була вона без слів і благань. Ця молитва не підносила подяку за нові пасовища для овець, не просила, щоб краще йшла торгівля кришталем, не благала, щоб жін-

ка, яку він зустрів, чекала на нього. В тиші, яка настала, юнак збагнув, що пустеля, вітер і сонце також шукають знаків, написаних Рукою, теж намагаються йти своїм шляхом і збагнути напис на смарагдовій грані. Він побачив, що знаки є скрізь на Землі і в Космосі, й виникають вони без особливих причин; він усвідомив, що ні пустелі, ні вітри, ні сонце, ні люди не відають, для чого вони створені. Тільки Рука знає причину, тому вона й могла творити чудеса, перетворюючи моря на пустелі, а людей на вітри. Тільки вона розуміє грандіозний задум, за яким у Всесвіті настала мить, коли шість днів творіння стали Архитвором.

Юнак занурився у Світову Душу і збагнув, що Душа Світу — це частка Душі Бога, а Божа Душа — це його душа. І що він може творити чудеса.

Диво сталося, здійнявся вітер. Полонені здобули свободу й рушили далі. У старому монастирі Алхімік показав найбільше диво — перетворення свинцю на золото, яким щедро винагородив ченця, хлопця й частину залишив собі. На прощання Алхімік розповів юнакові притчу про сні й сказав: «Кожна людина на цій Землі, хто б вона не була, відіграє центральну роль в історії світу. Хоча й не відає про це». Юнак поїхав далі сам. Незабаром побачив сиві Піраміди, про які мріяв, отримав знак і почав копати: він повинен знайти свій скарб. Та на нього напали грабіжники, пограбували й побили. Ватажок, почувши його історію про віщування, наказав залишити хлопця в живих і розповів свої сні про скарб, схований на батьківщині Сантьяго.

В Епілозі розповідається, як хлопець повернувся на батьківщину, знайшов місце, про яке розповідав злодій-араб, і почав копати. За годину він відкрив скриню невідомого конкістадора, повну старовинних золотих монет і коштовностей. Потім хлопець вирушив до Фатіми, яка чекала на нього.

(Переклад Віктора Шовкуна)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Англієць говорить Сантьяго, що коли б «міг, склав би величезну енциклопедію лише з двох слів — «фортуна» й «випадковість». Поясніть власне розуміння цих слів. 2. Доберіть прикметники до характеристики образу Сантьяго. 3. Що, на вашу думку, означає «Персональна Легенда»? **Математична компетентність.** 4. Пригадайте, який ланцюг подій привів хлопця до роботи в крамниці з продажу кришталю. 5. Чи є логічним те, що саме Сантьяго здатний змінити й удосконалити крамницю, яка протягом багатьох років лишалася незмінною? Чому? 6. Чим Сантьяго відрізняється від власника магазину? **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 7. Якого розміру, на вашу думку, мала бути Смарагдова Скрижаль, щоб умістити на собі істини, відомі справжнім алхімікам? 8. Сантьяго називає істини Смарагдової Скрижалі кодом. Чому? Чи можна сказати, що наука вже розшифрувала певні коди, що стосуються світобудови чи життя людини? **Інформаційно-цифрова компетентність.** 9. З допомогою Інтернету завітайте на персональний сайт Пауло Коельйо, напишіть про враження від прочитаних творів. 10. Доберіть із сайту митця

світлина, які, на вашу думку, найкраще презентують його як автора «Алхіміка». Прокоментуйте свій вибір. **11.** Зробіть буктрейлер до твору. **Уміння вчитися.** **12.** Коли Сантьяго розпочинає свою подорож пустелею, він зустрічається з англійцем — студентом алхімії. Багато в чому вони схожі між собою: обидва йдуть шляхом «Персональної Легенди», обидва певним чином стикаються з ідеями алхімії. Чим відрізняється їхній підхід до життя та навчання? **13.** Чому Алхімік обирає своїм учнем Сантьяго, а не англійця? **14.** Прокоментуйте слова Алхіміка: «Я старий і забобонний араб, який вірить у прислів'я свого краю: «Те, що сталося одного разу, може більше ніколи не статися. Але те, що осталося двічі, неодмінно станеться й утретє». **15.** Які події зумів передбачити Алхімік? Який урок мав винести з них Сантьяго? **Ініціативність і підприємливість.** **16.** Коли роман «Алхімік» вийшов друком у Бразилії, його не помітили читачі. Створіть рекламу, яка б привернула увагу публіки до твору. **17.** Чи міг Сантьяго уникнути пограбування в портовому Танжирі? Напишіть поради герояві щодо правил поведінки в незнайомому місті. **18.** Знайдіть у тексті роману підтвердження тому, що ініціативність і підприємливість часто винагороджуються успіхом. **Соціальна та громадянська компетентності.** **19.** Чим викликане бажання Сантьяго попередити жителів оази про небезпеку з боку воюючих племен? Яку роль у цьому відіграє закоханість у Фатіму? **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** **20.** Робота в малих групах. Уявіть, що ви — художник, до якого звертається видавець із пропозицією створити обкладинку до роману «Алхімік», на якій він хоче бачити символічні образи роману. Представте результати роботи в групі одним зі способів: 1) Опишіть (усно чи письмово) вашу обкладинку. 2) Намалюйте макет обкладинки. 3) Створіть скрапбук. **Екологічна грамотність і здорове життя.** **21.** Які небезпеки чатують на людину, що подорожує пустелею? Чого їй варто остерігатися? Як убезпечити себе? Напишіть відповідь у вигляді таблиці:

Небезпеки подорожі пустелею	Методи, якими їх долають герої роману	Моя думка щодо ефективності методів

Предметні компетентності

Знання. **22.** Сформулюйте критерії художності, які П. Коельйо втілює у романі «Алхімік». **23.** Чи належить алюзивність до них? Аргументуйте. **24.** Визначте, з якими відомими художніми текстами перегукується роман. **Діяльність.** **25.** Пригадайте притчу про юнака, який хотів навчитися щастя в Мудреця, яку цар Мелхиседек розповідає Сантьяго. Поясніть, чи є критерій включення притчі у текст роману достатньою підставою, щоб вплинути на його жанрову форму й дозволити визначити твір як роман-притчу. Порівняйте Сантьяго з героєм цієї притчі. **26.** Порівняйте образи царя Мелхиседека та Алхіміка. **27.** Знайдіть і випишіть з тексту роману мудрі істини, які стануть у пригоді тим, хто розпочинає самостійну життєву дорогу. **Цінності.** **28.** Як ви вважаєте, чому П. Коельйо чітко не вказав, коли саме відбуваються події, зображені в романі? Чому Сантьяго в романі називається просто «юнаком»? **29.** Які цінності здобуває Сантьяго в кінці своєї подорожі?

ШВЕЦІЯ

ТУМАС ЙОСТА ТРАНСТРЕМЕР

1931 — 2015

Тумас Транстремер народився 15 квітня 1931 р. у м. Стокгольмі (Швеція). Після закінчення гімназії юний поет вступив до Стокгольмського університету, де вивчав психологію, а паралельно студіював літературу, історію та релігію. У 1960-ті роки Т. Й. Транстремер працював психологом у колонії для неповнолітніх, у 1980-ті — в Інституті праці консультував робітників, які одержали травми на виробництві. Водночас захоплювався музикою, за його словами, це розвинуло в ньому відчуття музичної форми, яка потім перейшла у вірші. Коли 1990 р. Т. Й. Транстремер пережив інсульт, то був паралізований і втратив здатність керувати правою рукою. Він пересувався з палицею, спілкувався лише через дружину Моніку, майже нічого не писав. Лікарі порадили музичну психотерапію, і шведські композитори писали спеціально для нього твори для виконання однією рукою, щоб поет міг продовжувати творчу діяльність. Перша збірка Т. Й. Транстремера «Сімнадцять віршів» вийшла 1954 р., друга збірка «Тайни на шляху» — 1958 р. Найбільш плідними для поета виявилися 1970-ті роки. Тумас Транстремер — автор 12 поетичних збірок. Йому було 80 років, коли він здобув Нобелівську премію «за стислі та прозорі образи, що дали читачам змогу по-новому поглянути на реальний світ». Поезії Т. Й. Транстремера перекладені 60 мовами світу.

РОМАНСЬКІ АРКИ

У велетенському романському храмі тислися туристи.
Відкривалося склепіння за склепінням — без освітлення.
Тремтіло полум'я декількох свічок.
Обняв мене янгол без обличчя
і зашептав крізь усе тіло:
«Не встидайся того, що ти людина, пишайся!»

У твоєму естві відкривається склепіння за склепінням
без кінця.
Ніколи не будеш готовий, і так має бути!»
Я був сліпий од сліз,
і вивели мене на сповнену сонця площу
разом з містером Джонсом, паном Танакою
та сеньйорою Сабатіні,
а всередині тих людей відкривалося
склепіння за склепінням — без кінця.

(Переклад Дмитра Павличка)

ХАЙКУ

Сонце заходить.
Наші тіні — велетні.
Скоро тінь — усе.

Ніч тече собі
зі сходу на захід у
темпі місяця.

Не такі життя:
краса виживає у
татуваннях.

Біле сонце до
синьої гори смерті
самотньо біжить.

Твердині, чуже
місто, холодні сфінкси,
пусті арени.

(Переклад Лева Грицюка)

ШТОРМ

Зненацька мандрівник зустрічає
старий великий дуб, який — мов скам'янілий лось,
із кроною завширшки з мило, перед чорно-зеленою
фортецею вересневого моря.

Північний шторм. Це в той час, коли зріють
грона горобини. Пробудженому в п'ятні
чується, як сузір'я б'ють копитами у своїх стійлах
високо над деревами.

(Переклад Юлії -Ванди Мусаковської)

ШТОРМ

Раптом подорожній тут зустрічає
старий великий дуб, який — мов скам'янілий лось із
кроною завширшки з мило, перед чорно-зеленою
фортецею вересневого моря.

Північний шторм. Це в той час, коли зріють
грона горобини. Прокинешся у темряві і чуєш:
сузір'я б'ють копитами у стійлах
високо над деревами.

(Переклад Юлії -Ванди Мусаковської)

АЛЕГРО

Я граю Гайдна після чорного дня
і відчуваю легке тепло в руках.

Клавіші прагнуть. М'які молоточки стукають.
Звук — зелений, живий і тихий.

Звук говорить, що свобода існує,
і що хтось не платить імператору податків.

Я запихаю руки у свої гайднівські кишені
і наслідую того, хто легко дивиться на світ.

Я підіймаю гайднівський прапор — це означає:
«Ми не здаємось. Але хочемо миру».

Музика — це скляний будинок на схилі,
на який летить каміння, котиться каміння.

І каміння прокочується крізь нього,
але кожна шиба залишається цілою.

(Переклад Лева Грицюка)

РАНОК І В'ЇЗД

Морська чайка — шкіпер сонця — скеровує політ,
Під нею — вода.

Зараз світ іще дримає,
мов кольоровий камінь у воді.

Незрозумілі дні. Дні —
наче письмо ацтеків!

Музика. І я стою, ув'язнений
у цьому гобелені,
з піднятими руками — як фігурка
з народного мистецтва.

(Переклад Юлії Мусаковської)

ДЗВІН

І дрізд виспівав свою пісню на кості мертвих.
Ми стояли під деревом і відчували,
що час провалюється і зникає.

Церковний двір і двір шкільний зустрілися
і зайшли один в одного,
немов два потоки в морі.

І музика церковних дзвонів здійнялася до чотирьох вітрів,
народжених легесенькою силою пароплавів.

Позаду себе на землі вона залишила могутню тишу.
І спокійні кроки дерева, і спокійні кроки дерев.

(Переклад Дмитра Павличка)

GOGOL

The jacket threadbare as a wolf pack.
The face like a marble slab.
Sitting in the circle of his letters in the grove that rustles
with scorn and error,
the heart blowing like a scrap of paper through the inhospitable
passageways.
The sunset is now creeping like a fox over this country,
igniting the grass in a mere moment.
Space is full of horns and hooves underneath
the barouche glides like a shadow between my father's
lit courtyards.
St. Petersburg on the same latitude as annihilation
(did you see the beauty in the leaning tower)
and around the ice-bound tenements floating like a jellyfish
the poor man in his cloak.
And here, enveloped in fests, is the man who before was
surrounded by the herds of laughter,
but these have long since taken themselves to tracts far above
the tree line.
Men's unsteady tables.
Look outside, see how darkness burns hard a whole galaxy of souls.
Rise up then on your chariot of fire and leave the country!

(Переклад Роберта Бляя)

AIR MAIL

Шукаючи поштової скриньки,
я ніс листа через місто.
В пущі з каміння й бетону.
Літаючий килим марки,
хитливі букви адреси,
плюс під печаткою моя правда,
ширяюча понад морем.
Атлантики ряхтливе срібло.
Гори хмар. Рибальський катер,
як виплюнута кісточка оливи.

І блідий шрам за кілем.
 Тут внизу триває робота.
 Я часто поглядаю на годинник.
 Тіні дерев — то чорні цифри
 у цій захланній тиші.
 Правда на землі відпочиває,
 та ніхто не наважиться взяти її.
 Правда лежить на вулиці.
 Ніхто не зробить її своєю.

(Переклад Дмитра Павличка)

МІСЦЕ В ЛІСІ

По дорозі туди була пара переляканих крил, що гуртувалися, — оце й усе. Ти ідеш на самоті. Високий будинок, збудований всуціль із тріщин, будинок, що вічно хитається, але не може впасти. Тисячосильне сонце впливає крізь тріщину дому. У цій грі світла закон гравітації діє навпаки: будинок тримається якорем за небо, щоб не впасти, і падатиме вгору. Там ти можеш розвернутись. Там ти можеш горювати. Там ти можеш зустрітись з декотрими старими правдами, що зачинені в комірчині. Ролі, які я маю й ношу глибоко в собі, виринають, висять, наче висохлі черепи у батьківській хатинці на якомусь загубленому меланезійському острові. Дитяча аура кружляє навколо огидних трофеїв. Так м'яко в лісі!

(Переклад Дмитра Павличка)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Прочитайте поезії Т. Й. Транстремера «Ранок і в'їзд» і «Шторм». Розкрийте пряме й переносне значення назв. 2. Розкрийте значення метафори «морська чайка — шкіпер сонця». 3. Які асоціації викликає у вас образ «чорно-зелена фортеця вересневого моря»? 4. Рокзрийте пряме і переносне значення назви твору «Романські арки».

Математична компетентність. 5. Вільні вірші Транстремера мовою оригіналу є неримованими. Вибудуйте гіпотезу, що станеться, якщо перекладачі спробують заримувати такі вірші. **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 6. Які наслідки людської діяльності в природному середовищі відображені у поезіях Транстремера? Як до них ставиться автор? Інформаційно-цифрова компетентність. 7. Напишіть відгук на одну з прочитаних поезій Т. Й. Транстремера для публікації у соціальній мережі. 8. З допомогою Інтернету перевірте, чи є у вільному доступі українські переклади поезій Т. Й. Транстремера, а також твори його співвітчизників — поетів Гуннара Екельо-

фа і Йорана Сонневі. Підготуйте виразне читання знайдених вами позапрограмових творів поета. **9.** Створіть буктрейлер до поезії Т. Й. Транстремера. Уміння вчитися. **10.** Знайдіть і випишіть імена інших шведських письменників, які отримали Нобелівську премію з літератури. Чи знайомі ви з їхньою творчістю? **Ініціативність і підприємливість.** **11.** Створіть рекламний плакат до літературного вечора, присвяченого поезії Т. Й. Транстремера. **12.** Створіть макет обкладинки збірки поезій Т. Й. Транстремера, які вивчаються за програмою. **Соціальна та громадянська компетентності.** **13.** Проведіть опитування серед однокласників: якби сьогодні створювали антологію поезії ХХ ст. і потрібно було б вибрати лише один вірш Т. Й. Транстремера, який би вони обрали і чому? Укладіть зміст антології з найбільш популярних за опитуванням творів. **14.** Намалюйте словесний портрет Т. Й. Транстремера — громадянина за його поезіями. **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** **15.** З допомогою Інтернету дізнайтеся, у чому полягають особливості двох симфоній Гайдна № 45 фа-дієз мінор («Прощальна симфонія») та № 94 соль мажор («Сюрприз»), а також що означає музичний термін «алLEGRO». Поясніть, чому поет згадує саме ці твори. **16.** Поміркуйте, чи міг ліричний герой вірша «Алегро» грати одну з цих двох симфоній? Поясніть свою думку. **Екологічна грамотність і здорове життя.** **17.** Як історія про реабілітацію поета після інсульту вплинула на ваше ставлення до цієї хвороби та збереження здоров'я?

Предметні

Знання. **18.** Назвіть, у яких національних літературах та/або літературних напрямках і стилях розробили/розробляють жанри хайку та вірша у прозі. **19.** Як у поезії Т. Й. Транстремера реалізується зв'язок національних традицій і сучасних тенденцій розвитку літератури? **Діяльність.** **20.** Визначте особливості індивідуального стилю Т. Й. Транстремера. **21.** Порівняйте ліризм поезій Т. Й. Транстремера «Ранок і від'їзд» та «Шторм» із «Осінньою піснею» П. Верлена й «Голосівками» А. Рембо. **Цінності.** **22.** Знайдіть у наведених поезіях образи буденного життя, витлумачте їхню символічність. **23.** Чи наголошує Т. Й. Транстремер на збереженні загальнолюдського культурного надбання? Які цінності є важливими для поета? Проілюструйте відповіді рідками з поезій.

КИТАЙ

МО ЯНЬ (ГУАНЬ МОЄ)

Нар. 1955 р.

Китайський письменник Мо Янь, справжнє ім'я якого Гуань Моє, обрав дивний для майстра слова псевдонім, який перекладається як «мовчи». Мо Янь — перший представник Китаю, який був відзначений Нобелівською премією (2012). Гуань Моє народився в провінції Шаньдун, уїзді Гаомі, які пізніше зробив постійним місцем дії у своїх творах, називаючи його «мініатюрною копією Китаю й навіть усього світу». Хлопець ріс у селянській родині в складний період революційних зрушень у країні, коли побудова щасливого майбутнього (так звана «культурна революція») обернулася зубожінням народу і зміцненням тоталітарної влади. Його молодість пройшла в жорстоких умо-

вах, коли селяни помирили від важкої праці та голоду, а інтелігенцію переслідували й знищували. З одинадцяти років хлопець був змушений покинути школу та тяжко працювати. У двадцять років був призваний до армії, згодом став кадровим військовим. Лише у 1980-х роках він продовжив навчання і закінчив літературний факультет Інституту мистецтв Народно-визвольної армії Китаю. У найвідомішому романі письменника «Червоний гаолян» (1987) про трагічну історію кохання й боротьби головних героїв розповідає їхній майбутній онук. За мотивами цього роману знято художній фільм (режисер Чжан Імоу, 1988), нагороджений вищою премією Берлінського міжнародного кінофестивалю. Романи «Часникові балади» (1988), «Країна вина» (1993) за детальне дослідження народних традицій називають енциклопедією Китаю. Та зміст його творів набагато ширший, він сягає за національні кордони. Мо Янь досліджує людину й суспільство з позицій вічних цінностей, шукаючи пояснень в казкових і міфічних джерелах, як, наприклад, в оповіданні «Геній».

ГЕНІЙ

У маленькому китайському селі народжується незвичайна дитина з великою головою. Хлопець Цзян Дачжі вражає учителів, батьків і однокласників своїми розумовими здібностями й чудернацькими теоріями. Вчителі й дівчата захоплюються ним, хлопці заздять, тому страшенно ненавидять і понад усе бажають скривдити, ударивши по розумній голові. Однак Цзян Дачжі не виказує витівок однолітків учителеві Вовку й продовжує вражати всіх своїм розумом. Так, його учнівський науково-фантастичний твір «Земля — великий кавун» згодом перетворився на наукову теорію, заради якої він готовий пожертвувати кар'єрою, здоров'ям, життям. Його теорія була заснована на подібності земної кулі та кавуна не лише формою, а й внутрішньою будовою, зрозумівши яку, можна віднайти секрет розвитку землі. Мета теорії — це передбачення землетрусів, від яких потерпають люди в різних куточках світу. Щоб дослідити кавун-прообраз землі, Цзян Дачжі спочатку вступає до престижного університету, а потім кидає навчання й повертається до села, щоб за допомогою спостережень і практичних дослідів розв'язати головне завдання свого життя. Однокласники, які в дитинстві заздрили розумному хлопцеві й намагалися скалічити його, переживають розкаєння і з подивом спостерігають за виснажливими досліддами молодого вченого, що здаються їм божевіллям.

Коли ми взнали новину про те, що Цзян Дачжі кинув вчитися і повернувся додому, нас усіх охопив жах. Скільки людей хочуть вступити до університету, але не можуть! Після пережитого почуття жаху нас охопило почуття жалю через те, що ми такі пустоголові свині й тупі осли, тільки і можемо, що на селянському дворі перевертати землю і засипати в неї гній, як тільки ми народилися і кісточки обросли м'ясом — наша доля стала приречена. Адже ти, Цзян Дачжі, ти виріс з такою головою, невже і тобі на селянському дворі неминуче доведеться змішуватися з брудом? Я знайшов декого з однокласників Цзян Дачжі, які тоді також були причетні до підступів проти нього, вирішили разом йти переконувати його. Ми подумали, як багато тих, які вчаться, але іноді

і вони дурнішають, та звідки йому знати, який мерзотний селянський двір? Ось якби насправді існувало вісімнадцятиповерхове пекло, то, напевно, його вісімнадцятим поверхом і була б земля цього селянського двору! Собаки можновладців, і ті живуть краще за нас. (...)

Коли ми кричали, з будинку вийшов Цзян Дачжі. Він зігнувся в поясі, його обличчя було блідо-жовтого кольору, немов його тіло скувала серйозна хвороба. Він зняв окуляри і потер їх полою одягу, потім надів і звернувся до нас:

— Дорогі однокласники, я чув усе, що ви говорили.

Тільки ми хотіли сказати, як він висунув руку, підняв її і вмить сказав:

— Шановні однокласники, чи знаєте ви про сильний землетрус у місті Таншань?

Барвистий кнур сказав:

— Як же не знати! У той момент, коли був землетрус, балка в моєму будинку скрипіла і стрибала.

Він спитав:

— А ви знаєте, скільки людей загинуло в місті Таншань?

Ми не знали. І він сказав:

— Під час землетрусу в місті Таншань загинуло 240 000 тисяч людей. Це ще, можна вважати, і мало, а ось у 1556 році в провінції Шеньсі під час землетрусу загинуло 830 000 тисяч людей. Також був сильний землетрус і в Японії, і сильний землетрус в Чилі, загинуло більше 100 000 людей.

Ми сказали:

— Ми прийшли, щоб сказати тобі, що ти повинен йти і вчитися, а ти розказуєш нам про землетруси.

Він сказав:

— Дорогі однокласники, ви не знаєте, що наша місцевість розташована в активній зоні землетрусів, і, можливо, в будь-який час може статися землетрус.

Барвистий кнур сказав:

— Тоді тобі тим більше не треба було повертатися. Справді, нехай буде землетрус, щоб такий, як я, загинув, тоді країна хоч зерно зекономить, поменшає населення, помре один — стане одним менше, а ось якщо помреш ти, то це погано, адже ти корисна людина, тобі не можна вмирати.

Він сказав:

— Однокласнику, якщо на батьківщині загинуть усі люди, а я стану державним головою, то який же в цьому сенс? Я кинув навчання і повернувся для того, щоб досліджувати і прогнозувати землетруси.

Я сказав:

— Хіба цим у країні не займаються?

Він похитав головою і сказав:

— Я ходив і спостерігав за їхньою діяльністю, усе — абсолютно не-ефективне. Звичайно, що є найвідсталішим, то це їхні ідеї. Їх великі прогнози з теорії про землетруси цілком помилкові, тому чим прогресивніші способи їхнього дослідження, тим вони все далі від істини. І «перебування в повній суперечності з поставленою метою» — це одна істина.

Ми сумно подивилися на нього. А він із жалем сказав:

— Я бачу, що все те, про що я кажу, ви в це не тільки не вірите, але і не розумієте, — і вказуючи на свою голову, додав, — ви не вірите мені, але саме головне — повинні повірити їй!

Весь його одяг просочився червоно-синім чорнилом, на голові ніби виступила пелена білої пари, і якщо то була не душа небожителя, тоді що ж? У душі в нас з'явилося почуття поваги, і ми, бурмочучи, сказали:

— Брате, ми віримо тобі, ти досліджуй і, якщо у тебе буде яка-небудь справа, ти дай нам знати.

Ми позадкували і пішли з його будинку. (...)

З приходом весни ми половину свого часу проводили на кавуновому полі, спостерігали за тим, як плетуться кавунові вуса, розпускаються квіти і зав'язуються плоди. Коли маленькі кавунчики підросли і стали розміром з кулак, покрившись пухнастими ворсинками, на кавунове поле свого батька вийшов і Цзян Дачжі. Ми не бачили його більше півроку, його обличчя ще більше побіліло, очі стали більшими, він схуднув, немов взяв на себе те, що не під силу його голові. Спершу ми вирішили, що він вийшов помилюватися пейзажем, але не думали, що він прийшов зайнятися дослідженням.

Він на полі свого батька, стоячи навколішки і тримаючи в руці збільшувальне скло, розглянувши паростки кавунів, розглядав і самі кавуни, так він розглядав їх багато разів до самого обіду. Вода в ріці була така світла, як і його голова. А ми собі думали, що ж він все-таки досліджує: землетрус чи кавуни? Зміна теми уроку, що вивчається, обрадувала нас, якщо він — досліджує новий сорт кавунів і відкриє нові технології їх вирощування, то для нас це буде дуже корисно. Ми не наважувалися відкрито поставити це запитання йому, а спитали його батька, батько сказав, що також нічого не знає. Тоді його батько все ж таки був щасливий, в той час стояла засуха, що було дуже до речі для зростання кавунів. У ситуації, яка склалася на прекрасному кавуновому полі, на додаток до всього, ріс також і син, який у майбутньому повинен приголомшити світ, тож як старому не бути щасливим.

Мати іноді приносила йому на поле обід. Старенька, бачачи, що голова її сина покрита блискучими крапельками поту, а все тіло — пилом, не стримувалася і казала:

— Синку, відпочинь трошки, нехай і твоя голівонька відпочине трошки.

Люди були зворушені його стійким духом, а ми завдяки йому зрозуміли: стати вченим важче, ніж стати селянином, щоб стати селянином, потрібна лише багатирська сила, щоб пролівати піт, але, закінчивши роботу, можна бігти до ріки, стрибати у воду і купатися, лежати на протязі під навісом для спочинку і спати, адже це і є людське щастя. Однак коли ми на прохолодному вітерці спимо під навісом, вчений у глибоких роздумах продовжує стояти навколішки на кавуновому полі. Так день за днем скучно минав час, кавуни також підросли з кожним днем, а ми помічали, як він худнув. Його тіло дуже скоро перетворилося в кавуновий паросток, голова також непомітно схудла і стала, як кавун. Ми переконували його батька:

— Дядьку, нехай братик Дачжі відпочине, його коліна там ще не пустили коріння? Якщо так і далі триватиме, твій син сам перетвориться на кавуна.

Зозулі прилітали і відлітали. Японська софора розцвітала і скидала цвіт, поспіла пшениця. Кавуни вирости і стали більші, ніж голова Цзян Дачжі. Дні стояли спекотні. Одного разу заблискало і прогрімів грім, це була перша гроза. Разом з краплями дощу падав град величиною із земляний горіх. Ми всі сховалися під навіс для спочинку. А вчений, як і раніше, стояв навколішки на кавуновому полі, підпираючи голову, він витріщав очі й глибоко роздумував над якимсь дуже важливим питанням. Вітер обдував листя кавунів, загинаючи їх на сіру ворсисту зворотну сторону листка, катав по брудній землі і великі круглі кавуни. Різкий град пронизував листя кавунів і навіть на самих кавунах залишав шрами, нам було їх шкода. Але ще більше шкода нам було голову вченого, яку обдував вітер, мочив дощ і бив град. Його рідке волосся намокло і щільно прилипло до шкіри голови, що зробило її ще більше схожою на кавун, град продовжував падати, і білосніжні блискучі кульки відскакували і падали поруч. (...)

Ми взяли конусоподібний солом'яний капелюх, накидку з трави і накинули на вченого і, здається, почули в його голові гуркіт, це працювала велика розумова машина. Я спробував вказівним пальцем доторкнутися до його плеча і відчув холод і оокостенілість.

— Погано, дядьку, твій син уже задубів.

Ми влили йому в рот відвар імбиру і підігрітим вином розтерли все його тіло. І тоді його посіріле тіло стало поступово рожевіти, а застигли намистинки очей повільно прийшли в рух.

Він спробував встати, але, ясна річ, сил у нього не було. Перед його очима по всьому небу пурхали птахи, можливо, це і було натхнення, і він тремтячими губами сказав:

— Хлопці, вважаю, що я все зрозумів!

Сказавши цю фразу, вчений звалився. Рукою ми торкнулися його лоба, о господи, він горів, немов вугілля. Відірвавши від навісу дверну

стулку, кілька чоловік підняли на неї вченого, перенесли через ріку і бігом подалися в сільську лікарню.

Коли збирали перший урожай кавунів, учений вийшов у двір, ми зібralися під навісом його батька, чекаючи, коли ж він оголосить нам результати своїх роздумів.

Він обома руками взяв великий кавун, важко зітхнув і сказав:

— Братики, чоловіки, однокласники, я знаю, що це питання дуже складне і глибоке, в двох словах його не розкриєш, я в межах можливого спрощу його, зроблю образним, щоб ви зрозуміли, завдяки дослідженню я виявив, що процес зростання і розвитку кавуна і процес зростання і розвитку землі збігаються, кавун — це зменшена земля, інакше кажучи, зараз у мене в руках зменшена у безліч разів земля ... Тому, вивчаючи кавуни, я вивчав землю, розрізуючи кавуни, я розрізував землю, і тепер я зрозумів причину виникнення землетрусів і зараз можу точно передбачити землетрус...

Він поклав кавуна на дошку, дістав з-під лавки блискучого ножа для різання кавунів, чик, і розрізав кавуна на дві частини, вказуючи на його червоний м'якуш, насіння і прожилки, звернувся до нас:

— Дивіться, це — земна кора, це — мантія, це — ядро, це — розжарена магма, це — рухливі затверділі пласти...

Ми нерухомо дивилися на нього. Він поблажливо посміхнувся і порізав кавуна на безліч маленьких шматочків, роздав нам і сказав:

— Ви зараз, напевно, думаєте, цей парубок, чи не хворий він невропатією? Я не звинувачую вас. Їжте кавуна, спробуйте новий плід труда мого батька.

Ми тримали шматочки кавуна і відчували великий тягар, адже це частина землі, можливо, на цьому кавуні є частина Китаю, а тут вгорі є великі міста, великі ристування, великі пустелі, великі моря й океани, величезні сніжні гори...

Ми зі страхом відкусили червоний м'якуш, а він сказав, що це — магма, і ми відчували, що в цьому році у землі прекрасний смак, кількості ж прохолодної рідини магми було з надлишком, вона була і розсипчастою, і солодкою, тільки покладеш у рот, так одразу і танула...

Він сказав:

— Чому ви не заперечуєте? Ви повинні ставити мені запитання, наприклад: Цзян Дачжі, я хочу спитати тебе, якщо кавун являє собою землю, тоді моря, які є на землі, де вони на кавуні? Де Янцзи? Де Хуанхе? Де Гімалаї? Де Пекін і де Вашингтон? Кавун зростає на пагоні, а земля? Невже також в'яжеться на пагоні? Сонячна система — це частина кавуна чи цілий кавун? Чи заповнений космос чотиригранними повзучими лозами кавунів? Чи зав'язується на цих гілках сонце? А на яких гілках зав'язується місяць?.. Чому ви цього не питаєте?

Ми тримали в руках ще більше затверділу кору землі, і кожний відчув, як розпухає голова, така кількість небесних тіл у наших головах,

немов кавуни стикалися один з одним, клекотали, голова боліла так, що, здавалося, лопне, а мозок перетворився в розжарену магму...

Він сумно подивився на нас, потім відкусив магму, виплюнув шматок мантії, викинув відкушену земну кору і сказав:

— Я знаю, вам не потрібні мої відповіді. Все одно, братики, чоловіки, люди, я люблю вас...

Після цього ми вже не відчували себе спокійно, особливо, коли вночі, сидячи під навісом, дивилися на кавуни, підіймали голову і бачили обсіпане зірками небо, опускали голову і всюди бачили кавуни, так що нас раптом охоплював великий страх, маса сумнівів, як і купа мурашок кублилася в наших головах: кавун — це земля, тоді листя кавуна — це що? Квіти кавуна — що це? Насіння кавуна — що це? Що таке кукурудза? Що таке соєві боби? Що таке борсук, який їсть кавуни? Що таке пустеля? Що таке хімічне добриво з сечовини?.. А що ж таке людина?

(Переклад Євгенії Красикової)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Сторітелінг. Оберіть та виконайте одне з завдань. А) Відтворіть своїми словами зміст науково-фантастичного твору Цзян Дачжі «Земля — великий кавун». Б) Напишіть продовження історії Цзян Дачжі та його відкриття. **2.** Знайдіть у тексті портрет головного героя. На що звертає увагу читачів автор, описуючи зовнішність хлопця? Чому? **3.** Що найбільше вразило вас у образі Цзян Дачжі? **4.** Створіть сенкан «Геній». **Математична компетентність. 5.** Який ланцюг подій привів головного героя на кавунове поле? Запишіть його. **6.** Простежте за еволюцією ставлення однокласників до Цзян Дачжі. Що, на вашу думку, спричинило ці зміни? **7.** Простежте за змінами у світосприйнятті та зростанням свідомості однокласників під впливом Цзян Дачжі. Поміркуйте, чому це відбувається? **8.** Створіть інтелект-карту за оповіданням «Геній». **Компетентності в природничих науках і технологіях. 9.** Опишіть спосіб життя китайських селян-баштанників. Як вони оцінюють своє життя? Чому? **10.** Що дало підставу Цзян Дачжі порівняти земну кулю з кавуном? Висловіть свою думку відносно правильності його теорії. **11. Робота в малих групах.** Підготуйте та проведіть міні-дискусію з теми «Відкриття Цзян Дачжі: за і проти». **Інформаційно-цифрова компетентність. 12.** Знайдіть у мережі Інтернет виступ Мо Яня на врученні Нобелівської премії. Доберіть із нього слова, які, на вашу думку, найкраще презентують його як письменника. Прокоментуйте свій вибір. **13.** Знайдіть в Інтернеті один із сайтів зі спеціальною програмою та складіть хмаринку слів до образу Цзян Дачжі. **Уміння вчитися. 14.** Чим відрізняється підхід до навчання Цзян Дачжі та його однокласників? Як це вплинуло на подальше життя героїв? **15.** Чого навчився Цзян Дачжі в університеті? Чому він вирішив припинити подальше навчання? Висловіть власне ставлення до вчинку хлопця. **16.** Чого навчився Цзян Дачжі на баштані? Чи зміг би отримати молодий учений такий результат в університетських аудиторіях? **17.** Який образ ученого створює в своєму оповіданні Мо Янь? Як ставиться до свого героя письменник? Свої міркування доведіть прикладами з тексту. **Ініціа-**

тивність і підприємливість. 18. Які способи заробітку є доступними для однокласників генія у сучасному китайському селі? **19.** Про що мріють однокласники Цзян Дачжі, спостерегаючи за його досліддами на кавуновому полі? Яке відкриття молодого вченого їх найбільше потішило б? Чому? Знайдіть підтвердження своїх міркувань у тексті твору. **20.** Які якості Цзян Дачжі виявилися в оповіданні? Оцініть їх. **21.** Напишіть відгук на прочитаний твір для тих, хто його ще не читав. **Соціальна та громадянська компетентності. 22.** Складіть психологічний портрет учителя Вовка. Схарактеризуйте методи його виховання та навчання. Поміркуйте, чи сприяють такі методи підвищенню мотивації до навчання та покращенню міжособистісних стосунків однокласників Цзян Дачжі. **23.** Поясніть, у чому полягав конфлікт однокласників із малим генієм у дитинстві. Чи можна вважати його булінгом? Висловіть власне ставлення до цього явища. **24.** Опишіть (усно) за текстом твору процес навчання в китайській школі. На яких рисах китайської освіти наголошує автор? Як ставиться до них? Висловіть власне ставлення. **25.** Визначте ставлення автора до проблеми наукового прогнозування землетрусів та повідомлення про них населення. У який спосіб висловлено громадянську позицію письменника? **Обізнаність та самовираження у сфері культури. 26.** Що нового й цікавого про культурне життя китайців ви дізналися? Як оцінює його автор? Чи згодні ви з цією оцінкою? **27.** Що ви думаєте про рівень культурного життя сучасних китайців? Що, на вашу думку, може бути ознакою культури народу та людини? **Екологічна грамотність і здорове життя. 28.** Чи існувала реальна загроза життю молодого вченого й яка? Що б ви порадили Цзян Дачжі в його подальшій діяльності науковця? Напишіть листа молодому вченому, в якому висловіть свої поради героєві.

Предметні компетентності

Знання. 29. Визначте тему та ідею оповідання «Геній». Які головні меседжі письменника містяться в оповіданні? Підтвердіть цитатами з тексту твору. **30.** Проілюструйте міфологічні алюзії у творі. **31.** Визначте проблематику оповідання. Через які образи та події твору вона розкривається? **Діяльність. 32.** Складіть сюжетний ланцюжок оповідання та схарактеризуйте особливості композиції. **33.** Схарактеризуйте образ головного героя. **34.** Зіставте образи Цзян Дачжі та однокласників у порівняльній таблиці або за допомогою діаграми Вена. **35.** Схарактеризуйте образи другорядних героїв оповідання. Визначте їхню роль у оповіданні. **36.** Створіть лепбук за оповіданням Мо Яня «Геній». **Цінності. 37.** Висловіть власні судження щодо того, що має цінність для Цзян Дачжі. Доведіть. **38.** Розтлумачте зміст останніх рядків оповідання «...нас раптом охоплював великий страх, маса сумнівів, як і купа мурашок кублилася в наших головах: кавун — це земля, тоді листя кавуна — це що? Квіти кавуна — що це? Насіння кавуна — що це? Що таке кукурудза? Що таке соєві боби? Що таке борсук, який їсть кавуни? Що таке пустеля? Що таке хімічне добриво з сечовини? ...А що ж таке людина?» **39.** Чого навчає читачів оповідання Мо Яня «Геній»?

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

СЬЮ ТАУНСЕНД

1946–2014

Сью Таунсенд народилася 2 квітня 1946 р. у передмісті м. Лестера (Велика Британія) і ніколи звідти не виїжджала. Публікація роману «Таємний щоденник Адріана Моула» у 1982 році та його продовження принесли Сью Таунсенд величезну популярність. Минуло вже понад 40 років відтоді, як Сью Таунсенд познайомила читачів з Адріаном Моулом — нещасним підлітком, невизнаним генієм та інтелектуалом. З того часу вона написала як продовження історії ще сім книг, кожна з яких — соціальна комедія. В останній книзі цієї серії читачі зустрічають втомленого і хворого майже сорокарічного чоловіка, який так само залишається закоханим у подругу дитинства, що правда Пандора Брейтвейт — тепер член парламенту.

ТАЄМНИЙ ЩОДЕННИК АДРІАНА МОУЛА

(Уривки)

Четвер, 1 січня

Вихідний в Англії, Шотландії, Ірландії та Уельсі

Отже, вирішено, в новому році я:

1. Буду допомагати сліпим переходити дорогу
2. Буду вішати штани у шафу.
3. Буду ховати платівки назад у конверти.
4. Не буду починати палити.
5. Припиню видушувати прищі.
6. Буду добрим до нашого пса.
7. Буду допомагати вбогим та неписьменним.

А після тих гидких звуків, які вчора ввечері чулися з долішнього поверху, я присягнувся ніколи не пити спиртного.

Татусь учора під час гулянки додумався почастувати собаку вишневим лікером. Якщо про це пронохають у Товаристві захисту тварин, батькові буде гаплик. Всім днів уже минуло від Різдва, а мама ще ні разу не наділа мій подарунок — зелений люрексовий фартух! Ну що ж, доведеться наступного року подарувати їй соляні кубики для ванн.

Перший день нового року — а в мене прищ на підборідді вискочив! Вічно мені не щастить!

П'ятниця, 2 січня

Вихідний у Шотландії

Місяць уповні

Сьогодні цілий день ходив розбитий. А все через маму, їй, бачте, закортіло о другій ночі поспівати «Му way» прямо під дверима моєї кім-

нати. Нічого не скажеш, пощастило мені з матусею! Є всі шанси, що мої предки стануть алкоголіками. Не виключаю, що наступний Новий рік я зустрічатиму в дитячому будинку.

Пес мало не довів татуса до інфаркту. Плигав, плигав — і доплигався: скинув батьків макет корабля, заплутався у снасті та чкурнув разом з нею в садок. Татуньо ходить і страждає: «Три місяці роботи — псові під хвіст».

Прищ на підборідді став ще більший. А все через маму! Мій організм потребує вітамінів, а їй це до лампочки. (...)

Субота, 3 січня

Я колись здурію від недосипання! Батько поставив собаку за двері, і той всю ніч продзявкав під моїм вікном. Вічно мені щастить! А татуньо ще й паскудив пса на чому світ. Якщо він не буде обережніший зі словами, то поліція за лайку дасть йому чортів.

Схоже, в мене не прищ, а чиряк. Ще й на видному місці. Вічно мені щастить! Зауважив мамі, що я сьогодні ще не їв вітаміну С. А вона мені каже: «Піди і купи апельсин». От завжди вона так.

Люрековий фартух вона досі не вдягала.

Хоч те добре, що скоро знов до школи.

Неділя, 4 січня

Друга після Різдва

Батько підчепив застуду. Це нічого дивного — з нашим раціоном. На вулиці лле як з відра, а мама пішла купувати йому вітамінний напій. Казав же їй, щоб не йшла, бо він усе одно вже не допоможе, та хіба вона мене послухає! Диво, як ми до цинги не дожилися. Мама каже, що не бачить на моєму підборідді ніяких прищів, та це вона навмисне, щоб її совість не мучила за наш убогий стіл.

Собака втік, бо мама не зачиила хвіртку. Я зламав голкотримач на програвачі. Поки що ніхто не знає, пощастить, як батько ще не скоро оклигає. Він єдиний у домі, хто вмикає цей апарат (крім мене). (...)

Вівторок, 6 січня

Богоявлення

Новий місяць

Знову наш собацюра відзначився! Він збив з велосипеда інспектора, який перевіряє лічильники, і розметав усі його папери. Такий до тюрми доведе — і незчуєшся! Поліцейський сказав, щоб ми краще пильнували за собакою, і запитав, чи давно він кульгає. Мама сказала, що він зроду не кульгав, і оглянула пса. Виявляється, що у його передній лівій лапі застряг крихітний пірат з батьківського корабля.

Коли мама витягла пірата, пес на radoщах вискочив бруднющими лапами поліцейському на мундир. Мама принесла з кухні ганчірку, але та була з полуничним варенням (я витирав об неї ніж), і мундир став брудніший, ніж був. Тоді поліцейський пішов. Я впевнений, що чув, як він матюкався. За таке я міг би подати на нього скаргу.

Треба глянути в новому словнику, що таке Богоявлення.

Середа, 7 січня

Зранку приїхав Найджел на своєму новому велику. Там є все: пляшка на воду, спідометр, одометр, жовте сидло і вузенькі спортивні колеса. Питається, навіщо все це Найджелу, якщо він їздить тільки до магазину і назад. Якби мені такий, я б об'їздив на ньому всю Англію вздовж і вшир, подивився б, як люди живуть.

Мій прищ чи то чиряк так розрісся, що, думаю, більшим вже бути не може!

Знайшов у словнику слівце, яке ідеально пасує до мого старого. Симулянт. Він і далі валяється в ліжку та напихається вітаміном С.

Собака під арештом у вугільному сарайчику.

А Богоявлення — це щось таке, де замішані троє волхвів. Теж мені новина! (...)

Четвер, 8 січня

У мами почався грип. Це означає, що тепер доведеться доглядати їх обох. Вічно мені щастить! Цілий день гасав то вгору, то вниз. Приготував їм розкішну вечерю: пара яєць-пашот, боби і манний пудинг із банки. (Який я молодець, що здогадався надягнути зелений люрексівий фартух, бо яйця ті скакали по каstrулі мов скажені і захляпали мене з голови до п'ят.) Я мало чогось не ляпнув, коли побачив, що вони навіть не куштували. Може, вони й хворі, але ж не настільки!

Вечерю заніс собаці до сараю. Завтра зранку прийде бабуся, тож мусив відчистити пригорілі каstrулі, а потім вигуляти пса. До ліжка добрався о пів на дванадцяту. Нічого дивного, що я занизький, як на свій вік.

Я вирішив: професія лікаря не для мене!

П'ятниця, 9 січня

Бухикали всю ніч, як не одне, то друге. Цілий же день гарував — могли би хоч краплю поспівчувати!

Прийшла бабуся, побачила, який у нас гармидер, і взялася за голову. Показав їй свою кімнату, там завжди чистота і порядок, вона дала мені півфунта. Показав купу порожніх пляшок із-під випивки, і бабусі стало зле.

Вона випустила пса з сарайчика. Назвала маму безсердечною за те, що та тримає тварину під замком. Собака причвалав на кухню і заблював підлогу. Бабуся знову замкнула його в сараї.

Бабуся видушила прищ. Краще б вона цього не робила.

Я розповів їй про зелений фартух. А вона розказала, що вже не перший рік купує мамі на Різдво кардигани зі 100-відсоткового акрилу, а мама так ні разу жодного з них не вдягала!

Субота, 10 січня

До обіду. (...) Заліпив прищ пластиром, щоб не нахапатися від собаки бацил.

Ветеринар забрав пса до клініки. Йому здається, що в нього кишкова непрохідність і потрібна невідкладна операція.

Бабуся посварилася з мамою і пішла. Вона знайшла всі свої різдвяні кардигани, вони лежали в торбі, порізані на клапті. Люди в світі з голоду пухнуть, а наші з жиру бісяться!

Містер Лукас, наш сусід, зайшов провідати маму з татом. У них і досі постільний режим. Містер Лукас приніс листівку з побажанням одужувати і квіти для мами. Мама сиділа в ліжку у нічній сорочці, а в ній — отакений виріз. Як вона щебетала з тим Лукасом! Батько вдавав, що спить.

Зайшов Найджел, приніс свої платівки. Найджела плющить від панк-року, а як про мене, то не варто марнувати час на музику, де годі розібрати хоч би слово. Схоже, в мені пробуджується інтелектуал. Якщо це так, про спокійне життя доведеться забути.

По обіді. (...) Коли я повернувся додому, батько лаявся з бабусею по телефону. Вони сварилися через порожні пляшки у мішку для сміття.

Нагорі у мами сидів містер Лукас, вони про щось теревенили. Коли він пішов, прийшов батько, влаштував мамі сцену і довів її до сліз. Яка муха його вкусила? А втім, це означає, що йому вже краще. Не чекаючи, поки мене попросять, заварив мамі чаю. Вона знову розплакалась. Деяким людям ніяк не догодиш!

Прищ на своєму місці.

Неділя, 11 січня

Перша після Богоявлення

Я точно інтелектуал. Дивився вчора ввечері по телевізору Малкольма Магеріджа і зрозумів майже кожне слово.

Все збігається. Неблагополучна сім'я, погане харчування, відразу до панку. Мабуть, треба записатися в бібліотеку, побачимо, що з того вийде.

Шкода, що на нашій вулиці немає більше ні одного інтелектуала. Містер Лукас, правда, носить вельветові штани, але ж він працює у страховій компанії. Вічно мені не щастить.

«Перша після Богоявлення» — це про що? (...)

Вівторок, 13 січня

Нарешті тато вийшов на роботу. Слава Богу! Як мама його терпить, я не розумію.

Зранку прийшов містер Лукас, спитав у мами, чи не треба чимсь допомогти. Він такий люб'язний. Місіс Лукас у сусідньому домі мила на вулиці вікна. Драбина під нею трималась на чесному слові. Написав Малкольму Маггеріджу на Бі-Бі-Сі, запитав, що робити, коли ти інтелектуал. З відповіддю він, сподіваюся, не забариться, бо так уже насточортіло — все сам та й сам! Склав вірша, отак уз'яв і склав за дві хвилини. Навіть знаменитим поетам пішло би на це більше часу. Вірш називається «Кухонний кран», але в ньому не лише про кран, ні, він набагато глибший, там ще є роздуми про життя і все таке.

Адріан Моул
Кухонний кран

Сон не йде. Дзюрчить водичка.

Завтра в кузні буде річка.

Без гумової прокладки

Буде килимку кінець.

Підеш, тату, заробляти

На новенький килимець!

Принеси ж її з роботи,

Ту прокладку, хай їй грець!

А як кран відремонтуєш,

Будеш, тату, молодець!

Показав вірша мамі, вона тільки посміялася. Вона не дуже тямуща. Он, досі не випрала мою спортивну форму, а вже завтра до школи йти. Моя мама зовсім не схожа на тих мам, яких показують по ящику.

Середа, 14 січня

Записався в бібліотеку. Набрал книжок: «Догляд за шкірою», «Походження видів» і ще одну, про яку мама вже всі вуха прогуділа. Називається «Гордість і упередження», авторку звати Джейн Остін. Мушу сказати, що бібліотекарка була вражена. Мабуть, вона також інтелектуалка, як і я. На мій прищ вона навіть не глянула, схоже, він справді стухає. Давно пора!

У нас на кухні сидів містер Лукас і пив разом з мамою каву. Накурили, хоч сокиру вішай! Вони з чогось реготали, та коли я зайшов, обоє припинили.

Місіс Лукас якраз вичишала риштак біля свого будинку. Вона була явно не в гуморі. Боюся, містер і місіс Лукаси не дуже щасливі у шлюбі. Бідолашний містер Лукас!

Вчителі у школі наче змовились і не помічають, що перед ними інтелектуал (тобто я). Нічого, стану знаменитим, ось тоді вони лікті кусатимуть! У нашому класі нова учениця. На географії ми з нею сидимо поряд. Вона нічогенька. Звати її Пандора, але їй більше подобається, коли не на неї кажуть «Скриня». Не питайте мене, чому. В таку я б навіть закохався. Коли тобі 13 $\frac{3}{4}$ року, саме час у когось закохатись.

Четвер, 15 січня

Волосся у Пандори кольору меду і довге, тобто нормальне дівчаче волосся. В неї класна фігура. А як підстрибували її груди, коли вона грала в нетбол! Було кумедно.

Собаці зняли шви. Він укусив ветеринара, але йому до цього, видно, не звикати (ветеринарові, не собаці; з собакою все зрозуміло).

Батько нарешті побачив поламаний голкотримач. Я збрехав. Сказав, що це собака його зламав, коли басував по кімнаті. Татусь пообіцяв прибити пса, як тільки той оклигає. Сподіваюся, це був жарт.

Коли я повернувся зі школи додому, в нас на кухні знову сидів містер Лукас. Мама вже одужує, і я не розумію, чого це він занадився до нас. Надворі вже темніло, а місіс Лукас садила там якісь деревця. Почав читати «Гордість і упередження», але книжка здалася мені дуже старомодною. Гадаю, ця Джейн Остін могла би написати щось трохи сучасніше.

У нашого собаки очі такого ж кольору, як і в Пандори. Я щойно це помітив, бо мама обстригла псові кудли над очима, і вигляд у нього тепер гірший, ніж перед тим. Містер Лукас і мама насміхаються з нової собачої стрижки, та, як на мене, це не робить їм честі. Знаєте, що спільного між собакою і членом королівської родини? Вони не можуть відповісти хамством на хамство.

Сьогодні ляжу спати трохи раніше, щоб мати час подумати про Пандору і зробити розтягувальні вправи для хребта. За два тижні я зовсім не виріс. Якщо й далі так буде, то залишуся невідоміром.

В суботу доведеться йти на прийом до лікаря, якщо прищ не зійде. Бо ходити так далі, щоб усі на нього витріщались, то вже краще вмерти. (...)

П'ятниця, 16 січня

(...) Сьогодні в нас була географія, і я цілу годину сидів поряд з Пандорою. Вона гарнішає з кожним днем. Я сказав їй, що в неї такі очі, як у нашого собаки. Вона запитала, якої він породи. Я сказав, що він просто дворняга.

Позичив Пандорі синій фломастер — замалювати море навколо Британських островів.

Сподіваюся, вона оцінить ці скромні знаки уваги.

Сьогодні взявся читати «Походження видів» — по телевізору це виглядає цікавіше. Дуже сподобався «Догляд за шкірою». Я розгорнув його на розділі про вітаміни і залишив на кухні. Сподіваюсь, мама зрозуміє мій натяк. Я поклав книжку на столі, прямо біля попільниці, тому вона повинна її помітити.

Записався зі своїм прицем на прийом до лікаря. Прищ уже фіолетовий.

Субота, 17 січня

Пробудився ні світ ні зоря. Місіс Лукас бетонує майданчик перед своїм будинком, і бетоновоз увесь час гудів, поки вона розрівнювала лопатою незастиглий бетон. Містер Лукас заварив їй чаю. Він справді добрий.(...)

Мабуть, піду розносити газети, зароблю трохи грошень і запишуся до приватної клініки.

Неділя, 18 січня

Друга після Богоявлення

Початок нового семестру в Оксфорді

(...) Згадав, що я збирався помагати вбогим і неписьменним. Узяв кілька старих підшивок «Біно» і поніс їх одній небагатій родині, яка переїхала на сусідню вулицю. Я знав, що вони бідні, бо в них чорно-білий телик. Їхній хлопчисько запитав, чого я прийшов, тоді поглянув на комікси, сказав, що вже такі бачив, і grimнув мені перед носом дверима. От і маєш благодійність!

Понеділок, 19 січня

Вступив у школі до групи «Добрих самарян». Вони допомагають літнім людям і все таке інше. Зате тепер у понеділок можна буде пропускати математику.

Сьогодні ж поділили обов'язки. Я потрапив у групу, яка займається пенсіонерами. Найджелові пощастило менше — він буде нянчити голопуцьків у дитячому садку. Ходить надутий як сич.

Тепер не можу дочекатися наступного понеділка. Візьму з собою чисту касету і позаписую старі побрехеньки про війну і все таке. Сподіваюся, мій пенсіонер не буде склеротиком. (...)

Вівторок, 20 січня

Місяць уповні

Мама шукає роботу!

Мабуть, тепер закінчу малолітнім злочинцем, який вештається по вулицях і все таке. Ну добре, а що я буду робити на канікулах?

Доведеться відсиджуватись у пральні, там хоч тепліше. Або матиму ключ і буду сам собі пан! Але хто ж доглядатиме пса? І що я буду їсти цілими днями? Мабуть, перейду на чіпси і солодке. Але тоді в мене зіпсується шкіра і повипадають зуби. По-моєму, мама дбає лиш про себе кохану. І на роботі вона довго не протримається. По-перше, вона не дуже кмітлива, а по-друге, забагато п'є на Різдво.

(...) У «самарян» сьогодні на перерві були збори. Ділили пенсіонерів. Мені дістався старий дід Берт Бакстер. Йому вже вісімдесят дев'ять років, і я не певен, чи мені його на довго вистачить. Завтра піду до нього. Сподіваюся, він не тримає пса. Бо я вже тими собаками ситий по горло. То тягайся з ними по ветеринарах, то відганяй від телевізора, так, ніби більше їм немає де сидіти.

Середа, 21 січня

Містер і місіс Лукаси розлучаються! Їхній будинок стоїть одразу за нашим. Мама вже побігла до них, щоб утішити містера Лукаса. Мабуть, він просто невтішний, бо вже й батько з роботи прийшов, а мама досі там. Місіс Лукас поїхала кудись на таксі. Як я зрозумів, назавжди, бо прихопила з собою слюсарний набір. Бідний містер Лукас! Тепер він сам собі пратиме і взагалі — все сам.

Вечерю готував сьогодні батько. Їли рис швидкого приготування із соусом карі — це все, що лишилося в холодильнику, ну, крім банки якоїсь зеленини без етикетки. Батько жартома запропонував надіслати цю банку до служби санітарного контролю, та мамі анітрохи не було смішно. Мабуть, думала про нещасного містера Лукаса, який тепер лишився сам-один.

Після вечері вирішив сходити до старого Бакстера. Батько їхав грати в бадмінтон і трохи мене підкинув. Побачити дім Бакстера з дороги виявилося не просто. Він оточений височенним, років уже сто не стриженим живоплотом з бирючини. Коли я постукав у двері, з того боку загарчав і загавкав пес і став кидатись на поштову шпарину. Тоді я почув, як задзвеніли перекинуті пляшки і якийсь чоловік почав лаятись, і я вирішив, що краще звідси вшитися. Надіюсь, я помилився будинком. Дорогою додому зустрів Найджела. Він розповів мені, що батько Пандори молочник! Я навіть трохи в ній розчарувався.

Вдома нікого не було. Погодував собаку, оглянув прищі і ліг спати.

Четвер, 22 січня

(...) Мама ходила на співбесіду. Зараз вона вчиться друкувати на друкарській машинці, про кухню геть-чисто забула. Що ж тоді буде, коли вона почне ходити на роботу? Якщо батько залізною рукою не покладе цьому край, про домашній затишок можна забути.

П'ятниця, 23 січня

Щоб я ще колись пішов на танці! Там були самі панки, за винятком мене і Ріка Лемона, нашого молодіжного пастора! Найджел цілий вечір випендрювався, а під кінець проколов собі шпилькою вуха. Довелося моєму старому взяти його до лікарні. Предки Найджела не мають власної тачки, бо в його батька металева латка в голові, а мати всього метр п'ятдесят на зріст! Воно й не дивно, що Найджел такий бовдур, коли в нього батьки маніяк і ліліпутка.

Все ще чекаю відповіді від Малкольма Маргеріджа. Напевне, він просто не в гуморі. Ми, інтелектуали, часто буваємо не в гуморі. Звичайні люди нас не розуміють, вони кажуть, що ми бундючимося, але це неправда.

Пандора ходила в лікарню до Найджела. У нього від проколу невелике зараження крові. Вона вважає, що він справжній смільчак. Про мене ж, то Найджел просто псих.

Від того, що мама з ранку до ночі клацає на своїй машинці, мені цілий день болить голова, але я мовчу і терплю. Вже час спати. Сходжу завтра до того Берта Бакстера, подивлюсь, як йому ведеться. А з номером будинку я тоді не помилився. Ото пощастило як ніколи!

Субота, 24 січня

Сьогодні найгірший день мого життя. Мама йде на роботу, тепер вона друкарка в якійсь страховій компанії! Починає вже в понеділок! Містер Лукас працює в тій самій конторі. Вони будуть їздити на роботу його машиною.

Батько не в гуморі, він думає, що нашій сім'ї кінець.

Та це ще не найгірше. Берт Бакстер, мій підшефний, і близько не схожий на порядного пенсіонера! П'є, кадить як паровоз і тримає німецького вівчура на прізвисько Штик. Поки я підстригав його занедбаний живопліт, той сидів зачинений на кухні та весь час гарчав, не замовкаючи ні на мить!

Але ще найгірніше інше! Пандора гуляє з Найджелом!!!! Не знаю навіть, як я це переживу.

Неділя, 25 січня

Третя після Божоявлення

10:00. Від усього пережитого я заслаб, ледве ручку тримаю в руках. Навіть не снідав сьогодні, але всім до того байдуже.

14:00. В обід випив дві таблетки дитячого аспірину для дітей, ніби трохи попустило. Коли я буду знаменитий, хтось, можливо, знайде мій щоденник, і люди тоді зрозуміють, як важко бути невизнаним інтелектуалом у 13 ³/₄ років! 18:00. О, Пандоро! Моє втрачене кохання! Ніколи вже мені не пестити твого медового волосся! (А синього фломастера ти так мені й не повернула.)

20:00. О, Пандоро! Пандоро! Пандоро!..

22:00. Чому? Чому? Чому?..

24:00. З'їв бутерброд із крабовою пастою і мандаринку (для покращання шкіри). Ніби трохи полегшало. Сподіваюся, Найджел гепнеться зі свого велосипеда і його переїде самоскид. Ніколи більше не буду з ним розмовляти. Чи він не знав, що я закоханий в Пандору? Якби мені на Різдво подарували не калічний електронний будильник зі стереозвінком, а спортивний велосипед, цього могло б і не статися.

Понеділок, 26 січня

Хворий не хворий, а мусив вставати, щоб перед школою заскочити до Берта Бакстера. Йшов до нього цілу вічність: почувався ослабим і раз у раз мусив зупинятися, щоб відпочити. Добре, що дорогою трапилась якась бабуся з довгими чорними вусами, вона й допомогла мені дочапати до Бертового дому. Берт Бакстер ще валявся в ліжку. Він викинув через вікно мені ключа, і я зайшов у дім. Штик був замкнений у ванній. Він гарчав так, ніби шматував якийсь ганчір'я.

До школи я запізнився, тож довелося йти до секретарки, щоб мене записали у книгу спізньєнь. Отака подяка для доброго самарянина! Крім того, ще й не відпустили з математики! Побачив у їдальні Пандору та Найджела, стояли у черзі, як два голубки. Я вдав, ніби їх не помітив.

Покинаний містер Лукас занедужав і зліг, і тепер наша мама після роботи їде до нього, доглядати хворого. Бо він нікого, крім неї, не хоче бачити! Цікаво, в неї взагалі колись знайдеться час на мене і батька?

Тато ходить надутий. Певно, сердиться, що мамі до містера Лукаса можна, а йому туди зась...(..)

Неділя, 1 лютого

Четверта після Богоявлення

Вчора пізно ввечері внизу здійнялася буча. Я чув, як перекинувся смітник на кухні, а потім гримали затильні двері. Добре б, якби мої батьки були трохи стриманішими! Після всіх своїх переживань і стресів я як ніколи потребую спокійного сну. Та хіба ці люди розуміють, що таке бути закоханим? Вони ж одружені вже чотирнадцять з половиною років. (...)

Понеділок, 2 лютого

Стрітєння

Місіс Лукас повернулася! Повитягала з ґрунту всі кущі та деревця, поскладала їх у кузов фургона, повантажила садові інструменти — і поїхала знову. На фургоні був напис «Жіночий притулок». До мами зайшов містер Лукас, я спустився привітатися, але він був убитий горем і мене не помітив. Я попросив маму, аби вона сьогодні раніше повернулася з роботи, бо мені вже остогидли пізні вечери. Але мама не повернулася!

Найджела під час обіду вигнали з їдальні, бо він обляяв сосиску в тісті, сказав: «Саме кляте тісто і ніякої сосиски». Гадаю, місіс Ліч зробила дуже правильно, що вивела його, адже в їдальні були й першокласники! Який приклад ми їм показуємо! Пандора подає скаргу на сосиску в тісті. Ось тільки хай не думає, що я під нею підпишуся.

Сьогодні був день «Добрих самарян». Тож мусив іти до Берта Бакстера. Пропустив контрольну з алгебри! Ги-ги! Берт дав мені поламану скегнеську карамельну паличку і перепросив, що дзвонив до школи за секатор. Пояснив, що йому було самотньо і хотілося почути людський голос. Та хай би я був найсамотнішою людиною в світі, то все одно не став би дзвонити в нашу школу. Вже краще набрати службу точного часу, там балакають до тебе кожних десять секунд.

Вівторок, 3 лютого

Мама геть занедбала дім. Тільки ходить собі на роботу, втішає містера Лукаса, читає і курить. У батька в машині гавкнув підшипник. Довелося йому показувати, де сідати на автобус до центру. Сорок років чоловікові, а він не знає, де автобусна зупинка! Тато виглядає як опудало, біля нього соромно йти. Мені аж полегшало, коли він сів в автобус. Крикнув йому у вікно, що курити на нижньому поверсі заборонено, але він тільки рукою махнув і прикурив сигарету. А штраф за куріння — п'ятдесят фунтів! Якби моя воля, я би штрафував на тисячу та ще й примушував порушників з'їсти пачку сигарет. (...)

П'ятниця, 6 лютого

Початок правління Єлизавети II (з 1952)

Як це лажово, коли мама працює! Влетить у дім з пакунками, так-сяк приготує вечерю і починає чепуритися. Нічого не поприбирає навіть, а біжить утішати містера Лукаса. Шматочок шинки між плитою та холодильником валяється вже три дні, наскільки мені відомо.

Сьогодні запитав у мами про гроші на дитину. Вона засміялась і сказала, що витратила їх на джин і куриво. Якби про це дізналась соціальна служба, вона б їй задала жару!.. (...)

Неділя, 8 лютого

П'ята після Богоявлення

Зранку до мене в кімнату прийшов батько і сказав, що є розмова. Він проглянув мій альбом з вирізками про Кевіна Кігана, прикрутив своїм швейцарським армійським ножем ручку на дверцятах шафи і запитав, як там моя школа. Потім попросив вибачення за вчорашнє, за шум і сварку, та пояснив, що в нього з мамою «криза стосунків». Він запитав, що я про все це думаю.

Я сказав йому, що він винен мені тридцять два пенси за китайську картоплю і соєвий соус. Батько дав мені цілий фунт. Отож, маю шістдесят вісім пенсів навару.

П'ятниця, 13 лютого

Сьогодні точно не мій день! Пандора на географії вже не сидить поряд зі мною. Тепер я сиджу поряд з Баррі Кентом. Він здирає всі мої контрольні та надуває жуйки у мене над вухом. Я поскаржився міс Ельф, але вона нічого Баррі Кенту не сказала, бо теж його боїться.

Пандора сьогодні шикарна! Вона прийшла у спідниці з розрізом, через який трохи видно її ноги. А коліно у неї розбите. Пандора намотала на зап'ястя фанатський шарфик Найджела, але міс Ельф це побачила і наказала зняти. От Пандори вона не боїться. Я надіслав їй валентинку (Пандорі, а не міс Ельф).

*Субота, 14 лютого***День св. Валентина**

Отримав лише одну валентинку, та й та підписана маминим почерком. А таке не рахується. Мамі прийшла здоровезна листівка, така здоровезна, що довелося везти її на поштовому фургоні під самі двері. Мама аж уся зашарілася, коли розірвала конверт і побачила її.

А листівка нівроку! Великий оксамитовий слон тримає в хоботі букет із пластикових квітів, а з рота йому вилітають хмарки, ніби слон каже: «Привіт, зая! Я тебе не забуду ніколи!» Підпису всередині не було, тільки намальовані сердечка, а в них пише «Поліна». Від тата прийшла малесенька листівка, на ній був намальований букет фіалок, а всередині татовим почерком було нашкрябано: «Давай почнемо все спочатку!»

На листівці Пандорі я написав такого вірша:

Моя Пандоро!
Тобою хворий,
Тону у морі
Твого ігнору.

Писав я лівою рукою, аби вона не здогадалася, що це від мене.

Неділя, 15 лютого

Семидесятниця

Вчора ввечері містер Лукас повернувся до свого порожнього будинку. Думаю, його дістала вся ця колотнеча через слонячу валентинку. Батькові я сказав так: якщо якийсь чоловік таємно упадає за мамою, то при чому тут мама? Батько якось недобре засміявся і відповів: «Ти, сину, спершу з моє проживи!»

В обід я пішов до бабусі. Вона пригостила мене справжнім недільним обідом з підливкою і надзвичайними йоркширськими пудингами. От у кого завжди є час, аби зробити справжній заварний крем!

Я прийшов до бабусі з собакою, і після ситного обіду ми всі троє пішли на прогулянку.

Бабуся з мамою не розмовляє ще відтоді, як вони посварилися через кардигани. Вона каже: «Ноги більше моєї не буде у вашому домі». (...)

Пошукав у кишеньковому словнику, що таке «Семидесятниця», але не знайшов. Гляну завтра у шкільному словнику.

Довго не міг заснути, все думав про Бога, про життя і про смерть, про Пандору.

Понеділок, 16 лютого

Святкування дня народження Дж. Вашингтона

Відповідь із Бі-Бі-Сі!!!! Білий довгий конверт із трьома червоними жирними літерами. На лицьовому боці — моє ім'я і адреса! Невже їх зацікавила моя поезія?

На жаль, ні. Але в конверті лежав лист від якогось Джона Тайдемана, і от що він написав:

«Шановний Адріане Моул!

Дякую тобі за вірша, якого ти надіслав на Бі-Бі-Сі. Хтось залишив його в мене на робочому столі і, зізнаюся, я прочитав його не без цікавості. З поправкою на твій ніжний вік, мушу визнати, що твої твори не позбавлені хисту. А проте вони ще не настільки досконалі, щоб ми могли включити їх до поетичної програми нашого каналу. Скажи, в тебе не виникало думки запропонувати свої вірші шкільному чи парафіяльному журналу? (Якщо він у вас є.)

Невеличка порада на майбутнє. Якщо у тебе знову виникне бажання надіслати нам свої твори, надрукуй їх на машинці і неодмінно залиши собі один примірник. Зазвичай Бі-Бі-Сі не розглядає рукописних текстів, і незважаючи на твій охайний почерк, навіть мені було нелегко розібрати слова, особливо в останню рядку твого вірша «Кран», де сіла здорова ляпка. (А може, це не ляпка, а чай, чи сльоза? Той випадок, коли «Переливається чаша моя»!)

Оскільки ти хочеш стати літератором, я порадив би тобі набратися терпіння, щоб спокійно і незворушно приймати численні видавничі відмови — неодмінних супутників чи не кожного початківця.

Бажаю успіхів у твоїх літературних починаннях, і хай тобі завжди щастить!

*З повагою
Джон Тайдеман*

P. S. До цього листа додаю вірш Джона Моула, що був уміщений цього тижня в «Літературному додатку» до газети «Таймс». Часом не твоїх родич? Дуже гарний вірш».

Мама з татом ледь не оніміли з подиву. У школі я носився з тим листом і читав його, де тільки можна. Гадав, хтось із учителів зацікавиться, але де там! (...)

Пандора отримала аж сімнадцять валентинок. Найджел отримав сім. Навіть Баррі Кент, якого ніхто не любить, і той дістав три! Зате коли питали, скільки я отримав листівок, я лише загадково посміхався. Бо я єдиний на всю школу, хто отримав листа з Бі-Бі-Сі.

Вівторок, 17 лютого

Сьогодні Баррі Кент сказав мені, що, як не буду башляти йому кожен день по четвертаку, він зробить з мене відбивну!

Пояснив йому, що вимагати з мене гроші — марна справа. Я ніколи не маю при собі кишенькових грошей, бо мама їх вкладає в житловий кооператив, а мені на день дає п'ятнадцять пенсів на батончик «Марс». То Баррі сказав, аби я віддавав йому обідні гроші! Коли я відповів, що відтоді як обід став коштувати шістдесят пенсів, батько розплачується чеками, він копнув мене в пах і забрався, сказавши, що є купа способів, як дістати бабки.

Довелося записатись у рознощики газет. (...)

Четвер, 19 лютого

День народження принца Ендрю (нар. 1960)

Добре принцові Ендрю, в нього цілий штат! Такому не страшний ніякий Баррі Кент. Півсотні пенсів як не було! Чому я не каратист? Як дав би йому ребром долоні по горлянці! Вдома все тихо, предки не розмовляють одне з одним.

П'ятниця, 20 лютого

(...) Хочу подружитися з Крейгом Томасом, одним зі здоровил-третьокласників. На перерві купив йому «Марс». Удав, що мені трохи зле і

не хочеться солодкого. Він сказав: «Дяки, Моулі». Це він уперше заговорив до мене. Якщо я гарно розіграю свої козири, то зможу опинитись під його опікою. І хай тоді цей Баррі Кент мене хоч пальцем зачепить! (...)

Неділя, 22 лютого

Шестидесятниця

(...) Слухати, як твоя рідна мама матюкається, це, скажу вам, не для слабаків! Думаю, це все через оте її читиво. Моя шкільна форма лежить не прасована, сподіваюсь, мама ще про неї не забула? Візьму сьогодні на ніч до себе пса, він хоч не лається.

Вівторок, 24 лютого

День св. Матвія

Встав о шостій годині, пішов розносити газети. Моя ділянка — проспект В'язів. Вуличка не з бідних. Але ж і грубі газети вони там читають — без рук можна залишитися! «Таймс», «Дейлі телеграф». «Гардіан». Вічно мені щастить! (...)

Середа, 25 лютого

Сьогодні ліг спати раніше: завтра знову на роботу. Окрім газет, отримав ще двадцять п'ять журналів «Панч».

Четвер, 26 лютого

Наплутав трохи з доставкою. Проспект В'язів отримав «Сан» і «Міррор», а всі грубі газети пішли чомусь на Промисловий провулок. Наплутав то й наплутав, чого всі так нараз оскаженіли? Радіти треба, що не кожен день одне й те саме підсовують!..

П'ятниця, 27 лютого

Місяць в останній чверті

Рано-вранці бачив Пандору, вона йшла від дому на проспекті В'язів, 69. На ній був капелюх для верхової їзди та джодпури, значить, ішла вона не до школи. Я сховався, щоб вона мене не помітила. Не хочу, аби Пандора знала, що я заробляю, як чорнороб.

Отже, тепер я знаю, де Пандора живе! Уважно роздивився її будинок. Він набагато більший, ніж у нас. Жалюзі на всіх вікнах були підняті, а кімнати більше скидались на джунглі, стільки там було рослин! Через поштову шпарину я побачив здоровенну руду кішку, яка залізла на кухонний стіл і щось там наминала. У Пандори виписували «Гардіан», «Панч», «Приватного детектива» і «Нову громаду». Сама Пандора читає «Джекі» — комікси для дівчат. Еге, де їй до мене, інтелектуала! А втім, навряд чи Малкольм Маггерідж одружений з інтелектуалкою.

Субота, 28 лютого

Пандора має невеличку гладку конячку на ім'я Квітка. Щоранку перед школою вона її годує і скаче на ній через різні бар'єри. Знаю це, бо спочатку я спостерігав за Пандорою з-за машини її батька (в нього «Вольво»), а потім непомітно йшов назирці аж до вигону біля старої залізничної колії. Там я сховався за старим автомобільним кузовом і дивився на неї. Бачили б ви, як вона басувала на тій конячці (...)! Моє серце стукотіло так, наче до нього приєднали підсилювач, і я тихенько забрався, поки Пандора мене не почула.

Люди скаржились, бо газети нині прийшли з запізненням. У сумці залишилась чиясь «Гардіан», і я взяв її додому почитати. Там була купа помилок! Як подумаєш, скільки грамотних людей сидять без роботи, то аж страшно стає. (...)

Понеділок, 2 березня

До мене щойно заходила мама, сказала, що має важливу розмову. Я сів у ліжку і зробив серйозну пику. Мало що! Ану ж як вона зараз скаже, що їй залишилося жити півроку. Чи що її зловили на крадіжці в супермаркеті. Чи ще якесь жажіття.

Мама довго поправляла фіранки на вікні, натрусила сигаретного попелу на мою модель «Конкорда», а потім почала щось мимрити про «зрілість стосунків», про життя, яке «ускладнилось не на жарт», що вона «повинна знайти себе». Сказала, що любить мене до нестями. Так і сказала!!! І що не хотіла би робити мені боляче. Потім мама сказала, що для деяких жінок шлюб — це наче в'язниця. А тоді забралася геть.

А по-моєму, — шлюб це ніяка не в'язниця! Жінок кожен день відпускають і по магазинах, і ще там куди, а багато які і на роботу ходять. Думаю, мама трохи перебільшує. (...)

*Вівторок, 3 березня***Сповідальний вівторок**

Сплатив данину Баррі Кенту. Нехай тільки хтось мені скаже, що Бог сидить на небі та все бачить. Якби сидів і бачив, то хіба давав би він таким, як Баррі, знущатись з інтелектуалів? А все ж цікаво, чому отакенні здоровила домахуються до тих, хто менший за них? Мабуть, тому, що мозок у них зношується швидше, він же постійно працює: нарощує кістки і все інше. А може, їм бракує десятої клепки, бо здоровила часто займаються спортом, а коли ти спортсмен, відбити собі мізки — це як плюнути. А може, здоровилам просто подобається погрожувати і лупцювати. Коли вступлю в університет, треба буде дослідити цю тему. Я напишу про це дисертацію і надішлю один примірник Баррі Кенту. Думаю, до того часу він уже навчиться читати.

П'ятниця, 6 березня

Новий місяць

Містер Черрі дуже задоволений моєю роботою, тепер він платитиме мені за годину на два з половиною пенси більше. Ще він сказав, що я міг би, якщо хочу, розносити вечірню пресу на Промисловий провулок, але я відмовився від його пропозиції. Наша влада спроваджує сюди найгіршу публіку. Баррі Кент живе тут під номером 13.

(...) Сьогодні подзвонив у соціальну службу, сказав, що БERTУ Бакстеру потрібна хатня робітниця. Набрехав їм, що я його внук. Сказали, пришлють до нього в понеділок соціального працівника.

В бібліотеці взяв на батьків читацький квиток «Війну і мир» Толстого. Свій читацький я вже десь посіяв.

Неділя, 8 березня

Перша неділя Великого посту

Мама пішла на заняття жіночої студії, сьогодні у них тренінг з підняття самооцінки. Чоловікам туди не можна. Я запитав у батька, що означає «підняття самооцінки». Він сказав: «Бог його знає, але думаю, для мене — нічого доброго». На недільний обід у нас була тріска, відварена в пергаменті, масляний соус, печена картопля, і десерт — консервовані персики та збиті вершки з молоком. Батько відкоркував пляшку білого вина і дав мені пригубити. Я не великий знавець вин, та як на мене, це було незлецьке. Після обіду ми дивилися кіно по телевізору, а потім прийшла мама і стала корчити велику начальницю. Все, сказала вона, терпець урвався, віднині у нас буде все по-інакшому. Потім мама забралась на кухню і взялася складати графік — хто, коли і яку хатню роботу має робити. Я попередив її, що розношу газети, доглядаю за пенсіонером, годую собаку, не кажучи вже про школу, але вона не стала навіть слухати, повісила графік на стіну і сказала: «Завтра й почнемо».

Понеділок, 9 березня

День Британської Співдружності

Прибрав у туалеті, помив умивальник, ванну і аж тоді пішов розносити газети. Повернувся додому, приготував сніданок, закинув речі у пральку, пішов до школи. Дав відчіпного Баррі Кенту, заскочив до Бакстера, почекав на соціальну працівницю, не дочекався, пішов до школи на обід. На уроці з домоводства ми робили яблучну запіканку. Прийшов додому. Пропилососив передпокій, вітальню та їдальню. Начистив картоплі, покритив капусту, порізав палець, позмивав кров з капусти. Поки смажилися відбивні, знайшов у кулінарній книзі рецепт підливки. Зробив підливку. Вилловив ополоником грудки. Накрив стіл, пообі-

дали, помив посуд. Залив водою пригорілі сковорідки, щоб відкисали. Дістав речі з машинки — все посиніло, вкупі з білизною та носовичками. Розвісив речі досихати. Погодував собаку. Випрасував спортивну форму, почистив черевики. Зробив уроки. Вигуляв собаку, прийняв ванну. Помив ванну. Заварив три чашки чаю. Помив чашки. Ліг спати. І пощастило ж мені мати маму з підвищеною самооцінкою!

Субота, 14 березня

Таки розлучаються! Це вже офіційно. Але обидва залишаються в будинку, і тато починає обживати гостьову кімнату. Боюся, це все погано вплине на моє майбутнє. Ану ж як я не стану ветеринаром! Мама дала мені п'ять фунтів, але попросила, щоб я не казав про це батькові. Я пішов і купив на ці гроші мазь від вугрів і новий альбом «Абби». Подзвонив до містера Черрі, сказав, що вдома проблеми і я кілька тижнів не зможу розносити газети. Містер Черрі, виявляється, вже знав: він про все здогадався, коли батько відмовився передплатити мамі «Космополітен».

Батько дав мені п'ять фунтів, але попросив, щоб я не казав про це мамі. Частина грошей я одразу витратив на ліловий письмовий папір і конверти, тепер на Бі-Бі-Сі будуть вражені і прочитають мої вірші. А те, що залишилося, піде на «данину» здирникові Кенту. Цікаво, чи є на світі хоч одна людина, яка була б нещасніша за мене. Якби не поезія, в мене б точно вже стріха поїхала. Пішов погуляв, аби хоч трохи розвіятись, купив для Квітки два фунти кислих яблук. Почав складати вірш про коня. Коли прийшов додому, записав.

Квітка

Адріан Моул (*майже 14 років*)

Он гнідий скакунець
Гризе яблунь плоди.
Чи втечу я колись
Від лихої біди?
Проведу по спині,
що тримала Пандору
У дждопурах її,
в капелюсі з кастору.
Ну, бувай, коню мій!
І як осінь, сумний,
Побреду під дощем —
мокрий, змерзлий, брудний.

Послав цей вірш на Бі-Бі-Сі. На конверті поставив позначку: «Невідкладно!»

Батьки Адріана розлучилися, але залишилися жити під одним дахом й обоє переживають через це. Хлопчик від самотності відвідує старого Берта Бакстера й дізнається історію його життя. Старий проти розлучень. Оскільки в минулому Берт був конюхом, Адріан знайомить його з Пандориною Квіткою.

Четвер, 19 березня

Містер Лукас продає свій дім! Тридцять тисяч фунтів, каже мама!!! Що ж він робитиме з усіма тими грошми? Мама каже, що він купить інший дім, ще більший. Тю, дурний!

Якби мені ті тридцять тисяч, я б гайнув у навколосвітню подорож, подивився б, як люди живуть. Брати з собою готівку я б точно не став. Пригадую, десь читав, що люди за кордоном крадуть усе, що бачать. Я б обміняв ті гроші на дорожні чеки, тисяч зо три, а чеки зашив би в штани.

І перш ніж вирушу в дорогу, я:

- пошлю Пандорі три дюжини червоних троянд;
- за п'ятдесят фунтів найму якогось каратиста, щоб він як слід віддубасив Баррі Кента;
- куплю найкращий у світі спортивний велик і проїдуся на ньому мимо Найджелового будинку;
- куплю найбільшу упаковку найдорожчого собачого їдла, аби наш пес не голодував, поки мене не буде вдома;
- найму для Берта Бакстера хатню робітницю;
- дам по тисячі фунтів батькові й мамі, щоб не розлучалися.

Коли я повернуся з мандрів, то буду змушений, засмаглий, страшенно дотепний, і Пандора може скільки завгодно ридати ночами у подушку, та другої нагоди стати місіс Пандорою Моул я їй не дам! Я екстерном складу екзамену на лікаря-ветеринара і куплю собі ферму. Одне приміщення там доведеться переобладнати в кабінет, і тоді я матиму затишне місце, в якому зможу бути інтелектуалом. Ні, я би точно не став витрачати тридцять тисяч на якийсь там котедж!

Неділя, 22 березня

Третя неділя Великого посту
Велика Британія переходить на літній час

Сьогодні у бабусі день народження. Сімдесят шість років, тобто стільки, на скільки вона й виглядає. Я приніс їй листівку і вазон. Вазон зветься леопардова лілія, а по-науковому — дифенбахія. У землю була встромлена пластикова табличка, на якій писалося: «Обережно! Сік рослини отруйний». Бабуся спитала, хто купував подарунок. Я чесно відповів, що купувала мама.

Бабусю чомусь дуже тішить, що тато розлучається з мамою! Я завжди, сказала вона, відчувала в твоїй мамі схильність до розпусти, і таки мала рацію! Я не люблю, коли про маму говорять такі речі, тож забрався додому. А бабусі збрехав, що маю зустрітися з другом. Хоча насправді я не маю друзів, мабуть, це тому, що я інтелектуал. Певно, люди тремтять переді мною.

Подивився у словнику, що означає слово «розпуста». Нічого втішного!

Неділя, 29 березня

Четверта неділя Великого посту

Материнська неділя

Вчора батько дав мені три фунти і сказав: «Купи мамі щось хороше, синку, бо хто знає, чи буде ще така нагода». До центру пертгися не хотілось, то я подався до містера Черрі, купив коробочку цукерок «Чорна магія» і ще листівку з написом «Найкращій матусі». Мабуть, виробники листівок свято вірять, що всі матусі — найкращі, бо яку листівку не візьмеш, обов'язково десь мусить писати оте «найкращій». Мені аж руки свербіли замалювати це слово і написати замість нього «розпусній», але я стримався.

А листівку підписав так: «Від твого сина Адріана». Подарував її вранці. Мама розчулилась і сказала: «Ну навіщо ти, Адріане, не треба». Вона має рацію: не треба було їй нічого дарувати!

Мушу закруглятися. Мама влаштовує «цивілізовані переговори» (так вона це назвала). Прийде містер Лукас.

Мене, як завжди, не запросили! Що ж, послухаю під дверима.

Батько з містером Лукасом побилися. Мама пішла з дому з коханцем, залишивши сина на колишнього чоловіка. Вся вулиця слідкувала за подіями в їхньому будинку. Мама з містером Лукасом переїхали до Шеффілда. Найджел розійшовся з Пандорою, але продовжує кохати її.

Четвер, 2 квітня

Мені сьогодні чотирнадцять років! Татусь подарував спортивний костюм і футбольний м'яч. (Він зовсім не відчуває моїх потреб!) Бабуся Моул подарувала книжку «Столярство для хлопців». (Без коментарів!) Прийшла листівка від дідуся Сагдена, а в листівці — фунтова банкнота. (Останній скупердяга!) Найкращими дарунками були десять фунтів від мами і п'ятірка від містера Лукаса. (Розщедрився, щоби совість не мучила!)

Найджел надіслав жартівливу листівку. Спереду напис: «А хто це в нас такий привабливий, чарівний і розумний?» Розкриваєш її — і читаєш: «Хто завгодно, чуває, але точно не ти!!!» І приписка від Найджела:

«Без образ, Адріане, це жарт!» Окрім листівки, він ще вкинув до конверта десять пенсів.

Берт Бакстер надіслав листівку на адресу школи, бо не знав, де я мешкаю. У нього дуже гарний почерк, як у гравера. На листівці — зображення німецької вівчарки. А всередині він написав: «Усіх благ від Берта і Штика. P. S. У мене забився водостік». У листівку був вкладений книжковий купон на десять шилінгів. Купон дійсний до 1958 року, але я все одно задоволений.

Отже, нарешті мені чотирнадцять! Увечері розглянув себе в дзеркалі, як на мене, вже є перші ознаки змушніння (не рахуючи клятих прищів).

П'ятниця, 3 квітня

Ура! Сьогодні на контрольній з географії отримав найвищий бал. Із гордістю заявляю, що я взяв двадцять балів із можливих двадцяти! Плюс похвала за охайність виконання. Я знаю норвезьку шкіряну промисловість як свої п'ять пальців. А Баррі Кент так і помре невігласом. (...)

Вичистив водостік у Берта Бакстера, там було повно кісток і чайної заварки. Порадив Бертові, аби він переходив на чай у пакетиках. Кінець кінцем, двадцять століття надворі! Берт сказав, що спробує. Я розповів йому, що мама втекла з одним страхувальником, він запитав: «Це нещасний випадок?» І потім реготав ледь не до сліз.

Середа, 8 квітня

Татусь не захотів написати записку, щоб мене звільнили від фізкультури, і я майже весь ранок провів у піжамі, пірнав на дно басейна, щоб дістати цеглину. Прийшов додому, прийняв ванну, але й далі смердів хлоркою. Не розумію, що за користь від таких занять? Не думаю, що коли я виросту, то стану ходити на річку в піжамі. І який це дурень пірнатиме у воду, щоб дістати стару цеглину? Тієї цегли і без річки всюди валом!

Неділя, 12 квітня

Пальмова неділя

Після вихідних у Найджела я нарешті прозрів! Виявляється, останні чотирнадцять років я прожив у злиднях! Весь цей час я мусив терпіти нашу вбогу халупу, відстійну їжу і мізерні кишенькові гроші.

Якщо батько не може забезпечити мені пристойне існування за свою зарплату, то нехай просто пошукає іншу роботу. А він тільки скаржитися, що мусить продавати ті свої електричні обігрівачі! Он у Найджела батько гарує як проклятий, аби його сім'я жила в сучасному будинку. Хтозна, може, й мама від нас не втікала би, якби мій татуньо

зладнав у кутку вітальні модний пластиковий бар для коктейлів. Але де там! Він щиро пишається тим, що наші меблі зроблені ще за царя Гороха. Еге ж! Замість того, щоб соромитися того древнього мотлоху, він хизується ним.

Моєму татусеві не завадило б повчитися на прикладах із класичної літератури. Он, скажімо, пані Боварі втекла від того недоумка лікаря Боварі, бо він не міг задовольнити її потреб.

Неділя, 19 квітня

Великдень

Сьогодні день, коли Ісус вийшов з печери. Думаю, фокусник Ґудіні запозичив у нього цю ідею для своїх трюків.

Татусь у п'ятницю забув сходити в банк, сидимо без гроша. Мусив здати порожні пляшки, аби купити собі крашанку. Ми подивилися кіно, а потім подалися до бабусі ганяти чаї. Вона спекла торт і прикрасила його пухнастими курчатами. Батько ковтнув трохи того пуху, і мені довелося гамселити його по спині. От за що не візьметься, все зіпсує. Ні, він не з тих, хто вміють подати себе у вигідному світлі.

Після чаю заскочив до Бакстера. Він зрадив, що я прийшов до нього, а мені стало соромно: уже й не згадаю, коли був у нього востаннє. Берт подарував мені стос коміксів. Називаються «Орел», у них розкішні малюнки.

Читав до третьої ночі. У нас, інтелектуалів, не такий режим, як у простих людей. Нам це на користь.

На прохання мами Адріан їде в гості до неї до Шеффілда. Він багато часу проводить із матір'ю, допомагає в ремонті, оскільки містер Лукас працює весь день. Хлопець вірить, що мати повернеться додому. Батько в цей час теж приводить до хати іншу жінку з її дитиною.

Понеділок, 27 квітня

Місіс Буль на домоводстві вчила нас, як треба прати речі. Та я сам кого хочеш навчу! Я тепер, мабуть, найкращий пральник у світі! Баррі Кент розбив небитку миску, і місіс Буль вигнала його з класу. Я бачив, як він закурив прямо в коридорі. Оце так нерви! Я відчув, що мушу сказати про це місіс Буль. Просто хвилююся, щоб Баррі не нищив своє здоров'я. Кента відвели до банькатога Скрутона, і той конфіскував у нього пачку «Бенсон-енд-Хеджес». Найджел потім казав, що в обід сам бачив, як Скрутон в учительській курих ті самі сигарети. Але ж хіба таке можливо?

Пандора і Крейг Томас, здається, вирішили оскандалитися: розводять амури просто на спортивному майданчику! Міс Ельф довелося постукати з учительської у вікно і попросити їх, щоб перестали цілуватися.

Середа, 29 квітня

Батько хвилюється, бо народ не дуже хоче купувати електрообігрівачі. Це тільки доводить, каже він, що покупці не такі дурні, як усі гадають. Мене вже починає діставати, що він вечорами сиднем сидить удома. Я казав йому, щоб він записався до клубу чи придумав собі якесь хобі, та де там! Кисне вдома і жаліє себе, бідолашного. Єдина річ, яка його ще може розсмішити, — це коли по телику показують рекламу обігрівачів. О, тоді він регоче як дурний. (...)

Вівторок, 12 травня

Сьогодні довго розмовляв з містером Ванном, нашим учителем з професійної орієнтації. Він сказав, що коли я надумав стати ветеринаром, то маю налягти на фізику, хімію, біологію і скласти іспити з цих предметів.

А ось образотворче мистецтво, трудове навчання і домоводство навряд чи тут згодяться. Так він сказав. Ось воно, Життєве Роздоріжжя! Одне моє хибне рішення може обернутися непоправною втратою у світі ветеринарії. А для науки я пропашій. Поцікавився в містера Ванна, які треба складати екзамени, якщо ти хочеш стати сценаристом комедійних серіалів. Містер Ванн відповів, що для цього взагалі не треба жодної освіти, а просто треба бути пришелепком. (...)

П'ятниця, 15 травня

До нас без попередження наскочила бабуся. Ми з батьком саме сиділи біля нашого нового похідного примуса і наминали холодні консервовані боби. Батько при свічках читав «Плейбой», а я читав «Тяжкі часи», присвічуючи брелковим ліхтариком. Повна сімейна ідилія! І тільки-но батько сказав, що у разі занепаду цивілізації в нас буде гарний досвід виживання, як у дім вломила бабуся і влаштувала нам істерику. Вона примусила нас перебраться до неї, і тепер я лежу в ліжку, де колись спав мій дід. Батько спить внизу на зсунутих кріслах.

Бабуся виписала чек, щоб ми заплатили за світло, і тепер вона страшенно люта: бабуся тримала ці гроші, щоб накупити цілий холодильник м'яса. На рік вона купує дві коров'ячі туші. (...)

Четвер, 21 травня

Сьогодні Баррі Кент підстеріг мене в роздягальні. (...) Баррі обзивав мене стукачем і паскудив такими словами, що я не відважусь їх тут написати. Тепер і бабуся знає, що в мене проблеми (татуньо їй нічого не казав, бо в неї, бачте, діабет). Вислухавши мою історію, вона натягла капелюшок, стиснула губи і пішла. Бабусі не було годину і ще сім хвилин.

Тоді вона повернулася, зняла пальто, поправила зачіску, витягла з таємного напоясного гаманця 27 фунтів 18 пенсів і сказала: «Все, Адріане, більше він тебе не скривдить. А якщо спробує — дай мені знати!» Потім вона зготувала чаю. Ми їли сардини з помідорами і пили імбирний чай. На знак глибокої подяки я зганяв до аптеки і купив бабусі коробку шоколаду для діабетиків.

П'ятниця, 22 травня

У школі тільки й мови, що про відважну стару леді, яка у свої сімдесят шість років нагнала страху на Баррі Кента і його татуся та вибила з них нагробовані в мене гроші. Від Баррі ні слуху ні духу. Його банда підшукує нового ватажка. (...)

Понеділок, 25 травня

Я вирішив стати поетом. Батько сказав, що поетом не зробиш кар'єри, і пенсію їм теж не платять. Він наплів ще багато дурниць, але я вперто стояв на своєму. Він думав, що мене зацікавить робота оператора ЕОМ, та я сказав: «Треба вкладати душу в те, чим займаєшся, а всі знають, що комп'ютер — бездушна залізняка!» Тато відповів: «Американці вже над цим працюють». Але ж я не маю часу чекати! Купив у магазині «Зроби сам» дві банки чорної блискучої вінілової фарби і півдюймовий пензель. Прийшов додому і одразу взявся до роботи. Пофарбував в один прохід, а Нодді далі проступає крізь фарбу. Хай йому грець, доведеться ще раз фарбувати!

Понеділок, 1 червня

Вихідний у Республіці Ірландія

Батько отримав листа, прочитав його і став білий як крейда: у них на роботі скорочення штату, і його звільнено! Тепер сидітиме на допомозі для безробітних! І як же нам тепер жити на ці жалюгідні подачки від уряду? Собаці, мабуть, доведеться пошукати інших господарів. Собача їжа виносить тридцять п'ять пенсів на день, і то ще не рахуючи галет. Я живу в неповній сім'ї з безробітним батьком-одинаком! І Служба соціальної опіки купуватиме мені взуття!

До школи я сьогодні не пішов, подзвонив секретарці й сказав, що мій батько хибнувся розумом і я мушу його доглядати. Судячи з голосу, секретарка не на жарт стривожилась. Вона спитала, чи татусь, бува, не буйний. Я відповів, що наразі жодних ознак буйства нема, та якщо вони з'являться, я неодмінно викличу швидку. Наготував батькові гарячих солодких напоїв, щоб оклигав від шоку, а він усе торочив про електричні обігрівачі, казав, що роздзвонить усім газетам! (...)

У школі, де навчається Адріан, існує суворий дрес-код. Порушивши його, хлопець приходиться на уроки в червоних шкарпетках, через що зчиняється страшенний скандал.

Субота, 6 червня

О, радість! О, втіха! Пандора організовує шкарпетковий протест! Вона була сьогодні в мене вдома! Чесно! Стояла на порозі і казала, що в захваті від моєї стійкості. Я б запросив її в кімнату, але в нашому домі такий гармидер, що я вирішив не ризикувати. У понеділок, із самого ранку, вона влаштує у школі збір підписів. Ще Пандора сказала, що я волелюбний борець за права особистості. І попросила, щоб завтра зранку я прийшов до неї. Буде створено комітет, і я головний доповідач. Вона просила показати їй мої червоні шкарпетки, але я сказав, що вони в пранні. (...)

Середа, 10 червня

Ми з Пандорою кохаємо одне одного! Це вже офіційно! Вона сказала про це Клер Нільсон, Клер сказала Найджелові, а Найджел уже переказав мені. Я попросив Найджела, щоб він сказав Клер, щоб вона передала Пандорі, що я знову її покохав. Я на сьомому небі від щастя! Я ладен пробачити Пандорі навіть те, що вона викурює за день п'ять штук «Бенсон енд Хеджес» і має власну запальничку. Коли ти у когось закоханий, такі речі просто не важать.

Четвер, 11 червня

Весь ранок я провів з коханою. Дуже важко писати, досі руки тремтять.

Субота, 4 липня

День Незалежності у США

На вулиці повно смуглошкірих, вони їдуть і їдуть, на машинах, фургонях, у мікроавтобусах. Зграйки людей заходять і виходять із будинку, де жив містер Лукас. Батько сказав, що їх там, напевне, по три сім'ї в одній кімнаті. Ми з Пандорою твердо вирішили, що привітаємо новоселів. Кінець кінцем, мусить же хтось показати, що не всі білі — затяті расисти. (...)

Середа, 8 липня

(...) Пішов до школи. Вирішив, що складатиму іспити з домоводства, образотворчого, математики та історії. Пандора складає аж дев'ять іспитів! Але ж проти мене в неї купа переваг. Скажімо, її записали в бібліотеку ще в три роки.

Четвер, 16 липня

11.00. Сьогодні татусь отримав допомогу з безробіття. Верещав, як ковбой, і підстрибував мало не до стелі. Він подзвонив Дорін Слейтер і попросив її піти з ним кудись відзначити цю подію. І хто ж сьогодні буде няньчити Максвелла? Авжеж, мій дорогий щоденнику, ти відгадав! Це буду я! (...)

П'ятниця, 17 липня

Повний місяць

Моє безцінне кохання завтра покидає рідний край! Я проводжаю Пандору аж у самий аеропорт. Сподіваюсь, літак, у якому вона полетить, ще не розвалиться від втоми металу. Я щойно перевіряв на карті світу, де той Туніс, і коли з'ясувалося, що Пандорі не доведеться летіти над Бермудським трикутником, мені відлягло від серця. Якщо з моєю коханою щось станеться, я вже ніколи не усміхнусь. Я купив Пандорі книжку, аби мала що почитати в літаку.

Називається «Катастрофа», автор — Вільям Голденштейн Третій. У ній дуже гарно описано, що слід робити у критичних ситуаціях.

Субота, 18 липня

Пандора читала «Катастрофу» дорогою в аеропорт. Коли оголосили посадку, вона трохи впала в істеріку, і батько мусив заносити її по трапу на руках. Я махав літакові, аж поки він не зник у великій хмарі. Після того я сумно побрів на автобус і поїхав додому.

Як я переживу два тижні без Пандори, навіть не знаю. Добраніч тобі, моя кралечко туніська.

Субота, 25 липня

О, Пандоро! Пандоро! Пандоро!
 Сонце, щастячко моє!
 Тужить серце за тобою,
 Радість смутком віддає,
 Бо тебе нема зі мною!
 Де Туніс,
 А де мій дім!
 Лине смуток, наче дим.
 Скоро приїдеш, засмагла, квітуца,
 Тато багатий — то й доця везуча!

Вона приїздить за шість днів.

Понеділок, 27 липня

Листівка з верблюдом! На звороті напис:

«Мій найдорожчий!

Рівень життя тут просто жахливий. Я хотіла купити тобі подарунок, але не стрималась і віддала всі свої гроші одному жебракові. Я знаю, Адріане, у тебе дуже щедре серце, і я певна, що ти мене зрозумієш. Мое кохання до тебе безмежне.

Твоя до гробу, Пандора».

Віддати гроші на мій подарунок якомусь лежебокому жебраку! Листоноша і то перекривився з огиди.

Середа, 29 липня

КОРОЛІВСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ!!!!

Як я пишаюсь тим, що я — англієць!

Чужоземці, напевне, помирають від заздрощів! Коли потрібно влаштувати щось помпезне, то нам насправді немає рівних! Зізнаюся щиро, я аж просльозився, коли дивився на робітників із передмість, які спозаранку чекали на процесію і щиро вітали усіх тих багатих, пишних, відомих людей, що їхали в кінних екіпажах та роллс-ройсах. (...)

Адріан з мамою і містером Лукасом вирушають на відпочинок до Шотландії.

Субота, 15 серпня

Місяць уповні

На вокзал мене проводжали батько, тріска Дорін і її Максвелл Хауз. Те, що я проміняв Skegness на Шотландію, батько прийняв на диво спокійно. Як не сказати, що з радістю. Їхав я просто жахливо. Усю дорогу аж до Шеффілда я стояв. Розговорився з пасажиркою в інвалідному візку, вона сиділа в купе провідника. Дуже приємна особа, все жартувала, що у неї є одна перевага — в поїзді вона завжди сидить. Нехай навіть і в купе провідника.

У Шеффілді мене зустріла мама з паразитом Лукасом. Мама помітно схудла і навіть перейшла на одяг, який не дуже-то пасує в її віці. А паразитисько Лукас вирядився в джинси! А в самого пузо з ремня вивалюється. (...)

Середа, 26 серпня

Об одинадцятій ранку приїхали в Глазго (...). Ми трохи погуляли містом, а потім мама причепилася до паразита Лукаса, щоб він повів її в міську галерею мистецтв. Я хотів був лишитися в машині і почитати

«Гленко», але на вулицях було стільки п'яниць, що хоч-не-хоч, а довелося йти за ними всередину.

Який я радий, що пішов туди! Бо так і помер би без цього важливого культурного досвіду!

Сьогодні я бачив полотно Сальвадора Далі «Розп'яття»!!! Оригінал! Не репродукцію.

Її повісили в кінці коридору, тому вона змінюється, поки до неї підходиш. А коли нарешті стаєш упритул до неї, то почувашся карликом!.. Це просто фантастика.

Воно Величезне! Насичені барви, а Ісус — як живий! Я придбав у музеї шість листівок із репродукцією, та до оригіналу їм, звісно, далеко. Колись я привезу сюди Пандору, щоб вона теж це побачила. Мабуть, на наш медовий місяць.

Неділя, 30 серпня

Одинадцять після Трійці

Лукас на моє прохання зупинився у селі Гретна-Грін. Я купив кам'яну фігурку видри для Пандори, тартановий шотландський берет для Берта, тартанову краватку-метелик на нашійник собаці, м'яких цукерок у тартанових обгортках для бабусі, сухого шотландського печива для тріски Дорін, тартанову пустишку — для Максвелла. А батькові купив тартановий рушник на кухню.

Собі я взяв записничок з тартановою обкладинкою. Тепер я остаточно вирішив, що буду літератором. (...)

Четвер, 10 вересня

Гідний початок навчального року! Мене обрали старостою. Тепер я буду чергувати біля дірки в паркані та відзначати всіх, хто запізнився на уроки. Пандора теж буде старостою. Її обов'язок — стежити за тим, щоб у їдальні в черзі було тихо.

Містер Док, наш новий класний керівник, ознайомив мене з новим розкладом. А він такий, що ми здебільшого готуємось до випускних екзаменів у школі та до вступних до університету. Обов'язкові предмети — математика, англійська мова, фізкультура і порівняльне релігієзнавство. Зате культурознавчі та творчі предмети — на вибір. Тож я собі вибрав медіазнавство (нічого складного, читай собі газети і дивися телевізор) та етику подружнього життя (надіюся, будуть розповідати про секс). Містер Док викладає англійську літературу, тож, гадаю, ми з ним порозуміємось, бо хіба на всю школу є хтось такий начитаний, як я? А якщо він десь щось і забуде, я зможу йому підказати.

Попросив у батька 5 фунтів 50 пенсів — наш клас їде на екскурсію до Британського музею. Татусь оскаженів, став кричати: «А де ділася безплатна освіта?» Сказав йому, що це питання не до мене.

П'ятниця, 11 вересня

Мав довгу розмову з містером Доком. Розповів йому, що я живу в неповній сім'ї з безробітним сварливим батьком. Містер Док відповів, що навіть якби я був сином одноноєї негритянки-лесбіянки і горбатого прокаженого карлика-араба, він не став би зі мною панькатися, головне, щоб мої твори були ясними, вдумливими та безпретензійними.

Отакий у нас пастир!

Понеділок, 14 вересня

Місяць уповні

(...) Шкільні обіди перетворилися на рідкісне лайно. Таке враження, що і підливку, і заварний крем, і гарячий пудинг готують в одному баняку. Ось наше типове меню: гамбургер, печені боби, смажена картопля, йогурт або пампушок. Цього не достатньо, щоб виростити здорові кістки і сухожилля. Я тепер міркую, чи не влаштувати протест проти політики Маргарет Тетчер.

Це ж буде не наша провина, якщо ми виростемо апатичними і морально слабкими. Може, пані Тетчер навмисне хоче, щоб ми найближчими роками не мали сил виходити на демонстрації.

Четвер, 24 вересня

Ми з Пандорою насолоджуємось останнім осіннім теплом. Гуляли по сухому листі, вдихаючи запах костриц. Це перший рік у моєму житті, коли я спокійно пройшов повз каштан і не жбурнув палюгою, щоб збити плодів. Пандора каже, я мужню на очах.

Понеділок, 28 вересня

Новий місяць

У Берта щось не гаразд із ногами. Лікар каже, що йому потрібен постійний догляд. Я заходив до Берта, але він надто важкий, щоб я його перекидав із боку на бік. Дільнична медсестра гадає, що Бертові найкраще перебраться до богадільні «Дім сонця» Олдермана Купера. Та я в цьому дуже сумніваюся. Дорогою до школи я проходжу повз цю богадільню. Вона схожа на музей. А її мешканці схожі на експонатів.

Берте, ти старий шкарбун,
Любиш пса, буряк, тютюн.
Я — твій повний антипод,
Ти — буркун, я — веселун.
Ти смердиш, я не смерджу,
Ти лежиш, а я сиджу.
Ми здружилися, чому,
Я до тям не візьму!

Середа, 30 вересня

Як добре, що вересень уже добігає кінця, однаково він не приніс нічого доброго. Квітка поїхала до інших господарів. Пандора сумна. Берт ледве ноги волочить. Батько досі сидить без роботи. Мама все ще під дією дурману паразита Лукаса.

Субота, 10 жовтня

(...) Ще одна моя гризота — батько. Вилежується до обіду в ліжку, потім смажить собі на пательні якусь гидоту, наїдається, тоді відкриває пляшку, сідає і тупо дивиться ящик. Він навіть не пробує шукати роботу. Не миється, не стрижеється, не голиться. А у вівторок у нас у школі Батьківський вечір. Я заніс його найкращий костюм у хімчистку. (...)

Щоб перевірити свої сили й витривалість, Адріан з Пандорою пристають на пропозицію Ріка Лемона щодо походу в гори в екстремальних умовах.

*Неділя, 18 жовтня***Вісімнадцята після Трійці**

20:00. Як добре знову повернутися до цивілізації! Два дні я жив, як останній дикун! Спав на голій землі, між мною та стихією — лише спальник! Намагався посмажити картоплю на крихтній похідній плиті! Перебрідав струмки у бузувірських черевиках! Відбував свої потреби просто неба! Підтирався листям! Ні ванну прийняти, ні зуби почистити! Ні тобі телевізора, ні тобі радіо — геть нічого! Коли пішов дощ, Рік Лемон навіть не дозволив нам сховатися в мікроавтобусі! Мовляв, для захисту від дощу ми маємо користатись лише тим, що нам дає природа! Пандора знайшла пластиковий мішок з-під корму для тварин, і ми по черзі сиділи під ним.

Навіть не знаю, як я залишився живий! Яйця, що я брав з собою, потрошилися, хліб намок і розкис, печиво скришилося на порошок, і ні в кого не знайшлося консервного ножа. Дякувати Богу, хоч сир не намокає, не кришиться, не розкисає від води і не пакується в консервні банки.

А який я був радий, коли нас відшукали гірські рятувальники і забрали до себе. Рік Лемон дістав на горіхи за те, що не мав при собі ані компаса, ані карти. Рік заявив, що знає ці гори, як свої п'ять пальців. Тоді старший рятувальник сказав: це ж які треба мати пальці, щоб опинитися за сім миль від машини та ще й рухатися в протилежний бік!

Нарешті я спатиму в ліжку, перший раз за два дні. До школи я завтра не йду, бо намуляв собі ноги.

Середа, 21 жовтня

Пошкандибав до школи. Усі вчителі вдягнуті, як на парад, сьогодні ж бо Батьківський вечір. Татуньо помився і надягнув свій найкращий костюм. Вигляд у нього нівроку! Навіть не скажеш, що він безробітний. Татові було приємно, що вчителі мене хвалять. Вони казали, що я — гордість школи.

А старий Баррі Кента сидів як опльований. Ги-ги!

П'ятниця, 6 листопада

Ми з батьком завтра йдемо на вогняну забаву (звісно, якщо мені вистачить сил). Свято влаштовують, щоб зібрати кошти на сімейну консультацію.

Мама Пандори накриває на стіл, Пандорин батько порастється біля вогнища. Мій татуньо крутиться біля нього, напрошується в помічники, тож я стараюсь не підходити до нього ближче, ніж на сотню метрів. Я вже не раз на власні очі бачив, як він смалить собі брови.

Вчора деякі безвідповідальні індивіди, що мешкають на нашій вулиці, палили вогнища у себе на задвірках!

Чесно!

І як їх тільки не попереджали, що це небезпечно: і по радіо, і по ящику, і через дитячу програму, і через газету, а вони своє роблять. Просто щастя, що все обійшлося.

П'ятниця, 13 листопада

Увечері серйозно поговорив з Пандорою про наші стосунки. Вона не хоче одружуватись зі мною у найближчі два роки! Вона, бачте, хоче робити кар'єру!

Природно, я був приголомшений таким ударом. Сказав Пандорі, що коли вона після одруження захоче стати до роботи в якійсь пиріжковій, я її не триматиму, а Пандора відповіла: я вступатиму до університету, а в пиріжковій ходитиму тільки для того, щоб купити пиріжків.

Ми обмінялися люб'язностями. (Вона була гостріша на язик, ніж я.)

Вівторок, 17 листопада

Я серйозно хвилююся за свого татуса. Навіть всюдисуща новина про вагітність принцеси Діани його не тішить. Бабуся сплела три пари пінеток і відслала їх післяплатою до Букінгемського палацу. Оце патріотизм!

Середа, 18 листопада

Місяць в останній чверті

Дерева голі та суворі.
Їхні осінні шати
Вкрили тротуар.
В усіх кінцях двірники муніципальні,
Палять із листя вогні погребальні.
Листяний попіл
Злітає у вирій.
Я, Адріан Моул,
Палю свої мрії.

Я уважно передрукував цей вірш і надіслав Джону Тайдеману на Бі-Бі-Сі. Чомусь мені здається, що він любить вірші про осінні листя.

Конче треба виступити десь на радіо чи хоча б надрукуватися, бо інакше Пандора втратить до мене всяку повагу.

Четвер, 19 листопада

Пандора каже, щоб я заснував літературний часопис. Тим паче, що у школі є копіювальний апарат. Під час обідньої перерви я готував перший номер. Назва журналу — «Голос юності».

П'ятниця, 20 листопада

Пандора бачила мій «Голос юності». Порадила не тягнути все на собі, а взяти до альманаху твори інших обдарованих писак. Сама вона пообіцяла дати замітку про догляд за кімнатними рослинами. Клер Нільсон запропонувала панківський вірш. Він дуже авангардний, але я не боюся порушувати усталені рамки.

(...) Друкуємо в середу. За вихідні Пандора зробить оригінал-макет. Ось моя перша редакторська шпальта:

«Вітаю, друзі!

Ось ви тримаєте в руках альманах нашої школи. Ура! Він з'явився на світ стараннями самих лише дітей. Наш перший номер — це спроба подивитись на світ по-новому. Багато хто з вас навіть гадки не має про те, які дива ховає вирощування кімнатних рослин, чи яку радість дарує догляд за спортивним велосипедом. Ви будете приємно здивовані, і то неабияк!

*Редактор часопису
Адріан Моул».*

Орієнтовна вартість одного номера — 25 пенсів.

Субота, 21 листопада

Пандорин тато потягнув на роботі набір журнальних трафаретів. І от я пишу, а Пандора друкує на машинці найперші сторінки «Голосу юності». Я вже наполовину закінчив викривальну статтю про Баррі Кента. Її назва: «Уся правда про Баррі Кента!» Після пам'ятної зустрічі з моєю бабусею він оминає мене десятою дорогою, тож боятися мені тепер нічого. До Берта сьогодні піти не встиг, заскочу завтра.

Вівторок, 24 листопада

Щойно від нас пішов Найджел, надутий як сич. Не сподобалось, бачте, що я покоротив його статтю. Намагався донести до нього просту думку, що півтори тисячі слів про велосипедні спиці — нечуване марнотратство, та він і слухати мене не захотів. Свою статейку він зняв. Ну і слава Богу! На дві сторінки менше мороки.

Завтра «Голос юності» наробить шуму на всю школу.

І ще завтра слід неодмінно заскочити до Берта.

Четвер, 26 листопада

День подяки у США

Новий місяць

Пандорин тато ксерить «Голос юності» у себе на роботі. Він довго відмовлявся, але Пандора була невблаганна: вона надулася, замкнулася в кімнаті та заявила, що нічого не їстиме доти, доки він не погодиться.

Неділя, 29 листопада

Початок Різдвяного посту

Щойно приїхала мама, без попередження! І не сама, а з усіма валізами. Мама поклалася на татову ласку, а тато поклався прямо на маму. Я, як хлопець делікатний, вшився до себе в кімнату. Ось тепер сиджу і намагаюсь розібратися, що ж я насправді відчуваю через мамине повернення. Авжеж, я на сьомому небі, але волосся мені стає дибки, коли уявлю собі, як мама побачить увесь цей свинюшник у нас удома. А ще як дізнається, що я дав поносити Пандорі її лисячу шубу, то мені кінець.

Понеділок, 7 грудня

Заходив до крамнички містера Черрі, поцупив там брелок з Кевіном Кіганом. Буде Найджелові подарунок на Різдво.

Середа, 9 грудня

Не можу спати, бо не знаходжу собі місця через отой брелок. Газети аж рясніють розповідями про бабусь, яких спіймали на крадіжці в ма-

газині. Спробував заплатити містерові Черрі за «Марс» більше, ніж він коштує, так той мене завернув і віддав мою решту.

Четвер, 10 грудня

Снилося, що я в тюрмі. Наглядач замикав за мною двері камери, його великий залізний ключ висів на брелку з Кевіном Кіганом. Наш телефон, сто чортів йому в слухавку, досі відключений!

П'ятниця, 11 грудня

Місяць уповні

Дзвонив до «Добрих самарян», зізнався у крадіжці. «Так віднеси його назад, малий!» — сказав мені голос у слухавці. Завтра так і зроблю.

Субота, 12 грудня

Містер Черрі засік, як я намагався покласти на місце брелок. Настрочив листа батькам. Піти його втопитися, чи що?

Неділя, 13 грудня

Третя неділя Різдвяного посту

Як добре, що в неділю пошта вихідна! Мама з батьком гарно проводили час, прикрашаючи різдвяну ялинку. Я дивився, як вони чіпляють іграшки, а в самого камінь на душі.

Читаю зараз «Злочин і кару». Це найправдивіша книжка, яку я будь-коли читав!

Середа, 16 грудня

Отримав роль в експериментальній різдвяній виставі. Називається вона «Від ясел до зірок». Я граю Йосифа. Пандора грає Марію. Ісуса грає першокласник-коротун на ім'я Пітер Браун. Він настільки малий, що приймає пігулки для росту.

Четвер, 17 грудня

Ще один лист із Бі-Бі-Сі!

«Любий Адріане Моул!

Дякую тобі за твій найостанніший вірш. Цього разу він був надрукований на машинці, і я одразу розібрався, про що він. Але зрозумій, Адріане, розбірливість — це ще не все. Наша поетична редакція просто завалена осінніми віршами. Запахи кострищ і шурхт листя чути чи не в кожному коридорі. Молодець, ти старався, але не варто зупинятись на досягнутому, згоден?

З найкращими побажаннями Джон Тайдеман».

«Не варто зупинятись на досягнутому!» Це ж майже пропозиція.
Ну то я йому й відписав:

«Шановний містер Тайдеман!

Який гонорар я отримаю, якщо мій вірш прочитають на радіо? Коли вам його надіслати? Які теми цікавлять вас найбільше? Чи міг би я зачитати його сам? Редакція бере на себе витрати на переїзд? І ще: о котрій годині програма вийде в ефір? Бо до десятої я вже маю бути в ліжку.

Щиро ваш, А. Моул.

P. S. Бажаю Вам приємного Різдва!»

Субота, 19 грудня

Час купувати подарунки на Різдво, а у мене катма грошей. Але я все одно склав список. Раптом знайду на вулиці десять фунтів!

Середа, 23 грудня

9:00. Два дні лишилося на те, аби купити різдвяні подарунки, а в мене у кишенях вітер свище! З усіх дарунків — лише саморобна прихватка для міс Ельф. Але щоб її вчасно подарувати, треба пертися в самі нетрі, де й незчуєшся, як тебе пограбують. Що ж, доведеться йти колядувати, інших способів заробити я просто не бачу.

(...) Наколядував 3 фунти і 13 пенсів, плюс 10 пенсів в ірландській валюті та одну пивну кришечку. Завтра вдягну шкільну форму, так, думаю, дадуть на кілька фунтів більше.

Четвер, 24 грудня

23:00. Щойно повернувся із пабу «Чорний бик». Ходили туди з Пандорою. Ми вдягнули шкільну форму і нагадували всім п'яничкам, що в них також є діти. Від докорів сумління вони відкупилися грішми загальною сумою 12 фунтів 57 пенсів! Отож, у День Різдвяних подарунків (на другий день після Різдва) ми з Пандорою йдемо дивитися пантоміму і купимо собі по великій молочній шоколадці!

Четвер, 31 грудня

Останній день у цьому році! А він був багатий на події. Я закохався. Пожив у неповній сім'ї. Став інтелектуалом. Отримав два листи з Бі-Бі-Сі. Не так уже й зле на мої 14 $\frac{3}{4}$ року!

(...) Я зустрів Новий рік із Пандорою, наше свято було пристрасне, приправлене Енді Стюартом та волинками.

О першій ночі батько з гуркотом вломився в дім, тримаючи, за звичаєм, в руці шматок вугілля на щастя. П'яний, як завжди. А мама завелася про те, який я в неї гарний-гарніюсій синок і як вона мене любить. Чому вона не каже цього на тверезу голову?

П'ятниця, 1 січня

Вихідний у Великій Британії, Республіці Ірландія, США та Канаді

Отже, вирішено, в новому році я:

1. Буду вірний Пандорі.
2. Буду ховати свій велосипед на ніч.
3. Не буду читати недостойних книжок.
4. Буду ретельно готуватися до іспитів і складу їх якнайкраще.
5. Спробую бути добрішим до нашого пса.
6. Спробую знайти у своєму серці прощення для Баррі Кента за всі його численні гріхи.
7. Буду щоразу мити ванну після себе.
8. Припиню перейматися довжиною свого «друга».
9. Буду робити розтягувальні вправи для хребта кожнісінький вечір.
10. Буду вивчати нове слово щодня.

Субота, 16 січня

Місяць в останній чверті

Сьогодні в Берта було весілля. «Дім сонця» Олдермана Купера винайняв автобус та повіз усіх на реєстрацію. Бабці зі своїми костюрами виглядали як озброєна рушницями почесна варта.

Берт був шикарний. Він зняв готівкою свою довічну страховку і купив на ці гроші новенький костюм. На Квіні був вінок із квітів та фруктів. Щоб приховати зморшки, вона наклала грубий шар помаранчевої пудри. І навіть у Штика на шиї був червоний бант.

Я думаю, це дуже добре, що Штика відпустили із притулку на весілля господаря. Коли наші тата — мій і Пандорин — несли візок із Бертом угору по сходах, то старий ще був холостяком, а вже як спускали назад, він був жонатим чоловіком. Бабці стали кидатися рисом і конфеті, а наші мами — моя та Пандорина — розцілювали Квіні та подарували їй кінську підкову на щастя.

Репортер і фотограф із газети зробили групове фото. Цікавились моїм ім'ям, але я сказав, що не бажаю афішувати своєї безкорисливої опіки над Бертом.

У богадільні влаштували урочисте прийняття. Директриса спекла торт і прикрасила його желейними літерами Б і К.

У понеділок Берт і Квіні знімають окремих будиночок, і в них почнеться медовий місяць.

Медовий місяць! Ги-ги!

Понеділок, 18 січня

Школа. Перший день нового семестру. Купа домашніх завдань, усі з прицілом на екзамени. Мені з ними нізачо не впоратися. Хоч я інтелектуал, але часом буваю не дуже тямущий.

П'ятниця, 22 січня

Мені судилося стати чорноробом. Не можу я нормально працювати під таким тиском. Міс Ельф сказала, що я цілком задовільно виконав своє завдання, але це аж ніяк не досить добре. А у Пандори, що б вона не робила, завжди самі лише «Відмінно!» червоною ручкою.

Четвер, 28 січня

На історії дістав 15 із 20. Пандора отримала 21! Зайвий бал їй додали за те, що вона знала, як звали батька Гітлера.

Неділя, 7 лютого

Семидесятниця

Цілий день не знав, чим зайнятися. Батьки по неділях тільки те й роблять, що читають недільні газети. Інші сім'ї їздять гуляти у заповідники там абошо. А ми нікуди не їздимо!

Коли я матиму дітей, у них будуть бомбезні вихідні!

Середа, 10 лютого

Тато хоче започаткувати власний бізнес — робити полицки для спецій. На залишки своєї допомоги купив соснових дощок і клей. Гостьова кімната перетворилась на столярну майстерню. Стружка тепер по всьому будинку.

Я дуже пишаюся батьком. Він директор компанії, а це означає, що я — директорський синок!

Неділя, 14 лютого

Шестидесятниця

День св. Валентина

Нарешті я отримав валентинку не від родички! Пандорина листівка була чарівна, вона написала мені просте любовне послання: «Адріане, ти єдиний».

Я привітав її листівкою у вікторіанському стилі. А всередині написав:

Любово моя!

Коси медові, шкільні підколінки,

Я вами вражений до селезінки!

З розуму зводить фігура твоя,

Я — Рой, твій ковбой, ти — кобила моя.

Вийшло не дуже зрозуміло, бо писав я поспіхом. Пандора не догнала літературної алюзії на Роя Роджерса і його коня, тож я позичив у батька стару книжку коміксів про їхні пригоди.

Тато кинув шеффілдську листівку у смітник. Коли він пішов до бару, мама витягла її, розкрила і прочитала: «Поліно, я пропав!»

Субота, 6 березня

Ми з Пандорою пішли до каналу поглянути на татову роботу. Той відрізок берега, який за ним закріпили, і за тисячу років не очистити від рештків старих велосипедів, дитячих візків та банок з-під «Кока-коли»! Сказав батькові, що він серйозно вляпався, а він мені відповідає: «Ще чоґо! Та через рік тут буде чудова місцина». Ага, а я президент Америки!

Неділя, 7 березня

Друга неділя Великого посту

Зранку батько пішов на канал. Потім прийшов і замкнувся у спальні. І досі там сидить, я чую, як мама намагається його підбадьорити. Уже й не знати, чи він вийде завтра на роботу. Я схилиюся до думки, що не вийде.

Понеділок, 15 березня

Мене кохають аж дві дівчини! На хімії Елізабет Саллі Бродвей передала Вікторії Луїзі Томсон таку ось записку: «Спитайся в Адріана Моула, чи хотів би він зі мною зустрічатися». Вікторія Луїза Томсон (надалі В. Л. Т.) передала записку мені. Я відповів В. Л. Т. негативно. Елізабет Саллі Бродвей (надалі Е. С. Б.) страх як зажурилася і залила слізьми свій хімічний пальник. Це по-справжньому круто, коли тебе кохають і Пандора, і Елізабет!

Зрештою, не така я вже, мабуть, потвора.

Вівторок, 16 березня

Пандора та Е. С. Б. побилися на спортивному майданчику. Не сподівався від неї такого! Буквально на останніх зборах «Рожевої бригади» вона клялася, що до скону залишиться паціфісткою.

Пандора перемогла! Ги-ги!

П'ятниця, 19 березня

Мій твір з англійської на вільну тему:

Весна

(автор Адріан Моул)

Дерева вистрілюють бруньками, власне, деякі з них уже стоять вкриті листям. Гілля пнеться до неба, наче сп'янілі опудала. Їхні стовбури закручуються, вганяються в землю і утворюють там плетиво коренів. Світлосяйне небо непевно застигло над землею, немов сором'язлива наречена в першу шлюбну ніч перед порогом почивальні. Птахи, наче сп'янілі опудала, розсікаючи крилами повітря, безладно прокладають

собі шлях крізь ватяні хмари. Прозористий струмок величаво жебонить і біжить туди, де закінчується його мандрівка. «До моря! — гукає струмочок. — До моря!» — повторює нескінченно. Самотній хлопчина, чресла якого палають вогнем, сидить і дивиться на холодне своє відображення у текучому плесі струмка. Серце його сповнене ваготою. Очі його ковзають донизу і спиняються на небачено-величавому багатобарвному метелику. Крилата комаха здіймається у політ, і погляд хлопчини лине вдалечінь за нею, немов перетікає у крихітну цятку на тлі багряного заходу. У ніжному зефірі він відчуває надію для всього людства.

Пандора каже, цей твір — найкраще з того, що я будь-коли писав, але я добре знаю: щоб стати справжнім майстром слова, мені ще доведеться добре попотіти.

Субота, 20 березня

Весняне рівнодення

Мама підстриглася майже «під нуль». Тепер вона схожа на тих жіночок, якими опікується тітонька Сьюзен. Навіть не скажеш, що вона чиясь мати. От сиджу і не знаю, дарувати їй щось на День матері чи не треба? Вчора вона казала при мені, що свято матері придумали, аби видурювати гроші в легковірних простаків.

Неділя, 21 березня

Четверта неділя Великого посту

Материнська неділя

11:30. Нічого мамі не подарував, так вона цілий ранок дується.

13:00. Батько сказав: «Хлопче, я на твоєму місці змотався б до Черрі та купив їй вітальну листівку». І дав мені два фунти. То я купив листівку з написом «Мамо, я люблю тебе!» (інших не лишилось, от вічно мені щастить!) і п'ять коробочок лакричних асорті (коробочки були зі знижкою, бо прим'ялися). Мама повеселішала і навіть не сказала батькові ані слова, коли він, узявши букет тюльпанів, пішов до бабусі, а повернувся через п'ять годин і від нього тхнуло спиртним.

Маму Пандори сьогодні бавлять у ресторани. Коли я стану знаменитим, то теж буду водити маму в ресторан.

Понеділок, 22 березня

Склав каталог своєї бібліотеки, яку я тримаю у себе в кімнаті. Сто п'ятдесят одна книжка, не рахуючи книжечок Енід Блайтон.

Вівторок, 23 березня

За одинадцять днів мені п'ятнадцять. Тож, якби я захотів одружитися, мені треба чекати лише один рік і одинадцять днів.

Середа, 24 березня

Що мені не подобається у моїй зовнішності, так це вуха. Відстовбурчені, немов приліплені до голови під кутом 90 градусів. Спеціально вимірював косинцем, тож це науково доведений факт.

Неділя, 28 березня

Страсна неділя

Велика Британія переходить на літній час

(...) Клер Нільсон представила нам... Барбару Боєр. Дуже гарна особа, ще й дуже розумна. Вона не зійшлася з Пандорою в питанні ядерної політики НАТО. Пандорі довелося визнати Китай невідомим фактором. Вона попросила Клер більше не приводити Барбару.

Понеділок, 29 березня

Сьогодні на обіді я сидів у їдальні разом з Барбарою Боєр. Просто диво, а не дівчина! Барбара зауважила, що у Пандори повно вад. Мушу визнати, що вона має рацію.

Вівторок, 30 березня

В думках я зрадив Пандорі з Барбарою. Я опинився в серці вічного трикутника. Єдиний, хто це знає, — Найджел. Він присягнувся, що триматиме язика за зубами.

Середа, 31 березня

Про мою зраду знає вже вся школа. Після обіду Пандора не вилазила з медпункту.

Четвер, 1 квітня

День сміху

Місяць у першій чверті

Край нашої короткої інтрижки поклала Барбара Боєр. Я подзвонив у зоомагазин, де вона підробляє — чистить клітки. Барбара сказала, що їй серце крається, коли вона бачить біль в очах Пандори. Я запитав: це що, першоквітневий жарт? Вона відповіла: ні, ранок уже закінчився.

Гарний урок мені буде: через хіть я втратив кохання. Завтра мені п'ятнадцять років. Поголився, щоб підняти собі настрій.

П'ятниця, 2 квітня

Мені п'ятнадцять років, але за законом я ще дитина. Сьогодні мені можна тільки те, що вчора. І дідько з ним! Отримав сім листівок від

рідні та три від друзів. Дарунки — звичайнісінький японський мотлох, тільки Берт подарував модель літака, виготовлену в Західній Німеччині. Від Пандори — жодної звістки. Та я її не виню. Я сам зрадив її довіру.

Прийшли з каналу Боз, Баз, Даз, Маз, Кев і Мелв, потягали мене за вуха. Боз подарував мені тубик клею, щоб я склеїв модель літака.

(Переклад Анатолія Сагана)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Знайдіть у тексті слова, яких Адріан не знав і шукав у тлумачному словнику. 2. Перевірте себе, чи знаєте ви значення цих слів. 3. Поміркуйте, наскільки іронічним є ставлення Сью Таунсенд до Адріана-інтелектуала. Знайдіть підтвердження в тексті твору. **Математична компетентність.** 4. Простежте, як змінюється ставлення головного героя до містера Лукаса впродовж твору. Що є причиною таких змін? 5. Який вихід знаходить Адріан, щоб полегшити власне життя від наслідків скрутного фінансового становища батьків? **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 6. З допомогою Інтернету відшукайте на мапі Великої Британії ті місця, де Адріан відпочивав разом із матір'ю та містером Лукасом. 7. Знайдіть у тексті, як вирішується у Великій Британії питання очищення водних артерій та навколишнього середовища від сміття. Як вирішується ця проблема в Україні? **Інформаційно-цифрова компетентність.** 8. Знайдіть за допомогою Інтернету читачські відгуки та рецензії на роман. Чим твір приваблює сучасних читачів-підлітків? **Уміння вчитися.** 9. Адріан Моул багато читає. Пригадайте назви творів, які він бере в бібліотеці для читання. Які з перерахованих творів ви читали або хотіли б прочитати? **Ініціативність і підприємливість.** 10. Які способи заробітку є доступними для Адріана Моула та його однолітків у Великій Британії 1982 року? 11. Порівняйте ситуацію, описану в романі, з вашими можливостями. **Соціальна та громадянська компетентності.** 12. Які соціальні проблеми актуалізовані у романі? Чи мають вони місце в нашому суспільстві? Висловіть свої погляди на підняті у творі проблеми. **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** 13. Які елементи художньої організації роману (сюжетні колізії, події, образи) дозволяють сприймати «Таємний щоденник Адріана Моула» у контексті культури Великої Британії? **Екологічна грамотність і здорове життя.** 14. Які поради знаходить Адріан Моул у книжках? Чи є ці поради корисними для вас і ваших однолітків?

Предметні компетентності

Знання. 15. Розкрийте значення терміну «іронія». 16. Що або хто є об'єктом іронічного ставлення Сью Таунсенд у романі? 17. Поясніть, як ви розумієте поняття «щоденникова форма оповіді». Поясніть, чому письменниця обирає саме таку форму оповіді? **Діяльність.** 18. Простежте, чи змінюється характер та стиль щоденникових записів Адріана на початку роману, коли героєві лише $13\frac{3}{4}$ років, та в кінці твору. **Цінності.** 19. Від чого залежить сімейне щастя родини Моулів? 20. Які риси характеру виявляє Адріан у ставленні до сімейного собаки, поні Пандори та пса Берта Бакстера — Штика? 21. Які сімейні цінності обстоює письменниця у творі?

НІЛ РІЧАРД МАККІННОН ГЕЙМАН

Нар. 1960

Ніл Гейман — сучасний англійський письменник, автор романів і коміксів. Його дитинство пройшло у місті Портчестер, розташованому неподалік від Ла-Маншу, або Англійського каналу (як його називають англійці). Після закінчення школи Ніл працював журналістом, згодом почав писати оповідання, а на початку 1980-х років захопився створенням коміксів разом з художником Дейвом Маккіном. Одну з серій про Піщану людину («The Sandman») у 1991 році було відзначено Всесвітньою премією фентезі. Ніл Гейман з успіхом спробував себе як письменник-фантаст. У збірках «Ангели і відвідування» (1994), «Дим і дзеркала» (1998) фантазійні сюжети з казковими та містичними героями змушують читача напружено стежити за розвитком дії. Повість «Кораліна» (2002) принесла письменникові велику популярність і престижні премії. У 2009 році відомий режисер Генрі Селік зробив анімаційний фільм «Кораліна у світі кошмарів», який ще більше привернув увагу до книжки та її автора, а головну героїню дівчинку Кораліну зробив улюбленицею сучасних підлітків.

У 2013 році письменник прочитав у Лондоні лекцію «Чому наше майбутнє залежить від читання», у якій звернувся до своїх юних читачів із палким закликком читати й увяляти.

ЧОМУ НАШЕ МАЙБУТНЄ ЗАЛЕЖИТЬ ВІД ЧИТАННЯ

Важливо пояснювати людям, на чиєму вони боці й чому, а також упереджені вони чи ні. Це свого роду декларація інтересів. Отже, я маю намір поговорити з вами про читання. Я маю намір розповісти вам про те, що бібліотеки важливі. Я маю намір припустити, що читання художньої літератури, читання для задоволення є однією з найважливіших речей у житті людини. Я маю намір пристрасно благати людей усвідомити, що таке бібліотеки та бібліотекарі, і зберегти обидва ці явища.

Очевидно, що я неабияк упереджений, адже я письменник, автор художніх текстів. Я пишу і для дітей, і для дорослих. Ось уже близько 30 років я заробляю собі на життя за допомогою слів, здебільшого створюючи тексти й записуючи їх. Ясна річ, я зацікавлений у тому, щоб люди читали, щоб люди читали художню літературу, щоб бібліотеки та бібліотекарі існували й сприяли любові до читання, щоб були місця, де можна читати.

Тож я упереджений як письменник. Але я набагато упередженіший як читач. І ще упередженіший як громадянин Великобританії.

Я виголошую цю промову сьогодні під патронатом Агенції читання, благодійної організації, місія якої полягає в тому, щоб дати всім рівні шанси в житті й допомогти стати впевненими та зацікавленими читачами. Це підтримка освітніх програм, бібліотек та окремих особистостей, а також відверте й безкорисливе заохочення самого акту читання. Тому що, як кажуть, усе змінюється, коли ми читаємо.

Саме ця зміна і саме цей акт читання — те, про що я хочу сьогодні поговорити. Я хочу розповісти про те, що з нами робить читання. Навіщо воно існує.

Одного разу в Нью-Йорку я почув розмову про будівництво приватних в'язниць — ця індустрія в Америці стрімко розвивається. Тюремна індустрія має планувати своє майбутнє зростання — скільки камер їм знадобиться? Якою буде кількість ув'язнених за 15 років? І вони з'ясували, що можуть передбачити все це дуже легко, використовуючи елементарний алгоритм, заснований на опитуваннях щодо того, який відсоток 10 і 11-річних не може читати. І, звісно, не може читати для власного задоволення.

У цьому немає прямої залежності, годі стверджувати, що в освіченому суспільстві немає злочинності. Але взаємозв'язок між факторами є.

Гадаю, найпростіші з цих зв'язків походять з очевидного. Грамотні люди читають художню літературу.

Художня література має два призначення. По-перше, вона відкриває вам залежність від читання. Жага дізнатися, що ж трапиться далі, бажання перегорнути сторінку, необхідність продовжувати, навіть якщо буде важко, тому що хтось потрапив у біду, і ти повинен дізнатися, чим це все закінчиться... У цьому є справжній драйв. Це змушує дізнаватися нові слова, думати по-іншому, рухатися вперед. Виявляти, що читання саме по собі є насолодою. Одного разу усвідомивши це, ви станете на шлях постійного читання. Читання — це ключ. Кілька років тому я почув такий вислів: ми живемо в «постграмотному» світі, де можливість виявляти сенс написаного тексту вже вторинна, але ці дні минули. Слова зараз важливіші, ніж будь-коли, ми досліджуємо світ за допомогою слів, а оскільки світ поринає в інтернет-павутину, ми йдемо за ним, щоб спілкуватися й усвідомлювати те, що ми читаємо. Люди, які не розуміють одні одних, не можуть обмінюватися ідеями, не можуть спілкуватися, а програми-перекладачі роблять лише гірше.

Найпростіший спосіб гарантовано виростити грамотних дітей — це навчити їх читати й показати, що читання — це приємна розвага. Найпростіше — знайдіть книги, які їм подобаються, дайте їм доступ до цих книг і дозвольте їм прочитати їх.

Я не думаю, що існує така річ, як погана книга для дітей. Знову і знову серед дорослих стає модно вказувати на певні дитячі книги, часто на цілий жанр або автора, й проголошувати їх поганими книгами, книгами, від читання яких потрібно захистити дітей. Я бачив, як це відбувалося знову і знову, Енід Блайтон називали поганим автором, це ж сталося і з Робертом Лоуренсом Стайном, і з багатьма іншими. Комікси засуджували за те, що вони сприяли безграмотності.

Це нісенітниця. Це снобізм і дурість. Не існує поганих авторів для дітей, якщо діти хочуть їх читати і шукають їхні книги, тому що всі діти

різні. Вони знаходять потрібні їм історії, і вони входять всередину цих історій. Затерта ідея не затерта для них. Адже дитина відкриває її для себе вперше. Не відвертає дітей від читання лише тому, що вам здається, ніби вони читають неправильні речі. Література, яка вам не подобається, — це шлях до книг, які можуть бути вам до душі. І не у всіх однаковий з вами смак.

Дорослі з добрими намірами можуть легко знищити любов дитини до читання: лише не дозволяйте їм читати те, що їм подобається, або дайте їм правильні, але нудні книги, ці сучасні еквіваленти вікторіанської «виховної» літератури. Ви залишитеся з поколінням, переконаним, що читати — це не круто, або й ще гірше — неприємно.

Потрібно, щоб наші діти рухалися по драбині читання: усе, що їм подобається, просуватиме їх — щабель за щаблем — до грамотності. (А також ніколи не повторюйте помилки, яку допустив автор, коли його 11-річна донька зачитувалася Р. Л. Стайном. Помилка полягала в тому, щоб піти до неї і дати їй книжку Стівена Кінга «Керрі» зі словами: «Якщо ти любиш Стайна, то й це тобі сподобається». Голлі не читала нічого, крім чемних історій про поселенців у преріях, аж до кінця підліткового віку, і досі гнівно дивиться на мене, коли чує ім'я Стівена Кінга).

І друге, що робить художня література, — вона породжує емпатію. Коли ви дивитесь телепередачу або фільм, ви дивитесь на речі, які відбуваються з іншими людьми. Художня проза — це щось, що ви самі витворюєте з 33 літер і пригорщі знаків пунктуації, і ви, лише ви використовуєте свою уяву, створюєте світ, населяєте його і роззираєтеся довкола чужими очима. Ви починаєте відчувати речі, відвідувати місця й світи, про які й не дізналися б. Ви дізнаєтеся, що зовнішній світ — це теж ви. Ви стаєте кимось іншим, і коли повернетесь у свій світ, то щось усередині вас трішки зміниться.

Емпатія — це інструмент, який збирає людей разом і дає їм змогу поводитися не так, як поводитяться самозакохані одинаки.

Ви також знаходите в книжках дещо життєво важливе для існування в цьому світі. Ось воно: світ не конче мусить бути саме таким. Усе може змінитися.

У 2007 році я був у Китаї на першому схваленому партією конвенті з наукової фантастики й фентезі. У якийсь момент я запитав офіційного представника влади: чому? Адже фантастику тут тривалий час не схвалювали. Що змінилося?

Усе просто, сказав він мені. Китайці створювали чудові речі, якщо їм приносили схеми. Але вони нічого не покращували і не придумували самі. Вони не винаходили. І тому вони послали делегацію в США, в Apple, Microsoft, Google, і розпитали людей, які придумували майбутнє, про них самих. І виявили, що ті читали наукову фантастику, коли були хлопчиками й дівчатками.

Література може показати вам інший світ. Вона може перенести вас туди, де ви ніколи не бували. Одного разу відвідавши інші світи, ви — немов ті, що скуштували чарівних фруктів, — ніколи не зможете бути повністю задоволені світом, у якому вирости. Невдоволення — це чудова річ. Незадоволені люди можуть змінювати свої світи, робити їх кращими, робити їх іншими.

І поки ми не відійшли від теми, я хотів би сказати кілька слів про ескапізм. Цей термін зазвичай уживають так, ніби це щось погане. Ніби «ескапістська» література — це дешевий дурман, якого потребують лише ті, хто заплутався і введений в оману. А єдина література, варта дітей і дорослих, — це література наслідувальна, що відображає все найгірше в цьому світі.

Якби ви опинилися в складній ситуації, в неприємному місці, серед людей, які не бажають вам нічого доброго, і хтось запропонував би вам тимчасово втекти звідти, невже б ви не прийняли цю пропозицію? Саме така ескапістська література — це література, яка відчиняє двері, показує, що на вулиці сонце, дає місце, куди можна піти, якщо тебе контролюють, і людей, з якими хочеться бути (а книги — це місця, які реально існують, не сумнівайтесь в цьому). І ще важливіше: під час такого втечі книги можуть дати вам знання про світ і про ваші біди, вони дають вам зброю, дають захист — справжні речі, які можна забрати з собою у в'язницю. Знання та вміння, які можна використовувати для справжньої втечі.

Як нагадує нам Дж. Р. Р. Толкін, єдині люди, які протестують проти втечі, — це тюремники.

Ще один спосіб зруйнувати дитячу любов до читання — це, звісно, впевнитися, що поруч немає книг. І немає місць, де діти б могли їх прочитати. Мені пощастило. Коли я ріс, у мене була чудова районна бібліотека. У мене були батьки, яких можна було переконати залишити мене в бібліотеці по дорозі на роботу під час літніх канікул. І бібліотекарі, які зустрічали маленького самотнього хлопчика, що повертався до бібліотеки щоранку й вивчав каталог карток, розшукуючи книги з примарами, магією або ракетами, книги з вампірами або загадками, з відьмами й дивами. І коли я прочитав усю дитячу бібліотеку, то взявся за дорослі книжки.

Вони були чудовими бібліотекарями. Вони любили книги й любили, щоб їх читали. Вони навчили мене, як замовляти книги з інших бібліотек через міжбібліотечний обмін. У них не було снобізму з приводу того, що я читав. Певно ж, їм подобався хлопчик з широко розплющеними очима, який любив читати. Вони розмовляли зі мною про прочитані книги, знаходили для мене інші книги з серії, допомагали. Вони ставилися до мене як до звичайного читача — не більше й не менше, — і це означало, що вони поважали мене. У 8 років я не звик до того, щоб мене поважали.

Бібліотека — це свобода. Свобода читати, свобода спілкуватися. Це освіта (яка не закінчується в той день, коли ми залишаємо школу чи

університет), це дозвілля, це притулок і це доступ до інформації.

Я боюся, що в ХХІ столітті люди не вповні розуміють, що таке бібліотеки і яке їх призначення. Якщо ви сприймаєте бібліотеку як полицю з книгами, вона може видатися вам старою і несучасною у світі, де більшість, але не всі книги існують в електронному вигляді. Але це фундаментальна помилка.

Гадаю, що справа тут у природі інформації. Інформація має ціну, а правильна інформація безцінна. Протягом усієї історії людства ми жили в часи браку інформації. Отримати необхідну інформацію завжди було важливо і завжди чогось вартувало. Коли садити урожай, де знайти речі, карти, історії та розповіді — це те, що завжди цінувалося. Інформація була цінною річчю, і ті, хто володіли нею або добував її, могли розраховувати на винагороду.

В останні роки ми відійшли від браку інформації й підійшли до перенасичення нею. Згідно з Еріком Шмідтом із Google, тепер що два дні людська раса створює стільки інформації, скільки ми виробляли від початку нашої цивілізації до 2003 року. Це близько п'яти ексобайтів інформації на день, якщо ви любите цифри. Зараз завдання полягає не в тому, щоб знайти рідкісну квітку в пустелі, а в тому, щоб розшукати конкретну рослину в джунглях. Нам потрібна допомога в навігації, щоб знайти серед цієї інформації те, що нам справді потрібно.

Бібліотеки — це місця, куди люди приходять по інформацію. Книги — це лише верхівка інформаційного айсберга, вони лежать там, і бібліотекарі можуть вільно й легально забезпечити вас книгами. Більше дітей беруть книги з бібліотек, ніж будь-коли раніше, і це різні книги — паперові, електронні, аудіокниги. Але бібліотеки — це також, наприклад, місця, де люди, у яких немає комп'ютера або доступу до Інтернету, можуть вийти в мережу. Це напрочуд важливо в часи, коли ми шукаємо роботу, розсилаємо резюме, оформляємо пенсію в Інтернеті. Бібліотекарі можуть допомогти цим людям орієнтуватися у світі.

Я не думаю, що всі книги повинні потрапити або потраплять на екрани. Як одного разу завважив Дуглас Адамс, за 20 років до появи Кіндл, паперова книга схожа на акулу. Акули старі, вони мешкали в океані до динозаврів. І причина, чому акули досі існують, полягає в тому, що вони найкраще виконують роль акул. Паперові книги міцні, їх складно знищити, вони водонепроникні, працюють при сонячному світлі, зручно лежать у руці — вони гарні в ролі книг, і для них завжди залишиться місце. Вони належать бібліотекам, навіть якщо бібліотеки вже стали місцем, де ви можете отримати доступ до електронних книг, аудіокниг, DVD та інтернет-контенту.

Бібліотека — це сховище інформації, яке дає кожному громадянину рівний доступ до неї. Це включає в себе інформацію про здоров'я. І про психічне здоров'я. Це місце для спілкування. Це затишне місце,

прихисток від навколишнього світу. Це місце з бібліотекарями. Якими будуть бібліотеки майбутнього, ми можемо уявляти вже зараз.

Грамотність стала важливішою, ніж будь-коли в цьому світі смс та е-мейлів, у світі письмової інформації. Ми повинні читати й писати, і нам потрібні відкриті до світу громадяни, які можуть комфортно читати, розуміти, що вони читають, розрізняти нюанси і бути зрозумілими іншим.

Бібліотеки — це справді ворота в майбутнє. Тож дуже шкода, що по всьому світу ми бачимо, як місцева влада розглядає закриття бібліотек як легкий спосіб зберегти гроші, не розуміючи, що таким чином вона обкрадає майбутнє, щоб заплатити за сьогодні. Вона закриває ворота, які мусять бути відчинені.

Нещодавнє дослідження Організації економічного співробітництва і зростання показало, що Англія — це єдина країна, де населення старшого віку більш грамотне і більш численне, ніж населення молодшого віку, якщо порівнювати ці показники з іншими факторами — такими, наприклад, як гендер, соціально-економічні показники і тип зайнятості.

Інакше кажучи, наші діти й онуки не такі грамотні, як ми, і їх менше, ніж нас. Вони менше здатні орієнтуватися у світі, розуміти його, вирішувати проблеми. Їх легше обдурити й заплутати, у них менше можливостей змінити свій світ, вони менш працездатні. І Англія як країна впаде під натиском більш розвинених націй, тому що їй бракуватиме кваліфікованої робочої сили.

Книги — це спосіб спілкуватися з мертвими. Це спосіб вчитися у тих, кого більше немає з нами. Людство створило себе, розвивалося, породило тип знань, які можна розвивати, а не постійно запам'ятовувати. Є казки, які старші від багатьох країн, казки, які надовго пережили культури й стіни, де вони були вперше розказані.

Я вважаю, що ми маємо бути відповідальними перед майбутнім. Що маємо відповідальність і зобов'язання перед дітьми, перед дорослими, якими стануть ці діти, перед світом, у якому вони житимуть. Ми всі — читачі, письменники, громадяни — маємо зобов'язання. І я спробую сформулювати деякі з них.

Я вірю, що ми повинні читати для задоволення, наодинці з собою і на публіці. Якщо ми читаємо для задоволення, якщо інші бачать нас за книгою, ми вчимося, ми тренуємо нашу увагу. Ми показуємо іншим, що читання — це добре.

Ми повинні підтримувати бібліотеки. Використовувати бібліотеки, заохочувати інших користуватися ними, протестувати проти їх закриття. Якщо ви не цінуєте бібліотеки, отже, ви не цінуєте інформацію, культуру чи мудрість. Ви заглушуєте голоси минулого і шкодите майбутньому.

Ми повинні читати вголос нашим дітям. Читати їм те, що їх радує. Читати їм історії, від яких ми вже втомилися. Говорити на різні голоси, зацікавлювати їх і не припиняти читати тільки тому, що вони самі на-

вчилися це робити. Робити читання вголос моментом єднання, часом, коли ніхто не дивиться в телефони, коли спокуси світу відкладені вбік.

Ми повинні користуватися мовою. Розвиватися, дізнаватися, що означають нові слова і як їх застосовувати, спілкуватися зрозуміло, говорити те, що маємо на увазі. Ми не повинні намагатися заморозити мову, прикидатися, що це мертва річ, яку потрібно шанувати. Ми маємо використовувати мову як живу річ, яка рухається, яка несе слова, яка дозволяє їх значенням та вимові змінюватися з часом.

Письменники — передовсім дитячі письменники — мають зобов'язання перед читачами. Ми повинні писати правдиві речі, що особливо важливо, коли ми створюємо історії про людей, які не існували, або місця, де не бували. Маємо розуміти, що істина — це не те, що трапилося насправді, а те, що розповідає нам, хто ми такі. Зрештою, література — це правдива брехня, крім усього іншого. Ми не маємо стомлювати наших читачів, а робити так, щоб вони самі захотіли перегорнути сторінку. Чи не найкраще для того, хто читає з неохотою, — це історія, від якої вони не можуть відірватися.

Ми маємо говорити нашим читачам правду, озброювати їх, давати захист і передавати ту мудрість, яку ми встигли почерпнути з нашого недового перебування в цьому зеленому світі. Ми не маємо проповідувати, читати лекції, заштовхувати готові істини в горлянки нашим читачам, мов птахи, які годують своїх пташенят попередньо розжованими черв'яками. І ми не повинні ніколи, нізащо, за жодних обставин писати для дітей те, що б нам не хотілося прочитати самим.

Ми маємо розуміти й визнавати, що як дитячі письменники ми робимо важливу роботу, бо якщо ми не впораємося й напишемо нудні книжки, які відвернуть дітей від читання й книг, то ми знекровимо наше майбутнє і ще більше принизимо його.

Усі ми — дорослі й діти, письменники й читачі — маємо мріяти. Ми маємо вигадувати. Легко прикинутися, що ніхто нічого не може змінити, що ми живемо в світі, де суспільство величезне, а особистість менша ніж ніщо, атом у стіні, зернятко на рисовому полі. Але правда полягає в тому, що особи змінюють світ знову і знову, особистості створюють майбутнє, і вони роблять це, уявляючи, що речі можуть бути іншими.

Озирніться. Я серйозно. Зупиніться на мить і подивіться на приміщення, в якому ви перебуваєте. Я хочу показати щось таке очевидне, що його всі вже забули. Ось воно: все, що ви бачите, включаючи стіни, було в якийсь момент придумано. Хтось вирішив, що набагато легше буде сидіти на стільці, ніж на землі, і придумав стілець. Комусь довелося придумати спосіб, щоб я міг говорити з усім вами в Лондоні просто зараз, без ризику промокнути під дощем. Ця кімната і всі речі в ній, усі речі в будівлі, в цьому місті існують тому, що знову і знову люди щось вигадують.

Ми маємо робити речі прекрасними. Не робити світ потворнішим, ніж він був до нас, не спустошувати океани, не передавати наші проблеми наступним поколінням. Ми маємо прибирати за собою і не залишати наших дітей у світі, який ми так нерозумно зіпсували, обікрали й знівечили.

Ми маємо говорити нашим політикам, чого ми хочемо, голосувати проти політиків з будь-якої партії, які не розуміють ролі читання у формуванні справжніх громадян, проти політиків, які не хочуть діяти, щоб зберігати й захищати знання і заохочувати грамотність. Це не питання політики. Це питання звичайної людяності.

Одного разу Альберта Ейнштейна запитали, як ми можемо зробити наших дітей розумнішими. Його відповідь була простою і мудрою. Якщо ви хочете, щоб ваші діти були розумні, сказав він, читайте їм казки. Якщо ви хочете, щоб вони були ще розумніші, читайте їм ще більше казок. Він усвідомлював цінність читання й уяви. Я сподіваюся, що ми зможемо передати нашим дітям світ, де вони будуть читати, і їм будуть читати, де вони будуть уявляти і усвідомлювати.

(За матеріалами сайту: <http://grani-t.com.ua/themes/3558>)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Прокоментуйте висловлення Н. Геймана: «Ми маємо використовувати мову як живу річ, яка рухається, яка несе слова, яка дозволяє їм значенням та вимові змінюватися з часом». 2. Випишіть із тексту незнайомі вам слова (ескапізм, снобізм, емпатія тощо) та дізнайтеся за словниками, що вони означають. 3. Знайдіть у тексті порівняння. Проаналізуйте їх. **Спілкування іноземними мовами** (для тих, хто володіє англійською мовою). 4. Прослухайте лекцію англійською мовою (<https://readingagency.org.uk/news/blog/neil-gaiman-lecture-in-full.html>) та випишіть із неї афоризми, влучні висловлення. **Математична компетентність.** 5. Поясніть, який, на думку Н. Геймана, існує зв'язок між в'язницями й освіченістю, фантастикою й винаходами. **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 6. Визначте переваги сучасних бібліотек, у яких використовують різноманітні передові технології. **Інформаційно-цифрова компетентність.** 7. Складіть список із 10 книг, які б ви порадили прочитати ровесникам. Створіть рекламу однієї з них, використавши інформаційно-цифрові ресурси. **Ініціативність і підприємливість.** 8. Поміркуйте, чи можна зекономити на закритті бібліотек. 9. Запропонуйте програму поширення читання в Україні. **Соціальна та громадянська компетентності.** 10. Як письменник спростовує думку про те, що «ми живемо в світі, де суспільство величезне, а особистість менша ніж ніщо, атом у стіні, зернячко на рисовому полі»? **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** 11. Напишіть есей «Бібліотека майбутнього» або «Бібліотека — місток між минулим і майбутнім». **Екологічна грамотність і здорове життя.** 12. Доведіть, що бібліотека — прихисток від навколишнього світу, місце, яке допомагає зберегти психічне здоров'я.

Предметні компетентності

Знання. 13. Які два призначення має художня література? **14.** Сформулюйте основні тези лекції Н. Геймана.

Діяльність. 15. Погодьтеся із думкою, висловленою в лекції, чи спростуйте її:

- Не існує поганих авторів для дітей, якщо діти хочуть їх читати і шукають їхні книги, тому що всі діти різні.
- Інформація має ціну, а правильна інформація безцінна.
- Книги — це лише верхівка інформаційного айсберга.
- Паперова книга схожа на акулу.
- Бібліотеки — це справді ворота в майбутнє
- Істина — це не те, що трапилося насправді, а те, що розповідає нам, хто ми такі.

16. Візьміть участь у дискусії «Художня література VS Телебачення».

Цінності. 17. Визначте, який сенс для вас мають книги, читання, бібліотека.

КОРАЛІНА

(Скорочено)

Я починав писати цю казку для Холлі, а дописував уже для Медді.

Чарівні казки більш ніж правдиві — не тому, що вони розповідають нам про існування драконів, а тому, що переконують нас: драконів можна побивати!

Г. К. Честертон

1

Кораліна натрапила на ті двері невдовзі після того, як родина переїхала в цей будинок.

А будинок був старий-старезний. (...)

Коралініна родина купила не весь дім — надто він вже був великий. Купили вони лишень частину його.

А в тому старому домі жили-поживали й інші люди.

Міс Примула й міс Форсібілла жили у помешканні, що під Коралініною квартирою, на першому поверсі. Обидві вони були вже старенькі-кругленькі, ділячи житлову площу з добрим десятком підстаркуватих шотландських тер'єрів, а клички в тих псів були Гаміш, Ендрю, Джок, десь-щось таке. Давно колись були панни Примула й Форсібілла акторками-лицедійками, про що міс Примула звістила Кораліну відразу ж, як тільки її здибала.

— Розумієш, Кароліно, — мовила міс Примула, перекрутивши Коралініне ім'я, — обидві ми, я і міс Форсібілла, були славетні актриси свого часу. Ми виступали на кону, люба. Ой, не дозволяйте Гамішу

ум'яти весь фруктовий пиріг, бо заболить йому живіт — цілу ніч мучитиметься песик!

— Я — Кораліна, — виправила дівчинка. — Не Кароліна, а Кораліна!

А над Коралініним помешканням, під самим дахом, жив схибнутий дідуган із великими вусами. Він признався Кораліні, що тренує мишачий цирк, але нікому його не показує — поки що.

— Одного чудового дня, Каролінко, коли всі мої артисти будуть готові, тоді всі-всі в цілому світі побачать чудеса мого мишачого цирку. Ти спитала, чом тобі не можна побачити цей цирк негайно? Ти ж саме про це мене просила?

— Ні, — тихо заперечила Кораліна. — Я просила Вас не називати мене Кароліною. Бо я Кораліна.

— Тому тобі поки що не можна милуватися моїм мишачим циркум, — пустив повз вуха її заперечення господар горища, — що миші ще не готові, ще недосить видресировані. А ще ж вони, як на те, відмовляються співати пісеньки, які я складаю для них. Геть усі написані для них пісні звучать у їхніх устах, неначе умба-юмба. А в білих мишей мало б виходити тоненько: та-на-на, ти-ни-ни. Чи я не тими сирами їх годую?

Кораліна йому, звісно ж, не повірила. Який там іще мишачий цирк? Вигадає старий. Те-те, півмітки плете.

Наступного дня після переїзду Кораліна пішла на розвідки.

Спершу дівчинка обстежила сад. Великий то був сад, а за ним, аж туди під паркан, простерся тенісний корт. Але ніхто в домі не грав у теніс, і паркан, яким обведено корт, світив дірками, а парканна сітка здебільшого переіржавіла й поопадала. Був там іще розарій, повний зачуханих, заїдених тлею троянд. Був іще кам'яний сад: наче хто абияк накидав сюди валунів. А он чарівне коло, але утворювали його слизькі брунасті поганки: наступиш випадком — і з ніг збиває такий жакхливий сморід!

Був там і колодязь. Першого ж дня, як тільки вїхала сюди Коралінина родина, обидві старі панни, міс Примула й міс Форсібілла, особливо застерегли Кораліну, яка небезпечна ця криниця, й порадили обходити це місце десятою дорогою. А Кораліна, саме для того, щоб точно знати, де воно, та щоб непомильно обходити лихий колодязь, і вирушила на його оглядини.

І таки знайшла його — аж на третій день: на затіненому лужку біля тенісного корту, за купочкою дерев, ледве прозирало крізь високу траву низьке цегляне коло. Колодязь був закиданий дерев'яними дошками — щоб ніхто знеобачки не шугнув туди. В одній дошці на місці вибитого сучка чорніла дірка, тож Кораліна до самого вечора практикувалася вціляти туди камінчиками й жолудями — і вичікувала, лічачи секунди польоту, аж поки вчує плюсь! коли кинуте сягне далеко вниз плеса.

Ще Кораліна хотіла знати, які тваринки мешкають у тому саду. Натрапила на їжака — і на зміїне линовище (але ні вужа, ні гадюки не по-

бачила). Уздріла ще брилу, схожу на горилу, і гадюку, схожу на каменюку опуклу.

А ще там знай вигулькував зарозумілий чорний кіт: то на мурі всядеться мурлика, то на гілляці, й все на Кораліну видивляється. Але щоразу, як тільки Кораліна зробить спробу наблизитися до нього, аби погратися, котяра десь шезав. Був — і нема!

Оце так Кораліна збула свої перші два тижні в новому домі: обстежуючи подвір'я, сад і прилеглі території. (...)

Батьки Кораліни весь час зайняті. В один із дощових днів тато, щоб Кораліна не заважала йому працювати на комп'ютері, пропонує дівчинці перелічити двері й вікна в будинку. Вона виявляє замкнені двері в одній із кімнат. Мама відчиняє замкнені двері, але за ними виявляється тільки цегляна стіна. По той бік була інша квартира, яку все ще продавали.

2

Стариган, що живе на мансарді і дресирує мишей для мишачого цирку, несподівано повідомляє Кораліні, що миші просять її не відчиняти двері. Міс Примула та міс Форсібїлла, читаючи майбутнє на чайному листі, сповіщають Кароліну про жадливу небезпеку. Про всяк випадок вони дають їй амулет — камінчик із дірочкою посередині.

3

Наступного дня вже сяяло сонце, і мама повезла Кораліну до найближчого міста — обновити донечці її шкільний гардероб. (...)

Кораліна набачила рукавички з зеленим мерехтінням:

— Мамо, купи!

Але мама відмовилася це купити, набравши натомість білих шкарпеток, синіх шкільних колготок, а ще чотири сірі блузки й темно-сіру спідничку.

— Але ж, мамо, усі в школі мають сірі блузки і все таке, та ні в кого немає зелених рукавичок! Я була б одна-єдина з такими рукавичками!

Однак мама її не почула, бо саме розбалакалася з продавчиною. А предметом їхньої балачки був пуловер для Кораліни, і зійшлися дві жінки на тому, що найвигідніше буде взяти отой — страхітливо великий та мішкуватий, зате в ньому вмщалося стільки сподівань на те, що дитина до нього доросте, одне слово — пуловер на виріст.

Кораліна розчаровано поблукала геть, задивившись на виставку гумових чобіт, уподібнених до жаб, качок і кролів. (...)

Залишившись удома сама, Кораліна нехтує всіма засторогами та знічев'я відмикає двері. Цього разу вона знаходить не цегляне мурування, а темний довгий коридор, який веде до будинку, що майже не відрізняється від її власного.

— Кораліна?

Звучало наче матінки голос? Кораліна увійшла до кухні, звідки й долинув той голос. А там стояла жінка, спиною до гості. Трохи й схожа на Коралініну матір. От тільки...

От тільки в цієї шкіра була така біла, мов папір.

От тільки була ця жінка вища зростом і худіша.

От тільки пальці в неї були такі довгі, а ще вони всякчас рухалися, а темно-червоні нігті були загнуті й гострі.

— Кораліно? — повторила жінка. — Це ти?

І тут вона обернулася. Очі в неї... були не очі, а великі чорні гудзики!

— Час підобідку, Кораліно, — повідомила жінка.

— Хто ви? — запитала дівчинка.

— Я — твоя інша мати, — відповіла жінка. — Піди й скажи твоєму іншому татові, що підобідок готовий. — Тут вона відчинила дверцята духовки. Зненацька Кораліна збагнула, яка вона голодна. Запахло такою чудовою смакотою! — Ну, іди ж!

Кораліна пройшла коридором до татового кабінету. Там, спиною до неї, сидів чоловік за клавіатурою.

— Привіт! — сказала Кораліна. — Я... я хочу сказати, що вона сказала, що підобідок готовий!

Чоловік обернувся до неї.

І в нього очі були мов гудзі: великі, чорні, блискучі!

— Привіт, Кораліно! — обізвався він. — Я помираю з голоду.(...)

Кращого курчати Кораліна ще зроду не куштувала. Її мама іноді готувала курча, але все те було або з пакетів, або заморожене, і виймалося з духовки таке пересушене, аж горло дерло, а смаку — ніякого. Коли ж до курчати брався тато, він купував справжнє курча, але витворяв з ним різні чудні штуки: то у вині потушкує, то начинить чорносливом, то в тісті запече, а Кораліна принципово відмовлялася навіть торкатися до такого кухторення.

Тож вона взяла собі ще курчати.

— Я й не знала, що маю ще й «іншу матір», — обережно призналася Кораліна.

— Та знаєш! І всяк знає! — запевнила інша мати, блискучи своїми чорно-гудзиковими очима. — Я гадала, що після підобідку тобі захочеться погратися у твоїй кімнаті з пацюками.

— З пацюками?

— З горища.

Кораліна в житті не бачила пацюка чи там щура, хіба по телику показували. Яка цікавинка! Схоже, зрештою цей день виявиться ще й дуже цікавим!

Після підобідку Коралініні «інші батьки» заходилися мити посуд, а дівчинка подалася коридором до своєї іншої спальні.

«Інша спальня» відрізнялася від її справжньої домашньої спальні. Почати з того, що пофарбовано цю в якийсь відворотний відтінок зелені й чудернацький різновид рожевого.

Кораліна вирішила: спати отут їй не хотілося б, але поєднання відтінків тут страх яке цікаве — куди цікавіше, ніж у її домашній спаленьці.

Коли Кораліна стала навколішки й зазирнула під ліжку, вона помітила п'ять десятків крихітних червоних оченят, що витріщилися на неї. Пацюки стали колом, повилазили один на одного й утворили піраміду, на вершечок якої видерся найбільший пацюк. Вони заспівали моторошної пісеньки. Згодом прийшов «інший схибнутий стариган», пацюки обліпили його й він забрав їх обідати.

4

І зовні дім мав такий самий вигляд. Чи то майже такий самий. (...)

Позад неї хтось чемно пирхнув.

Кораліна обернулася. На ближчому до неї мурі сидів великий чорний кіт — достеменно той самий великий чорний котяра, якого вона була здибала на подвір'ї біля власного помешкання.

— Добрий день! — привітався мурлика.

Голос його звучав десь у Коралініній потилиці, це був той самий голос, яким вона продумувала свої слова, але чути було: цей голос чоловічий, а не дівчачий.

— Привіт! — обізвалася Кораліна. — Я бачила схожого на тебе kota у саду вдома. Ти, певне, «інший кіт»!

Кіт похитав головою.

— Ні, — пронявчав він. — Я не «хтось інший» чи там «щось інше». Я — це я!

Тут він схилив голову набік і блиснув зеленими очима.

— Ви, люди, розмазані по всій цій місцевості. А от коти не роздвоюються. Якщо ти тямшиш, що я маю на увазі.

— Припустімо. Але якщо ти — той самий кіт, якого я бачила вдома, то як це ти навчився розмовляти?

Коти не наділені плечима, як, скажімо, люди. Але цей кіт стенов (плечима?) — і то був єдиний рух, що почався від кінчика хвоста, а скінчився підняттям котячих вусів.

— Вдома коти не розмовляють.

— Невже? — здивувався кіт.

— Ні, не розмовляють, — наполягала Кораліна.

Кіт легко зіскочив з муру на траву, якраз біля Коралініних ніг. І витріщився на неї знизу вгору.

— Що ж, ти, певне, добре знаєшся на цих речах, — сухо зазначив кіт. — А зрештою, що я можу знати? Я ж просто кіт.

І він рушив геть, високо й гордо тримаючи голову й хвоста.

— Вернись! — попрохала Кораліна. — Будь ласка! Я перепрошую. Щиро перепрошую.

Кіт зупинився й сів, а тоді почав умиватись — самозаглиблено, явно забувши про існування Кораліни.

— Знаєш ми... ми могли б стати друзями! — запропонувала Кораліна.

— Ми могли б виявитися взірцями якої-небудь екзотичної породи африканських слонів-танцюристів, — промовив кіт. — Але ми не слони. Принаймні, — додав він із якоюсь котячою зверхністю, — я не слон!

Кораліна зітхнула.

— Будь-ласочка! Скажи, як тебе звати? — запитала Кораліна. — От я — Кораліна. А яке твоє ім'я?

Кіт позіхнув — повільно, обачливо, показавши глибини свого рота й дивовижно рожевого язика.

— Коти не мають імен, — нарешті прорік він.

— А невже? — не повірила Кораліна.

— Чого не мають, того й не мають, — потвердив свою заяву кіт. — Це ви, люди, маєте імена. І це тому, що ви не знаєте, хто ви є такі. А ми знаємо, хто ми такі, отож імена нам і не потрібні!

Кораліна висувала: щось у цьому котові є таке егоїстичне, аж драгує! От ніби тільки він, у будь-якому світі чи місці, може бути важливою персоною!

Половина її душі хотіла бути дуже грубою, тоді як друга половина бажала бути чемною і поступливою. І чемна сторона перемогла!

— Скажи, будь ласка, що це за місце?

Кіт швидко роззирнувся надовкола.

— Це — тут! — повідомив він.

— Та й я це бачу! Ну а як ти сюди потрапив?

— Так само, як і ти потрапила. Просто зайшов. Ось так, — пояснив кіт.

Кораліна простежила, як кіт поважно пройшовся по моріжку. Ось він зайшов за дерево, але з другого боку не з'явився. Дівчина підійшла до дерева й зазирнула за стовбур. Кіт пропав!

Вона повернулася до будинку. Потім знову щось темно муркнуло позаду. Кіт повернувся!

— Втім, — мовив він, — це було розумно з твого боку прихопити з собою захист.

— Захист?

— Саме так я й висловився, — потвердив кіт. — І принаймні...

Тут він урвав свою мову, пильно задивившись на щось, чого перед ним не було.

Тоді низько пригнувся й потихеньку почав скрадатися. Ступив два чи три кроки... Здавалося, він полює невидиму мишу. Зненацька кіт задер хвоста і стрілою шугнув у шалину.

І зник серед дерев.

Кораліна зчудувалася: і чого він так?

А ще вона замислилася: невже коти всі вміють розмовляти? Зокрема й там, звідки Кораліна приїхала? Вміють, але просто не хочуть розмовляти? А чи коти вміють розмовляти лише коли перебувають ось тутечки, хоч би де те «тутечки» було?

Кораліна йде до колишніх актрис і стає свідком дивних перетворень. Старенькі артистки порозщібали свої пальта й порозкривали їх. Але відкривалися у них не тільки пальта, але й обличчя. Помолоділі «інші» міс Примула та міс Форсібїлла виконують пречудову циркову виставу прямо у власній квартирі. Повернувшись, дівчинка знову зустрічає «іншу маму»: та ще раз говорить, як любить Кораліну і пропонує їй назавжди залишитися в іншому світі.

— Я рада, що тобі тут подобається, — сказала Коралініна «інша мати». — Бо нам хотілося б, щоб ти повірила — це і є твоя справжня домовка. Ти могла б лишатися тут весь час — лишитися тут назавжди! Якби ти захотіла...

— Гмм, — гмукнула Кораліна. Вона заклала руки в кишені й почала це обмірковувати. Пучки її пальців торкнулися камінчика, якого справжні панни Примула й Форсібїлла дали їй учора, — камінчика з наскрізним отвором посередині.

— Якщо ти бажаєш лишитися, — заговорив її «інший тато», — то лишається тільки єдина дрібничка, яку нам би треба зробити, аби ти могла залишитися тут на все життя.

Вони увійшли до кухні. На порцеляновій таці посеред кухонного стола лежала катушка чорних ниток і довга срібна голка, а поруч — пара великих чорних гудзиків.

— Я так не думаю, — заперечила Кораліна.

— Ой, а ми ж так хотіли б! — забідкалася її «інша мати». — Хотіли б, щоб ти лишилася з нами. І це ж така дрібничка...

— І це зовсім не боляче! — запевнив «інший тато».

Кораліна вже знала: коли дорослі тебе умовляють, ніби щось тобі не болітиме, то воно таки болітиме. Чи не завжди так. Вона похитала головою.

Її «інша мати» сяйнула білозубою усмішкою, а коси на її голові загойдалися, мов водорослини під морською поверхнею.

— Ми бажаємо тільки того, що було б найкраще для тебе! — запевнила вона.

І поклала руку на Коралініне плече. Дівчинка позадкувала.

— Зараз я йду додому, — повідомила Кораліна. І знову заклала руки в кишені. Її пальчики стисли просвердленого камінчика.

Рука «іншої матері» перебігла по Коралініному плечу, мов переляканий павук.

— Якщо ти цього бажаєш, — мовила «інша мати».

— Так! — твердо сказала Кораліна.

— Але ми ще побачимося з тобою, — пообіцяв «інший тато». — Коли ти повернешся.

— Угу, — протягнула Кораліна.

— І тоді ми будемо разом як одна велика щаслива родина, — запевнила «інша мати». — Назавжди — на все життя!

Кораліна позадкувала. Тоді крутнулася й прожогом забігла до вітальні, відчинила двері в дальшому кутку. Там не було цегляного муру — була просто пільма, така чорна нічна підземна темрява, аж здавалося: там чи не ворушаться якісь потворища?

Кораліна завагалася. Сахнулася назад. Її «інші батьки» йшли до неї, простягаючи руки. Вони дивилися на неї чорними гудзями своїх очисьок. Чи принаймні їй так увидалося, ніби вони дивляться на неї? Вона не могла бути певна, так це чи ні.

Її «інша мати» простягла вперед одну руку й ледь кивала, кличучи, білим своїм вказівцем. Її бліді уста вимовляли: «Вертайся скоріш!» — хоча з них не виходив жоден звук.

Кораліна зробила глибокий вдих і ступила крок у пільму, де шепотіли чудні голоси й завивали далекі вітри. Вона допевнилася: у неї за спиною чигає щось старе-престаре й забарне-презабарне. Серце її калатало так гучно й відчайдушно, що дівчина боялася: воно от-от вирветься їй з грудей. Щоб не бачити пільми, заплющила очі.

Зрештою вона вдарилася об щось і злякано розплющила очі. Вона гупнулася об крісло, в її вітальні.

Відчинені двері за її спиною були заблоковані грубим цегляним муром. Вона повернулася додому!

5

Повернувшись у свою квартиру, Кораліна розуміє, що її справжні батьки зникли. Не повертаються вони й наступного дня. Кіт будить дівчинку і веде до дзеркала в коридорі, крізь яке вона бачить своїх замкнених батьків. Вони сигналізують їй, написавши «Допоможи нам» на склі. Кораліна розуміє, що це «інша мати» захопила їх обох у свої лабеті.

— Коли я була ще маленька дівчинка, — почала вона розповідати готові, — й коли ми ще жили в нашому старому будинку, давно-давно колись, мій тато взяв мене на прогулянку по пустирищу, яке лежить між нашим будинком і крамницями.

Як по правді, то було не найкраще місце для прогулянки. Там валялося повно того непотрібу, що люди викидають: старі каструльки, биті тарілки, ляльки без рук і ніг (...). Мама й тато взяли з мене обіцянку, що я ніколи не піду обстежувати те місце, бо там забагато го-стрих речей, і що, як схопить судома, і все таке.

Але я все казала й казала їм, що хочу оглянути ту місцину. Тож одного дня тато взув свої великі коричневі черевики, одягнув на руки рукавиці, а мене взув у чобітки, нацупив на мене джинсики й светр, і ми подалися на прогулянку.

Ми гуляли хвилин двадцять чи й більше. Спустилися вниз на дно річища, де колись протікав струмок, і тут тато раптом каже мені: «Кораліно! Тікай! Нагору! Швидко!» Видихнув він ці слова напружено, це був наказ, і я послухалася. Помчала під гору. Коли я бігла, щось ужалило мене ззаду в руку, вище ліктя, але я все бігла...

Коли я вже вихопилася на вершину пагорба, то почувла: хтось тупоче: гуп-гуп, слідом за мною. То був мій тато: мчав, мов шалений носоріг. Добігши до мене, він схопив мене під пахви й переставив через гребінь пагорба на протилежний схил.

І тоді ми поставали і відheckувались, засапані, озираючись назад, на те сухе річище.

А в повітрі було повно жовтих ос. Певне, ми, гуляючи, наступили на якусь трухляву гілляку й зруйнували осине гніздо. І поки я бігла на гору, до гребеня пагорба, мій тато, щоб дати мені час для втечі, лишився на місці, взявши на себе укуси розлючених комах. Коли ж він нарешті побіг, то загубив свої окуляри.

Я отримала тільки один укус — одне жало, вище ліктя. А тато дістав тридцять дев'ять укусів — і жал, по всьому тілу. Ми полічили їх потім, у ванні. (...) Десь перегодом, після обід тато знову подався на пустирище — знайти свої окуляри. Казав, якби відклав це діло назавтра, то вже й не згадав би, де вони йому злетіли з носа.

Скоро й повернувся, вже в окулярах. Сказав: не боявся, коли стояв там, а оси жалили його, завдаючи болю; він тільки дивився, як я тікаю. Бо знав: він має дати мені досить часу, щоб утекти, а інакше оси накинулися б на обох нас. (...)

— І ще він сказав, що це не було мужністю з його боку — просто стояти, щоб тебе жалили, — сказала Кораліна котові. — Не було мужністю, бо він не злякався: це було єдине, що він міг би зробити. А от те, що він знову подався туди, по свої окуляри, знаючи: оси нікуди звідти не поділися; коли він по-справжньому боявся — ото й була мужність! (...)

— І тому ти повертаєшся до її світу? — запитав кіт. — Бо твій тато врятував тебе колись від ос?

— Не дурій, — сказала Кораліна. — Я вертаюся по них, бо вони — мої батьки. І коли б вони завважили: я пропала, то, я певна, батьки б зробили те саме для мене. (...)

Попри те, що Кораліна боїться повертатися, вона знову йде в «інший світ», щоб протистояти «іншій матері» і врятувати своїх батьків.

6

«Інша мати» намагається переконати Кораліну залишитися, але дівчинка відмовляється. «Інша мати» схопила її й запхнула в імлавий простір задзеркалля, зачинила дверцята — половинки дзеркала, залишивши Кораліну в тій п'їтмі.

7

У маленькій темній комірчині вона зустрічає трьох примарних дітей, які в минулому дозволили «іншій матері» пришити на очі гудзики. Вони розповідають Кораліні, як «інша мати» згодом стала нудьгувати з ними, вони виявилися в пастці, тому що вона забрала душі. Якщо ці душі вдасться врятувати, тоді примари будуть звільнені. Примарні діти благають Кораліну тікати й уникнути їхньої долі, проте Кораліна вирішує врятувати батьків та душі дітей.

8

«Інша мати» виносить сплячу Кораліну із задзеркалля. Прокинувшись, Кораліна пропонує гру відьми: якщо вона знайде душі примарних дітей і своїх батьків, тоді «інша мати» має звільнити її, її батьків і дітей-примар. Якщо дівчинка програє, тоді вона дозволить «іншій матері» пришити гудзики замість очей і Кораліна стане люблячою дочкою. «Інша мати» погоджується і присягається своєю правицею, що дотримається цих правил гри. За допомогою амулета Кораліна знаходить кольорові м'ячики — душі двох дітей: один — у ящику для іграшок, інший забирає у слизької поторочі, що мала подобу мішка.

9

«Інша мати» спрямовує Кораліну до підвалу, де вона зустрічається з потворною розпухлою фігурою «іншого тата», які розповідає дівчинці, що інша мати хоче, щоб він замкнув дівчинку тут навіки, щоб вона не довела своєї гри до кінця. І він не може більше опиратися «іншій матері». Кораліна розуміє, що «інший батько» — всього лише творіння відьми, як і весь світ довкола неї. Кораліна відриває єдиного гудзеока у почвари й тікає з підвалу, зачинивши вихід тяжкою лядою.

10

Остання кулька була в пацюка. На допомогу дівчинці приходять кіт, який приносить Кораліні обезголовленого головного пацюка та сіру склянку кульку — душу дівчинки-примари. Поступово все довкола втрачає свої обриси, стає деформованим. Кіт починає відчувати, що всі входи-виходи з «іншого світу» закрилися, тому дівчинка бере його з собою до «іншої мами». На той час Кораліна вже розуміє, що батьків «інша мати» заховала в сніговій кулі, яка нещодавно з'явилася на коминковій полиці у вітальні.

Кораліна вирішує перехитрити відьму.

11

(...) — То ти вернулася, — мовила «інша мати». В її словах не було радості. — І принесла з собою нечисть.

— Ні! — заперечила Кораліна. — Я принесла друга.

Дівчинка відчувала, як кіт заляк під її долонями, от ніби хотів утекти звідсіля. Кораліні кортіло притиснути його до себе міцно-міцно, мов іграшкового ведмедика, для більшої впевненості, але вона знала: коти не люблять, щоб їх м'яли-стискали, — а ще здогадувалася: перелякані коти здатні покусати й подряпати тебе, коли їх спровокувати, навіть якщо вони твої друзі.

— Ти ж знаєш: я люблю тебе, — рівним тоном сказала «інша мати».

— Тільки якось дивно ви це виказуєте, — відчикрижила Кораліна.(...)

— Отже, — провадила Кораліна, обіруч міцно обхопивши kota, — я знаю, де вони мають перебувати. Ти заховала їх у коридорі між двома будинками, правда ж? Вони там, за тими дверима!

І вона ще й кивнула головою в напрямку дерев'яних дверей.

«Інша мати» лишилася нерухомою статуєю, але тінь посмішки поповзла по її обличчю.

— Ой, невже там?

— Чом би вам і не відчинити їх? — підказала Кораліна. — Батьки мої точно там!

Дівчинка знала: це — єдиний її шлях додому. Але все залежало від потреби «іншої матері» потішитися перемогою — тій треба було не просто перемогти, а ще й продемонструвати, що вона ж перемогла! (...)

«Інша мати» підійшла до дверей і вставила ключа в шпарину.

Крутнула. (...)

— Ось! — мовила карга, показуючи руками на коридор. Вираз зловтіхи на її обличчі не віщував нічого доброго. — Ти помилилася! Бо й не знаєш, де твої батьки, чи не так? Вони не тут! — «Інша мати» обернулася до Кораліни. — І віднині ти залишаєшся тут — на віки вічні!

— Ні! — відрізала Кораліна, — не залишаюсь!

І вона щосили жбурнула чорного kota в обличчя «іншої матері». Кіт заволав і впав карзі на голову, люто вишкіривши зуби й несамовито шматуючи їй лице пазурями. Хутро найжене — він був начебто знову майже такий самий, як і завжди.

Не чекаючи, щоб побачити, чим скінчиться та сутичка, Кораліна простягла руку до полиці, схопила снігову кулю й засунула на самісіньке дно кишені свого блакитного халатика.

Кіт дико-переливчасто занявчав і вгородив свої зуби в щоку «іншої матері»! А карга ну бити його руками! Кров цебеніла з ран білого її обличчя — не червона кров, а якась густа, смоляниста чорна юха. А Кораліна шаснула до дерев'яних дверей.

Висмикнула ключа із замка.

— Облиш її! До мене! — крикнула дівчинка чорному котові. Той засичав і люто гребонув своїми гострющими пазурями, наче бритвами, по обличчю «іншої матері» (...) Тоді кіт зістрибнув на підлогу й кинувся до Кораліни.

— Швидко! — крикнула дівчинка.

Кіт прискочив до неї, й разом обоє ступили в темний коридор.(...)

Кораліна штовхнула двері, щоб зачинити їх.

Двері чогось виявилися ніби важчі, ніж мали б бути — то було мов силкуватися зачинити двері проти буряного вітру. А тоді Кораліна відчула, як щось із протилежного боку почало їх штовхати супроти неї.

«Зачиніться! — подумки звеліла вона. А тоді ще й вголос мовила: — Ну давайте, будь-ласочка!» І відчула, як двері зрушили, стали зачинятися, попри той примарний шквал.

Несподівано вона відчула: тут, у коридорі, біля неї є ще й інші люди! Кораліна не могла обернутися до них, щоб їх роздивитися, але вона й так, не дивлячись, знала, хто вони такі.

— Допоможіть мені! — попросила вона. — Ви всі!

Ті ж інші люди, що були в коридорі (трое дітей, двоє дорослих), були чомусь надто нематеріальні, щоб натиснути на двері. Але їхні руки зімкнулися біля її рук, що тисли на велику залізну дверну ручку, й несподівано дівчинка відчула себе ще й якою дужою! (...)

Щось зіскочило з Кораліниного плеча й легко приземлилося на підлогу.

— Біжим! — пронявчав кіт. — Не можна гаятися в цьому препоганому місці! Хутко! (...)

Бігти довелося під гору, і Кораліні вже здавалося, ніби ця їхня дорога розтяглася на неймовірно велику відстань. Стіни коридору були гарячими й вологими, нагадували чийось пашу. Коли врешті сяйнуло денне світло, Кораліна помчала до нього. У цьому справжньому світі десь зникли душі, й дівчинка зосталась сама-одна.

Кораліна замкнула двері ключем і поклала ключа назад у свою кишеню.

Чорний кіт забився у найдальший куток кімнати, висолопивши рожевого кінчика свого язика й витріщившись широко розплющеними очима. Кораліна підійшла до мурлики й присіла навпочіпки.

— Вибач! — попрохала вона. — Вибач, що я кинула тобою в неї! Але то був єдиний спосіб загавити її на хвильку, аби всім нам вибратися звідтіля. Адже вона нізащо не дотримала б свого слова, правда ж?

Кіт зиркнув на дівчинку, а тоді поклав голову їй на долоню й почав лизати її пальці язиком — шорстким, мов наждак. І завуркотів.

— То ми друзі? — спитала Кораліна.

Вона сіла в одне з тих бабусиних незручних крісел, а кіт стрибнув їй у пелену й зручно там уместився. Світло, що пробилося крізь вітражне вікно, було денне світло, щире, золоте, надвечірнє світло — а не примарне світельце білого туману. Блакитне небо мало відтінок бірюзи. Кора-

ліна знову бачила дерева, а далі, за деревами, зеленіли пагорби, які ген на обрії ставали блякло-пурпурово-сіримі. Небо ще ніколи не було таким небесним, а світ іще ніколи не здавався таким світлим-світловим!

Кораліна задивилася на листя дерев, на плетиво світла й тіней на потрісканій корі берестка за вікном, а тоді перевела погляд на свою пелену й замилувалася, як розкішно сонячне світло золотить кожну волосинку на котовій голові, кожен білий його вус.

Ніколи нічого цікавішого, подумалося їй, вона ще в житті не бачила!

Отак, захоплена цікавлющою якістю світу, Кораліна мовби й не завважила, як вона й прилягла, скрутилася котячим калачиком у некомфортабельному бабусиному кріслі. Не завважила й, коли поринула в глибокий сон без сновидінь.

12

Мама лагідно розбуркала її.

— Кораліно! — сказала вона. — Дорогесенька, як це ти довмілась заснути в такому химерному місці? Бо й справді, ця кімната лишає тільки бажати кращого. А ми по всьому будинку тебе шукали!

Кораліна потяглася, заморгала.

— Перепрошую, — мовила вона. — Я тут заснула.

— Та бачу вже! — сказала мама. — А де взявся той котяра? Коли я заходила, він чекав під вхідними дверима. Кулею вилетів, як я відчинила!

— Певне, мав якусь таку потребу, — пояснила Кораліна. А тоді міцно-міцно, до болю в руках, обняла свою маму. А мама міцно-міцно обняла свою донечку.

— Обід за п'ятнадцять хвилин! — оголосила мама. — Не забудь помити руки. І тільки глянь, яка твоя піжама ззаду! І як це ти так розговляла собі те рознешчасне коліно?

— Послизнулася, — пояснила Кораліна.

Вона пішла до ванної кімнати, вимила руки й очистила від бруду закривавлене коліно. Помастила цілющою мастю свої садна й подряпини.

Тоді зайшла до своєї спальні — справжньої, реальної своєї спаленьки. Заклала руки до кишень своєї нічної сорочки й дістала звідти три кульки, камінчика з отвором, чорного ключа і спорожнілу снігову кульку.

Кораліна потрусилася снігову кульку й задивилася, як крутиться сніг, пролітаючи крізь воду й заповнюючи спорожнілий світочок. Поклала кульку й спостерігала, як падає сніг, як замітає те місце, де колись стояла пара крихітних людей.

Потім дівчинка дістала зі своєї коробки для іграшок шворку, просила її у вушко чорного ключа, а тоді зав'язала кінці шворки на вузлик і почепила собі ключа на шию.

— Ось так! — мовила вона. Тоді перевдяглася, а ключа сховала під теніску. Шкірою відчула, який він холодний. А камінчик опинився уже в іншій кишені.

Кораліна пройшла коридором до татового кабінету. Він сидів спиною до неї, але вона, тільки побачивши його, вже знала: його очі, коли він обернеться до неї, будуть татові добрі сірі очі. Тож вона підкралася ззаду й поцілувала в ту його потилицю, вже й лисувату.

— Привіт, Кораліно! — обізвався тато. Тоді озирнувся, усміхнувся донечці. — А це за що?

— За нізачо! — відповіла Кораліна. — Просто інколи мені буває маркітно без тебе. От і все!

— Ой чудово! — вигукнув тато. Він перевірив комп'ютер у сонний режим, підвівся, а тоді, без будь-якої на те причини, підхопив Кораліну на руки (чого не робив уже так давно — хоча ще носив на руках її навіть тоді, коли почав бурчати, мовляв вона вже завелика виросла, аби з нею носитися) і заніс донечку аж до кухні.

На обід була піца, і хай її скухторив у домашніх умовах тато (тож кірка була тут тлуста й глевка-непропечена, там — затонка й підгоріла), та хай навіть посипав він її шматочками зеленого перцю, а ще напхав туди м'ясних кульок і — чого-чого! — ананасових качанчиків, Кораліна з'їла всю ту третю частину, яку їй поклали на тарілку.

Ну, з'їла, все то все... окрім, хіба, отих ананасових качанчиків.

А за часинку по обіді не забарилося й ліжечко.

Кораліна так і лягла з тим ключем на шії, а ті сірі кульки поклала під подушку, й наснився їй тієї ночі сон.

Ніби вона опинилася на пікніку: під старим дубом на зеленому лузі. Сонце вже підбилося високо в небі, а те небо, що над її головою, було таке недоторканно синє-синє — поки білі хмари купчилися собі десь іще там, на обрії.

На траві була простелена біла льняна скатертину, а в мисках, салатницях їжі було горою: вона бачила салати й бутерброди, горіхи й фрукти, дзбани і з лимонадом, і з водою, і з густим шоколадним молоком. Кораліна сиділа з одного боку скатертини, що виконувала роль стола, а три інші сторони зайняли троє інших дітей. І вбрані вони були в щонайдивніші строї! (...)

— Це найкращий з пікніків, пані! — сказав він [хлопчик] Кораліні.

— Авжеж! — погодилася Кораліна. — І я так думаю. Тільки не знаю, хто це все влаштував.

— Як це не знаєш? Гадаю, це влаштувала ти, панночко! — сказала висока дівчинка, що сиділа навпроти Кораліні. Вбрана була вона в брунатну, якусь трохи неоковирну сукню, а голову їй прикривав бруннатний капелюшок, із зав'язками під підборіддям. — І ми так щиро дякуємо тобі за це, й за все, що й словами не висловити! (...)

І тоді, як воно й буває у снах, пікнік скінчився, і вони бавилися на лузі, бігаючи, галасуючи й кидаючи одне одному блискучого м'яча. Тут Кораліна збагнула, що це їй сниться, бо жодне з них так і не втомилось, не захекалось і не засапалось. Сама вона навіть не спітніла. Вчотирьох вони просто сміялися й гасали, а гра їхня була почасти у квача, почасти в піжмурки, а почасти — якісь чудові виступці й підтюпці. (...)

— А я просто рада, що все це скінчилося, — призналась Кораліна.

Невже так розігралася її уява? Чи то й справді якась тінь упала на личка тих трьох дітей — гостей пікніку?

Крилата дівчинка, чий обруч у косах блискотів, мов зірка, на мить торкнулася пальцями Коралініного зап'ястя.

— Це скінчилося для нас трьох, — мовила вона. — Ми пройшли цю заставу на нашій дорозі. Від цього місця ми троє вирушимо до країв, яких немає на картах, і ніхто з живих не годен сказати, що станеться згодом...

Тут вона затнулася.

— Тут криється якийсь «але», чи не так? — запитала Кораліна. — Я це відчуваю. Мов дощову хмару. (...)

— Вона ненавидить тебе! — випалив хлопчик. — Вона ж бо так довго нікому й ні в чому не програвала. Будь мудра! Будь хоробра! Будь винахідлива!

— Але ж це не чесно! — обурилася Кораліна, у своєму сні. — Нечесно і край! Це мало скінчитися раз і назавжди!

Малий замазура встав і міцно обняв Кораліну.

— Втішся тим, — прошепотів він, — що ти жива! Ти живеш!

І тоді у своєму сні Кораліна побачила, як зайшло сонце і в посутенілому небі замерехтіли зорі.

Кораліна стояла на лузі й дивилася, як трійко дітей віддалялися від неї (двоє — ступаючи ногами по землі, одне — летючи в повітрі), а трава довкола сріблиться в сяйві величезного місяця.

Правиця відьми теж з'явилася в цьому світі і хоче отримати ключ, щоб відімкнути ті самі двері. Рука постійно стежить за Кораліною.

13

Коралініні батьки, здавалося, так і не зберегли в пам'яті жодного спогаду про своє перебування в сніговій кульці. Принаймні вони й словом про це не проходилися, а Кораліна жодного разу їм про це не нагадала. (...)

Перш ніж лягти спати першої, по своєму поверненні, ночі у своїй спальні, Кораліна була поклала ті скляні кульки собі під подушку. (...) Вона знову лягла в ліжко, хоча для сну вже лишалося зовсім небагато часу, й поклала голову на подушку.

Щось тихенько хруснуло там, під вагою її голови.

Кораліна сіла й підняла подушку. Вона побачила скалки тих скляних кульок: на вигляд мов шкаралупки від пташиних яєчок, які можна знайти під деревами навесні — от ніби спорожнілі, потрошені яєчка синички, а чи, можливо, ще тендітніші яєчка коноплянки.

А що досі перебувало всередині тих скляних сфер, воно кудись зникло. Кораліна згадала тих трьох дітей, які були помахали їй руками в прощання під місячним сяйвом — прощаючись, перш ніж їм перейти через ту срібну річку.

Вона зібрала ті тонесенькі скляні шкаралупки ретельно, до найтоншої скалки, й висипала в невеличку блакитну коробочку. (...)

Міс Примула й міс Форсібїлла повернулися з відвідин небоги міс Примули, і Кораліна завітала до них на чай. Міс Форсібїлла наполягла погадати на Коралініних чайках. Міс Примула помітила, що чайки зібралися у фігурку, схожу на руку, яка до чогось тягнеться. Від стареньких Кораліна дізналася, що Гаміш, шотландський дог, певно, з кимось зчепився й тепер на боці має глибоку рану, його неодмінно треба показати ветеринару.

Схиблений стариган із горища повідав Кораліні про те, що миші чимось дуже налякані, навіть не хочуть брати свої музичні інструменти.

А вранці Кораліна сказала мамі, що хоче влаштувати пікнік із ляльками. Насправді вона вже давно перестала гратися із ляльками, вони для неї — просто камуфляж. Для пікніка їй мама дала складену паперову скатертину в червоні квіти, яка збереглася ще від якогось позаторішнього пікніка. Кораліна накидала в картонну коробку ляльок, пластикових чашок, налила в дзбан води і вийшла надвір.

Це була довга мандрівка околясами, але зрештою Кораліна могла бути задоволена тим, що за нею ніхто не простежив. (...)

Кораліна розгорнула скатертину й обережно простелила її на цямринах колодязя. Порозставляла пластикові чашки на відстані десь двадцяти сантиметрів одну від одної, а щоб стояли стійко, налила в кожную води із дзбана.

Перед кожною чашкою дівчинка посадила по ляльці в траву, аби все це якнайкраще скидалося на лялькову чайну церемонію. А тоді вернулася назад по своїх слідах: попід живоplotом, по запилюженій жовтій доріжці, по задвірках крамниць, і нарешті додому.

Кораліна завітала до панн Примули й Форсібїлли, дізналася, що рана в Гаміша неінфікована. Також їй старенькі сказали, що дивакуватого чолові'ягу з горища звати містер Бобо й порадили стерегтися старого колодязя, який завглибшки чи не з півмилі!

Кораліна тільки сподівалася, що та правиця не підслухала цього останнього повідомлення (...), й постаралася змінити тему розмови.

— Цей ключ? — голосно, ніби відповідаючи на запитання, мовила Кораліна. — Ну, це просто старий ключик із нашого домашнього господарства. Він — частина моєї гри! І тому я й ношу його на шворці у себе на шиї. Ну, на цьому слові будьте здорові!

— Що за надзвичайне дитя! — сама собі сказала міс Примула, зачиняючи двері.

Кораліна побрела через луг до старого корту, на ходу гойдаючи та крутячи чорного ключа на шворці.

Кілька разів вона начебто помічала, як щось таке кістяної барви шугає в чагарях. Воно не відставало від дівчинки, тримаючись метрів за десять збоку. (...)

Ляльки, чашки з «чаєм» — усе було на місці, як вона й залишила. Щастя ще, що день не вітряний, тож нічого не порушилося, і всі пластикові чашки з водою утримували скатертину, як вона й задумала. Кораліна полегшено зітхнула.

А тепер лишилося здійснити найважливішу частину задуманого.

— Привіт, ляльки! — весело обізвалася дівчинка. — Час пити чай! (...)

— Я тут принесла щасливого ключа, — заявила вона лялькам. — Аби з ним пікнік був якнайкращий!

І тоді обережно, як тільки могла, Кораліна нахилилася і легесенько поклала ключа на скатертину. (...) Кораліна випустила шворку й ступила крок назад. Тепер усе мала вивершити та лиха правиця. (...)

Правиця «іншої матері», біжучи на пучках тонких своїх пальців, продерлася крізь високу траву й вихопилася на стовбур, похилений над колодязем. На мить вона там завмерла, мов краб, що нюхає повітря, а тоді виконала єдиний звитяжний, класний-нігтеклацний стрибок у самісіньку середину паперової скатертини.

Час завмер для Кораліни. Ось білі пальці хапонули чорного ключа...

І тоді вага правиці в купі з інерцією її падіння підкинули пластикові лялькові чашки у повітря, а паперова скатертина, разом із правицею «іншої матері» та ключем, полетіла перевертом у п'ять колодязя.

Затамувавши віддих, Кораліна стала повільно лічити. Дорахувала до сорока, перш ніж почула глухий сплеск, що долинув із незглибимої глибини. (...)

Дівчинка заходилася знову стягати до колодязя дошки і накривати його, щоб закрито було якомога щільніше. Не хотілося їй, щоб туди шубовснуло щось безневинне. І так само не хотілося ж, аби звідтіля хоч коли що-небудь вилізло.

Кіт підійшов до Кораліни й вискочив на дошки, які знову закривали колодязь. Тоді поволеньки моргнув їй одним оком.

Мурлика зіскочив у високу траву просто перед Кораліною і ну качатися на спині, радісно вигинаючись та викручуючись.

Кораліна почухала йому живіт, полоскотала м'якеньке хутро, й котра вдоволено замуркотів. А коли натішився удосталь, звівся на рівні ноги й лельом-полельом рушив до тенісного корту — мов маленька латка опівночі серед полуденного осоння.

А Кораліна повернулася додому.

Містер Бобо вже чекав на неї на доріжці. Він поплескав дівчинку по плечу.

— Миші кажуть, що вже все гаразд! — повідомив старий. — А ще вони кажуть, що ти — наша спасителька, Кароліно!

— Я Кораліна, містере Бобо! — виправила дідугана дівчинка. — Не Каро-, а Кора-ліна!

— Кораліна, Кораліна... — повторив він її ім'я, чудуючись, але з повагою. — Молодця, Кораліно! Миші доручили мені переказати тобі, що, хай-но вони будуть готові до привселюдного виступу, саме ти станеш найпершим глядачем їхнього мистецтва! Вони заграють ти-ли-ли й тра-ля-ля, і затанцюють, і виконають тисячу фокусів! Оце таке вони кажуть!

— Я залюбки прийду подивлюся, — запевнила Кораліна. — Як тільки вони будуть готові.

Потім вона постукала в двері панн Примули й Форсібілли. Міс Примула впустила її, і Кораліна зайшла до їхньої вітальні. Поставивши коробку з ляльками на підлогу, вона дістала з кишені камінчика з висвердленим отвором.

— Ось, я вам його повертаю, — сказала Кораліна. — більше він мені не потрібен. Можливо, він урятував мені життя і вберіг іще декого від смерті.

Дівчинка міцно обняла обох старих акторок (...).

— Що за надзвичайне дитя! — тільки й мовила міс Примула. Ніхто ж ні разу не обіймав її, відколи вона залишила театр.(...)

Стояла тепла ніч, тож Кораліна тепер, коли не стало правиці «іншої матері», широко відчинила вікно своєї спальні. Вона наполягла, щоб тато не затуляв вікна повністю гардинами.

Її нове шкільне вбрання було охайно складене на стільці, аби вона вдягла його, коли прокинеться вранці.

Зазвичай того вечора, що передував першому дню наступного її класу, Кораліна бувала тривожна й нервова. Але тепер вона збагнула: нічого з того, що буває в школі, більш аніскілочки її не лякає!

І причулося їй, ніби нічне повітря доносить до неї якусь ніжну музику — таку музику, яку можна зіграти лише на найкрихітніших срібних тромбончиках, сурмочках і фаготиках, на флейточках-піколо й тубочках — на таких малесеньких і витончених духових інструментиках, що на їхні клавіші могли б натискати хіба мацюпусінські рожеві пальчики білих мишей.

Кораліні уявилося, ніби вона знову повернулася у той свій сон про пікнік із двома дівчатками й хлопчиком на лузі під дубом, і вона усміхнулася.

Коли засяяли перші зорі, Кораліна дозволила собі поринути в сон. А з горища у теплий вечір усе ще линула ніжна музика мишачого цирку, сповіщаючи світові: літо майже скінчилося...

(Переклад Олександра Мокровольського)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. У повісті-казці трапляється багато сполучень зі словом інший: «інша мати», «інший тато», «інший світ», «інший містер Бобо» тощо. Визначте, у якому значенні вжито це слово та доберіть синоніми. **Спілкування іноземними мовами (для тих, хто володіє англійською мовою) 2.** Знайдіть вислови відомих людей про твір англійською мовою. Прокоментуйте їх. **Математична компетентність. 3.** Відновіть послідовність подій: зустріч з котом в «іншому світі» — пошук душ дітей-примар — переїзд родини Джонсів у новий будинок — викрадення «іншою матір'ю» батьків Кораліни — відвідини універмагу — падіння правиці «іншої матері» в колодязь — сутичка Кораліни з «іншим батьком» у льоху — знайомство Кораліни з міс Примулою й міс Форсібллою. **4.** Доберіть заголовки до розділів книги. **5.** Заповніть таблицю: «Реальний світ VS «інший світ»: недоліки та переваги».

	Реальний світ	«Інший світ»
Недоліки		
Переваги		

Інформаційно-цифрова компетентність. 6. Запропонуйте основні рубрики веб-сайту, присвяченому повісті-казці «Кораліна» Н. Геймана. **Уміння вчитися. 7.** Поділіться на 2 команди. Кожна команда, використавши додаткові джерела, має підготувати по 6 запитань за творчістю Н. Геймана та його повістю «Кораліна». **Ініціативність і підприємливість. 8.** Діти-примари радять Кораліні: «Будь мудра! Будь хоробра! Будь винахідлива!» Чи вдалося Кораліні продемонструвати такі якості? У чому це виявилось? **Обізнаність та самовираження у сфері культури. 9.** Перегляньте мультфільм «Кораліна в Країні кошмарів» (реж. Г. Селік, 2009). Порівняйте сюжет книги та мультфільму. **10.** Створіть комікс за одним із фрагментів книги. **11.** Визначте частини сюжету повісті «Кораліна». **Екологічна грамотність і здорове життя. 12.** Як ви вважаєте, чи потрібні «страшні казки» дітям? Чи допомагають вони подолати дітям їхній страх? **13.** Чи змінюється в Кораліні розуміння цінності життя після подорожі до «іншого світу»?

Предметні компетентності

Знання. 14. Опишіть зовнішність і характери персонажів повісті «Кораліна». **Діяльність. 15.** Знайдіть у творі риси чарівної казки і роману жахів (за потреби зверніться до додаткових джерел). **16.** Поміркуйте, чому критики назвали «Кораліну» Н. Геймана «Новою Алісою в Країні чудес», «Новою Алі-

сою, створеною Стівеном Кінгом»? **17.** Зіставте образи Кораліни й Аліси, kota з повісті-казки «Кораліна» та Чеширського kota. **18.** Чому, на вашу думку, дорослі в реальному світі неправильно вимовляють ім'я героїні? **19.** Чому необхідно мати гудзики замість очей, щоб залишитися в «іншому світі»? **20.** Які символи використовує Н. Гейман у повісті-казці? **21.** Із якою метою з'являються «дзеркальні» образи в «іншому світі»? **22.** Які герої не мають двійників? Чому? **23.** Порівняйте описи реального й «іншого світу» на початку і в кінці повісті-казки. **24.** Підготуйте розповідь про Кораліну від імені самої Кораліни, її справжньої мами, «іншої матері» та kota. **Цінності.** **25.** Схарактеризуйте еволюцію головної героїні. Які зміни відбулися у її свідомості? **26.** Що посприяло тому, що Кораліна за штучністю починає бачити справжність і цінувати це? **27.** Чому фальшивий «інший» світ починає розсипатися й зникати на очах? **28.** Побудуйте шкалу цінностей Кораліни на початку історії та в кінці.

ПОЛЬЩА

ЙОАННА ЯГЕЛЛО

Нар. 1974

Йоанна Ягелло народилася 14 серпня 1974 р. у м. Варшаві (Польщі). Майбутня письменниця здобула освіту в Варшавському університеті. Після закінчення навчання на відділенні англійської філології певний час викладала у цьому ж закладі мовознавство. Згодом працювала вчителькою англійської мови у державних і приватних гімназіях та ліцеях. Зараз письменниця працює у видавництві підручників з англійської мови та займається творчою діяльністю. Мисткиня згадує, що коли вона почала писати «Каву з кардамоном», її старшій доньці було 15 років. Дівчина любила читати, особливо фентезі, книжки про Гаррі Поттера. Письменниця замислилася над тим, що книжок про життя підлітків мало, а тому вирішила написати книжку про перше кохання, про те, що переживає 13-ти чи 15-річна дівчина, котра шукає цього кохання, і що трапляється на її шляху. Так поступово задум втілювався у захоплюючу повість, що водночас стала дебютним великим прозовим твором. Повість «Кава з кардамоном» вийшла друком 2011 р. й одразу була номінована на декілька премій. Твір потрапив до «Списку скарбів» Музею дитячої книги. Згодом з'явилося продовження твору про Халіну Барську — повісті «Шоколад із чилі» (2013) й «Тирамісу з полуницями» (2016).

КАВА З КАРДАМОНОМ

(Уривки)

ПРОЛОГ

Була чудова погода, саме ідеальна для фотографування. Пообіднє сонце м'яко освітлювало траву, куц квітучої форзиції, лавку й обличчя жінки, що сиділа на ній. На вигляд їй було хіба ледь за двадцять. Вели-

кі, сіро-блакитні очі, примружені від сонця, маленький, усіяний ластовинням, носик, гарні губи. Вона посміхалася до чоловіка, який тримав у руках фотоапарат, а не до немовляти, що сиділо в неї на колінах. Убране в біле платтячко з тоненького батисту, пошите, мабуть, якоюсь бабусею чи тіткою, бо купити тоді щось таке було майже неможливо, маля не плакало. Воно вдивлялося в об'єктив, здивовано піднявши гарно окреслені бровенята. З під білого чепчика видніли золотаві кучерики. Тоді ще не було цифрових апаратів, і відповідне розташування об'єкта вимагало часу й неабиякої терплячості. Плівка у фотоапараті закінчувалася, можливо, це був останній знімок. Позаду виднів ставок, де, якщо добре придивитися, плавала одна єдина самотня качка, котра, певне, теж вигрівала на сонечку пір'ячко й водночас ледь змахувала крильми, обвіваючи лискуче черевце. З іншого боку на пагорбку стояла осяяна сонячними променями біла кругла альтанка, місце зустрічі закоханих пар. Перед тим, як сфотографуватися, жінка розгладила на колінах сукенку у великі квіти. Правою рукою обійняла немовля, а ліву поклала на животі, поглажуючи опуклість крізь тонку тканину. Чоловік із фотоапаратом сказав, мабуть, щоб вони на хвилюку завмерли, і ця мить запевне тривала занадто довго. Жінка почувалася незручно, але слухняно застигла на лавці. Якщо це й справді було останнє фото, чоловік заховав фотоапарата до сумки й узяв дитину. Жінка, може, попила води, бо, мабуть, стояла спека, а тоді підвелася, й усі повільно пішли в бік ставка. Вона ще не знала, що доля готує їй несподіванку, якої вона не очікувала.

ВЕРЕСЕНЬ

I

— Фі-і-і-ку-у-ус! — верескнула Лінка й рвучко підхопилася на ліжку. Кудлатий пес дихнув їй просто в обличчя теплим, щасливим подихом, а тоді лизнув дівчині щоку. Лінка знехотя зиркнула на годинника. Умгу, пів на десяту. Цікаво, чи собаку вже вигулювали. Можна було закластися, що ні.

— Фікус, ти вже на вулиці був? — запитала вона, силкуючись намацати капці під купою газет і пожмаканим одягом. Шалений собачий танок по смугастому килимку явно свідчив, що пес прагне вийти. Лінка потягнулася й глянула у вікно. Дах костелу блищав від дощу. Вона обожнювала цей краєвид. Їй вдалося переконати маму переробити кухню на кімнату для неї. Власні п'ять із половиною метрів. Просто неймовірно, що тут помістилися ліжко, і письмовий стіл, і книжковий стелаж, і навіть невеличка шафа. Нехай собі Кай тішиться, що в нього велика кімната. Їй подобається у своїй нірці. Дощ полив дужче. «Не забути парасольку, — подумала Лінка. — Добре, що лінійка з нагоди початку навчального року розпочнеться лише об одинадцятій. Помию голову,

поснідаю, принаймні нікуди не поспішатиму. Останній день розслабухи».

Позіхаючи, дівчина почалапала на кухню. На блискучій стільниці лежала записка.

Халіно!

Відведи Казика до садочка. Я не встигну. Не запізнися на лінійку. Залишаю тобі гроші на квіти. Повернися пізно.

Мама

«Квіти приносять на закінчення року, мамо», — подумала Лінка. А тоді відчула, як лють розливається по ній аж до кінчиків ледь відстовбурчених вух. По перше, ніяка вона не Халіна. Скільки можна просити. Досить того, що її назвали на честь прабабці, яка, мабуть, у труні перевертається, бо якби була жива, то напевно наполягла би, щоб Лінку назвали по іншому. Юлія. Моніка. Може, Марта. Досить, що ім'я Халіна записане в усіх документах. Цікаво, як це мати примудрилася назвати їх такими лажовими іменами: Халіна й Казимеж! Добре, що їх лише двоє, бо мати негайно згадала би про когось із родичів з якоїсь провінційної діри, Стефана чи Божидара, чи ще якусь там Генрику! По-друге, мамо, це не моя дитина! Починається! Пограйся з Казиком, відведи Казика, почитай Казикові! Бідолашний Каю (бо для Лінки братик був Каєм), мама з тобою не піде, хоча це перший день у садочку після літніх канікул.

— Каю, вставай! — погукала вона, намагаючись одночасно знайти святковий одяг. Чудово. Минулорічна спідниця не бажала застібатися. Лінка попросувала блузку, яка, на щастя, прикривала неслухняного гудзика, позичила в мамі шкарпетки тілесного кольору, вирішивши, що смугасті чи махрові рожеві аж ніяк не пасуватимуть до святкових туфель, полегшено перевела подих і подалася, нарешті, будити Каю.

Почувши, що треба йти до садочка, заспаний шестирічний хлопчик вирішив поскладати до рюкзака всі свої машинки. Тоді заявив, що хоче одягти улюблені пляжні шорти із зеленими пальмами, а на сніданок вимагав сосиску з гірчицею. Машинки не поміщалися, тому крім рюкзака Кай узяв дві найбільші під пахву й нізачо не бажав з ними розлучитися навіть тоді, коли одягався й снідав. Під шорти натягнув товсті колготки. Гм, вигляд був доволі химерний, проте дитина здавалася задоволеною. Сосисок не було, тож малий виїв півбаночки гірчиці й закусив тістечком. Лінка не поснідала, бо в холодильнику, крім гірчиці, був хіба що початий ванільний сирок, та їй однаково нічого не хотілося. Під час канікул вона звикла спати до полудня, і її шлунок о цій порі не подавав жодних ознак життя. Крім того, протягом останніх двох місяців Лінка рідко дивилася на годинника. Зате відтепер у неї знову почнуться ранкові стреси. Намагаючись застібнути спідницю й знайти щітку для волосся, дівчина подумала, що вони вже почалися. Може, тому їй

навіть сирка не хотілося. На щастя, садочок був недалеко. Зараз лише двадцять по десятій. Устигнуть.

Кай слухняно чекав біля дверей, тихіший ніж завжди, вбраний у непромокальну курточку. Лінка витягла із шафи свої чорні туфлі, але тут таки зіштовхнулася із прикрою несподіванкою. Туфлі виявилися замалі! Спробувала ще раз, але ноги ніяк не влезли. Дівчина подумки швиденько переглянула своє взуття. Що може бути замість чорних туфель? Кросівки? Червоні високі кеди? Важкі черевики? З іншого боку, якщо вже її нога так виросла, може, підійдуть якісь мамині туфлі? О, чудові. Щоправда, підбори трохи зависокі, зате ефект класний. Лінка була висока й струнка, на шпильках виглядала, як модель. Трохи химерно, але кеди — це вже повна лажа. Узяла Кая за ручку й відчинила двері. До кишені поклала залишені мамою гроші. «Вистачить, щоб десь пообідати», — подумала Лінка.

Невеликий дощ десь на середині дороги перетворився на зливу. Кай заховався під блакитним непромокальним каптуром, проте Лінка забула парасольку, а туфлі немилосердно натирали ноги. Непомітно було, що канікули закінчилися: вулиці й досі були порожні, а машини проїжджали Маршалковською, не зупиняючись, незважаючи на вранішню годину пік. Хтось час від часу пробігав, сховавшись під парасолькою, що скидалася на мокрий від дощу великий гриб. Єдиною ознакою початку навчального року була поява пересувних яток з великими написами: «Нові та вживані підручники». Дорогою до площі Домбровського її кілька разів зупиняли якісь здоровані в спортивних костюмах, з під каптурів пошепки пропонували купити підручники так, наче то були наркотики або зброя. Лінка раптом усвідомила, що для школи в неї ще нічого немає. На щастя, перший тиждень завжди був необтяжливим. Біля самого садочка Кай згадав, що забув удома рюкзак і почав вередувати. Дівчина вбігла до приміщення задихана й спітніла, незважаючи на зливу. Вихователька з рудим, аж червоним волоссям, кинула на неї незадоволений погляд.

— Дітей треба приводити о дев'ятій, — просиччала вона. — У тебе є тапочки, Казіку?

Тапочок не було. Як не було й кольорових олівців «Бамбіно», великої пачки паперових носовичків, альбому для малювання, ножиць чи жодної іншої речі зі списку, який роздавали батькам перед самими канікулами.

— Хлопчик поснідав? — сухо запитала рудоволоса.

— Снідав! — утрутився Казик. — У холодильнику нічого не було, зате гірчиці я з'їв майже всю банку! — похвалився малий.

Вихователька зітхнула й похитала головою, а тоді схопила Кая за руку й за мить обоє зникли за дверима з написом «Мухомори». Накультуючи, Лінка вийшла з будинку. На годиннику була одинадцята.

Дівчина намацала в кишені банкноту й помахала до таксі, яке саме проїжджало повз неї.

Лінка запізнилася на перший урок. Не дуже радіючи майбутній зустрічі з класною керівницею Савецькою, дівчина здивовано побачила на її місці приємного чоловіка, що нагадував Жана Рено. Найкраща подруга Наталія пошепки повідомила, що це новопризначений класний керівник, і звернула увагу Лінки на новеньку, Касю. Вдома дівчата розповідали, як провели каникули, що нового дізналися, слухали музику, розглядали нові світлини Лінки. Наталія вирішила познайомити подругу з Адріаном, який навчається образотворчому мистецтву.

З Нового Світу звернули на Хмельну. Ліцей, до якого ходив кузен Наталії, узагалі не був схожий на навчальний заклад. На фасаді гарно відреставрованого будинку виднів напис: «XXX Приватний мистецький ліцей». Наталія штовхнула двері й дівчата почали підніматися стрімкими мармуровими сходами на останній поверх.

— На школу не схоже, — сказала Лінка.

— Там побачиш.

Ліцей знаходився на піддашші. Сонячні промені просіювалися крізь маленькі віконця в похилому дахові й відбивалися від рам, які висіли на обох стінах холу. Ліворуч були настелі й акварельні картини. Праворуч — чорно-білі фото осіб різного віку, переодягнених у химерні історичні костюми.

— А ось і Адріан! — вигукнула Наталія.

До дівчат підійшов світловолосий хлопець у червоній сорочці й вельветовому піджаку. У руках тримав великого кошика із фруктами.

— Привіт, — озвався він, тамуючи задишку. — Я пообіцяв привезти з дачі фрукти для натюрмортів, — і показав на свій барвистий багаж, який поставив на підлогу.

— Привіт, — відповіла Наталія, водночас кивнувши на стіну. — Класні фотографії.

— Ну, гарні. Це фотографічний клас робив знімки вчителів.

— Це вчителі?

— Ага, у різних костюмах. Було жеребкування, кожен учень витягнув якогось учителя, треба було продумати грим, забезпечити одяг і підготувати все для фото. Ось тут учителька англійської в костюмі Леді Макбет. Історик у ролі Генріха VIII. Пані Марлена, яка працює на ксероксі, зіграла одну з його дружин, — засміявся Адріан.

— Нічогенькі. А які з них твої?

— Моїх тут немає. Я в художньому класі. Ось моя картина, — показав акварель. — Цей проект називається «Вулиця Хмельна». Усі малювали одне й те саме місце, але використовуючи різні техніки.

Лінка вдивлялася в картини мов зачарована.

— Ти, певне, хотіла б дізнатися дещо про школу? У нас усі предмети, як у звичайних ліцеях і крім цього ще блок мистецьких, тричі на тиждень по чотири години. Маємо малюнок, історію мистецтв, живопис і таке інше, а що у фотографів, того я достеменно не знаю... Ага, ось тут висить новий розклад, можеш подивитися, — і хлопець показав на стенд у кінці коридору.

— А платня за навчання? — наважилася поцікавитися Лінка.

— Немала. Але, здається, воно того варте. Ну, і ще можна взяти участь у конкурсі.

— У конкурсі?

— Так. Щороку оголошують конкурс у двох категоріях: фотографія й живопис. Переможця звільняють від плати за навчання. Я теж пробував, але не вдалося. Ось, дивися, тут висить оголошення.

Цьогоріч на конкурс треба було підготувати цикл із десятих — п'ятнадцятих фотографій. Тема: «Мої місця». Строк: до тридцятого червня наступного року. «Що ж, часу не так уже й мало», — подумала Лінка.

Лінка йде за компанію з Наталією на кастинг для реклами. Там на неї звертає увагу фотограф і запрошує на фотосесію, під час якої відверто грає з дівчиною. Недосвідченій Лінці здається, що й вона захохалася. Однак під час наступної зустрічі в фотостудії молодий чоловік нахабно чіпляється до неї. Лінка різко обриває залицяння Мацека й дає слово викупити свої фото. Мама поводитьсь дуже дивно й незрозуміло, стосунки між нею та Адамом, вітчимом Лінки, напружені, вони часто сваряться. Діти здебільшого самі, старша сестра піклується про Кая, доглядає його. Дівчинка відчуває, що щось лихе коїться в їхній родині. Мама кудись від'їжджає на невизначений час, залишивши їх самих. Лінка поступово віддаляється від подружки Наталії, більше спілкується з Касею, яка має хист до малювання, й вони багато розмовляють про мистецтво, адже Лінка серйозно захоплюється фотографією. Дівчинка страшенно сумує за мамою, закривається в собі. Їй сняться дивні, ніби не її сни. Їм на допомогу приїжджає мамина мама, бабуся Стефа, колишня журналістка.

ЛИСТОПАД

III

Халіна відсиділа сім уроків, вийшла зі школи й попрямувала в бік галереї «Центр». Вона не збиралася нічого купувати, зрештою, навіть якби й хотіла, то не мала грошей, проте ходіння по крамницях її заспокоювало. До того ж, тепер у неї був на це час. Величезним плюсом приїзду бабці Стефи було те, що дім знову став затишним. Перестало тхнути із пральки й раковини, кудись позникали купи одягу, порожні коробки, старі газети. Бабуся сприймала хатню роботу як священний обов'язок, готування їжі — як можливість продемонструвати власний хист, тож удома завжди був гарячий суп і друга страва, не кажучи вже

про пироги, які бабця пекла зі справжньою пристрастю. Її страшенно хвилювало очікування того, що вийде з маси незрозумілого кольору й дивної консистенції. До того ж, бабця займалася Каєм. Лише за тиждень нормального життя Лінка зрозуміла, як вона насправді втомилася. Тепер уранці вже не треба було так поспішати, а після школи вона була вільна. Після тижня такої ейфорії дівчина усвідомила, що купа обов'язків забирала в неї сили думати. А тепер думки вирували в голові й ніяк не вгамовувалися. Бабуся допитувалася, чому Лінка ні з ким не спілкується. «Не маю бажання», — знизувала плечима онука. З Наталією вони майже не розмовляли. Інших друзів у неї не було, зрештою, навіть якби й були, то про що з ними можна говорити? Про маму, яка несподівано зникла? Про Мацека? Їй здавалося, що таким не можна ділитися з однокласницями. Навіть із Наталією, хоча раніше та була її найближчою подругою.

Торговий центр уже прикрасили до свят, хоча була ще тільки середина листопада. Ялинкові кулі, свічки й пластмасові Миколаї заохочували купувати подарунки. Від самої думки про Різдво Лінці ставало сумно. Може, мама до того часу повернеться? І куди вона, власне, поїхала?

Раптом у вітрині відбилося знайоме обличчя. Каська? Лінка озирнулася.

— Привіт.

— Ой, привіт. Познайомся... це мої... батьки, — Каська ледь помітно завагалася.

Касьчині тато й мама виглядали привітними.

— Це твоя однокласниця? — допитувалися.

Дивно. Лінка не могла пригадати, щоб мама чи Адам так рано пішли б із нею до торгового центру.

— Вирішили щось купити? — запитала, щоб якось підтримати розмову.

— Так... Тобто, ми хотіли купити кілька книжок... Касі зовсім немає чого читати. Ми йдемо до «Емпіку».

— Ага, то я вже собі піду.

— Ні, ні, ходи з нами, будь ласка.

В «Емпіку» вони купили Касі ледь не цілу полицю з молодіжними книжками. Потому дали доньці гроші.

— Може, запросиш подругу на якесь тістечко? А ми вже підемо додому.

Дівчата пішли не до кав'ярні, а до фастфуду. І там Каська їй сказала.

— Вони мені не справжні батьки.

— Як це? — Лінка замалює не вдавалася.

— Та так. Спершу я не хотіла нікому казати, аби ніхто не знав, що я не така, як усі, але ж я однаково вирізняюся, га? І так видко, що я із сиротинцю.

— Із сиротинцю?

— Ну, з дитячого будинку. Ти не знала?

Каська провела в дитячому будинку все життя. Маленькою вона мріяла, що колись прийде якась вродлива золотокоса пані в блакитній сукенці й з поміж усіх дітей вибере саме її. Проте ніхто її не вибирав. Дитиною Кася дуже хворіла, невідомо було, чи вона взагалі ходитиме. Тому ніхто не хотів її брати. А потім, коли стало зрозуміло, що з нею все гаразд, дівчинка була завелика. Скільки ж вона проплакала, що не матиме батьків.

— Доки ти там, неважливо, що коли тебе хтось всиновить чи в дочерить, то це не будуть твої справжні батьки, бо справжніх або нема, або ж вони від тебе відмовилися. Мрієш про власний дім, про когось, хто належатиме лише тобі. Я вже думала, що ніколи цього не дочекаюся. Не знаю, чому вони вибрали мене.

— Може, не люблять малих дітей?

— Може й так. Моя... мама, мабуть, хотіла знайти собі подругу, з якою можна буде купувати одяг, ходити до кіно, ну, сама розумієш. Ну, і вони вже немолоді, може, боялися, що коли візьмуть малу дитину, то ніхто їм не повірить? Я оселилася в них перед самими канікулами. Разом переїхали до нової, більшої квартири. Здається, вони хотіли почати все спочатку. Тому я називаю їх мамою й татом, щоб усі думали, що це мої батьки.

— А твої справжні батьки? — наважилася запитати Лінка.

— Не знаю. У дитбудинку ні про що не можна дізнатися. Це заборонено, — вона завагалася. — Та одного разу я дещо підслухала. Здається, моя мама від мене відмовилася. Не хотіла мене, бо я була хвора.

IV

Лінка не могла перестати думати про Каську. Як воно бути без батьків? І раптом відчула несподіваний страх. А що, коли мама не повернеться? Може, усе так, як спершу казав Адам, може, мама з кимсь познайомилася й переїхала до нього? Навіть якщо вітчим і переконував її, наче причина маминого виїзду не в цьому, хіба Лінка могла йому повністю довіряти? Може, мама народить собі ще одну дитину, а її залишить тут назавжди? Або в якомусь дитячому будинку. Адже Адам їй не рідний батько. А якщо вона стане нікому не потрібною і потрапить до сиротинцю?

Спогади не давали їй спокою. Весь час поверталися уривки розмов, якісь картини. «Я мушу більше довідатися про своє дитинство», — вирішила вона. Лінка відчувала, що в цьому криється якась таємниця. Вона боялася того, про що може дізнатися, та усвідомлювала, що коли чогось не зробить і не визнає, що було причиною її кошмарів і сонних видінь, то ніколи не заспокоїться. А може, таким чином довідається, де її мама?

Уривки спогадів про дитинство та тривожні чужі сни не давали спокою, бабуся Стефа на розпитування онуки реагувала стримано, здебільшого відмовками. Лінка вирішила шукати пояснень у бабусі Божени, матері її загиблого в автокатастрофі тата, якого дівчинка не пам'ятала. В бабусиному будинку Лінка знайшла стару світлину, а від сусідки почула дивну напівзабуту історію свого дитинства, яка заінтригувала ще більше.

ГРУДЕНЬ

Дівчина віддала стару світлину на реставрацію. Під час несподіваної хвороби Кая Лінка розуміє, який дорогий для неї й брат, і вітчим. У лікарні їй несподівано допомагає Адріан, батько якого працює тут лікарем. Підлітки починають спілкуватися, їх поєднує захоплення мистецтвом. Стара мамина світлина приховувала таємницю: на ній мама була вагітна. Але де ж дитина? Бабуся Стефа відповіла на питання онуки досить грубо, та все ж змушена була розповісти, що дитина померла, бо мала ваду серця. Лінка поділилася таємницею з Адріаном — вони зустрічалися дедалі частіше. На одній із зустрічей хлопець почастував її кавою з кардамоном і запропонував заробити трохи грошей на Різдвяні свята на міні-плантації ялинок Адріанового дядька.

VIII

(...) Вийшовши з машини, вони побачили просто казкову картину. Сніг вилискував на сонці, стежка була вкрита інеем, що мінився, мов діаманти. Зелені деревця вишикувалися перед ними рівними рядами.

— Які гарненькі сосонки! — захоплено вигукнула Лінка.

— Це не сосонки, а ялиці, точніше, ялиця звичайна, а там далі дядько вирощує каліфорнійські ялини. Садив він і даглезії, і сріблясті ялинки. Але такі ростуть найкраще, і їх найчастіше купують.

Копати виявилось нелегко, земля ніяк не піддавалася. На щастя, мороз був невеликий, інакше не вдалося би викопати жодного деревця. Адріан поступово опрацював метод копання: почергово встромляв лопату то під гострим, то під тупим кутом, і діло пішло.

— Тут немає часом яких-небудь мініатюрних бульдозериків? — запитала Лінка.

— Не знаю, але навіть якби були, ми б не могли їх використовувати. Це екологічна плантація.

— Екологічна плантація ялинок? Це, певне, те, що називають оксимороном, як от «білий негр», — похвалилася своїми знаннями Лінка. — Ми завжди ставимо штучну ялинку, мама каже, що це більш екологічно.

— Багато хто так вважає, але це неправда. Найбільш екологічні ялинки вирощують саме на плантаціях. Такі, як тут, що їх можна посадити, але й звичайні, які зрубують, теж. Вони швидко розкладаються, а не тисячі років, як пластмасові. Крім того, штучна ялинка в теплому

приміщенні виділяє отруйні речовини. Колись дядько вирощував вищі ялиці та ялинки, але для цього потрібна неабияка фізична сила, їх вирізають пилою, це не така розвага, як ото з маленькими. Ну, і приємно, що потім їх не викинуть на смітник, а посадять у садочку.

— Кажуть, що це неправда, ну, тобто ці ялинки не ростуть.

— Ці напевне приймуться. Йдеться про те, як їх садять і викопують. Садити треба щільними рядами, щоб коріння не розросталося вбік, а землю між рядами перекопують. Тоді коріння так не розгалужується. Ну, і коли викопуєш, то треба стежити. Бо як перетнеш корінь, ялинка загине. Наче в горщику, але мертва. А в цих чудове коріння, глянь...

Витягнув першу ялинку, поклав на землю й запитально глянув на Лінку.

— Гаразд, гаразд, я більше не лінуватимуся.

Узяла горщика з купи інших, підняла ялиночку догори й посадила деревце в пластмасову хатку. Тоді набрала рукою землі, досипала й утрамбувала.

— Одягни рукавиці, — посміхнувся Адріан. — Бо завтра тебе той твій класний керівник до школи не впустить.

Обоє працювали в поті чола. Уже за півгодини вони так спітніли, що Лінка запропонувала віднести їхні куртки до машини. Кинула їх на задні сидіння, подумавши, як приємно буде після роботи вбрати сухі й теплі речі.

За кілька годин перед ними стояв ліс ялинок у пластикових горщиках. Лінка була аж мокра. Вона й гадки не мала, що фізична праця так утомлює.

— Ходи, зробимо собі перерву.

Пішли до машини, та коли Адріан попрохав ключі від неї, Лінка не змогла їх знайти. Їй здавалося, що вона поклала їх до кишені светра, але там нічого не було. Кишеня була величенька, бо светра Лінка позичила в Адама. Певне, ключі випали, коли дівчина нахилилася над горщиками. Або коли присіла в кущиках...

— Не хочу тебе лякати, та здається, я їх загубила.

Вона вся трусилася, невідомо, чи від холоду, чи від переляку, бо не знала, як Адріан на це відреагує. Лінка помітила, що хлопець стурбований, але намагається бути спокійним.

— Зачекай, спершу добре пошукаємо.

Вони повернулися туди, де стояли їхні ялинки. Та вистачило одного погляду, аби збагнути, що між грудок розквецяної землі вони точно нічого не знайдуть, тим більше ключів, у яких навіть не було помітного брелочка, а звичайне металеве кільце. Як на зло почав падати лапятий сніг, укриваючи все довкола. Лінка знову затремтіла. Адріан швидко стягнув свого светра й накинув їй на плечі.

— Почекай, не хвилюйся, щось придумаємо. Ти тільки не застудися. Зараз зателефоную до тата, у нього є запасні ключі.

Сягнув до кишені джинсів по мобілку.

— От халепа. Я залишив її в куртці.

Ситуація була настільки абсурдною, що Лінка мимоволі розреготалася.

— Може, хтось нас підвезе автостопом? — запропонувала вона.

Сніг падав дедалі густіший, і це лише підкреслювало драматизм ситуації. Війнув сильний вітер.

— Ні, — заперечив Андріан. — Тут майже ніхто не їздить, глушина неймовірна. До найближчого дому три кілометри. Але ти вся тремтиш. Я не дозволю, щоб ти захворіла на запалення легень.

Адріан схопив із землі лопату, підійшов до машини й розбив найменшу бічну шибку. Потому вони заткнули отвір шарфами й сиділи в холодній машині, загорнувшись у куртки.

— А тепер у мене є для тебе сюрприз, — хлопець витягнув із рюкзака невеличкого термоса й налив якусь рідину до пластикового стаканчика. — Ось, тримай.

— Що це? — недовіжливо спитала Лінка.

— Покуштуй.

Лінка зробила ковток. Відчула гіркуватий присмак, пом'якшений чимось солодким. Під оксамитовим, ледь медовим відтінком крилося іще щось, наче відкривалося якесь друге дно.

— Кава з кардамоном.

— Смакує?

— Звісно. Сам приготував?

— Ні, гномики начарували. Мені здалося, що тобі вона сподобалася тоді в «Оксамиті».

— Чудова. Навіть краща, ніж тоді.

Адріан помітно зрадив. Придивлявся до Лінки, як та розкошує. Тоді зітхнув.

— Так чи сяк, треба подзвонити батькові. Інакше ми звідси не виїдемо.

— Почекай, залишилася ще друга партія ялинок. Ми просто зробили перерву, але ж роботи не скінчили.

— Упораєшся? Тобі не холодно? Не втомилася?

— Після такої кави? Анітрохи!

В Адріанового батька саме закінчилося нічне чергування, тож він привіз їм не лише ключі, а ще й дві піци. Поплескав сина по плечі й нічого не сказав про розбиту шибку.

— Класний в тебе тато.

— Так. Тато в мене те, що треба.

— А мама? Яка в тебе мама? Чим займається?

Адріан чомусь посмутнішав.

— Мама... Мама як мама. По різному буває. Ходи, залишилося зовсім трішечки.

Він явно не хотів про це говорити. Лінка й не наполягала.

— І що тепер буде із цими ялинками?

— Дядьків приятель приїде й забере їх, завтра відвезе до гуртівні. Чого ти така замислена?

Лінка дивилася на ряди горщиків.

— Неймовірно. Так приємно подумати про те, що вони стоятимуть у стількох помешканнях. І про всі руки, які чіплятимуть на їхні гілки гірлянди й іграшки...

— Ходи, поїдемо, бо ще тут замерзнеш...

Лінка напустила до ванни води й задоволено занурилася в теплій піні. Після цілого дня роботи на повітрі купіль видавалася їй просто блаженством. Додала окропу. Дзвоника у двері дівчина не почула. Коли, закутавшись у халат, вона вийшла з ванної, посеред кімнати стояла прегарна зелена ялинка.

— А це звідки тут узялося? — Лінка не приховувала здивування.

— Якийсь юнак привіз, — відповіла бабця. У її очах витанцьовували веселі вогники. — А ось тут записочка.

Щоб одна з них стояла і в Тебе вдома. Дякую за чудовий день. А.

Свято Миколая рідні стараються зробити для Кая справжнім, як і раніше. Несподівано в цей вечір повертається у родину Лінчина матір, проте таємниця її відсутності залишається нерозгаданою, ніхто з дорослих нічого не пояснює. Бабуся Стефа й Адам подарували Лінці професійний фотоапарат. Життя в родині потроху налагоджується. Подруг Лінку та Каську захопили новорічні вечірки з різними пригодами, які часто трапляються в молодіжному середовищі. Та Новий рік Лінка випадково зустрічає саме з Адріаном. Від Каськи дізнається історію про те, як плавання врятувало її від тяжкої вродженої дитячої недуги. Лінка з Адріаном розпочинають пошуки померлої сестри й дізнаються, що дівчинка жива. Бабуся Стефа була невмолимою й на розпитування онуки відповіла з незрозумілою грубістю.

Під час зимових канікул підлітки разом з Адріановими однокурсниками займаються в зимовому таборі, де Лінка вдосконалює майстерність фотографування. Випадково підслуховує розмову, в якій Адріан на запитання, чи є Халіна його дівчиною, відповідає заперечно. За порадою Каськи, свої «дівочі чари» Лінка вирішує перевірити на новому знайомому з табору Конраді, їй це вдається. Дівчина усвідомлює себе привабливою, та з парубком нецікаво, і вона припиняє експериментувати.

БЕРЕЗЕНЬ

Лінка з Адріаном таємно від батьків розпочинають пошуки свідчень про народження її сестри в різних медичних закладах. Дівчина з тривогою готується до випускних іспитів у гімназії та до вступу до ліцею, адже через сімей-

ні негаразди вчитися серйозно цього року вона не мала можливості. Учителька фізики Райдуга радить дівчині попросити про допомогу в підготовці з фізики в колишньої подружки Наталії, стосунки з якою геть зіпсовані.

III

— Добре, що ти вже краще почуваєшся... до школи ходиш і все таке... — Лінка не уявляла, що далі говорити. Стояла, опираючись на край столу в кімнаті Наталії, й нервово гризла солоні палички.

— Так.

Запала незручна тиша.

— Що ж, сідай, розтлумачу тобі ці хвили, — промовила нарешті Наталія і за мить мелодійним голосом почала пояснювати Лінці природу явищ, про які та поняття не мала. Через годину Халіна відчула, що більше не витримає.

— Наталіє, мабуть, досить. Я вже зрозуміла, дякую.

— Не дякуй. Я роблю це лише тому, що Райдуга наказала. Не тіш себе надією, що існує якась інша причина.

Слова Наталії подіяли наче холодний душ. Колишні подружки раптом глянули одна одній в очі.

— Ми ж із тобою так дружили! — видушила Лінка.

— Так ото ж. Дружили. А ти взагалі розумієш, що таке дружба? Розумієш, що я відчувала? Ти раптом перестала мене помічати, у тебе з'явилися інші справи, я почувалася, ніби мене викинули на смітник. Неважливо, як довго ми дружили, з'явився хтось новий, хто краще тобі пасував, і що? І кінець дружбі. Гівно це, а не дружба, зрозуміла?

— Наталіє, але...

— Не перебивай мене. Ти все від мене приховувала, нічого не розповідала, а друзі ж існують, щоб допомагати в скруті, правда? А ти? Я раптом перестала для тебе існувати. Ти собі вмить знайшла нову подружку й хлопця...

— Адріан не мій хлопець...

— А хто? Подружка він тобі, чи що? Не забувай, що це я тебе з ним познайомила. У тебе є Каська, Адріан, а в мене? Ти мене пошила в дурні. Гадаєш, що можна отак з людьми поводитися, бути з ними, доки вони потрібні, а коли вже ні, то просто відвернутися спиною. І ще дивуєшся, що тебе перестають обожнювати.

Лінці зробилося недобре. Звісно, вона розуміла, що Наталія перебільшує, але цей раптовий вибух зачепив у ній якусь чутливу струну. У глибині душі Лінка відчувала, що в Наталієних словах є дешиця правди. Невже вона справді використовувала людей? Наталію? Їй здавалося, що ця дружба перегоріла якимось природно, сама по собі. І вже потім, після кількох Наталієних ляпів, Лінка остаточно відвернулася від подружки, бо та на це заслужила... Халіна не знала, що відповісти на це,

тож не сказала нічого. Позбирала свої зошити й тремтячими руками повпихала їх до торби. Потім просто вийшла. Але не бігла вниз сходами, ступала повільно, ніби до ніг хтось поприв'язував каміння...

Вона вже лягала спати, коли, вимикаючи комп'ютер, раптом почула сигнал повідомлення.

** Здається, я знайшов, — писав Адріан. — Щойно повернувся з лікарні.*

** І що? — негайно відписала вона.*

** Може, давай завтра зустрінемося, і я все тобі розкажу.*

** Ти що. Мушу дізнатися зараз.*

** Зараз дуже пізно.*

** Я вийду із собакою. Зустрінемося під будинком за 10 хвилин, ОК?*

** ОК.*

Лінка скинула піжаму й знову натягла джинси та светр. Подумала, чи ніхто не помітить її відсутності, але на щастя, у вітальні сидів лише Адам, та й він утупився в екран комп'ютера відсутнім поглядом.

Лінка навшпиньках пройшла до передпокою, де під дверима лежав Фікус.

— Фікусику, погулятки не хочеш? — прошепотіла псові на вухо.

Фікус недовірливо глянув на неї. Адже годину тому він повернувся із прогулянки. Проте чарівне слово «гуляти» подіяло, і Фікус почав кружляти передпокоєм, метляючи хвостом і б'ючи ним по дверях.

— Адаме, ти із собакою виходив?

— Ну так.

— Бо Фікус хоче прогулятися.

— Ой Боже, — зітхнув Адам. — Може, йому припекло.

— То я з ним вийду на хвилинку. Не проблема. Свіжим повітрям подихаю.

І перш ніж Адам устиг отямитися й заперечити, щоб вона не ходила ночами, Лінка вже зачинила за собою двері. Адріан чекав біля будинку, тупцяючи від холоду. Щоправда, погода була майже весняною, та цього разу «майже» відчувалося помітно. Березневі ночі нічим не відрізнялися від лютневих. Морозець був добрячий.

— Це виявилось не так просто, — почав Адріан, розтираючи замерзлі щоки. — На щастя, я часто приходжу до батька, коли той чергує, тож ніхто нічого не запідозрив, але довелося почекати. Батька викликали у зв'язку зі складним випадком. Спершу я шукав карточку дитини із прізвищем, як у тебе, але марно. Тоді знайшов документи твоєї мами й інформацію про пологи. Потім за датою шукав документи дитини. Я думав, що їх немає, але вирішив переконатися. Крім того, я ж не знав, чи в тебе прізвище батька чи матері. Оскільки документи зберігаються в хронологічному порядку, це було не дуже складно. Я відклав дітей, які народилися вчасно. Їх виявилось небагато. На щастя, це невелика

лікарня. Слухай, дівчинка на ім'я Катажина... Прізвище Печериця тобі знайоме?

— Ні, — похитала головою Лінка.

— Цій дівчинці поставили діагноз «дитячий церебральний параліч». І це була єдина хвора дитина, яка народилася того дня.

— Але бабуся говорила щось про ваду серця, а не про ДЦП. Ні, неможливо, щоб це була вона... Може, ваду викрили не відразу?

— Не знаю. Я не міг забрати всі ці папери, це дуже небезпечно.

— Ну, а... — Лінка мусила про це запитати. — Там була якась інформація про те, коли вона померла?

— Так отож. Оце мене й здивувало найбільше. Немає. Є документи за кілька місяців, а потім з'являється інформація про те, що дівчинку виписали з лікарні.

— Виписали!

— Саме так. Тобто вона була жива й здорова, якщо її виписали.

— Тоді тим більше, це не вона.

— Лінко... А я переконаний, що це таки вона. У карточці твоєї мами, де інформація про пологи, є не лише стать дитини, але й вага при народженні й бали по шкалі Апгар... Балів небагато, всього чотири. Я порівняв. У карточці цієї дівчинки все те саме.

Лінка здригнулася. Не може такого бути. Це якась помилка. Вона більше нічого не розуміла.

— Отже, не хворе серце, а ДЦП... Однокласниця якось мені про таке розповідала, у неї теж було ДЦП у дитинстві. Якраз вона із цього видряпалася, але, кажуть, що це дуже небезпечна недуга. Може, її виписали з лікарні, а потім стан дівчинки погіршився? Певне, так і сталося... А бабуся могла не все знати. Але чому в неї таке прізвище? Може, у карточці помилка? Дитина повинна мати прізвище батька або матері. Інакше не буває.

— Лінко, не знаю, як тобі й сказати... У документах відзначено контрольні візити протягом кількох наступних років. І записи свідчать, що в неї не було погіршення, навпаки...

— Що це значить?

Лінка похолола.

— Це значить, що твоя сестра зовсім не померла, принаймні не протягом кількох перших років, хіба що в документах помилилися або ми десь не там шукаємо.

— Господи, невже мене стільки часу дурили?

— Я б цьому не здивувався. Мене теж ошукували. Колись розповім, якщо захочеш. А тепер тобі точно треба йти.

І кивнув убік, бо від будинку до них прямувала темна постать. Лінка квапливо помахала Адріанові й побігла до Адама.

— Що це за хлопець? — запитав Адам уже вдома.

— Знайомий.

— Ти зустріла знайомого, вийшовши опівночі із собакою?

— А яка різниця, котра година?

— Халінко... Добре, що твоя мама цього не бачить, вона б страшенно рознервувалася. На щастя, вона вже заснула.

— Та невже. Мамі до мене байдуже, та й годі. Тобі теж раджу мною менше цікавитися.

У ній раптом зродився бунт. Почуття, причини якого Лінка знала, проте наслідків не могла передбачити. Але всієї цієї брехні було вже забагато.

— Окей, я домовилася зустрітися зі знайомим біля будинку, хотіла поговорити. Про що — цього сказати не можу, так що не розпитуй. Було би прекрасно, якби ви нарешті перестали мене ошукувати. Ви очікуєте, що я завжди говоритиму правду, питатиму дозволу, буду слухняною дівчинкою, а самі приховуєте якісь свої таємниці. Годі! Я однаково про все довідаюся, ніхто мене не зупинить!

Адам сидів, витріщивши очі.

— Ліночко, заспокойся. Я чесно не розумію, що трапилося.

— Ти хочеш сказати, що нічого від мене не приховуєш? Правду про несподіваний мамин від'їзд, її тривалу відсутність, дивне повернення? Не замовчуєш жодних родинних таємниць?

Адам стиснув уста й нервово глянув на фіранку, що тріпотіла від протягу.

— Ліночко, мама заборонила мені будь що розповідати про певні речі, та може, це неправильно... Може, краще тобі знати. Коли ти була маленькою, мама народила другу дитину, але дівчинка померла при народженні. Мама дуже важко це пережила. Потрапила до лікарні. У неї була депресія... Нещодавно хвороба знову озвалася. Мама поїхала лікуватися до Кракова. Вона не хотіла тобі розповідати, боялася, що...

— Чого? Що я вважатиму, що вона здуріла, бо лікується в психушці?!

— Це така сама лікарня, як будь-яка інша, — тихо мовив Адам. — Не кричи так, я не хочу, аби вона прокинулася.

— І це все?

— Не розумію.

— Це все, що ви від мене приховували?

— Тебе це не дивує?

— Ні. Я про це знала.

— Ти про все знала?

— Майже. Про те, що поїздка за кордон виявилася психіатричною лікарнею, може й ні, але мене вже нічим не здивуєш. А про дитину знала. Бабуся мені розповіла. Щоправда, за її версією, у дитини був порок серця, але це вже деталі. Є ще й третя версія... — Лінка замовкла.

Їй кортіло розповісти Адамові про Адріанові пошуки, але треба було добряче подумати.

— Третя версія?

— Ні, нічого такого, забудь про все, що я тобі сказала. А ця лікарня... маму вилікували? Тобто... вона туди більше не повернеться?

— Сподіваюся, що ні.

Лінка довго вовтузилася в ліжку, намагаючись заснути. Їй так цього хотілося, бо дівчина вважала, що сон інколи може вирішити всі проблеми й здатен вилікувати. Завжди, варто було їй рознервуватися або схвилюватися, сон приносив їй відчутне покращення. Але сон не приходив. Знову й знову лунали в голові бабусині слова...

«Вона прожила лише кілька днів... Вада серця... Жодних шансів...»

І Адамові...

«Померла при народженні...»

А тоді Адріанові.

«Дитячий церебральний параліч...»

Погляд зупинився на полиці з детективами. Спершу дівчина потайки брала їх у мами, та поступово перестала із цим критися й розіклала на полиці улюблені книжки. Класичну Агату Крісті й майже класичну Кароліну Грехем із серії про вбивства в Мідсомері, та передусім романи Геннінга Манкелля про захопиви пригоди комісара Курта Валландера, від яких Лінка не могла відірватися. Вона була фанаткою детективів, тож точно знала одне: якщо в зізнаннях не збігаються бодай дрібні деталі, то хтось явно бреше.

Лінка дуже серйозно готується до іспитів, відчуває в собі приховані сили й бажання вчитися, та часу залишилося мало. Паралельно намагається розкрити родинну таємницю. На іспиті, навмисне впавши зі стільця, Лінка рятує Наталію, яка захоплюється диктуванням правильних відповідей однокласникові Міхалу й не помічає наближення вчителя. Стосунки між дівчатами налагоджуються. Адріан підтримує Лінку порадами, спонукає до участі в творчому конкурсі фоторобіт.

У одній із розмов мама розповідає про минуле, смерть Лінчиного батька, незавершену докторську дисертацію, мрії, які не збулися. Під час сімейної поїздки на перше причастя маленького родича до Кракова Лінка з Каєм пішли гуляти, загубилися й випадково натрапили на Краківський дитячий будинок. Братик розповів, що вони влітку тут були з мамою. Дівчина через політику конфіденційності не змогла отримати потрібної інформації про сестру, але потоваришувала з молодю працівницею, яка розповіла, що особу, якою Лінка цікавиться, нещодавно вдовчерили.

Лінка багато працює над фотографіями, але в неї майже нічого не виходить. Вона у відчаї. На прогулянці Адріан повідомляє, що приїхала його тітка з Лондона, яка пропонує хлопцеві переїхати туди, закінчити лицей і вступити до престижного британського університету. Батьки вважають, що це чудова ідея.

ТРАВЕНЬ

V

— Ага. Ну, тоді їдь. Я б теж хотіла поїхати до Лондона, якби в мене була така нагода.

Запала мовчанка. Небо хмарилося дедалі дужче.

— Не фотографуєш?

Лінка відчула в його запитанні якийсь незнайомий досі тон. Гіркий, і водночас глузливий. Вражено глянула на хлопця.

— Я ж тобі сказала, що мені не вдаються фотографії. Дивися.

І розстемнула футляр. Адріан мовчки роздивлявся кадри. Десь уда- ліні загриміло.

— Зараз буде злива. Ходімо? — ця розмова почала їй набридати.

— Знаєш, що? Я скажу тобі, чому ці фотографії такі невдалі.

Лінка здивовано глянула на нього. У його очах спалахували лихо- вісні вогники, і він більше не дивився на неї так ніжно, як завжди.

— Вони безнадійні, бо ти взагалі позбавлена емоцій. Скажи, ти відчуваєш бодай щось до кого-небудь? Чуєш? У тебе була подруга, але ти швидко її забула. Бо з'явилася інша. І колишня перестала для тебе існувати. Ти конче хочеш з'ясувати справу своєї сестри, але хіба ти подумала, як почуватиметься твоя мати? Що ти взагалі думаєш про власну маму? Я цього не розумію, довкола тебе таке відбуваєть- ся, а тобі до всього байдуже. Як з гуски вода. Воно й не дивно, що на цих фотографіях немає жодної людини, самі якісь клятві кам'яні статуї! Мене це не дивує, бо ти до всіх ставишся однаково, усі, наче кам'яні боввани в парку. Господи, і що в тобі мені так подобалося? Я так тебе кохав! Збирався через тебе не їхати до Англії! Мені здава- лося, що ми близькі одне одному, навіть, якщо були просто друзями! Але для тебе те, чи поїду я, чи ні, не має жодного значення, тобі про- сто начхати!

Ніколи досі Лінка не бачила Адріана таким схвильованим. Дівчина стояла, мов заціпеніла, дозволяючи словам шмагати себе, мов батогом. Раптом небо розпанахала блискавка, і за мить на міст ринув дощ.

— Ходімо, — сухо наказав він. — Пішли, відвезу тебе, бо змокнеш!

Проте Лінка стояла, наче прикипіла до велосипедної доріжки.

— Ну, ні, то й ні. Теж мені, принцеса. Гадаєш, я тебе вмовлятиму? Стій собі, може, який-небудь казковий принц тебе врятує. Хтось, до кого ти справді будеш небайдужа. Бо це точно не я.

І, відвернувшись, Адріан пішов геть, гордовито піднісши голову.

«Якщо він собі думає, що я проситиму пробачення, то тут він поми- ляється. Оце вже ні! А ще кажуть, що жінки емоційно невірноважені. А це ж не вона повелася, як ідіотка, а якраз він. Йолоп нещасний. Кохав він мене, бачте. На щастя, у минулому часі, немає про що балакати. Вла-

штував їй скандал ні сіло ні впало, саме тоді, коли вона шукала в нього підтримки. Та ще й покинув посеред дороги, під дощем. Чудово. А сам собі повертається в тепленькій машині додому».

Лінка прислухається до поради Адріана й улаштовує фотосесію з Наталією, в якій просить пробачення за свою минулу поведінку. Результати іспитів оголошені, Адріан був правий щодо них — дівчина впоралася непогано. Мама, здавалося, впоралася з хворобою, взялася за ремонт квартири. Пошуки сестри Лінка відклала на потім. Наближався день Адріанового від'їзду.

ЧЕРВЕНЬ

IV

У день Адріанового від'їзду вона прокинулася на світанку. Лондон, «Wizz Air». Ой леле, а якщо він уже полетів? Швидко перевірила в інтернеті. Ні, на щастя, ні. Відліт об 11.10. Вона вже знала, що в аеропорту треба бути раніше. Лінка вийшла з дому, щоб іти до гімназії, але ноги самі понесли її в інший бік. Дійшла до Центрального вокзалу. Аеропорт «Окенце». Чим туди доїхати? На трамвайній зупинці Лінка глянула на електронний розклад трамваїв. Туди їде дев'ятка. За мить надїхав сучасний трамвай, схожий на велику гусинь. Лінка сіла, задоволена, що доїде на місце й матиме купу часу подумати, що скаже Адріанові. Вона була страшенно схвильована, але в таких ситуаціях їй завжди вдавалося опанувати себе, якимось заспокоїтися. Коли Лінка вийшла на кільці, на зупинці «Окенце», не було ще й дев'ятої. Але й аеропорту ніде не було видно. Або, принаймні чогось, що б на нього скидалося. (...)

Шляху до аеропорту дівчина не знала, це було досить далеко, тому довелося трохи поблукати, щоб сісти нарешті на потрібний автобус й дістатися до «Окенця».

Часу залишалось дедалі менше. Коли Халіна вбігла до зали в першому терміналі і, благаючи подумки, щоб це було тут, глянула на табло, вона полегшено зітхнула. Її літак, тобто літак Адріана, виблискував сріблястим силуетом на синьому тлі. До відльоту залишалася майже година. Лінка сподівалася, що Адріан стоїть у черзі з багажем і ще не пройшов крізь рамку...

Лінка швиденько пробігла поглядом по екранах біля митного контролю. Лондон, аеропорт «Лутон», 11.10. Є! І тоді побачила його. Адріан саме клав торбу на транспортер. З туристичного рюкзака щось висунулося й упало на землю. Мабуть, светр. Адріан спробував зачхнути його поверх багажу. Не вірячи власному щастю, Лінка руши-

ла в його бік, та це виявилось нелегко. Черга розливалася навсідч, мов лава вулкану, бо всі намагалися якомога швидше пройти митний контроль. За рамками їх вабили безмитні крамниці, і кожен пасажир інстинктивно боявся, що не встигне. Протискуючись між людьми, які ще в черзі ділилися багажем, щоб не перевищити дозволених п'ятнадцяти кілограмів, вона на хвилину загубила Адріана, і коли нарешті дійшла до контрольного пункту, хлопця вже там не було. Ой, ні! Що робити?! Лінка зіп'ялася навшпиньки, силкуючись розгледіти в натовпі його біляву голову. Є! Адріан прямував у бік рамки. Якщо він її пройде, усе пропало! Там черга була набагато менша, і Адріан занадто швидко наближався до пристрою, завданням якого було перевіряти ручну поклажу за допомогою рентгенівських променів. Лише хвилинка. *Now or never.*

Лінка стала навшпиньки й вигукнула крізь юрбу:

— Адріане!

Голос у Лінки завжди був гучний. Адріан відразу почув її й вражено озирнувся.

— Адріане! — знову погукала вона. Люди почали звертати на них увагу. «Зараз мене забере поліція, — подумала Лінка. — Та поміть же ти мене нарешті!»

Вона почала вимахувати руками. Це виглядало доволі розпачливо, зате подіяло. Адріан примружився, а тоді вражено глянув на неї. Він її побачив! Лінка затамувала подих. Серце калатало так сильно, дівчина боялася, що воно от-от вискочить із грудей. Руки тремтіли, спину обливав піт. Усе відбувалося, як у сповільненому темпі. Далі вона побачила, як Адріан знімає рюкзак із транспортера, а із сірої коробки витягає пасок і мобілку. Лінка рушила до нього.

І що тепер? У голові гуло. Якусь мить вона стояла, мов паралізована, а потім, сама не розуміючи, що відбувається, почала бігти, хоча назвати бігом це було доволі складно, радше проштовхуванням у натовпі, значно повільнішим, ніж хотілося б у цю хвилину Лінці... Зупинилися одне навпроти одного, не здатні ступити бодай крок далі.

— Що ти тут робиш? — насилу вимовив Адріан.

— Я прийшла... прийшла... прийшла попрощатися.

Запала мовчанка. Обоє дивилися одне одному в очі, а повітря довкола аж вібрало від напруги. Навколо них подорожні квапилися, постійно лунали оголошення про те, щоб не залишати багажу без нагляду, проте Лінка й Адріан не чули нічого, що відбувалося навколо них, продовжуючи вдивлятися одне в одного. Їх ділило не більше, ніж двадцять сантиметрів, але здолати цю відстань було значно складніше, ніж усю дорогу до аеропорту, важче, ніж весь шлях літаком, який незабаром мав забрати Адріана до далекого Лондона.

— Мені вже треба йти.

— Ага.

І продовжували стояти нерухомо.

А тоді Лінка наважилася: «Раз козі смерть! Не знаю, чи можна так робити, але якщо я виглядатиму, як ідіотка, нічого не вдієш. Він однаково виїздить, ніхто не довідається». Наблизилася до Адріана й обійняла його за шию. За мить відчула його руки на своїй спині. Так вони й стояли, притулившись, а тоді Лінка несміливо торкнулася його волосся, відгорнула пасмо за вухо.

— Пробач мені, — прошепотіла вона. — Мабуть, я повна ідіотка, але... здається, я тебе кохаю. Тобто, справді кохаю.

Вимовивши це, Лінка запрагла втекти чимдалі, світ за очі. Їй здавалося, що весь аеропорт, весь світ утупився в неї, а вона перетворилася на посміховисько для цього натовпу, справжня дурепа, яка так необачно відкрила свої почуття... Зараз її висміють! Та замість цього відчула на своїй шиї теплий Адріанів подих і його вуста, які шукали її... Вони були м'які й ніжні. Здавалося, вона чекала цієї миті все своє життя. Враз пролунало чергове оголошення.

— Останніх пасажирів, що подорожують лініями «Wizz Air» до Лондона, просять підійти до гейту номер три.

— Халінко, я мушу йти. Але... усе владнається. Я тобі напишу.

І знову обійняв і поцілував її.

— Иди, йди, — Лінка насилу вивільнилася з його обіймів. — Бо справді запізнишся. Тітка хвилюватиметься не на жарт.

Вона дивилася, як Адріан пройшов за рамку й востаннє глянув на неї щасливими очима. А тоді його вуста прошепотіли: «Я тебе кохаю!»

Лінчина фотографія отримала відзнаку в конкурсі, а це означало звільнення від оплати половини суми за навчання. Отож вона зможе навчатися в омріяному мистецькому приватному ліцеї!

Несподівано історія з сестрою теж завершилася якнайкраще: нею виявилася нова подруга Лінки Кася, дівчинка дійшла такого висновку завдяки власним пошукам і міркуванням. А мама підтвердила припущення, впізнавши свою доньку за родимкою на тілі.

Потім мама розповіла Лінці родинну таємницю, про яку дівчинка майже все дізналася сама. Виявилось, що колись давно, коли Лінка була зо-всім маленькою, мама писала дисертацію у професора Печериці, у них виник нетривалий роман, який припинився, коли пан професор дізнався про вагітність жінки. Він пообіцяв матеріально забезпечувати, дати дівчинці своє прізвище, а за це вони мали зникнути з виднокола його життя.

Про роман дізнався й батько Лінки, подружжя посварилося, і він по дорозі до бабусі Божени загинув у автотроці під час грози на слизькому шляху. Сестричка народилася передчасно, хвора на дитячий церебральний параліч. Мама покинула її в дитбудинку, а сама заслабувала на голову й довго

лікувалася. Маленька Лінка виховувалась у бабусі Божени. Сплив час. Мама одружилася з Адамом, у них народився Казимеж (Кай). Та муки сумління не полишали жінку, і вона таємно стежила за життям покинутої в дитбудинку донечки. Кася багато працювала над собою, і їй вдалося здолати хворобу, дівчинка мала й неабиякий хист до малювання. Коли мама дізналася, що її вдочерили, давня психічна хвороба вибухнула з новою силою й жінка змушена була лікуватися, тому й так несподівано й надовго зникла. Після того, як Каська знайшлася й її забрали до справжньої сім'ї, прийомні батьки стали частими гостями там. Адам пробачив маму й повернувся.

(Переклад Божени Антоняк)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Знайдіть у тексті повісті слова, які є підлітковим сленгом. Доберіть до них літературні відповідники. 2. Чи послуговуєтесь ви молодіжним сленгом? Які, на вашу думку, причини появи цього мовного явища? 3. У мовленні якого персонажа зустрічаємо це явище найчастіше? Поміркуйте, чому авторка використовує підлітковий сленг. Як це впливає на читацьке сприйняття? **Математична компетентність.** 4. Намалюйте схему «Еволюція стосунків Лінки та Наталії». 5. У який момент сюжетного розвитку стосунки дівчат зайшли в глухий кут? Чому? **Компетентності в природничих науках і технологіях.** 6. Знайдіть інформацію про кардамон та його якості, запишіть рецепт кави з кардамоном. Чим вона особлива? Розтлумачте сенс назви твору. Яку роль напій мав у житті Лінки та Адріана? **Інформаційно-цифрова компетентність.** 7. З допомогою Інтернету відшукайте фотографії Йоанни Ягелло та обкладинок її книжок. Прокоментуйте їх. 8. Яку роль відіграла інформація в Інтернеті в розгадці родинної таємниці та пошуках Лінчиної сестри? Що корисного з цих пошуків ви взяли для себе? 9. Висловіть думку про культуру Інтернет-спілкування та смс-переписки, зразки яких маємо в повісті. Сформулюйте на їх основі правила онлайн-спілкування. 10. Створіть буктрейлер до повісті «Кава з кардамоном». **Уміння вчитися.** 11. У колі читацьких інтересів Лінки значне місце посідають детективи. Чи скористалася дівчина уроками улюбленого жанру в розгадці сімейної таємниці? Де і як вона шукала необхідну інформацію? 12. Визначте, про героїв яких творів згадує дівчина, беручи з них приклад. Чи читали ви ці твори? 13. Сторітелінг. Напишіть письмове висловлення за текстом повісті «Навчання моїх однолітків та проблеми молоді в Польщі». 14. Розкажіть про ставлення Лінки до навчання та складання випускного тестування в гімназії. Як готується дівчина? Які риси характеру вона виявляє? Що може слугувати прикладом для вас? **Ініціативність і підприємливість.** 15. Пригадайте, як Лінка та Адріан заробили гроші на різдвяні подарунки. Запропонуйте декілька варіантів, як старшокласники можуть поєднати навчання та роботу. 16. Що робить Лінка, щоб після закінчення гімназії продовжити навчання в омріяному ліцеї? Як це характеризує дівчину? 17. Складіть карту досягнення власної мрії щодо здобуття майбутньої професії. **Соціальна та громадянська компетентності.** 18. У повісті «Кава з кардамоном» Й. Ягелло торкається проблеми перебування дітей у дитячих будинках та інтернатах. Чи існує така проблема в Україні? Чи є, на вашу думку, можливість у перспективі подолати це соціальне явище? Що потрібно для цього зробити?

19. Простежте запропоновані авторкою шляхи виходу з міжособистісного конфлікту на прикладі відносин між Лінкою та Наталією. Напишіть протиконфліктну пам'ятку для однолітків. **Обізнаність та самовираження у сфері культури.** **20.** Уявіть, що ви навчаєтесь із Адріаном в одному лицейі, де оголосили конкурс малюнку однієї вулиці. Оберіть, яку вулицю вашого міста чи села ви б хотіли намалювати. Опишіть, що і як було б зображено на вашому малюнку. **21.** Які поради дає Адріан Лінці, щоб її фотографії були вдалимими й набули мистецької ваги? Чи погоджуєтесь ви з ним? **Екологічна грамотність і здорове життя.** **22.** Лінка та Адріан мають власні погляди щодо доцільності продажу новорічних ялинок у горщиках. Порівняйте їхні варіанти екологічної альтернативи вирубуванню ялинок. Висловіть власну точку зору. Напишіть відповідь у формі таблиці:

Погляди Лінки	Погляди Адріана	Моя думка

23. Як ставиться Лінка до паління та вживання алкоголю? Знайдіть підтвердження в тексті. Чи вважаєте ви такі погляди сучасними? **24.** Спростуйте або доведіть думку: «У своєму творі Йоанна Ягелло через образ головної героїні Лінки Барської пропагує здоровий спосіб життя».

Предметні компетентності

Знання. **25.** Виокреміть ознаки підліткової повісті у творі «Кава з кардамомом». **26.** Окресліть проблематику повісті та оцініть її з точки зору сучасних підлітків. **27.** Схарактеризуйте систему образів повісті. **28.** Розкрийте роль персонажів-дорослих у творі, де головним героєм є підліток. Діяльність. **29.** Пригадайте риси, якими має бути наділений герой — детективнишпорка. Чи можна назвати Лінку детективом-аматором? **30.** Порівняйте Лінку на початку та в кінці повісті. Як змінилася героїня? Які події її життя сприяли цим змінам? **31.** Порівняйте світ підлітків і світ дорослих у повісті, результати спостережень оформіть у вигляді порівняльної таблиці. Цінності. **32.** Знайдіть у поданих уривках актуальні проблеми, з якими зустрічаються сучасні підлітки. Які шляхи подолання цих проблем пропонує Йоанна Ягелло? **33.** Які загальнолюдські цінності є важливими для Халіни, Адріана, Наталії та Касі?